Władysław Reymont

Fiu de nobili

(nuvele)

Traducere şi postfaţă de Stan Velea

biblioteca bpt pentru toți

w. reymont

fiu de nobili

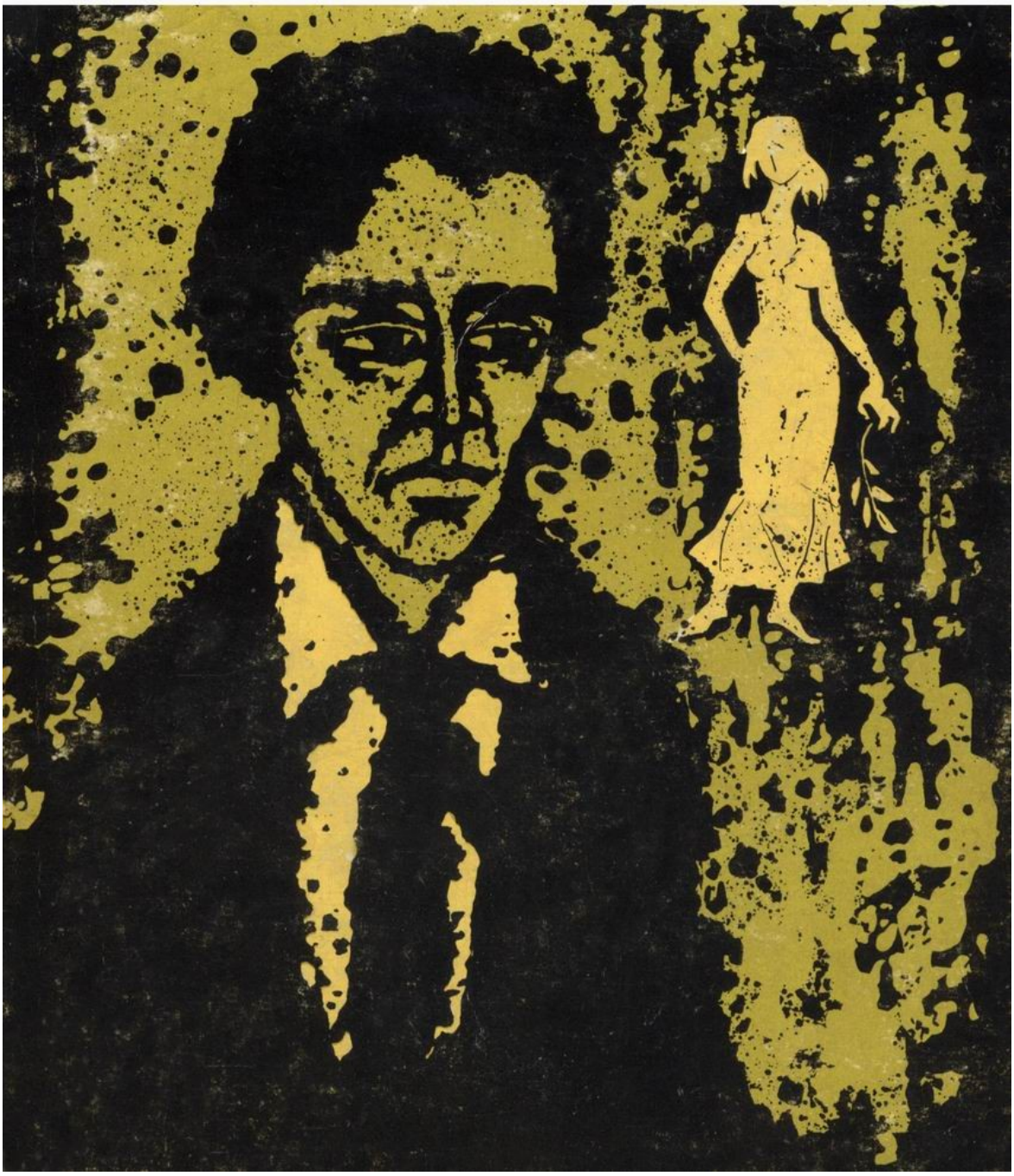

Kindle eBook: decembrie 2014
– versiunea 2.0 (definitivă) –

Editura pentru literatură, 1967
Ilustraţia copertei: Al. Szathmari

Cuprins:

Władysław Reymont
TABEL CRONOLOGIC
NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI
E drept!
Într-o zi…
De lucru!
Franek
Fiu de nobili
Moartea
Venus
În amurg
POSTFAŢĂ

TABEL CRONOLOGIC

1863 Este înăbuşită a treia încercare de eliberare naţională a Poloniei. Între anii 1795–1918 Polonia a fost împărţită între Rusia, Prusia şi Austria.

1867 7 mai: Se naşte în satul Kobiele Wielkie, aproape de Piotrków, în Polonia, Władysław Stanisław Rejment, cunoscut ca scriitor sub numele de Wł. Reymont.

1868 Părinţii se mută la Tuszyn, câteva mile depărtare de centrul textilist Lódź.

1870 În atmosfera spirituală încep să domine ideile pozitiviste: renaşterea Poloniei prin redresarea economiei, dezvoltarea ştiinţelor, culturalizarea maselor, emanciparea femeii, egalitatea cetăţenească, indiferent de naţionalitate, religie şi sex etc. Scriitorii mari ai vremii se lasă antrenaţi de ideologia pozitivistă: E. Orzeszkowa (1841–1910), B. Prus (1845–1912), M. Konopnicka (1842–1910), H. Sienkiewicz (1846– 1916), G. Zapolska (1860–1921) ş.a.

1870 – 1871 Războiul franco-prusac.

1872 E. Orzeszkowa publică romanul *Marta*,

un îndemn către societate de a pregăti femeile pentru ocupaţii practice.

1874 Reymont este înscris la şcoala elementară din Tuszyn; foarte slab la învăţătură, rătăceşte din şcoală în şcoală până când ajunge cu mare greutate la gimnaziul de la Częstochowa, pe care nu reuşeşte să-l termine.

1877 – 1878 Războiul ruso-româno-turc.

1880 Elevul „nenorocos“ este expediat la Varşovia să înveţe croitoria în atelierul lui K. Jakimovicz, soţul uneia dintre surorile sale, Katerina.

1884 Reymont trece cu succes examenul de calfă, prezentând un frac cusut după toate regulile artei croitoriceşti. Colaborează la rubrica de accidente a periodicului *Kurier Warszawski.* Fuge de la Jakimowicz şi poliţia îi fixează domiciliu forţat acasă pentru un an.

Apare primul roman ai lui B. Prus: *Avanpostul,* o demonstraţie artistică a ideii potrivit căreia expansiunea coloniştilor nemţi poate fi stăvilită numai de ataşamentul ţăranilor polonezi faţă de pământ.

Se tipăreşte volumul întâi, *Prin foc şi sabie,* din trilogia istorică a lui H. Sienkiewicz, concepută cu scopul expres de „îmbărbătare a inimilor˝.

1885 Fuge de la părinţi şi se angajează în trupa teatrală a lui Stobiński, apoi în cea a lui Ratajewicz.

1886 Se întoarce acasă şi intră casier la Căile Ferate într-o staţie secundară.

Începe să apară la Varşovia revista *Glos (Vocea),* în care tinerii M. Bohusz şi J.L. Popławski vor promova programul poporanist: reprofilarea industriei pe cerinţele naţionale, mărirea capacităţii de consum a pieţei interne prin îmbunătăţirea situaţiei economice şi culturale a ţărănimii, antiurbanismul, legătura indisolubilă cu pământul, tipul armonic dezvoltat în sânul naturii, curăţenia etică a satului etc. Apare volumul al doilea din trilogia lui H. Sienkiewicz: *Potopul.*

1887 Reymont părăseşte slujba şi pleacă la Wrocław cu Puszow, secretarul Asociaţiei teozofice.

Săptămânalul *Życie (Viaţă)* începe să răspândească la Varşovia ideile simboliste.
E. Orzeszkowa susţine prin romanul *Pe malurile Niemenului* că nobilimea ruinată nu se poate regenera social decât prin apropierea de ţărănime.

1887–1888 H. Sienkiewicz publică ultimul volum al trilogiei: *Pan Wołodyjowski.*

1888 În romanul *Kaśka Kariatyda,* G.

Zapolska zugrăveşte situaţia femeii ca victimă a societăţii burgheze.

1887–1889 Apare cel mai bun dintre romanele lui B. Prus: *Păpuşa,* un tablou magistral al mediului orăşenesc polonez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1880 Wl. Reymont se află într-o trupă teatrală care dă reprezentaţii la Częstochowa.

1890 Intră iarăşi la Căile Ferate ca supraveghetor de linie. Scrie intens în timpul liber.

1892 Debutează în presa vremii cu nuvela *În ajunul Crăciunului*, apărută în periodicul *Myśl (Ideea).*

1893 Concediat, pleacă la Varşovia hotărât să se consacre literaturii.
Publică în revista *Głos* nuvela *Moartea*.

1894 Reymont face o călătorie la Częstochowa şi îşi publică impresiile: *Pelerinaj la Jasna Góra* în *Tygodnik Ilustrowany (Săptămânalul ilustrat).*

1895 În *Kurier Codzienny (Curierul zilnic),* Reymont publică romanul *Comedianta*, un protest împotriva filistinismului înăbuşitor al burgheziei.

1896 În *Biblioteka Warszawska* apare

Frământări, o continuare a *Comediantei.*

Quo vadis de H. Sienkiewicz, operă sugerată de persecuţiile creştinilor în timpul împăratului Nero.

1897 La Cracovia îşi începe apariţia revista simbolistă *Życie*.

1897–1898 Tot în *Kurier Codzienny* apare şi *Pământul făgăduinţii*, frescă poporanistă a urbei industriale.

1899 Wł. Reymont suferă un accident de tren, după care rămâne cu traumatisme serioase, ce se vindecă anevoie.

St. Przybyszewski (1868–1927) publică la Cracovia în lunarul *Życie* articolul *Confileor*, un manifest al principiilor simboliste.

1900 Cavalerii teutoni de H. Sienkiewicz.

1902–1908 Reymont publică în *Tygodnik Ilustrowany* tetralogia campestră *Ţăranii (Toamna*, *Iarna*, *Primăvara, Vara)* pentru care va primi în 1924 Premiul Nobel.

1905–1907 Revoluţia din Rusia.

1909 Visătorul, protest retrospectiv împotriva unei vieţi lipsite de perspective antrenante.

1911 Vampirul, expresie a evadărilor

spiritiste.

1913–1918 Reymont tipăreşte în *Tygodnik Ilustrowany* trilogia istorică *Anul 1794 (Ultimul seim al Republicii, Nil desperandum, Insurekcja),* ecou al luptelor care au dus la cotropirea Poloniei.

1914–1918 Primul război mondial. La 7 noiembrie 1918 Polonia îşi recapătă independenţa naţională.

1917 Academia de ştiinţe de la Cracovia îl propune pe Reymont pentru Premiul Nobel din 1918, pe care îl ia însă H. Pontoppidan.

1919–1920 Reymont întreprinde două călătorii în America, unde vizitează coloniile poloneze.
Nuvelele *Prinţesa* (1922), *Întoarcerea* (1921), *Spovedania* (1922) sunt răsfrângeri ale acestei călătorii.

1921 Se îmbolnăveşte de inimă; ulterior va petrece mult timp în diferite staţiuni balneo-climaterice.

1923 Reymont se tratează pe litoralul Mediteranei, în sudul Franţei şi la Florenţa. E propus, alături de St. Żeromski (1864–1925), pentru Premiul Nobel pe anul 1924.

1924 Se întoarce în ţară, la Kołaczkowo. I se conferă Premiul Nobel pentru epopeea

Ţăranii, deşi candidau scriitori cu renume: Th. Hardy, Th. Mann, B. Ibañez, M. Gorki, Sigrid Undset, Grazia Deledda.

1925 25 decembrie: Moare la Varşovia Władysław Reymont; osemintele i-au fost înhumate în catedrala Sf. Ioan.

St. V.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Nuvelele selectate în volumul de faţă au fost traduse după textele originale cuprinse în prima ediţie critică a operelor lui Reymont, alcătuită de Adam Bar: Wł. Reymont, *Pisma (Scrieri),* Varşovia, 1949–1952 (t. 1–20), respectiv, din volumele: I, 1952; V, 1950; VIII, 1950; XIV, 1950.

În alegerea nuvelelor care alcătuiesc sumarul, în afară de criteriul valorii estetice, s-a avut în vedere închegarea unei fizionomii artistice complexe, care să ilustreze pe cât mai multe laturi personalitatea scriitorului, exprimând osatura poporanistă a operei, dar şi depăşirile în direcţia realistă, naturalistă ori simbolistă.

Ordinea acceptată nu reprezintă cronologia scrierii şi nici pe aceea a apariţiei, urmărind doar o alternare a nuvelelor cu o fabulaţie mai dură cu altele mai puţin aspre. La sfârşitul fiecărei nuvele am indicat anul primei apariţii.

În transcrierea numelor proprii s-a respectat grafia originală, cu toate că citirea lor implică unele dificultăţi pentru lectorul de la noi din cauza abundenţei de consoane sau a unor litere cu valori sonice specifice limbii polone. Dăm, de aceea, câteva indicaţii menite să uşureze receptarea lor ca pronunţie:

ą = o^n (*o* nazal); *ę* – e^n (*e* nazal); c = *ţ; j = i; ł = u; cz, ci, ć = č (ci); rz = j; ó = u; sz, si, ś = ş (şi); rz*, ž = *j.*

Volumul împlineşte şi rostul unui omagiu, adus marelui clasic polonez şi universal cu ocazia sărbătoririi a 100 de ani de la naştere.

E drept!

I

Era o noapte de primăvară timpurie, de martie, noapte plină de ploi, de frig şi de vânturi.

Pădurile stăteau închircite şi ţepene, pătrunse de umezeală până la măduvă; uneori le străbătea un fior îngheţat, tremurau febril şi, ca şi cum ar fi fost cuprinse de spaimă, îşi desfăceau ramurile, se scuturau de apă, foşneau sinistru, începeau să străpungă întunecimile şi, înnebunite de durerea îngheţului, cântau vaierul sălbatic al celor torturaţi fără milă.

Din când în când se abătea o zăpadă umedă şi parcă totul se liniştea şi îngheţa, pădurile tăceau vlăguite, amorţeau – doar prin neguri, prin bungetele codrului, printre trunchiurile puternice, amuţite dintr-odată, aluneca un geamăt încet şi dureros, sau izbucnea ţipătul ascuţit, înfricoşător al vreunei păsări care îngheţa, şi trosnetul uscat al corpului căzând de pe ramură.

Apoi iarăşi venea vântul, se strecura tiptil prin întuneric şi se arunca furios asupra pădurilor; îşi înfigea colţii umezi în adâncuri, topea zăpada, răjghina crengile, rupea tufişurile dese şi, cu un urlet de triumf, se tăvălea prin poiene, zgâlţâind copacii ca pe nişte trestii firave. Din străfundurile nopţii – întinderi pustii şi înfricoşătoare – se târau atunci nori murdari, uriaşi, aidoma unor stoguri de

fân putred, împrăştiat de vijelie, se lăsau deasupra pădurilor, agăţându-se de vârfuri, învăluiau copacii în zdrenţe scămoase şi îi sugrumau într-o îmbrăţişare scârboasă, cernind o burã continuă, care pătrundea şi pietrele de umezeală.

Era o noapte înspăimântătoare, drumurile erau pustii, potopite de noroaie amestecate cu resturi de zăpadă; satele tăcute, parcă lipsite de viaţă, câmpurile moarte, livezile desfrunzite şi gârbovite, râurile în cătuşe de gheaţă – nicăieri niciun suflet de om, nicio urmă de viaţă – pretutindeni domnia nemărginită a nopţii.

Doar în cârciuma din Przyłęk licărea o luminiţă. Cârciuma se afla la răspântia din pădure; dincolo de ea, pe povârnişul muntelui, albeau câteva căsuţe, iar împrejur se întindea codrul puternic, nepătruns.

Jasiek Winciorek ieşi prudent din tufişuri la drum şi, zărind luminiţa care pâlpâia înăuntru, se apropie furişat de fereastră. Multă vreme stătu încurcat; se uită înăuntru, ascultă, aruncându-şi privirile împrejur – şi nu ştia ce să facă – se temea atât de mult de toate, că se retrase de la fereastră şi făcu câţiva paşi spre pădure, dar începu să bată un vânt tăios, şi flăcăul, cuprins de frig, începu să tremure, aşa că se întoarse şi intră în cârciumă, închinându-se.

Încăperea era spaţioasă; tavanul negru atârna deasupra podelei de pământ şi apăsa pereţii coşcoviţi şi cu varul căzut, tăiaţi de două ferestre pe jumătate oarbe, înfundate cu paie.

În partea opusă ferestrelor, apărată de o gratie cu lănteţii groşi, se afla tejgheaua, cu o latură sprijinită de nişte butoaie mari, pe care afuma roşietic o lampă de gaz. Odaia era cufundată într-un întuneric

dens, străbătut doar de licărul focului care se stingea pe o vatră de modă veche, lângă care se aşezase o pereche de cerşetori. În colţul celălalt, aproape întunecos, desluşeai cu greu câţiva inşi, strânşi grămadă şi şopocăind tainic. În faţa tejghelei stăteau doi ţărani; unul strângea o sticlă în mână, iar celălalt aşeza paharul, se tot cinsteau şi se legănau somnoroşi.

O fată grasă, cu faţa roşie, horcăia după gratie, rezemată de un butoi.

Damful de votcă, amestecat cu mirosul noroiului de lut şi al zdrenţelor ude, se răspândea peste tot.

Uneori în liniştea adâncă ce se lăsa în odaie se auzea vuietul pădurii, răpăitul ploii în geamuri şi trosniturile crengilor de molid în vatră. Atunci se deschidea o uşă scundă, ascunsă de gratie şi în cadrul ei apărea capul bătrân şi cărunt al evreului, îmbrăcat în veşminte de rugăciune şi cântând cu jumătate de glas; în spatele lui se vedea o cămăruţă luminată cu lumânări, din care, odată cu mirosurile sabatului, tălăzuia ecoul molcom al unor litanii triste, monotone.

Jesiek bău câteva pahare, unul după altul. Muşca flămând din chiflele uscate şi mucegăite care se întindeau în gură ca o curea umezită, gustând în răstimpuri dintr-o scrumbie. Se uita cu grijă când la uşă, când la fereastră, prinzând din zbor, foarte atent, toate glasurile care şuşoteau în cârciumă.

— Să mă-nsor? nu, să mă ia dracu’, nu mă însor! strigă deodată un ţăran, izbind sticla de tejghea şi scuipând până în spatele cerşetorului care stătea lângă vatră.

— Ba tot trebuie să te-nsori, sau dai paralele înapoi! şopti celălalt.

— Pentru Dumnezeu, atâta bănet! Jewka, o litră de spirtac, eu plătesc!

— Banu-i mare lucru, dar nevasta-i şi mai mare…

— Nu, să mă ia dracii, nu mă însor, vând tot, mă împrumut, dau banii îndărăt, da’ nu mă-nsor cu stricata asta.

— Hai noroc, Antek, uite ce zâc eu…

— Ia nu mă mai îmbrobodiţi. Am zâs nu, aşa rămâne şi dacă nu mă lăsaţi în pace, fug şi-n Brezilia, cu oamenii ăştia, da, până la marginea lumii…

— Eşti un prostănac! Hai noroc, Antek, uite ce zâc eu…

Norociră de câteva ori, începură să se sărute cu schimbul şi tăcură, fiindcă un copil izbucni în plâns în colţul celălalt, iar în grămada care şedea tăcută de teamă se iscă o mişcare nelămurită.

Un ţăran înalt şi uscat se smulse din întuneric şi ieşi din cârciumă.

Jasiek se trase lângă foc, căci frigul îl pătrundea până la os, înfipse o scrumbie într-o surcea şi începu s-o părpălească pe cărbuni.

— Daţi-vă mai la o parte, îi şopti bătrânului care îşi ţinea picioarele goale pe desagi şi, deşi orb de-a binelea, îşi usca la foc obielele ude, tăifăsuind încet cu baba, ocupată să pregătească mâncarea şi să arunce vreascuri sub pirostriile pe care stătea oala.

Lui Jasiek i se făcu mai cald, iar din sumanul lui ieşeau aburi ca dintr-o căldare cu apă clocotită.

— Da’ te-a udat binişor! îi spuse încet cerşetorul, adulmecând.

— Păi cum, şopti şi se cutremură violent; uşa scârţâi, dar intră ţăranul cel înalt şi începu să povestească ceva cu jumătate de glas oamenilor

care se adunară în jurul lui.

— Cine sunt, nu ştii? întrebă Jasiek, înghiontindu-l pe cerşetor.

— Ăia? Cine să fie? Nişte proşti, pleacă în Brazilia − răspunse scuipând.

Jasiek nu mai zise nimic, se usca, aruncându-şi mereu ochii prin încăpere la oamenii chinuiţi de teamă, care ba vorbeau, tot mai aprins, ba tăceau brusc, şi câte unul dintre ei ieşea în fiecare clipă afară şi se întorcea imediat.

Din cămăruţa crâşmarului se auzea o melodie tot mai monotonă, până când un câine costeliv se târî de undeva lângă foc şi începu să mârâie la cerşetori. Căpătă o lovitură de băţ, schelălăi de durere şi se culcă în mijlocul odăii, uitându-se cu o privire jalnică, înfometată la aburul care se ridica deasupra oalei.

Lui Jasiek îi era din ce în ce mai cald, mâncase scrumbia şi restul de chifle, dar simţea că acum foamea îl chinuie şi mai rău. Îşi pipăi buzunarele cu de-amănuntul şi, negăsind niciun ban, se ghemui, pironindu-şi ochii la oală şi la flăcările roşii ale focului.

— Ţi-e foame, ai? îl întrebă bătrâna după o clipă.

— Mda… îmi cam chiorăie maţele…

— Cine e? o întrebă bătrânul încet.

— N-ai grijă, că n-ai să capeţi nicio para chioară… mormăi cu răutate.

— E gospodar cu stare?

— Aş, ca şi tine, de pe drumuri! şopti, luând oala de pe pirostrii.

— E, parcă mai sunt oameni buni pe lume… animale, ca porcii din coteţ… Ha?… şi îl îmboldi pe Jasiek cu băţul.

— Adevărat, adevărat – îi răspunse flăcăul, cu gândul aiurea.

— Ai tu ceva pe cuget, aşa mi se pare… şopti cerşetorul după o clipă.

— N-am nimic.

— Domnul Isus totdeauna zicea: „Dacă ţi-e foame, mănâncă; dacă ţi-e sete, bea, iar dacă suferi, să nu vorbeşti!“

Jasiek îşi ridică spre bătrân ochii îndureraţi, plini de lacrimi.

— Ia şi îmbucă ceva din puţinul nostru de oameni săraci, o să-ţi meargă la inimă, mănâncă… îl rugă bătrâna, turnându-i o porţie mare într-un căuş de coajă. Scoase din desagă un codru de pâine neagră şi i-o întinse, apoi, când Jasiek se trase mai aproape de mâncare şi îi văzu faţa suptă, cenuşie şi parcă ruptă de trup, o cuprinse mila şi scoase o bucată de cârnat, aşezându-i-o pe pâine.

Jasiek nu se putu împotrivi foamei şi nici invitaţiei, aşa că înfulecă lacom, aruncând din vreme în vreme câte un os câinelui care se târâse aproape şi-l privea rugător.

Cerşetorul ascultă îndelung, apoi, când bătrâna îi împinse oala în mână, ridică lingura şi rosti solemn:

— Mănâncă, omule. Domnul Isus a spus: „Îi dai săracului o para, altul îţi va da zece…“ Mănâncă cu Dumnezeu, omule…

Mâncau în tăcere.

În pauze cerşetorul îşi ştergea gura cu mâneca şi spunea:

— Trei lucruri îi trebuie omului ca să-i priască mâncarea: rachiu, sare şi pâine; bătrâno, ia dă şi rachiu!

Băură toţi trei şi mâncară mai departe.

Jasiek mai că uitase de primejdie, nu mai arunca priviri temătoare prin cârciumă şi nici la ferestre ori la uşă. Mânca, săturându-se de căldură, îşi ostoia încet foamea care de patru zile îi mistuia măruntaiele, îşi afla liniştea în tăcerea care domnea în odaie.

Ţăranii de lângă tejghea plecaseră, iar grămada din colţ, răspândită pe laviţe şi pe lutul ud de jos, moţăia tăcută, cu capetele pe legături. Doar din odaia crâşmarului răzbătea tot mai somnoros îngânatul cântecelor.

Ploaia cădea fără încetare, scurgându-se prin acoperiş. În câteva locuri picura din tavan, formând pe jos băltoace rotunde de noroi, alunecoase şi lucitoare. Câteodată vântul zguduia cârciuma, vuia prin horn şi risipea focul, împrăştiind fumul prin încăpere.

— Na şi ţie, rătăcitule – şopti bătrâna, aruncând resturile de mâncare câinelui care se tot învârtea pe lângă ei şi cerşea cu ochii.

— Când îţi pui burta la cale, nici în iad nu ţi-e prea jale – spuse cerşetorul, aşezând deoparte oala goală.

— Să vă răsplătească Dumnezeu pentru mâncare. Strânse mâna bătrânului, dar acesta nu-i dădu drumul şi i-o pipăi uşor.

— Câţiva ani n-ai prea muncit cu mâinile astea – mormăi.

Jasiek se ridică înfricoşat.

— Stai, nu te teme. Domnul Isus a spus: „Toţi cei care au frică de Dumnezeu şi ajută pe orfanii nevoiaşi sunt drepţi”. Nu te teme, omule. Eu nu sunt o iudă, sunt creştin drept şi om sărac…

Căzu o clipă pe gânduri, apoi spuse cu glas scăzut:

— Ai grijă de trei lucruri: să iubeşti pe Domnul Isus, să nu flămânzeşti şi să dai şi celor mai sărmani ca tine – încolo, toate sunt fleacuri, scârnăvii de-ale oamenilor… înţeleptul trebuie să ştie asta, ca să nu se necăjească degeaba… Hm, se ştie ba una, ba alta… ai? ce zici?…

Ciuli urechile şi aşteptă, dar Jasiek nu răspunse nimic, tăcea mereu, temându-se să nu se trădeze. Bătrânul scoase o tabacheră din coajă de tei, ciocăni în ea cu un deget, priză, strănută, întinzând-o flăcăului şi, aplecându-şi spre foc faţa mare, oarbă, începu să vorbească cu voce înceată, monotonă:

— Nu mai e dreptate pe lume, nu. Peste tot sunt numai făţarnici, toţi se străduiesc să se prindă unul pe altul la ananghie, să se înşele mai repede şi să se căpătuiască. Nu asta a vrut Domnul Isus pe lume, nu asta. He, he, d-apăi cum, ajungi la vreo gospodărie bogată, îţi scoţi căciula, cânţi de-ţi crapă gâtlejul, şi despre Isus, şi despre Maria, şi despre toţi sfinţii, aşteptând – şi nimic; mai zici câteva rugăciuni către Schimbarea la faţă, aştepţi – doar câinii scheaună, adulmecându-ţi desagii, şi fetele zburdă dincolo de îngrăditură; mai pui o litanie – şi, în sfârşit, te procopsesc cu două parale şi o bucăţică de pâine mucegăită! Să dea Dumnezeu să orbiţi şi voi, câinilor, şi să ajungeţi şi voi să cereţi de pomană de la cerşetori. Nu mi-aţi plătit nici rachiul cu care trebuie să-mi clătesc gâtul după atâta rugăciune!…

Scuipă cu necaz.

— Dar parcă lor le merge mai bine, ai? continuă după ce mai luă o priză de tutun. Jantek Kulik, ăla din Dęby… a furat un purcel de la boier… crezi că i-

a folosit? Da’ de unde… godacul era slab ca un câine boieresc… toată grăsimea încăpea într-o litră de rachiu… Pentru atâta lucru l-au luat şi l-au băgat la răcoare pe jumătate de an… Şi pentru ce? Pentru un prăpădit de purcel! Ca şi când porcul n-ar fi tot creatura lui Dumnezeu… ca şi când unii trebuie să moară de foame, când alţii au de toate până peste cap… Domnul Isus a spus doar: „Ce-ţi ia săracul e ca şi când mi-ai da mie. Amin!“ Mai bei, ai?

— Să-ţi plătească Dumnezeu, da’ parcă mă cam ameţii.

— Prostule! Şi Domnul Isus bea la sărbători. Nu e păcat să bei; e păcat să te îmbeţi ca un porc, pierzându-ţi cu totul graiul lăsat de la Dumnezeu, şi să stai ca mutu’, când oamenii de treabă tăifăsuiesc…

— Fie, hai noroc! şopti Jasiek resemnat.

Bătrânul ridică sticla la gură şi supse lung, cu gâlgâituri, apoi, dându-i sticla lui Jasiek, zise vesel:

— Bea, sărmane! Ai grijă doar de trei lucruri: să munceşti toată săptămâna, duminica să spui o rugăciune şi să dai şi celui nevoiaş – şi te vei bucura de izbăvirea sufletului. Omule, îţi zic, dacă nu poţi să bei cu degetarul, bea cu litra…

Apoi tăcură cu toţii.

Bătrâna dormea cu capul în piept lângă focul potolit, cerşetorul îşi holba ochii acoperiţi de albeaţă la cărbunii roşietici şi se legăna cu înverşunare; glasurile şi şoaptele din colţ încetaseră, doar vântul bătea tot mai avan în geamuri şi zgâlţâia uşa, iar din odaia de alături se auzeau cântece pătrunse parcă de jale şi disperare…

Jasiek era toropit cu totul de căldură şi de votcă, îi

era aşa de somn, că întinse picioarele la foc, simţind o dorinţă aprigă să se culce… Se mai apăra doar cu ajutorul reflexelor conştiinţei, ale fricii, dar se cufunda tot mai adânc într-o înţepenire totală, de nu-şi mai amintea nimic. Un val de plăcere, plin de căldura şi strălucirile locului, de cuvinte bune, de linişte şi tăcere îl amorţea cu totul; se simţea pătruns de un sentiment profund de mulţumire şi siguranţă. Se trezea uneori dintr-odată, nu se ştie de ce, arunca o privire în jur şi asculta o clipă pe bătrânul care îngâna moţăind:

— Pentru toate sufletele care rămân în purgatoriu – „*Ave Maria*, *de graţie…*”. Omule, îţi spun eu, un bun cerşetor trebuie să aibă trei lucruri: măciuca ghintuită la cap, tolba adâncă şi rugăciunea lungă… Se trezi şi, simţind ochii lui Jasiek, vorbi limpede:

— Ascultă ce-ţi spune un om bătrân – îţi zic, ia şi bea cu mine… şi mai ascultă. Omule, îţi spun: fii înţelept şi nu te băga în ochii nimănui. Vezi totul, dar fii orb la toate… De trăieşti cu un om prost – fă-te mai prost ca el… de stai *cu* unul şchiop – fă-te olog de amândouă picioarele, iar cu unul bolnav – prefă-te că mori pentru el. Dacă ţi se aruncă o para, mulţumeşte ca pentru un ban de aur… Asmut câinii pe tine… lasă-i în plata Domnului… Te altoiesc cu ciomagul… îngână o rugăciune… Omule, îţi spun eu: fă ce te sfătuiesc şi-o să ai traista doldora, burta plină de mâncare şi toată lumea ai s-o duci de funie, ca pe o vită proastă… He, he, he, nu sunt nici eu un oarecine ca ăştia din vremea de azi, nu; am învăţat şi eu ba una, ba alta!… Cine înţelege cum e lumea, n-o să-i fie rău. Faţă de boier, ocărăşte-i pe ţărani – şi s-o găsi un ban sau o bucată de carne rămasă de la prânz; înaintea preotului,

plânge-te de ţărani şi de boieri – ai la sigur două parale şi iertarea păcatelor, iar în casele ţăranilor, înjură-i pe toţi şi vei avea mâncare cu slănină şi rachiu… Omule, îţi spun… Pentru sufletul Julinei. *„Ave Maria!…*“ începu în neştire cu glasul somnoros, clătinându-se pe laviţă.

— *„De graţie plină…*” Ajutaţi pe un infirm sărman… începu să repete bătrâna, ridicându-şi capul prin somn.

— Taci, proasto! strigă, deşteptându-se deodată, fiindcă uşa de la intrare se trântise cu zgomot şi intrase un evreu înalt, roşcat.

— La drum, e timpul! strigă acesta surd şi, imediat, toţi oamenii care moţăiau săriră în picioare; începură să se îmbrace, să-şi aburce în spate legăturile, să cumpere câte ceva, venind în mijlocul odăii ori retrăgându-se în dezordine. Un murmur încet de teamă, plin de nemulţumire şi de jale se smulgea din toate piepturile. Vorbele se încrucişau agitate, chemările, şoaptele şi blestemele, tropăiturile şi începutul unei rugăciuni îngânate cu jumătate de glas, rumoarea, plânsul copiilor – toate acestea, stăpânite, reţinute cu forţa, umpleau încăperea neagră, lugubră, de o spaimă ciudată.

Jasiek se trezi de-a binelea şi, cum stătea cu spatele lipit de hornul care se răcea, se uita curios la oameni, atât cât le putea distinge siluetele prin întuneric.

— Unde se duc? îl întrebă pe cerşetor.

— În Brazilia.

— E departe?

— Ho! Ho!… La capătul lumii, peste nouă mări şi nouă ţări.

— Şi de ce pleacă, după ce? aruncă mai încet.

— Întâi, pentru că sunt proşti, apoi, pentru că sunt săraci…

— Şi ştiu drumul? întrebă iar, grozav de uimit.

Dar cerşetorul nu-i mai răspunse, o îmboldi pe bătrână cu băţul, veni în mijlocul odăii, îngenunche şi începu cu un glas plângăreţ şi cântător:

— Vă duceţi peste mare, peste munţi şi păduri… la marginea lumii. Domnul Isus să vă binecuvânteze, orfanilor! Să vă aibă în pază Fecioara de la Częstochowa şi să vă ajute toţi sfinţii pentru bănuţul pe care-l daţi unui sărman infirm… Schimbării la faţă… *„Ave Maria…”*

— *„…De graţie plină”.* Domnul cu tine… bolborosea bătrâna, îngenunchind alături.

— Tu, cea binecuvântată dintre femei – răspunseră oamenii, trăgându-se spre mijloc.

Îngenunchează cu toţii, izbucniră plânsete încete, capetele se înclinară, iar inimile se încredinţară rugăciunii cu credinţă adâncă şi umilinţă. O adiere caldă de încredere înflăcăra ochii stinşi şi feţele trase, cenuşii, ale oamenilor, le îndrepta umerii căzuţi, întărindu-i atât de mult, că se sculară de la rugăciune puternici, neînfrânţi.

— Herszlik! Herszlik! strigară la evreul care dispăruse în odaia de alături.

Voiau să plece cât mai repede către această lume necunoscută şi înfricoşătoare, dar atât de ademenitoare.

Voiau să se ia mai repede la trântă cu noua viaţă şi să fugă de cea dinainte.

Herszlik ieşi înarmat cu o lanternă oarbă, numără oamenii, le spuse să se aşeze perechi, deschise uşa şi porniră la drum ca un cortegiu de năluci ale

mizeriei, ca un şirag de umbre acoperite de zdrenţe, gârbovite de greutatea acelui mâine spre care mergeau cu puterea speranţei…

Pieriră numaidecât în întuneric şi ploaie.

În beznele nopţii se zărea, licărind pentru o clipă printre copacii legănaţi de vânt, doar lanterna călăuzei, iar din întunecimile acestei nopţi spăimoase răzbătea, odată cu foşnetul pădurii şi vuietul viforniţei, litania plângătoare, înlăcrimată de teamă: „Cine se lasă în grija Domnului…”

Cântecul se întrerupea în vijelie ca geamătul trist al muribunzilor…

Săracii! Bieţii de ei! şopti Jasiek, uitându-se în urma lor, şi o jale sălbatică îi încrâncenă sufletul îndurerat.

Se întoarse totuşi în cârciuma întunecată şi amuţită – fata stinsese lumina şi plecase să se culce, alături cântecele încetaseră; doar cerşetorul nu dormea, numărând cu bătrâna pomana căpătată.

— Cam săraci enoriaşii! Doi zloţi şi douăzeci şi cinci de groşi, tot tărăboiul… Hm!… Domnul Isus să nu-i uite şi să le fie într-ajutor…

Vorbea încă, dar Jasiek nu-l mai asculta. Se ghemui lângă hornul stins, se înveli cum putu în sumanul zvântat şi căzu într-un somn de piatră.

Trecuse bine de miezul nopţii când fu trezit de un zgâlţâit puternic şi de o lumină îndreptată în ochi.

— Hei! Frăţioare! Scoală-te! Cine eşti?… Ai paşaport?

Îşi reveni într-o clipă; doi jandarmi stăteau lângă el…

— Paşaport ai? întrebă a doua oară unul dintre jandarmi, scuturându-l ca pe un snop.

Drept răspuns, Jasiek sări în picioare şi îl izbi cu

pumnul între ochi; jandarmul scăpă lanterna şi se prăbuşi pe spate, iar Jasiek se repezi la uşă şi fugi… Celălalt jandarm se luă după el, dar neputând să-l mai prindă, slobozi puşca.

Jasiek se clătină puţin… ţipă şi căzu în noroi, dar se ridică imediat şi dispăru în bezna pădurii.

II

Jasiek fugea ca un nebun, se lovea de copaci, se zgâria în tufişuri, cădea, se ridica iar şi alerga înainte, gonit de frică. I se părea că urmăritorul e aproape, că îi simte mâinile înhăţându-l de umeri şi aude răsuflări scurte, întretăiate, înapoia lui… îşi încorda puterile şi fugea ca vântul, până când, obosit de moarte, se prăvăli într-un desiş şi zăcu mult timp aproape fără cunoştinţă…

Îl trezi o durere grozavă, pe care o simţi deodată în şold. Se săltă puţin şi, cu ochii plini de groază, ochi de animal fugărit, străpunse întunericul. Nu văzu pe nimeni şi nu putea să-şi dea seama unde se afla; împrejur se legăna şi foşnea codrul posomorât, presărat cu tufişuri dese.

Se târî până la un copac şi căzu la pământ, scâncind – şoldul îl durea îngrozitor. Se frânse în două şi stătu aşa, gemând printre dinţii încleştaţi. Durerea îl chinuia, se răspândea ca nişte raze din rana de la şold, înfigându-i în fiecare fibră nervoasă nişte ace ascuţite, nemăsurat de lungi şi cumplit de usturătoare… Rupse o mână de muşchi şi îşi obloji rana, oprind sângele care îi scălda şoldul cu un pârâiaş cald, pe care îl simţea ajungându-i până în încălţări.

Îi era rău; cădea mereu într-o stare ciudată de leşin şi nu mai ştia nimic de el; se trezea totuşi din această somnolenţă de moarte, se uita cu priviri înceţoşate în noapte şi şoptea printre lacrimi: Isuse! O, Isuse, Fecioară!… O, Isuse!

Apoi nu mai simţi nicio durere; amorţea cu încetul, îngheţat de frigul pătrunzător şi de ploaia care se cernea fără încetare.

Pădurea murmura întruna cu şoaptele aspre, teribile ale întunericului.

Iar noaptea se târa încet... încet... grozav de încet...

Crescut în pădure, Jasiek o cunoştea bine şi cândva nu se temuse de ea, acum însă, pe jumătate mort, privea cu spaimă la fantomele uriaşe ale arborilor. Sufletul i se umplea treptat de o groază învălmăşită, de o linişte înfricoşătoare.

O teamă plină de disperare îi strângea inima de durere şi-l încremenea în nemişcare, îi era frică să mişte pleoapele şi să schimbe direcţia privirii, să rostească numele izbăvitor al lui Isus. Simţea groaza şi tainele dimprejur, simţea că întunericul acesta înfiorător trece prin el şi îi inundă sufletul, nimicindu-l. Şi codrul care mereu spunea ceva... gemea... şi uneori ţipa jalnic... se apleca deasupra lui, privindu-l parcă... apoi se îndrepta ameninţător... se apleca iar mai jos, tot mai jos... aşa de jos... încât îi simţea pe faţă răsuflarea de gheaţă... simţea că ramurile stejarilor, aidoma unor gheare răsucite, se întind spre el... îl caută şi îl vor sfârteca din moment în moment.

Atunci, cu strigătul mut, înfiorător, al groazei, cădea într-un delir adânc. Creierul, înfierbântat de temperatură, depăna imagini dezlânate, rupte din amintirile zilelor de închisoare... Se făcea că se târa pe coridorul închisorii... Da, asta e iar închisoarea. Se uita şi vedea şiruri de capete tunse, aplecate deasupra războaielor care ţăcăneau întruna.

— Jasiek! Jasiek!

Se înfiora, cineva îl chema încet, dar nu putea să-şi dea seama care, pentru că toţi îşi ţineau capetele plecate de frica supraveghetorilor care stăteau

lângă uşă. Nu, i se păruse.

Îşi aţinti ochii, prin fereastra largă, la viiturile copacilor… la întinderea necuprinsă a cerului… la siluetele îndepărtate, hăt, ale dealurilor!… Se cutremură din nou… Şi ăsta e clopoţelul pentru masa de prânz! Clopoţel la cină, clopoţel la odihnă! … Scrâşnetul cătuşelor… Feţele aspre ale supraveghetorilor, cu baionete strălucitoare… Un ordin… nu-l mai auzi…

Ah! Nopţile, nopţile acelea groaznice în sala uriaşă a fostei trapezării… nopţile acelea în care dorul se năpustea asupra lui, sugându-i tot sângele, toate puterile, toate lacrimile… nopţile acelea de iarnă, geroase şi albite de lună, în care nu putea să doarmă şi se ruga încet la chipurile sfinte, atât de clare încă, de pe tavanul boltit… Cursul firesc al visării se întrerupe. Acum se face că fuge din închisoare… rătăceşte patru zile prin pădure, prin noapte… cârciuma din Przyłęk… cerşetorul… oamenii care plecau în Brazilia… jandarmii… împuşcătura…

Se trezi din aiurare. Nu-l mai durea nimic, îi era doar foarte frig, aşa că se ghemui şi mai mult, lipindu-se de copac şi aşteptă venirea zorilor. Dorul îşi înfigea capul ţepos în măruntaie şi-l rodea nemilos.

Fugea acasă… în satul lui… spre libertate…

Toate acestea erau acolo… acolo… dincolo de pădurea asta care îl rătăcea ca un duh rău şi îl despărţea – acolo îi e casa, mama şi viaţa tihnită, acolo e fericirea aceea fără margini, pe care a înţeles-o abia după zăbrelele închisorii.

— Acolo! acolo!… striga în el dorul atât de tare şi de puternic, că se ridică să plece. Se aşează la loc,

fiindcă nu ştia unde se află, se rătăcise în timpul goanei nebuneşti şi trebuia să aştepte ziua.

Nici nu-i trecea prin minte că pot să-l ia şi de acasă, de lângă mama lui şi să-l bage iar la închisoare. Ştia doar că îşi va găsi fericirea în satul natal şi se întorcea acolo, cu toate piedicile care-i stăteau în cale. I se părea că, odată ajuns, toate necazurile şi suferinţele se vor sfârşi pentru totdeauna. Doar nu se simţea vinovat de nimic. Închisoarea nu o privea ca pe ceva care aplică pedeapsa, ci numai ca pe o răzbunare personală şi puternică a vechilului, pe care îl cam înţepase cu furca!

— Îţi vin eu de hac, febră inglizască, te cernătuiesc eu bine, n-ai tu grijă!... se gândea cu ură, amintindu-şi prigonitorul.

Îi treceau prin minte mii de idei de răzbunare, dar se ştergeau repede, deoarece tot mai des cădea în starea de somnolenţă. Se apăra cum putea, până când, în fine, înaintea zorilor, se adânci într-un somn de moarte.

Dormea cu toată ploaia care îl udase până la piele şi cu tot frigul aspru al nopţii de martie. Se tupilase între rădăcinile stejarului, îşi rezemase capul de trunchiul uriaş şi dormea.

Ca de obicei înainte de ivirea zorilor, pădurea se liniştise. Se aplecase asupra celui care dormea şi stătea parcă de veghe, apărându-l de ploaie.

Întunericul se destrăma încet, pălea... se lumina.

După negurile nopţii se răspândi tulbureala zorilor.

Pădurea, adormind, trezi păsările şi animalele.

Un cârd de ciori zbură tăcut de sub coroanele brazilor uriaşi; se roti o clipă în înălţimi şi pluti spre

sat după pradă.

În pădure era încă întuneric, spre răsărit orizontul se albise puţin; se revărsau zorile şi, pe fondul acesta lăptos, încă tulbure, spectral, vârfurile copacilor se desenau ca profilurile munţilor; jos, sub coroanele arborilor, stăruia o beznă adâncă.

Vântul se oprise cu totul, copacii stăteau îmbulziţi într-o masă tăcută; crengile îngheţate şi ude se abandonau, coroanele se lăsau şi ele fără putere într-o sfârşeală de moarte, cufundându-se într-un somn adânc… măreţia înfricoşătoare a puterii care adormea inunda împrejurimile…

Doar vreo ramură tresărea prin somn, se scutura de ploaie, ridicându-se spre albul dimineţii, şi cădea iar într-o amorţire tăcută…

Uneori, un trunchi uriaş se zgribulea de frig, tremurând parcă, îşi îndrepta crengile, plecându-şi coroana spre soarele încă departe şi se adâncea în tihna dulce.

Alteori, un glas pătrunzător, ceva ca un oftat profund, ca geamătul pădurii adormite, ca strigătul nălucirilor somnoroase, tremura o clipă şi dispărea în tulbureala tot mai albă a zorilor…

Numai tufărişurile joase, firave şi sărăcăcioase de alun, de plută, de mesteacăn şi de carpen, lipite de trunchiurile uriaşilor adormiţi, se înfiorau abia simţit, cu o anume teamă, se ghemuiau unul lângă altul şi şuşoteau încet… tremurător…

Doar ienuperii se înălţau nemişcaţi şi semeţi; acoperiţi de platoşa acelor verzi şi tari, pe care se scurgea ploaia, nu sufereau atâta. Dar tufele lungi şi dese de zmeură sălbatică, răsucite haotic, se agăţau cu ghimpii de copaci, zgâriau pietrele, îmbrăţişau furnicarele, ca şi când ar fi fugit în toate

părţile îngrozite de ploaia care le pătrundea acoperământul gingaş şi se scurgea în picături mari pe corpurile subţiratice, până la rădăcină, până în măruntaie…

Pinii vibrau nervos, iar molizii stăteau parcă fără simţire, acoperiţi de evantaiul puternic al ramurilor.

Privirile lăptoase ale zorilor coborau tot mai jos, tot mai adânc, strecurându-se printre păduri într-o lumină verzuie, ştearsă.

Codrul se înfiora uşor la această atingere, dar dormea încă.

Ca într-un străvechi templu gotic, mulţimea nenumărată a coloanelor începea să se desprindă din negură, apărând tumultuoasă împrejur, iar printre coroanele uriaşilor, ca prin nişte ferestre gotice acoperite cu pânze de păianjen, se revărsa lumina zilei tot mai limpede şi mai trandafirie; se căţăra pe trunchiurile cenuşii ale copacilor, licărea în picăturile de ploaie şi se întindea pe pământ, peste muşchii ruginii, peste frunzele de anul trecut, peste tufişurile tremurătoare, făcând să apară, abia vizibilă, faţa lui Jasiek, care dormea încovrigat între rădăcinile stejarului.

În tăcerea din jur se auzi un trosnet şi, după o clipă, din desişul tufelor apărură siluetele mari ale cerbilor; mergeau prudent, cu gâturile întinse, oprindu-se mereu şi adulmecând în toate părţile, îl simţiră pe Jasiek şi se strânseră grămadă, se auzi un behăit scurt şi încremeniră, mirosindu-l pe cel care dormea… dar săriră brusc în lături, fiindcă Jasiek îngână ceva prin somn, îşi puseră coarnele pe spinare şi dispărură în pădure.

Viaţa se trezea încet în adâncurile codrului; coţofenele se sfădeau turbate în duzi, se dădeau

huţa, agăţându-se de crengile subţiri, şi ţipau necontenit de răsuna toată pădurea, iar iepurele stârnit ieşea de sub tufe, se aşeza pe labele dinapoi, îşi ştergea ochii cu labele şi chiţăia înfundat din toate puterile; vulpea se strecura pe furiş târându-şi coada, adulmeca în toate părţile, apărea ici-colo ca o umbră prevestitoare de rău şi speria păsările care se ascundeau ţipând în copaci, iar veveriţa dansa cu foc pe vârfuri, pe ramurile şi pe trunchiurile noduroase – era pretutindeni şi nu era nicăieri, doar corpul ei mititel, cenuşiu-roşcat, apărea ca un fulger printre copaci. Sus de tot, deasupra pădurilor, zbura o procesiune uriaşă de stăncuţe; se auzea fâlfâit de aripi şi ţipete scurte, întrerupte. Căprioarele se îndreptau grămadă spre izvorul care susura printre pietre, strecurându-se aşa de încet printre copaci şi păşind atât de delicat, încât nici cel mai mic foşnet nu tulbura liniştea pădurii adormite; doar mlădiţele alunilor pe sub care se furişau se clătinau uşor.

Pădurea dormea încă. Soarele apăruse la orizont şi razele lui roşii şi reci alunecau peste vârfuri şi se împrăştiau pe trunchiurile cenuşii, răsunând în tonuri abia simţite sub bolţile pădurii.

Când se trezi Jasiek, se făcuse ziuă de-a binelea, soarele se ridicase şi se uita de sus la pădure. Zvâcni drept în picioare, dar se împletici şi căzu înapoi. Nu putea să-şi mai tragă sufletul, aşa de năprasnic îl înţepa în piept. Îl dureau toate oasele, se simţea atât de bolnav şi de neputincios că nu se mai putea mişca. Încercă să se târască în patru labe, dar degeaba, puterile îl părăsiră.

— Isuse, Isuse! îngână cu disperare.

Sufletul şi ochii i se umplură de lacrimi care se

prelingeau ca boabele de mazăre pe faţa suptă, vineţie. Tot corpul i se cutremura în chinul neputinţei şi al părăsirii.

— O să mor! O să mor aici!... şoptea printre gemete. Îl cuprinse teama, frica de moarte şi dorul uriaş, disperat, de oameni, de ai lui, de viaţă, şi, încordându-şi toate puterile, porni iar. Se orientă repede unde se află şi în care parte trebuie să meargă. Deşi se oprea mereu, sprijinindu-se de trunchiuri, deşi slăbiciunea îl dobora la pământ făcându-l să-şi rănească trupul chinuit, se ridica şi se târa mai departe.

— Numai să nu mor aici, numai să nu mor! şoptea.

Apoi, simţind că înţepăturile încetaseră şi şoldul nu-l mai durea deloc, atât de tare-l amorţise frigul, grăbi pasul; îşi scoase căciula şi, în gura mare, cu buzele arse şi inima plină de lacrimi şi durere, rosti o rugăciune, cerşind îndurarea Celui-de-Sus...

Încă înainte de amiază ieşi la marginea pădurii, lângă câmpurile care se întindeau într-o vale uriaşă, rotundă, străjuită de culmile acoperite de păduri.

— Przyłęk! Isuse, Fecioară! Przyłęk! Isuse! exclamă cu emoţie.

Se lăsă în genunchi sub un copac şi cuprinse satul într-o privire fierbinte.

— Doamne! E satul meu! Przyłęk! Przyłęk! — repetă de o mie de ori, îmbătându-se la auzul acestor sunete. Tabloul îl cutremura, îngăima cuvinte neînţelese, întinzând braţele spre casele aşezate într-un şir lung în mijlocul văii, şi mânca din ochi rândurile de plopi printre care se zăreau coamele acoperişurilor de paie, trâmbele de fum ce se târau deasupra caselor, drumurile noroioase şi luncile care se întindeau de cealaltă parte a satului,

învăluind cu privirea însângerată, pieritã, dar bucuroasă ca cerul dimineţii, plină de soare şi fericire, câmpurile acestea pustii, înnegrite şi mustind de umezeală; zăpada albea printre brazde, iar apele sclipeau prin şanţuri şi în adâncituri ca nişte panglici de oţel poleite; perii bătrâni înnegreau pe mejdine ca nişte păsări obosite. Şi acolo sus, pe deal, dincolo de sat, străluceau în soare crucile aurii ale bisericii şi se năzăreau zidurile crăpate ale mănăstirii. Mai jos, într-o latură a mănăstirii, lângă râul care curgea pe lângă casa lui, se întindea parcul boieresc şi străluceau ferestrele de la conac ca nişte discuri poleite; heleşteiele din parc şi apele râului străluceau, scânteind în lumina veselă şi puternică a soarelui care atârna pe cerul palid deasupra satului…

— O, Isuse! Isuse! Am să plătesc o slujbă la biserică şi am să mă duc şi la Częstochowa! O, Fecioară, măicuţă scumpă! şoptea cuprins de o fericire nespusă şi de jale. Nu-şi mai amintea nimic: nici de închisoare şi pedepse, nici de evadare, nici de rană sau de suferinţele prin care trecuse. Acum avea satul natal înaintea ochilor, iar în suflet hălăduiau doar bucuria nebună şi bunătatea fără margini; simţea atâtea lacrimi de duioşie, atâta îmbătare, şi îi mulţumea lui Dumnezeu, cu buzele fierbinţi şi cu inima, rugându-se.

Cu toate acestea se temea să treacă prin sat ziua în amiaza mare ori să ocolească pe lângă mănăstire ca să ajungă acasă, la maică-sa. Trebuia să aştepte până seara. Se retrase spre pădure, la păşunile unde se găseau stoguri mari de fân, se înfundă adânc într-unul din ele şi aşteptă.

Spre apus vremea se răzbunase de-a binelea; se

lăsa un ger uşor, ceţuri reci, cenuşii, rare zăceau pe câmpuri; după asfinţitul soarelui, cerul se acoperise cu o fâşie de purpură şi revărsări sângerii, iar noroiul se întărea repede şi unduia sub picioare ca o curea de piele. Mirosul aspru al gerului se împletea cu izul frunzelor de stejar putrezind în pădure şi, câteodată, cu adierea fumurilor care se amestecau cu ceaţa.

Jasiek o luase către sat de-a dreptul, peste câmp.

Se oprea în fiecare clipă, se aşeza pe mejdine, se tupila pe sub copaci şi mergea din ce în ce mai încet, uitându-se la fiecare ţarină.

— Asta e a lui Wojtek! şoptea, aplecându-se, şi atingea pământul cu mâna.

Nu mai vedea nimic afară de câmpuri, afară de dâlmele acestea lungi, negre-verzui ale semănăturilor de iarnă, împestriţate din loc în loc cu adâncituri pline de zăpadă.

Aurora sângerie a apusului pălea, lucind tulbure în apa băltoacelor; miriştile surde, înmuiate, tocite zăceau ca nişte zdrenţe; brazdele arăturilor de toamnă scânteiau acoperite de bruma argintie a gerului: tarlalele de lucernă semănau pe alocuri cu năfrămile verzi şi decolorate ale femeilor.

Jasiek întâmpina totul cu emoţie, cu scâncete de bucurie.

Era la fel de vlăguit ca şi ogoarele acestea triste, la fel de sfâşiat, prăpădit şi bătut de ploi şi se simţea de o mie de ori mai fără apărare; se lipea de pământ cu o dragoste sălbatică, de parcă această atingere i-ar fi renăscut forţele şi puterea de a rezista… lăsându-i-se în stăpânire… Şi cum întunericul se îndesea, Jasiek se apleca tot mai jos deasupra ogoarelor.

— Grâul lui Michał, ptiu! mormăi uimit, recunoscând firele verzi.

Întunericul se lăsa repede, aurora apusului se stinsese, învineţindu-se, cerul se acoperise cu roua stelelor, aerul era curat, ceţurile pieriseră – fiindcă era un ger straşnic – doar pădurile păreau mai aproape în văzduhul acesta limpede, înconjurând întreaga vale cu o ramă înaltă, neagră.

Satul era la câţiva stânjeni. Jasiek trecea acum prin grădinile de varză întretăiate de brazde adânci, pline cu zăpadă, şi prin lunca mocirloasă, inundată de apa sub care mai dura încă stratul tare de gheaţă.

Putea să desluşească zgomotele din sat… se auzea behăitul oilor şi zbieretele viţeilor, undeva nechezau caii, scârţâiau cumpenele fântânilor. Simţea în nări mirosul de fum. Unde şi unde, printre copaci, printre acareturi şi printre îngrădituri, licăreau luminiţe… un cântec răsună prin aer, dar fu întrerupt de huruitul unei căruţe care trecea prin sat în goana cailor. Într-o curte, gâştele gâgâiau turbate. Cineva striga cât îl ţinea gura:

— Pietrek! Pietrek!…

Glasul îl lovi ca un mai, se clătină.

Mergea în lungul satului, pe drumeagul ce alerga în spatele şurilor.

Maică-sa locuia în capătul celălalt, peste râu, la poalele dealului pe care se ridica mănăstirea.

— A pus acoperiş nou! şopti, uitându-se la o casă. Wawrzon a ars!

Se opri o clipă şi privi compătimitor la coşul negru ce se înălţa printre pomii pârliţi ai livezii.

— Ia te uită! Ajutorul de primar şi-a făcut casă nouă. Din sudoarea altora! adăugă după o clipă,

plecând mai departe.

Cu cât era mai aproape de casă, cu atât mergea mai încet şi mai greoi; şoldul începuse iar să-l doară, zgomotele satului îl aţâţau şi îl stăpânea o bucurie năvalnică, cutremurându-i nervos tot corpul.

Îi venea să se arunce la pământ şi să-l sărute cu dragoste, să îngenuncheze înaintea fiecărei case, înaintea fiecărei livezi, înaintea fiecărei şuri şi să se roage fiecărei pietre, plopilor ce se înălţau în faţa caselor, luminiţelor de la ferestre, vorbelor, întregului sat natal, iubit... drag... Dar nu mai avea putere, fericirea îl secătuise de vlagă. Cu ultimele pâlpâiri de viaţă, cu ultimele forţe, se târa inconştient, ca un muribund, numai să ajungă odată acasă... să ajungă până la prag, şi acolo poate să şi moară.

— O, Isuse! Fecioară Preacurată! şoptea, şi fără să ştie cum şi când se pomeni înaintea casei, dar nu mai putu să deschidă uşa, căzu pe pragul părintesc şi izbucni într-un plâns înecat de suspine...

III

Când vin zorii dimineaţa —
Tot pământul, toată marea
Ţie-ţi cântă toată fiinţa:
Fii slăvit, o, Doamne mare!

Jasiek îşi săltă capul pe aşternut şi ascultă atent; glasul venea de aproape, parcă dinapoia uşii. Se uită împrejur, dar nu văzu nimic, doar prin ferestruica tăiată în perete se strecurau zorii, împrăştiind o lumină slabă. Căzu iar pe pat; nu ştia unde se găseşte, nu-şi aducea aminte de nimic.

Ţie-ţi cântă toată fiinţa:
Fii slăvit, o, Doamne mare!

— Măicuţă! şopti, ascultând refrenul. Zăcea tăcut, ţinându-şi respiraţia, cu ochii pironiţi în întuneric, repetând cântecul nu cu vocea, ci cu mişcarea buzelor, şi lacrimile i se scurgeau încet pe faţă, lacrimi de fericire neînţeleasă... Nu mai auzi când se sfârşi cântecul şi nici scârţâitul uşii.

— Îţi e mai bine, fiule, ai? susură un glas deasupra lui.

— Măicuţă! Măicuţă! spuse în şoaptă, îi apucă mâna care-l mângâia pe obraz şi rămase aşa, în această încântare plină de lacrimi de fericire.

Bătrâna îi mângâia, doar, cu mare dragoste, parul năduşit şi faţa.

— Taci, copile... taci, puişorule... taci...

Nu putu să mai spună nimic de emoţie şi imediat după ce Jasiek adormi, îl înveli cu grijă şi se întoarse în bucătărie. Privi pe fereastră, ieşi în faţa

casei să se uite la drumul încă negru, şi reveni, se aşează pe un scăunel lângă foc, aruncând mereu vreascuri uscate. Pe vatra acoperită de oale ardea un foc puternic, aruncând străluciri aurii în întreaga încăpere, pe pereţii proaspăt văruiţi pe care înnegreau şiruri de icoane şi pe scheletul negru şi uscat al războiului de ţesut, care stătea lângă fereastra de la răsărit, învelit în fire ca într-o pânză de păianjen.

Tekla, chiriaşa săracă a Winciorkowei, şedea jos lângă vatră şi curăţa cartofi, îngânând abia auzit o rugăciune, iar câinele mare, pătat, se culcase în mijlocul odăii, mârâind prin somn la purcelandrul gras care hoinărea prin toate colţurile, băgându-şi râtul scurt în oalele lăsate pe jos, lângă sobă; când fura cartofii Teklei din coşuleţ, când guiţa şi se hârjonea cu câinele.

— Da mai potoliţi-vă, otrăvitelor, ho! striga din vreme în vreme Tekla.

Încolo, în toată casa era o linişte deplină. Focul trosnea vesel, iar apa care fierbea într-o căldăruşă clocotea puternic.

— Cântă cocoşii, musai să se schimbe vremea! mormăi Tekla.

Într-adevăr cocoşii cântau unul după altul în tot satul.

Winciorkowa nu mai apucă să-i răspundă, vru să plece în cămăruţa vecină, dar, auzind tropăit de papuci pe noroiul întărit din faţa casei, se aşează iarăşi. Trântind uşa, intră într-un nor de aburi o fată sprintenă cu o broboadă pe cap; dădu ziua bună şi îşi întinse mâinile la foc să se încălzească.

— Winciorkowo, împrumută-ne şi nouă o bucată de pâine. Mâine coacem şi ţi-o dau înapoi. Pleacă

băieţii cu lemne la joagăr şi nu mai avem nicio bucătură – spuse zorită.

— Care băieţi? întrebă Tekla.

— Cum care! Walek şi Michał!

— Şi tata rămâne acasă?

— Ete na, ar vrea el!... Zice că trebuie să se ducă la cancelarie... dar aşa băsneşte el când vrea să mai lenevească sub plapumă...

Se aşează lângă horn şi îşi trase broboada pe umeri, turuind întruna:

— Aţi aflat?...

— Ce să aflăm?...

— Martyna s-a bătut cu Grzelowa.

— Isuse Cristoase! S-au bătut! Martyna cu Grzelowa! exclamă Tekla.

— Chiar aşa, ieri pe la chindie. Martyna a zis că Grzelowa i-a muls vacile. Şi Grzelowa a răspuns: ba tu eşti o hoaţă şi o purcea. Martyna a pocnit-o cu furca de tors în cap, iar Grzelowa a pus mâna pe bătător, dar Martyna i-a înfipt mâinile în păr!... S-au încăierat ca alte alea, de a trebuit să le despartă bărbaţii... O să meargă la judecată şi au zâs că pe mine mă pun martor.

— În faţa judecătorilor trebuie să depui mărturie dreaptă – spuse Winciorkowa.

— Păi da, ce e drept, e drept. Martyna are un cucui în cap cât un cartof, iar Grzelowa are gura ruptă şi ochii umflaţi. Am să spun totul cu dreptate.

— ...Cu furca, iar Grzelowa cu bătătorul! Isuse Cristoase! Zi, fato, cum a fost?

— Îţi plânge copilul! îi atrase fata atenţia Teklei.

— Să-i fie de bine, lasă-l să mai piuie!...

După plecarea fetei se făcu tăcere şi plânsul copilului se auzi mai tare; venea din cealaltă parte a

casei, dar Tekla habar n-avea, clătea cartofii cu furie şi striga cu patimă, îndreptându-şi mereu trupul lung şi slab:

— Le trebuie pâine blestemaţilor! Sunt săraci! Se mai şi împrumută!... Gospodari cărpănoşi, scârnăviile... Dacă vreunul sărman ar veni să ceară, poate să plesnească lângă gard şi nimeni nu-i dă nici o picătură de apă! Să dea Dumnezeu să turbaţi toţi, ca nişte câini, aşa!... Crapă de prea multă pâine şi se pisează cu bătătorul şi cu furca. Are Dumnezeu ac de cojocul vostru, are...

— Vorbeşti vrute şi nevrute! şopti Winciorkowa.

— Ia te uită! Eu! Da' ce, al meu nu putea să doarmă acum sub plapumă sau să care lemne şi să câştige câţiva zloţi, acolo, nu putea, ai? Toţi stau pe la casele lor, da' al meu unde e?

— Ar fi stat şi el, dacă nu vindea hoţilor caii boierului...

— A vândut! Bine că i-a vândut! Ce, nu i-am scos ochii destul? Da' ce era să facă, săracu?... Ficior de oameni cu dare de mână, trebuia să-şi aibă şi el pământul lui, pe puţin o jumătate de falcie... da' a trebuit să slugărească pe la alţii. L-au nedreptăţit diavolii! Şi cine l-a învăţat să facă rău? Vânturaţii de frăţiori au vrut să scape de el, ca să nu câştige procesul... Şi-acum latră cu toţii: „Tomek hoţul... hoţul!“ A, scârnăviile! câinii! strigă înfocată de răutate şi izbucni în plâns.

Nu mai vorbiră nimic, copilul plângea tot mai încet.

Afară pe noroiul îngheţat duruiră câteva care şi glasurile oamenilor răsunară în ger.

— Se vorbeşte prin sat că dincolo de râu ar fi două hoaţe! Las' că nu le uită Dumnezeu – şopti

Winciorkowa.

Tekla, care ieşise o clipă, se întoarse cu copilul, se aşează lângă sobă, îi băgă în gură sânul slab, moleşit şi zise:

— Ai dreptate, da' numai pe jumătate... că doar Jasiek al tău n-a mai furat pe nimeni...

— Şi l-au băgat pe trei ani la închisoare... spuse încet Winciorkowa.

— Nu mai e dreptate pe lume, n-a fost şi n-o să fie niciodată!

— O veni el Domnul Isus şi-o să le facă dreptate la toţi...

— Ha! La Sfântu-Aşteaptă. Paşte murgule iarbă verde...

— Nu vorbi aşa... e păcat... Asta e treaba Domnului Isus, nu a oamenilor...

Se aşezară la masă în tăcere, focul neaţâţat se stinse, zorii învineţiră geamurile, revărsându-se în încăpere cu licăriri trandafirii.

Apoi Winciorkova se apucă de lucru, ţesând încet, automat, o zăvelcă de lână în culori vii.

Soarele îşi ridicase capul înroşit de dincolo de păduri şi acoperise pământul brumat şi copacii cu raze strălucitoare, de-ţi lua ochii.

Winciorkowa îşi înclina capul, mijea ochii din cauza luminii, dar nu se oprea din treabă; lumina trandafirie a dimineţii i se aşternea pe faţa slabă, vârstată de urmele suferinţei; şuviţe de păr cărunt scăpau de sub năframa neagră cu care se legase peste fruntea încreţită, galbenă. Buzele strânse, vinete se mişcau nervos, în ritmul fiecărei mişcări a mâinii care trăgea spata. Suveica, schimbată mereu, fiindcă ţesea cu diferite culori, aluneca şuierând prin hăţişul firelor cenuşii de in ale urzelii. Se

apleca automat, războiul clămpănea uscat; lucra cu îndârjire, doar din când în când îşi sprijinea capul de piciorul războiului şi asculta zgomotele din camera cealaltă sau cugeta amar.

„Doamne Isuse! Fecioară Preacurată! Treizeci de ani au trecut unul după altul ca şi când n-ar fi fost!“ îşi amintea cu multă amărăciune şi, deşi avea mâinile prinse cu războiul, gândurile i se întorceau spre trecutul îndepărtat şi atât de dureros, că i se frângea sufletul şi pe ochi i se lăsa ceaţa lacrimilor. Cu treizeci de ani în urmă bărbatul ei plecase cu boierul cel tânăr în pădure!... „S-a dus, că era puşcaş bun, ca şi Jasiek...“ Se cutremură la amintirea despărţirii; neliniştea, căutarea lui prin pădure... groaza neînchipuită... îi veniră atât de proaspete în minte, încât îşi sprijini capul de spată, pironindu-şi privirile pe fereastră; ochii îi zburau de la dealurile acoperite de păduri peste lanurile de grâu argintate de brumă, peste băltoacele îngheţate, peste întreaga fire trandafirie în soare, luminoasă şi tăcută... Şi îşi amintea atât de bine trecutul... Se înfioră dintr-odată – trosnetul unor împuşcături se trezi în sufletul ei! Era tot primăvară, ca acuma, cu dezgheţuri ziua şi geruri noaptea. Într-o dimineaţă ca asta i-l aduseseră aproape mort... Mai ţine minte şi acum veşmintele pline de sânge!... îl adăpostise în aceeaşi cămăruţă şi îl apărase de moarte... Şi pentru ce? O, Doamne, Doamne!... Lacrimile îi curgeau pe obraji... L-au gonit în lumea largă, de nu l-a mai văzut niciodată... Apoi a murit şi l-au înmormântat – desigur, nu în pământ sfinţit!... O sfâşia o durere atât de mare, că îşi împreună mâinile, îşi ridică ochii plânşi la sfintele icoane şi se rugă fierbinte, implorând

îndurarea cerului… simţirile şi cunoştinţa îi erau atât de încâlcite, încât începuse să se roage pentru bărbat şi, uitând, se ruga pentru sănătatea fiului… După aceea se duse să-l vadă ce face.

Jasiek zăcea pe pat acoperit cu plapuma.

Prin geamul mic răzbătea înăuntru puţină lumină, acoperind faţa bolnavului cu luciri mate. Jasiek era grav bolnav. Fuga şi rana, răceala şi frica îl doborâseră din picioare, de abia îşi mai trăgea sufletul. Mama nu-şi pierdea însă nădejdea. ÎI vindeca cum ştia şi cum putea, apărându-l de moarte cu dragoste şi disperare. Şi, pentru că pe lângă îngrijire mai trebuia să ascundă şi venirea lui, se încrâncena, străduindu-se din toate puterile să-l apere; lupta cu boala, cu satul, de obicei atât de curios, cu groaza ce-i pândea mereu. Îi luaseră bărbatul, pierduse atâta avere şi vărsase atâtea lacrimi, încât nu voia să se lipsească şi de singurul copil… chiar de-ar trebui să plătească cu propria viaţă, nu-l va da…

— Jasiek! Copile! şopti încetişor, aplecându-se asupră-i.

Jasiek deschise ochii tulburi, ceva ca un zâmbet plin de dulceaţă îi trecu peste buzele arse de fierbinţeală şi căzu iar în amorţire.

Îi potrivi plapuma, îi aşează mai bine capul ameţit, astupă geamlâcul, ca să nu-l supere lumina, şi se întoarse la război.

Dar nu mai putea să lucreze, îi tremurau mâinile şi toate i se încurcau; cum nu mai avea nici lână vopsită pe ţevile din suveici, se duse să-şi facă de lucru prin gospodărie. Nu stăpânea cine ştie ce: şase pogoane de pământ, şura, un grajd, coteţul porcului făcut din scânduri, două vaci, o purcea cu

purcei timpurii, câteva gâşte care începuseră să ouă şi vreo cincisprezece găini şi raţe – asta era toată averea. Peste tot însă domnea o ordine desăvârşită, vădind grija şi strădania neîntreruptă.

Winciorkowa tocmai dădea mâncare la gâşte, lângă prag, când auzi tropăit de paşi pe podeţ. Îşi ridică privirea şi, printre copacii desfrunziţi care creşteau înaintea casei, văzu o femeie venind repede spre ea.

— Winciorkowo! strigă de departe peste gardul de piatră – Winciorkowo, fugi repede la alde Sułek, că Magda e gata să nască… Au luat-o durerile din zori, da’ ei nu se descurcă fără tine…

Se întoarse şi dispăru printre îngrăditurile satului.

Bătrâna, care se pricepea un pic la boli şi era un fel de moaşă, ştiind din toate câte puţin, intră grăbită în casă, se duse să vadă ce face Jasiek, aşează ceva de băut lângă el pe laviţă, se îmbrăcă şi fugi în sat. Nu era prea bucuroasă că trebuia să-şi lase băiatul fără nicio îngrijire, dar trebuia să se ducă. Cine s-o ajute pe biata femeie? Doctorii? Iaca, na! Îţi vinzi vaca din bătătură pentru ei şi poate tot nu e destul… Apoi… o să afle prin sat… dacă nu se vorbeşte ceva despre Jasiek… mai întreabă pe unul, pe altul…

Grăbi pasul, înaintând repede de-a lungul gardurilor de piatră, pe care creşteau tufe de mălin, ale căror ramuri lungi atârnau ca nişte nuiele până la pământ, alungindu-se pe alocuri până în potecă, unde erau călcate şi amestecate cu noroiul învârtoşat.

Satul se răsfira pe amândouă părţile drumului, străjuit de plopii uriaşi, care se înşirau într-o alee prelungă, înclinată puţin spre apus. Casele scunde

cu streşini de paie înverzite se îmbulzeau în fundul grădinilor înguste, tăiate de drumurile de intrare. Aproape toate aveau porţile străvechi, cu acoperişuri sub care aureau chipuri de sfinţi. Gardurile de piatră se întindeau de-a lungul şanţurilor adânci, înconjurând casele şi grădinile cu rame cenuşii. Drumul larg era plin de glod întărit şi de bălţoace îngheţate; pe sub pietroaiele din livezi şi prin şanţuri zăceau încă grămezi de zăpadă înnegrită, în care râcâiau găinile. Prin sat se auzea murmurul unei zile senine şi uscate. Cârduri de copii desculţi sau în papuci cu talpa de lemn alunecau prin şanţuri şi bălţoace; din loc în loc, în faţa casei sau pe lângă garduri vorbeau tare femeile. Din spatele caselor sau din grădini răzbea zgomotul tăierii lemnelor. În câteva locuri tăietorii se clătinau printre pomii desfrunziţi ai livezilor. Din când în când duruia vreun car sau, de departe, dinspre acareturile boiereşti, se auzea zumzetul treierătorii; vacile mugeau în grajduri, simţind parcă apropierea primăverii, iar gâştele fugeau grămadă din coteţe şi se îndreptau gâgâind spre câmpuri. Era o zi minunată, soarele lumina limpede şi cald, iar oamenii ieşeau din case şi se încălzeau pe lângă pereţi.

Winciorkowa grăbi pasul, peste tot o întâmpinau cu bunăvoinţă, dar şi cu anume rezervă, căci se cam temeau de ea. Se spunea că e niţel doftoroaie: de năştea o femeie, de îşi scrântea cineva piciorul ori avea vreo vită bolnavă, de i se deplasa vreuneia copilul în pântece sau te muşca un câine turbat, apoi era doftoroaie pe cinste. Pe furiş mai vorbeau că ar avea ochi răi, fiindcă după ce l-a privit o dată pe băiatul lui Jędrek pentru nişte pere furate, toată

iarna l-au durut oasele; că ştie să oprească laptele vacilor, că… nu mai sfârşeau. Dar, pentru că trăia în pace cu preotul şi spăla lucrurile bisericii, era înscrisă în frăţie şi, când murea cineva, nimeni nu ştia mai bine ca ea rugăciunile, bocitul şi cântecele de la pomană – nimeni nu-i spunea nicio vorbă de ocară. Ba pe deasupra mai era şi o femeie tăcută, liniştită, muncitoare şi cucernică. Dimineaţa în zori, sau pe la chindie, totdeauna în casa ei se auzeau cântece religioase, iar dacă e vorba de pământ, nici cel mai bun gospodar nu-l îngrijea mai bine.

— E o femeie cu scaun la cap – spuneau despre ea ţăranii mai bătrâni.

— Da, dar e cam morocănoasă şi se uită la oameni mai abitir ca o cocoană.

— Păi, dacă stă mereu pe la casa parohială, de, s-a boierit.

— Cocoană mare şi deşteaptă, dar băiatul îi stă la puşcărie.

— Dacă ai croi şi tu coastele vechilului cu furca, ai sta şi mai rău.

Aşa vorbeau uneori oamenii despre ea; Winciorkowa ştia şi zâmbea îngăduitoare.

— Fiecare judecă după cum îl taie capul – îi răspunse o dată Teklei, când aceasta îi spuse ce se vorbeşte pe seama ei.

De obicei nu-i păsa de nimic, dar acum, când trecea prin sat şi auzea că şuşoteau în urma ei ori îi ajungeau la ureche niscaiva glasuri din case sau de pe drum, încetinea paşii şi prindea lacomă orice cuvânt, părându-i-se mereu că vorbesc despre Jasiek.

Dar nu auzi nimic şi intră în casa lui Sulek.

Încăperea era plină de femei bătrâne, iar lângă

fereastră stătea bărbatul – un ţăran tânăr, puternic – şi cioplea bătătorul de la îmblăciu, dar lucrul nu înainta deloc, fiindcă din cămăruţa alăturată se auzeau ţipetele neomeneşti ale femeii care năştea; nu putea să stea locului, se apropia mereu de uşă, voind să intre, dar Winciorkowa nu-l lăsa; umbla dintr-un colţ în altul al odăii şi cum era om cu suflet simţitor, îşi ştergea întruna ochii şi fruntea năduşită cu poala sumanului. Bătrânele, care se aşezaseră lângă soba pe care fierbea supa de arpacaş, îşi băteau joc de suferinţa şi de teama lui.

— Nu-ţi fie frică, Wałek, n-o să i se întâmple nimic Magdei. E la primul copil, de, ca şi când ai sparge o oală nouă, pe urmă o să se obişnuiască.

— Eu zece am făcut, cât ai zice peşte.

— Walek, dacă ştiai că eşti aşa de moale, trebuia să te pui în locul ei.

— Aida de! Credeţi-i şi lui! Mila bărbatului e ca scheunatul câinelui.

— Ia mai tăceţi. Ea îşi dă sufletul şi voi vă rânjiţi dinţii aici.

— O facem şi noi pentru tine, acum e ca şi când n-ai mai avea femeie, vezi poate te ia vreuna sub plapuma ei.

— Ehe, a dormit el destul prin patul fetelor, ajunge!

Deodată tăcură cu toţii, dincolo strigătele încetaseră brusc. Wałek intră în fugă, dar uşa se deschise imediat la perete şi apăru Winciorkowa cu ceva învelit în scutece.

— Walek, mulţumeşte-i lui Dumnezeu, ai un băiat.

Walek era nebun de bucurie; luă copilaşul în braţe şi se duse la fereastră, uitându-se la el cu uimire.

— Doamne, ce lighioană, parcă e un pisoi! strigă,

şi nu se mai sătura privind la omuleţul care abia piuia, ca un pui proaspăt ieşit din găoace.

— Trebuie să bem aldămaşul numaidecât – ţipă, dând copilul Winciorkowei.

— Aşteptaţi, copilul înainte de toate, pe el trebuie să-l cinstim cum se cuvine!

Luă un păhărel de votcă şi vărsă câteva picături în trei locuri, rostind solemn:

— Pentru Domnul Isus, pentru tine, pentru părinţii tăi!

Apropie păhărelul de buzele strânse ale copilului, şi fiindcă acesta se înecă puţin şi începu să plângă, îl duse mamei împreună cu restul de votcă.

Iar Walek alerga întruna la nevastă, o săruta, se uita la băieţel şi se întorcea la cumetre, ca să bea cu ele de bucurie. Se aduse repede mied, dar pentru că era în postul mare, mâncau doar pâine, brânză şi urdă veche. Preotul dăduse slobozenie doar pentru bolnavă să se fiarbă o găină.

Venea mereu câte cineva, aşa că odaia se umplu de oameni şi zarvă şi Winciorkowa se văzu nevoită să-i mai liniştească, fiindcă lehuza adormise.

Când intră ajutorul de primar, toţi erau binedispuşi şi se aveau ca fraţii.

— Bine, blestematule, îţi botezi copilul fără mine, ai? strigă din prag.

— Ia şi bea, las’ că-i ajungem noi!

— Ho, ho! ajutorul de primar e om de cuvânt în toate, ne întrece el şi la pahare.

— Ia staţi! Am auzit că Maćkowei bărbatul i-a scos toţi dinţii din gură, da’ ea avea doar unu…

— Nu te agăţa de mine! Uite la el! ţipă supărată femeia.

— Cine se poate agăţa de tine? Poate vreun cârlig,

dar şi ăla trebuie să fie cârlig, nu glumă.

Şi fiindcă Maćkowa era cam ameţită, sări la el cu pumnii.

— Uitaţi-vă la el! A venit să batjocorească o femeie cumsecade, linge blide, slugă jidovească, cum aude clinchet de pahare se şi înfăţişează, blestematul…

— Eu sunt omul statului! Bagă de seamă, femeie! strigă serios, îndreptându-se cu mândrie.

Dar asta n-o sperie pe Maćkowa: îl ocărî în lege, spunându-i ce face ea cu funcţionarii de teapa lui, ciocni încă o dată cu Winciorkowa, luă o bucată de brânză pentru nepoată şi plecă.

Ajutorul de primar scuipă după ea şi se apucă să bea cu mare hărnicie.

— Walek, acum ai un băiat, bine… Eu sunt funcţionar şi trebuie să ştiu… Fără mine ca şi când n-ar fi fost…

— Cum n-ar fi fost, păi uite-l – observă o femeie.

— Degeaba ai îmbătrânit, Marcinowo, că tot nu ţi-a venit mintea la cap. Zici că este, dar unde e? În leagăn e ca şi când n-ar fi deloc, sărăcuţul, nu există, se zice doar că este. Băgaţi de seamă, vă spune asta un funcţionar… vă explic numaidecât. Al cui e puiul de stejar din pădure? Cine l-a născut, pe ce tabel figurează, sub ce număr e înscris, în ce carte, cât pământ are, când a fost sau când are să se prezinte la armată, de ce religie e, dacă e creştin, ai?

— Ee, te-ai cam ameţit, ajutorule, ce legătură are asta cu copilul?

— Are, pentru că băiatul lui Walek e ca stejarul din pădure, la care omul se gândeşte fără ca el să existe, însă când funcţionarul îl scrie la carte, când îl trece pe tabelă şi îl descrie, făcându-i mitrica,

când îl trece pe listă şi-l trimite la primărie, abia atunci băiatul începe să existe cu adevărat. Asta v-o spune un funcţionar, băgaţi de seamă!

Vorbi multă vreme, dar nu-l mai asculta nimeni, căci cineva începuse să povestească despre cei care plecaseră cu o săptămână înainte în Brazilia.

— Se zvoneşte că la primăvară o să plece sate întregi…

— Ieri a plecat şi Jasiek al lui Adam.

— În Wola trei gospodari şi-au vândut pământul şi pleacă.

— Se duc la pierzanie, atâta lume se iroseşte!

— Ba nu-i adevărat, acolo le dă pământ cât vrea fiecare şi bani cât să se gospodărească.

— Preotul zicea altfel la biserică.

— Preotul vorbeşte cum îi convine lui, dar dacă-ţi spune un funcţionar al statului că e aşa, apoi să crezi! strigă ajutorul de primar cu îngâmfare.

Se aşează pe o ladă, îşi descheie cojocul, că i se făcuse prea cald după supa de arpacaş, şi continuă să spună câte şi mai câte despre Brazilia, descriind-o în aşa fel, încât sătenii holbau ochii de mulţumire şi îşi lingeau buzele după bogăţia de peste ocean.

— Iuda, vrea să mai vândă pe cineva – mormăi Winciorkowa; dar pentru că n-o asculta nimeni şi se grăbea să plece acasă, se strecură în tăcere şi ieşi afară.

Amurgul se lăsase greoi peste lume.

— Domnul fie lăudat! spuse cineva în întuneric.

— A, tu eşti, Nastka! Nastusia. În vecii vecilor, răspunse puţin îngrijorată.

Mergeau în tăcere una lângă alta, neştiind ce să vorbească.

— Ce mai fac ai tăi? întrebă Winciorkowa.

— Ei, Doamne! Ce să facă, nimic.

Şi iar tăcură.

— Aproape s-a făcut primăvară. Am şi văzut berzele în cuiburile din spatele mănăstirii.

— Adevărat, şi eu le-am văzut şi mă mir că au venit aşa devreme…

Bătrâna nu-i purta pică, dar Jasiek îl împunsese pe vechil cu furca numai din cauza ei… nu-i purta pică, doar o adâncă părere de rău, şi Nastka simţea bine asta. De aceea nici nu cuteza să vorbească, mergea cu capul plecat, întorcându-se adesea s-o privească în ochi. Se repezise înadins de la curtea boierească până aici şi o aşteptase în faţa casei lui Sułek; o chinuiau visele rele, voia să afle ceva despre Jasiek, iar acum nu putea să scoată o vorbă, simţea că i se urcă un nod în gât.

— Boierii s-au întors? întrebă iar bătrâna.

— Ieri, da’ o să plece în curând, în străinătate.

— Le stă capul numai la plimbări şi la petreceri…

— Păi n-au cu ce?

— Adevărat, aşa-i…

Nastka îşi luă inima în dinţi şi întrebă cu vocea pierdută, înlăcrimată:

— N-ai mai aflat nimic?

— Ce să aflu? răspunse bătrâna cu asprime; o cuprinse brusc frica.

— Vezi că de trei nopţi nu mai pot să dorm şi îl visez mereu…

— Nu te mai îngrijora pentru el. Numai din cauza ta se iroseşte! Mai taci… nu ţi-o spun din răutate. Ştiu, doar, că tu n-ai vrut, nu mai plânge – o linişti, auzind în întuneric plânsul încet al fetei. Şi mai vino pe la mine… îi aruncă înainte de a se despărţi.

Nastka privi spre casă şi dispăru, plângând, pe

drumul care ducea la curtea boierească.

Bătrâna se simţea mişcată; Tekla nu era în odaie, dar din partea cealaltă îi auzea vocea monotonă cu care adormea copilul. Jasiek dormea mereu. Nu se trezi nici când puse şi cojocul peste el, că se făcuse frig.

— Leliţă Winciorkowa! răsună un glas în camera de la intrare.

Bătrâna alergă speriată.

— Am uitat să-ţi spun că a poruncit cocoana să vii mâine la curte, fac curăţenie prin casă şi... zise Nastka.

— Bine, bine, o să vin! şopti cu teamă şi o privi aşa de aspru, că Nastka, deşi voia să mai stea, spuse bună seara şi plecă.

Jasiek însă se trezise.

— Mamă, cine a fost?

— A... fata Marcinowei...

— Da' de unde, Nastka a fost, Nastka! spuse cu tărie.

— Nu vorbi prostii, ce să caute Nastka aici...

— Vrei să mă păcăleşti, am cunoscut-o bine după glas.

— Mai bea din leacul asta, o să-ţi fie mai bine.

Bău şi simţi cu adevărat o uşurare în piept. Bătrâna îi înfăşură rana cu o cârpă curată şi îl unse pe spinare cu o alifie. Jasiek se străduia să vorbească.

— Taci, copile, că ne-aude cineva.

— Acum trăieşte cu el de adevărat?

— Cine? Ce-ţi mai trăsneşte prin cap!

— Nastka cu vechilul... Mi-a spus mie unul la închisoare, mi-a spus...

— Ee, aşa sunt oamenii, vorbesc verzi şi uscate...

— Eu o să-l las în plata Domnului… nici căţelei ăştia n-o să-i spun nicio vorbă rea… nu… şoptea cu greu, dar în ochi i se citea furia şi ura.

— Stai liniştit, culcă-te… să te vindeci… Copilul meu, fiul meu iubit, când o să fii sănătos le dregem noi pe toate, acum nu te mai supăra din orice nimic… Spune o rugăciune la Schimbarea la faţă.

Se auziră ciocănituri puternice în fereastra dinspre drum.

— De ce mi-a fost frică n-am scăpat! strigă, ieşind în fugă.

— Winciorkowa! Să vii mâine la primărie, a venit o hârtie în legătură cu Jasiek! ţipă prin geam paznicul comunal.

Cu toate că uşa era închisă, Jasiek auzise tot, şi când bătrâna se întoarse la el, îl găsi în cămaşă, îmbrăcându-se în grabă.

— Măicuţă, nu mă întorc la închisoare, omoară-mă, dar nu mă duc… striga înfierbântat.

— Jasiek! Jasiek! izbucni cu disperare şi se aruncă la el ca o lupoaică; el se apără, dar cedă repede puterii ei. Îl culcă în pat şi trebui să stea mult timp lângă el, pentru că se ridica, striga, voia să fugă… crezând că-l gonesc.

— Să nu mă dai, măicuţă! să nu mă dai… şi se ghemuia la sânul maică-sii, o lua de gât şi pâraie de lacrimi fierbinţi îi curgeau pe faţă, tremura tot şi aiura… Până când îi dădu să bea ceva şi căzu într-un somn adânc.

IV

Cum a trecut noaptea aceea lungă? Nu ştia nimic, îşi amintea doar că se chinuise groaznic. Zorile albiseră odaia, dar ea tot mai stătea ghemuită înaintea sobei răcite de mult. Din vreme în vreme se ridica mecanic, privea pe fereastră, se ducea să vadă băiatul adormit şi se aşeza iar. Lacrimile străluceau în ochii cenuşii, însângeraţi, dar n-aveau putere să curgă şi se stingeau pe pleoape, acoperindu-i parcă pupilele cu o sticlă mată.

— Isuse! Isuse! şoptea uneori.

Nu se poate spune ce a îndurat în noaptea aceea lungă, câte temeri îi urlau în suflet, câte dureri îi rupeau inima, câte furtuni, răzvrătiri şi disperare o cutremurau, şi ce strigăt de neputinţă o sfâşia! O, nu, nu se poate spune!

Simţea că e pierdută fără scăpare.

O chemau la primărie! Aveau o hârtie despre Jasiek!

— Doamne! Isuse! gemea. Au şi aflat că a fugit… îl caută… şi o să-l ia! nu… nu… se zvârcolea în ea mama. Nu-l dau… e al meu, e fiul meu… sângele meu… lacrimile mele… nu-l dau…

Şi iarăşi se cufunda în prăpastia temerilor, a slăbiciunii şi a disperării, în prăpastia abruptă a neputinţei, şi iarăşi lacrimile îi sticleau în ochii însângeraţi…

Dacă îl vor lua, n-o să-l mai vadă niciodată, niciodată…

„O, Isuse, Isuse, e drept, oare e drept?“

Gemea fără putere, stăpânindu-se tot mai greu.

„Şi pentru ce l-au pedepsit? Că l-a împuns pe vechil cu furca! Dar pentru ce l-a împuns? Era în

drept... fiindcă vechilul o trăgea pe Nastka spre şură. Pe el s-a apărat... Şi pentru atâta lucru trei anişori întregi! Atâţia ţărani îşi sparg capetele, îşi frâng ciolanele şi nu-i mai bagă la închisoare... Dar pe Jasiek l-au luat. Unde e dreptatea! Şi vinovatul n-a păţit nimic!... Trăieşte ca un boier şi îşi face de cap ca şi înainte; orice fată se duce să slujească la boier se întoarce cu pruncul în broboadă... Îşi bate joc de Dumnezeu şi pentru asta nicio pedeapsă... Dacă e tare, cine poate să-i facă ceva?... De cine să-i fie frică?... Cum a vrut, l-a şi băgat la răcoare pe Jasiek... fir-ar... fir-ar...“ O ură sălbatică, neiertătoare i se învălmăşi în suflet şi îşi încordă degetele slabe, rupându-şi cu îndârjire broboada groasă.

Abia intrarea Teklei o smulse din aceste gânduri amare.

Jasiek zăcea mereu fără cunoştinţă.

Nu mai ştia ce să facă. Să aducă un doctor, era prea departe şi apoi acesta l-ar fi văzut şi ar fi spus... Oamenii ar fi văzut şi ei şi iarăşi vorbe, întrebări... Nu, nu...

„Şi dacă moare?“

Cântări îndelung în minte această întrebare care se prăvălea ca un pietroi peste inima ei sărmană, disperată.

„Să moară, asta va însemna şi sfârşitul meu, dar n-am să-l dau pe mâna lor, nu... Să moară!...” gândea posomorâtă.

Era soarele sus când se îmbrăcă mai bine, luă într-o batistă vreo cincisprezece ouă şi plecă la primărie.

Soarele lumina vesel, tăvălindu-se parcă de bucurie pe câmpuri şi prin băltoacele drumului pe care Winciorkowa mergea la primărie. Prin şanţuri,

printre pietroaie, romaniţele îşi deschideau cu încântare genele trandafirii spre soare; ciocârlia sălta în zbor din ţarinile încă reci şi ciripea ca un clopoţel sub albastrul senin al cerului. Aerul rece şi limpede îi răcorea faţa înfierbântată.

Primăria nu se afla prea departe; clădirea uriaşă, ruinată, în care funcţiona, aparţinuse cândva unei mănăstiri şi era aşezată lângă biserică, pe dealul de la poalele căruia se întindea linia lungă a satului spre pădurile care străjuiau împrejur.

Notarul nu venise încă, dormea.

Doar paznicul se învârtea prin cancelarie. După ce mătură se duse să dea mâncare la porci, al căror guiţat stăruitor răzbătea din fundul coridoarelor lungi, despărţite de pereţi de lemn.

Winciorkowa se aşează înaintea primăriei, pe capitelurile uriaşe, desprinse din frontonul mănăstirii, care slujeau acum drept bănci şi aşteptă răbdătoare.

În curând sosi şi primarul. Bătrâna îl salută şi începu imediat:

— Venii după hârtia cu Jasiek al meu.

— E ceva, da’ aşteaptă până când se scoală domnul notar.

— Dumneata nu ştii ce scrie în ea?… întrebă.

— Ţi-am zis să aştepţi. Notarul de-aia e pus aici, ca să citească; îi poruncesc numaidecât şi o să-ţi spună.

Îşi salva astfel prestigiul, fiindcă nu ştia nimic de nicio hârtie.

— Domnule primar, hai să ducem ciubărul ăsta amândoi, că singur nu pot şi porcii dau zor să bea – propuse paznicul.

— Ia uite la el! Du-l şi singur! se supără primarul,

dar se uită la ferestrele acoperite de la locuinţa notarului, scuipă cu năduf şi puse mâna să ajute. Vecinii trebuie să se ajute totdeauna între ei – spuse, întorcându-se, apoi se aşează pe o piatră cu seriozitate şi îmbie cu tutun pe cei câţiva ţărani care veniseră cu treburi.

— Domnule primar! A zis domnul notar să ungi căruţa şi să pregăteşti caii – raportă paznicul.

Primarul se împotrivea, văzând că ţăranilor li se strâmbă gura de râs.

Deodată un cap ciufulit se arătă în ferestruică şi răsună un glas.

— Primarule! La mine! Pregăteşte căruţa, plecăm la Górki, anchetă!

— Gata, într-un suflet! Aşa e… căruţa e treabă de serviciu, ancheta la fel. Aia e!…

— Primarule, ai căutat astăzi de ouă găinile doamnei notar? glumi unul dintre ţărani.

— Tacă-ţi gura, ia uite la el!

— Şi copilul ar trebui schimbat de scutece…

— Ba şi ţucalul de porţelan trebuie să-l care…

— Să cureţe ghetele…

— Să şteargă nasul domnişoarelor, păi cum… Ţăranii glumeau, dar primarul nu-i asculta; puse un cal la căruţă, trase în faţa primăriei şi se duse să aducă şi calul lui să-l înhame pereche cu al notarului.

— Parcă-i armăsar, nu? Cal, nu glumă! începură iar, când văzură că primarul îşi trage calul de coamă.

— E un cal bun şi blând, nu face nazuri. De-i dai paie din streaşina casei – le mănâncă; de-i dai o creangă, numai să nu fie prea uscată – o ronţăie de mai mare dragul; smulge şi stinghiile de la gard şi le

roade ca pe trifoi. Nici porcul nu-l lasă să mănânce din albie, aşa de mult îi place tovărăşia. Ce mai, o mândreţe de cal.

— Calul, de, ca orice cal, dar funcţia şi fala sunt ce sunt!

— Ia uitaţi-vă cum merge, ca o vacă cu viţel. Parcă are coada din puzdării de cânepă, ia te uită cum o mai ridică în sus… vede cum face stăpânul.

— Are capul ca lăptarul boierului.

— Da’ ce hamuri are, ca un şleahtic[1]! Ici o aţă, colo o frânghie! Pune-i pantaloni scurţi, primarule, şi du-l la Varşovia la expoziţie.

— Şi ce iute trebuie să fie, blestematul, ca o vacă! Şi râdeau mai departe de primar şi de calul lui. Winciorkowa aştepta. Cu ochii închişi, cu capul sprijinit de perete, stătea nemişcată, ca împietrită. Nu auzise nimic, fiindcă îi răsunau mereu în minte cuvintele de ieri ale paznicului: „A venit o hârtie despre Jasiek”.

Ce poate fi în hârtia aceea? Ce-o să-i spună notarul? Au şi aflat oare? Aceste întrebări îi străpungeau întruna creierul chinuit ca nişte fulgere de durere şi teamă.

Nu vedea că soarele se ridică din ce în ce mai sus, inundând întreaga vale, satul şi pădurile din jur cu o lumină aurie. Gerul se mai înmuiase, iar printre brazde, în şanţuri şi prin bălţi strălucea apa; fumurile se învălătuceau din coşuri drept în sus, ca nişte stâlpi ai firmamentului alburiu, iar în satul care de pe această înălţime se vedea ca-n palmă scoteau vitele la adăpat. Nu vedea nimic, nu auzea nimic în afară de vocile acelea de groază care îi sfâşiau inima:

— Winciorkowa, la cancelarie! strigă paznicul, dar

văzând legătura cu ouă adăugă: Treci pe la bucătărie.

Intră încet, maşinal, în coridorul vechi, ruinat, al fostei mănăstiri, în care scormoneau găinile şi purceii.

În mijlocul bucătăriei uriaşe, boltită, luminată de ferestre gotice, stătea nevasta notarului, cu o ţigară în gură, din care trăgea mereu.

Winciorkowa se înclină, dându-i bineţe.

— Ce zici?

— Venii… după hârtia ceea… adusei vreo cinsprezece ouă… de, găinile încă n-au început bine să ouă… şopti, dezlegând batista şi aşezând-o la picioarele ei.

— Sunt proaspete, nu?

— Numai de câteva zile.

— Ai vreun păs? întrebă încercând în acelaşi timp ouăle la soare.

— Păi cum, da… A venit o hârtie despre fiul meu, cel care… stă la… ştiţi dumneavoastră… că…

— Du-te la cancelarie… îi spun eu numaidecât lu’ bărbatu-meu.

— Dumnezeu să vă răsplătească, doamnă! şopti şi ieşi.

— Adam, spune-i lu’ bărbatu-meu că Winciorkowa are o treabă cu el! strigă prin uşă şi se întoarse, aprinse iar ţigara şi cercetă mai departe ouăle.

Winciorkowa intră în cancelarie, dădu bună ziua, şi cum nu-i răspunse nimeni, se opri tăcută lângă uşă şi aşteptă. Notarul abia acum se îmbrăca, dispărea des în camera vecină şi se întorcea cu vreo parte din îmbrăcăminte, pe care şi-o punea încet, discutând între timp cu ţăranii.

Aşteptă aşa mai bine de-o oră, căci notarul, după

ce se îmbrăcă, plecă la micul dejun. În cancelarie rămăsese doar un băieţandru roşcat şi pistruiat, care se aşează lângă sobă, suflând în foc foarte discret fumul de ţigară.

— Domnule! cutează să vorbească.

— Ce vrei?

— A venit o hârtie despre fiul meu, Jasiek Winciorek.

— Aha, despre hoţul ăla, care a fugit din puşcărie!

— Băiatul meu nu e hoţ! Iar tu, prăpăditule, să nu mai spui o vorbă de el! ţipă cât putu de tare, deoarece cuvântul hoţ o străpunse ca un cuţit.

— Femeie, nu ridica glasul, că acu te bag la zdup! observă liniştit băieţandrul, dând drumul la rotocoale mari de fum.

Nu mai zise nimic şi se aşează lângă fereastră, murind de nerăbdare din cauza acestei aşteptări supărătoare.

— Tu eşti Anna Winciorkowa?

— Eu, domnule…

Se sculă repede, căci notarul era cel care o întrebase.

— Fiul tău, Jan Winciorek, a fost condamnat la trei ani de închisoare pentru bătaie şi intenţie de omor, da?

— Aşa e, chiar aşa, Jasiek e numele mic, l-au băgat pe trei ani, dar numai din răutate.

— Mi-au trimis o înştiinţare, cum că Jan Winciorek a fugit din închisoare acum o săptămână.

— Isuse! gemu, rezemându-se de perete.

— Şi e urmărit. Dacă vine acasă, trebuie să-l opreşti, să anunţi ajutorul de primar şi să-l aduceţi la cancelarie.

— E copilul meu!

— Asta nu scrie aici. Aici scrie doar că cineva a fugit, iar cine a fugit trebuie să fie prins; cine va fi prins, va fi judecat şi dus la închisoare. Cine l-a ascuns şi i-a ajutat să fugă va fi, de asemenea, pedepsit.

Termină şi se apucă de lucru.

Winciorkowa stătu multă vreme ca lovită de trăsnet, neputând să-şi adune puterile şi să plece.

„Va fi judecat şi dus la închisoare!

Va fi judecat… şi dus la închisoare…“

V

Numai plânsul, jalea şi zbuciumul sufletesc umblă prin lumea asta, iar tu, omule, rabdă tu, vierme, iate la trântă cu ele, tu, sărmane, trudeşte şi tu nefericitule, poţi să fugi şi dincolo de păduri ori peste mări şi ţări că tot te înhaţă de gât, oriunde te-ai ascunde.

Oamenii sunt ca apa: nu ştiu nici de unde, nici de ce şi nici încotro se duc.

Sunt ca norii pe care vântul îi poartă ba ici, ba colo, prin toată lumea… ca frunzele pe care vântul le-a furat din copaci şi le tot mână pe câmpuri şi prin păduri, aruncându-le în ghearele pierzării, ca ziua de ieri, care astăzi nu mai este şi nu va mai fi niciodată.

Nicăieri nu există nici îndurare, nici scăpare şi nici loc de fugă.

Unde să fugi tu, sărmane om, de soarta ta, unde?

Poate să te agăţi, orfane, de stelele de pe cer şi săţi laşi inima încrezătoare în seama îndurării Domnului Isus!

O, viaţă! viaţă! viaţă!

Aşa se jelea sufletul Winciorkowei, suflet sărman şi trist de mamă în suferinţă. Iar afară vântul vâjâia, smulgând paie din acoperişurile caselor, clătina copacii, lovindu-i de pereţi, fluiera în horn, şi, ca un duh rău, care se bucură de nenorocirile oamenilor, chicotea, dănţuind pe drumurile întunecoase, prin noaptea ploioasă, tristă, spăimoasă.

— O, Isuse! suspina Winciorkowa, şi fusul îi scăpa dintre degetele înţepenite, iar din ochii plânşi, obosiţi, se rostogoleau lacrimi amare pe faţa îndurerată. Pieptul uscat se zbătea în suspine, iar

neputinţa, groaznica neputinţă îi apăsa în jos umerii slabi, spre supunere şi sclavie…

Astăzi Tekla singură îngrijise de gospodărie şi, după ce pregătise cina, îşi luase copilul din coşul agăţat de tavan şi plecase la culcare.

Ocupată cum era cu gândurile şi durerea ei, bătrâna nici nu observase plecarea ei. Intra deseori la băiatul care zăcea cuprins de fierbinţeli, apoi asculta toate foşnetele, toate şuierele, toate glasurile nopţii… pentru că inimii ei înfricoşate i se tot părea că aude zăngănitul săbiilor, că vin să-l ia…

Atunci sărea în sus, acoperind uşa de la odaia bolnavului şi privea cu o căutătură îngrozită şi disperată, cum numai o mamă poate să privească, pentru a-şi apăra copilul.

Dar nu venea nimeni, numai noaptea se scurgea, bătând lumea cu vântoasele.

Cu mult înainte de miezul nopţii, cineva ciocăni în uşă, şi intră Nastka, udă şi îngheţată.

— Nu, de stat nu pot să stau, trebuie să plec imediat. Mă repezii doar să-ţi spun… Isuse, m-am înecat, că la curtea boierească se vorbeşte… că Jasiek a fugit din închisoare…

— Şi tu vrei să-l vinzi, Iudă! şopti bătrâna.

— Isuse, îndură-te! Ce vorbeşti! Nu ţi-e milă de mine! Eu să-l vând pe Jasiek, eu, care mi-aş da şi sufletul pentru el!…

Plânsul îi curmă brusc vorba, îşi trase broboada pe ochi şi fugi, doar în întuneric se auzea din ce în ce mai slab tropăitul papucilor ei…

— Mai suferă şi tu, satură-te şi tu de durere ca mine, satură-te! strigă bătrâna în urma ei şi începu să umble prin odaie, căutând vreo scăpare.

Dar nu găsea niciuna. O să vină după el, o să-l

găsească şi o să-l prindă, apoi îl judecă şi-l trimit iar la închisoare! N-o să-l mai vadă niciodată… niciodată…

Capul începu dintr-odată să-i tremure de frică, îşi şterse nasul şi ochii cu şorţul, umblând mai departe, dusă pe gânduri.

Măcar dacă s-ar însănătoşi, l-ar ajuta să fugă, ar vinde scroafa… chiar o vacă, sau pe amândouă… şi l-ar ajuta, ar pleca cu el şi la capătul lumii, unde să nu-l cunoască nimeni, să nu-l închidă şi să nu-l mai pedepsească.

„Dar unde?…“

Şi sufletul îi încremenea de groază la asemenea întrebare.

Adevărat, unde să fugi?

Că judecători, jandarmi şi închisori sunt pretutindeni!

Îşi puse mâinile în cap şi se aşează, atât de mult o îngrozea această descoperire.

„Adevărat, peste tot sunt… peste tot… ca şi capcanele pentru lupi… peste tot…“

A fost o dată la Częstochowa şi a trebuit să arate şi acolo buletinul; a fost în Kalwaria, dincolo de Cracovia, şi acolo la fel!

Se uită în jur încurcată.

Ca şi când ar fi văzut pretutindeni numai ziduri de netrecut, şiruri de jandarmi, cancelarii, notari şi mâini întinse gata să înşface!

Doamne! Nicăieri niciun locşor, unde omul nevoiaş să poată fugi de puterea asta înfricoşătoare, pe care abia acum o vedea în toată grozăvia ei, întrupată în jandarmi şi închisoare.

Sărmana, nu înţelegea cuvântul lege, şi credea că e totuna cu dreptatea!

Nu aştepta răspuns la întrebarea pe care şi-o pusese, în schimb se furişară din ungherele creierului obosit amintirile anilor de demult, amintirea bărbatului, a vechilor necazuri şi nedreptăţi care strigau cu gurile strâmbate de chinuri din adâncul timpului: „Nicăieri… nicăieri…"

Scânci de durere ca un câine lovit cu piciorul, se gârbovi, răsucindu-se în jurul propriului suflet, încremenită de o groază neţărmurită, şedea lângă fereastră, îndreptată cu toată fiinţa spre întunecimea chinuitoare a propriilor gânduri…

Abia din sentimentul amar al neputinţei şi părăsirii, din sentimentul strivirii de către soartă crescu încet în ea răzvrătirea împotriva nedreptăţilor, revolta aspră a unui suflet disperat, dar încă puternic.

„Cum aşa? Jasiek are să fie prins, judecat şi băgat la închisoare, deşi a stat doi ani pe nedrept, deşi nu e vinovat de nimic?!… Când atâţia tâlhari umblă slobozi prin lume! Jadam Brzostek, de care toţi ştiu că e în cârdăşie cu hoţii, sau Michalak care a omorât un om. Şi ei sunt slobozi! De ce aşa? Asta nu e dreptate, nu. De ce?“

Şi depănă îndelung aceste întrebări fără număr, până când o învinse somnul şi se trezi abia în revărsatul zorilor.

Dar ziua nouă nu-i aduse dezlegarea, dimpotrivă, suferinţa se adânci şi împotrivirea se transforma cu încetul în ură faţă de lume, faţă de toţi oamenii liberi.

Starea lui Jasiek nu se îmbunătăţise, cu toate ca îi punea mereu ventuze pe spinare şi pe şolduri şi îi slobozise puţin sânge, tăindu-i băşicile umflate cu un briceag bine ascuţit.

La amiază, Tekla veni de la curtea boierească să mănânce şi îi spuse:

— La curte au aflat… în sat se vorbeşte…

— Ce? Ce?

— Ei, ce! Vechilul le-a spus argaţilor că cine îl prinde pe Jasiek şi îl aduce la cancelarie va căpăta de la el zece ruble şi o vadră de rachiu…

— Şi oamenii?… şopti bătrâna.

— Oamenii, ca oamenii! Doamne, păi zece ruble sunt o groază de bani! Poţi să cumperi o purcică destul de mare cu ei… adăugă ca pentru sine.

Winciorkowa îi cercetă atent faţa şi văzând cu câtă poftă se uita la purceii ei, se hotărî, după o luptă scurtă, dar dureroasă, să-i dea şi ei unul.

— Tekla, îţi dau şi ţie o purceluşă, aia cu o pată într-o parte…

— Eu nu sunt Iuda! se împotrivi sinceră, dar ochii îi luciră de mulţumire.

— Ei… nu m-am gândit la asta, că doar de mult îmi ziceam să ţi-o dau…

— Şi cum, aşa, fără bani?…

— Păi da, că şi tu mi-ai ajutat la urzeală şi la tors, ţi se cuvine şi ţie.

— Da, dar mi-o dai de tot?…

— Sigur. E purcică, poţi să ai şi purcei de la ea…

— Şi e a mea de tot? întrebă iar, fermecată.

— Dacă-ţi spun că ţi-o dau…

— Isuse! Sfântă Fecioară! Mamă să-mi fi fost şi n-ar fi fost mai bună – strigă, şi de bucurie se aruncă să-i îmbrăţişeze picioarele şi să-i sărute mâinile, apoi alergă la coteţ şi goni purcica în odaia ei; atât de grijulie se învârtea pe lângă ea, tot îndemnând-o să mănânce, că, deşi copilul urla în coşul atârnat de tavan, nu mai auzea nimic, orbită de fericirea de a

avea purceluşa ei. Doamne! Ce mândreţe! Isuse, şi ce sprintenă şi lacomă e! exclama tot timpul.

Winciorkowa zâmbea destul de jalnic, ascultându-i entuziasmul; adevărat că pentru Jasiek şi-ar fi dat întreaga viaţă, totuşi… purcelul făcea şase ruble şi jumătate, dacă nu şapte, fiindcă primăvara porcii sunt mai scumpi…

„Eh, ce să-i faci! Din căruţa altuia te dai jos şi în mijlocul apei!“ gândea mergând spre lehuza care născuse ieri.

Se oprea înadins, intra în vorbă cu oamenii, tăinuia cu ei, tot o afla dacă cei din sat ştiu că Jasiek e acasă. Dar ţăranii nu se dădeau prinşi, niciunul nu se trăda cu nicio vorbă sau cu vreo privire că ştie ceva despre Jasiek. În sfârşit, când le povesti singură de fuga lui din închisoare, făcură o mină aşa de mirată, ca şi când vestea aceasta, despre care vorbea tot satul, era cu adevărat o noutate pentru ei.

— Sunt şireţi, blestemaţii, niciunul nu scapă nicio vorbă! şopti dezamăgită.

— Petice! Petice! Petice! – gemea un glas pe drum. Leliţă, n-ai ceva? Nu-ţi trebuie ceva? – strigă la ea peticarul scund, un evreu slab care şlepăia prin mijlocul drumului pe lângă brişca veche, trasă de un cal numai pielea şi oasele.

— Opreşte la poarta mea, vin şi eu numaidecât.

Porni spre lehuză, iar evreul se târa încet, împingea brişca încărcată cu petice, biciuia calul şi gemea pe dinaintea fiecărei case.

— Petice! Petice! Petice!

Din când în când se oprea şi dădea pentru o mână de zdrenţe bolduri, aţă, ace de cusut, fluiere de humă în formă de cocoşei; uneori făcea şi schimburi

mai mari, luând ba cincisprezece ouă, ba un sfert de cartofi, sau vreo găină bătrână jumulită.

O grămadă de copii, pe jumătate goi, îl urmăreau cu larmă şi ţipete:

— Peticarul! Peticarul! Îţi dau un groş, dă-mi un cocoş!

Dar evreul nu lua în seamă strigătele lor, şi se apăra energic cu biciul de câinii care se năpusteau turbaţi spre poalele lungi ale sumanului, umplând tot satul de lătrături.

Striga mai departe, bătându-şi calul care se oprea întruna, şi împingea tot mai des brişca, sprijinind-o cu umărul slab, de-i ieşeau ochii din cap, pleznea din bici şi îndemna:

— Dii, dii! murgule!

Când se apleca să urnească brişca, poalele sumanului se târau prin noroi, lăsând urme lungi; uneori se oprea vlăguit, sprijinindu-se de brişcă, îşi împingea căciula pe ceafă şi îşi ştergea fruntea de sudoare, răsuflând atât de greu, că îi tremura barba roşcată şi ochii i se umpleau de lacrimi.

Era aproape seară când ajunse la casa Winciorkowei, aruncă o mână de fân calului şi intră în odaie cu biciul în mână. Se aşează lângă sobă şi rămase tăcut multă vreme, neputând rosti o vorbă, de oboseală.

— Ai ostenit?

— De azi-dimineaţă tot aşa o ţiu… n-am pus o bucătură în gură şi sunt cam ameţit…

— Vrei să bei nişte lapte? îţi dau numaidecât.

— Să-ţi răsplătească Dumnezeu, leliţă. Stai să-ţi aduc ulcica mea, să mulgi în ea…

După ce Winciorkowa îi aduse oala cu lapte, el o aşează la foc, îl fierse şi, fărâmiţând o chiflă uscată,

îşi scoase căciula, înfulecând cu atâta lăcomie, încât bătrâna mai aduse şi trei ouă şi le aşează alături.

— Mănâncă şi ouăle, să-ţi fie de bine…

— Să-ţi răsplătească Dumnezeu! şoptea, mirat, cu recunoştinţă.

Le fierse, dar mâncă numai unul, pe celelalte băgându-le pe furiş în buzunar, pentru copii… Apoi, parcă drept mulţumire pentru inima ei bună, spuse încet:

— Am vorbit cu jandarmii de băiatul dumitale; îl caută!…

Winciorkowei îi căzu lucrul din mână şi fără să vrea privi la uşa bolnavului.

— Îl caută! Spuneau că acum o săptămână a fost noaptea în cârciuma din Przyłęk, i-a spart nasul unui jandarm şi a fugit!…

— Isuse, Fecioară! strigă surprinsă, amănuntul acesta nu-l cunoştea.

— Dacă vine, să nu-l ţii la dumneata, pentru că îl vor prinde, şi… Eu ştiu, că am avut un frate mai mic care a fugit din armată, l-am ascuns două săptămâni, dar l-au luat apoi într-o noapte şi de atunci nu l-am mai văzut; eh, eh! Ceasul rău!… Se îneca de emoţie. Dacă ar pleca în America, nu l-ar mai putea prinde…

— Unde vine asta? întrebă Winciorkowa repede.

— Până în America e departe, peste mare, poate peste două mări… Acolo sunt mulţi, şi evrei, şi polonezi, şi nemţi… Acolo e bine, nu e niciun jandarm… Eu ştiu, e acolo băiatul unui felcer de la noi din oraş, şi îi trimite bani în fiecare an…

— Ascultă, Mosiek, dar tu de ce nu l-ai trimis acolo pe frate-tău? întrebă cu bănuială.

— De ce? Pentru că n-am avut bani. Dac-aş avea

eu măcar atâţia bani cât costa drumul pentru mine, nevastă şi copii până acolo, aş trăi destul de bine şi aici.

— Şi trebuie mulţi bani? întrebă liniştită, prefăcându-se nepăsătoare.

— Nici eu nu ştiu prea bine, dar mi-a spus un evreu că numai drumul costă o sută de ruble! Ăsta e bănet, nu glumă!...

Tăcură.

Evreul se încinse cu o basma roşie, sub care îşi fixase un colţ al sumanului, adună cutiile, îşi înfundă căciula pe cap şi, ieşind, şopti abia auzit:

— Eu te sfătuiesc ca un prieten... să fugă numaidecât în America... e, rămâi cu Dumnezeu.

— Du-te cu Dumnezeu, Mosiek.

— Ştii, Herszlik... cel care trece oamenii peste graniţă... vorbeşte cu el, acum e acasă...

„În America, peste mare! Dumnezeule! – se gândea după ce rămase singură. Sigur, acolo unde pleacă acum atâţia!“

Se luptă câteva zile cu acest gând, întorcându-l pe toate feţele, rumegându-l şi nu se putea hotărî să-şi trimită băiatul atât de departe.

„Plec şi eu cu el! De ce să mai rămân aici! Adevărat!“

Străfulgerată de gândul acesta, imediat se trezi în ea curiozitatea ţărănească, neînfrântă de a cunoaşte lumea. Se uita afară pe fereastră şi se mai potoli, cuprinsă de frică.

— Să-mi las casa şi pământul, biserica?... Să le părăsesc pe toate şi să nu le mai văd niciodată... Isuse, aş muri de dor! Nu mă mai ispiti, diavole, nu mă mai ispiti! şoptea, dar sufletul i se umplea tot mai mult de lumină. Siguranţa salvării lui Jasiek îi

umplea sufletul de lumină. În America! Adevărat, şi mai demult plecaseră oamenii acolo, şi la vară or să se ducă… Da, aşa e, dar părintele a spus la predică să nu se ducă, fiindcă merg la pierzare. E, vorbele preotului sunt ca jurămintele hoţului… asta e…

Dar uită repede de toate, pentru că lui Jasiek îi era din ce în ce mai rău. Rana nu voia să se vindece şi horcăitul din plămâni nu înceta. Făcuse tot ce putuse, tot ce se pricepuse, dar nu ajutase la nimic, îl tămâiase, îi descântase, degeaba. O cuprindea o disperare tot mai dureroasă, deoarece Jasiek în clipele de luciditate, din ce în ce mai rare, îngăima:

— Eu o să mor, măicuţă, o să mor!

— Nu-ţi fie frică, fiule, ai să te faci bine. Domnul Isus şi Fecioara de la Częstochowa o să-ţi ajute şi ai să te înzdrăveneşti.

— Ba mor, măicuţă, simt eu, măicuţă… mi se stinge ultima răsuflare, măicuţă… Vine moartea, vine… se plângea cu vocea slabă şi lacrimile îi şiroiau pe obraji. Cheamă preotul, măicuţă… Omul e plin de păcate, să se roage preotul pentru mine înaintea judecăţii lui Dumnezeu…

Cu toate că i se rupea inima de durere, mama îl liniştea cu asigurări de însănătoşire.

Nu mai voia să creadă, căci simţea în el slăbiciunea morţii.

— Ce să mai trăiesc… dacă mă prind, mă trimit imediat la închisoare… Măicuţă, nu mai pot, nu mai pot să îndur, nu mai pot… dacă mă închid iar, mă spânzur, mă omor…

— Oh, copilule, sărmanul meu orfan, flăcăul mamei, nu mai pleci tu de lângă măicuţa ta, n-o să mă laşi tu singură, săraca de mine, n-o să mă laşi!… gemea, îmbrăţişându-l şi plângând cu lacrimi

însângerate de disperare…

— Mie mi-e rău, măicuţă… mi-e rău… aşa de rău… se văieta încet, căzând într-o somnolenţă semiconştientă, bântuită de vedenii şi delir.

Îşi petrecu toată noaptea lângă el, pentru că i se părea că poate să moară în fiecare moment; atunci îl lua în braţe, strângându-l la piept, îi încălzea cu corpul ei mădularele care se răceau, înnebunea de disperare, până când, spre dimineaţă, căzu la pământ, îşi încrucişă mâinile şi, cu vocea încărcată de reproşuri, plângeri, jale şi rugăminţi, însângerată de durere, cerşi îndurarea Maicii Preacurate…

Afară era încă noapte, o noapte neagră, noapte plină de ploaia care răpăia în geamuri fără încetare, plină de negurile verzui, care inundau încăperea cu o tristeţe deznădăjduită şi părăsire, când Jasiek se ridică în aşternut şi chemă cât putu de tare:

— Preotul! Preotul!… şi căzu fără putere pe pernă.

Winciorkowa abia aşteptă să se crape de ziuă, o lăsă pe Tekla lângă bolnav, luă de pe grindă o găină sub şorţ şi alergă la casa parohială.

VI

Biserica fusese odinioară mănăstire, uriaşă şi frumoasă, înăuntru acoperită toată cu fresce; era numai ciudat de tăcută şi pustie. Se simţea mirosul de mucegai dintre ziduri.

Preotul rostea cu glasul potolit slujba în faţa altarului lateral, ajutat de bătrânul paracliser.

Uşile mari de la intrare erau deschise la perete, lăsând să pătrundă soarele; adesea zburau ciripind vrăbiile şi se aşezau pe cornişe sau pe altare.

Winciorkowa îngenunche înaintea altarului şi se rugă fierbinte.

Era o linişte deplină, doar din când în când se auzea clopoţelul şi vocea cântăreţului, sau răsuna ca un strigăt basul profund al preotului, apoi iar se aşternea tăcerea stârnită de murmurul abia auzit al rugăciunilor şi de foşnetul filelor întoarse ale liturghierului; ecourile îndepărtate, surde, ale satului, tremurau pe sub bolţi.

Către sfârşitul slujbei doar oftatul greu al Winciorkowei mai întrerupea, din ce în ce mai des, liniştea adâncă, prelungindu-se pe sub bolţi ca un geamăt. Se ruga cu evlavie adâncă, punând în această rugăciune credinţa întreagă, puterile, nădejdea, viaţa toată; presăra podeaua rece cu lacrimi amare şi se târa la picioarele crucii, cerşind milă şi îndurare.

În timp ce se bătea ultima oară clopotul pentru mielul lui Dumnezeu, găina, care până atunci stătuse liniştită lângă bătrână, se smuci cu putere şi, cu toate că avea picioarele legate, se zbătu şi fugi.

Winciorkowa o prinse repede, şi după terminarea

slujbei se duse la sacristie.

— Aşteaptă! Vin acum – mormăi preotul cu asprime.

Se opri, uitându-se cu umilinţă la preotul care se dezbrăca încet de odăjdiile bisericeşti.

— Vino după mine!

Prin coridoarele pustii, cu tencuiala crăpată, ruinate, o conduse spre locuinţa lui; răsunetul înăbuşit al paşilor pe pardoseala înverzită de vechime alerga ca un ecou în urma lui.

Roiuri de porumbei zburau pe geamurile sparte prin care priveau crengile verzi de molid.

Preotul fluiera la păsări, iar Winciorkowa se uita cu o înduioşare pioasă la chipurile şterse, crăpate, ale sfinţilor călugări, zugrăvite pe pereţi, la rămăşiţele picturilor care se zăreau printre coastele bolţilor şi se gândea ce-o să-i spună.

„Lui pot să-i spun… că doar e preot… îi spun totul, ca la spovedanie, el n-o să mă dea de gol…“

Dorea atât de mult să-şi descarce toată obida din suflet, încât se aplecă să-i prindă cotul şi să-l sărute, dar preotul nu-i observă mişcarea; mergea grăbit şi fluiera, iar în urma lui începură să zburde porumbeii şi să i se aşeze pe cap şi pe umeri.

— Doamne! Şi-acasă Jasiek al meu îşi dă sufletul! gemu înfundat.

— Ce păs ai? Dar spune repede – strigă, deschizând uşa locuinţei. Era fosta chilie a priorului, acoperită toată de zugrăveli, de semăna cu o capelă.

Preotul se aşezase la masă şi asculta.

Winciorkowa povestea dezlânat, întrerupându-se ba să-i îmbrăţişeze picioarele şi să-i sărute cotul, ba să-şi mai tragă sufletul, căznindu-se între timp să nu

piardă şirul povestirii…

— …Ca la spovedanie spun… adevărul curat… o trăgea în şură… să petreacă… şi era doar după înţelegere… băiatul i-a spus: „dă-i drumul“… dar celălalt i-a mai dat şi cu bastonul în cap… şi Jasiek a pus mâna pe furcă… îi era mai la îndemână… ce era să facă…

Se cutremură de plâns şi se rezemă de uşă, apoi vorbi tare, cu asprime:

— Eu sunt femeie, dar aş fi făcut la fel… trei ani de închisoare… numai din duşmănie… că nu e vinovat el… a pus martori că băiatul a vrut să-l omoare… şi dreptatea lui a ieşit la suprafaţă… ticălosul… un scârţâie-pană pe hârtie… un hoţ şi un destrăbălat… ocara lui Dumnezeu… iar băiatul e la închisoare!… Isuse! Isuse!… ce ruşine… ce ruşine… că doar tatăl lui n-a fost fiecine… lumea-l ştia de om cinstit, iar moşu-său a fost şi în Franţa… şi acum băiatul e socotit ca un tâlhar, ca un hoţ…

— Şi ce doreşti? întrebă moale, preotul.

— E la mine acasă… bolnav rău… pe moarte… Nu ştie nimeni că e acasă, îl păzesc şi eu cum pot. Părinte, îţi spun ca la spovedanie…

— Bine, bine. Nu te teme… Căzu o clipă pe gânduri. Vin imediat acolo, du-te înainte, n-o să afle nimeni… Ei, gata, şi ia-ţi şi găina… proasto…

Winciorkowa alergă într-un suflet acasă şi nici nu deretică bine prin odaie, că şi veni preotul.

Îl lăsă să intre la bolnav, iar ea îngenunche vreo oră înaintea icoanelor, în odaia din faţă, până când preotul ieşi de la Jasiek.

Era foarte mişcat.

— Nu te teme, băiatul se va însănătoşi… dar îi trebuie medicamente…

— De unde să le iau şi de care? Poate dumneata, părinte, să scrii la farmacie.

— Da, bine, eu plec imediat la oraş şi le aduc; să vii să le iei pe la prânz.

Winciorkowa începu să tremure de înduioşare şi recunoştinţă, vru să-i sărute picioarele, dar o respinse:

— Nu fi proastă! Lui Isus îmbrăţişează-i sfintele picioare şi mulţumeşte-i!

— Parcă mi s-a făcut primăvară în suflet! îi spuse Teklei după plecarea preotului.

După atâtea zile de întuneric chinuitor, în casă începea să răsară speranţa.

VII

Venise primăvara.

Toată luna aprilie căzură ploi abundente, calde, dar într-o bună zi, într-o dimineaţă de duminică, apăru soarele şi lumea întreagă se deşteptă în verdeaţă şi flori, în ciripitul păsărelelor şi în bucuria primăvăratecă a lunii mai.

Ogoarele negre sticleau încă de apă; în brazde, prin tufele verzi şi gârlele mici mai străluceau şuviţe de apă; drumurile erau încă pline de noroi şi uneori dinspre pădure bătea încă un vânt rece, iar zdrenţele murdare ale norilor se rostogoleau pe cer, dar, pe deasupra câmpurilor şi a pădurilor, în inimile oamenilor şi animalelor, în şuieratul vânturilor, în susurul pâraielor şi în verdeaţa proaspătă a copacilor primăvara îşi cânta imnul triumfal de bucurie.

Satul Przyłęk semăna cu un coş uriaş de flori.

Aerul, înţesat de aromele emanate de florile pomilor, aţâţa şi îmbăta cu adieri mângâietoare.

Rândunelele zburau ca nebune sub azurul palid, curat al cerului, pătrundeau ca nişte gloanţe printre pomii înfloriţi, se repezeau în şurile goale şi se uitau prin ferestrele caselor, alegându-şi locurile pentru cuiburi.

Iarba crescuse bogată, ca un covor catifelat, iar grânele care dădeau în spic se luau la întrecere cu vântul, cu valurile, căţărându-se în sus, spre soare. Berzele clămpăneau prin cuiburile încă goale, rătăceau pe luncile joase printre gălbeneii înfloriţi, care jucau în culori aprinse printre ierburi. Prin şanţuri, de-a lungul drumurilor, pe haturi şi ogoare era plin de romaniţă, de coada-vacii şi fâlfâit de

păsări. Bucuria renaşterii, fericirea înfloririi ţâşneau din pământ şi din copaci, din soare şi din piepturile oamenilor.

În Przyłęk florile vişinilor începuseră să se petreacă, în schimb îmboboceau din belşug merii timpurii, de care erau pline grădinile. Casele scunde, cenuşii se pierdeau pe sub ghirlandele şi marea de flori, deasupra cărora zumzăiau roiuri de albine.

Satul respira liniştea tihnită a unei zile de sărbătoare.

Înaintea caselor, printre îngrădituri, prin curţi, ţăranii se spălau lângă fântână cu grijă şi seriozitate; îi zvânta adierea vântului călduţ sau îi ştergeau ramurile aplecate, pline de flori trandafirii. Iar înlăuntrul caselor, prin cămări, coteţe şi grajduri lărmuia cu bucurie roiul de oameni.

Uneori, o melodie îşi lua zborul din vreo fereastră, ca o pasăre, şi se îneca în florile merilor, sau răsuna vreo chemare, zburând spre păşunile pline de râsetele copiilor şi mugetele vacilor. Pretutindeni domneau bucuria şi nuntirile.

Când sunetul argintiu de la toaca bisericească tremură în aerul proaspăt, oamenii ieşiră din case şi se îndreptară în şiruri spre biserică; gospodari vârstnici în sumane albastre, încinşi cu brâuri roşii, gospodine în zăvelci şi basmale roşii, flăcăi în ilice vărgate, fete cu năframe albe pe cap, cu cărţile de rugăciune într-o mână şi cu ciubotele în cealaltă, copiii…

Dinspre pădure, pe o latură a drumului, intrau în sat doi oameni.

Un cerşetor bătrân, gras şi orb mergea în cârje, legat cu o sfoară de bătrâna care păşea înaintea lui.

— Grăbeşte-te, că întârziem! mormăia femeia, smucindu-l uşor de sfoară.

— Eşti o proastă, mai e destul timp, n-o să mă ostenesc degeaba zbierând pe lângă toate gardurile; înainte de slujbă nimeni nu-ţi dă nicio para chioară.

Apoi adulmecă şi şopti:

— Trebuie că înfloresc merii!

— Păi tot satul parcă e zugrăvit.

— În roşu?

— Păi cum! Sunt meri! Doar n-o să fie albaştri.

— Răsar cartofii, ai?

— Prostule! Când era să-i pună pe ploile astea!

— Trebuie să fie niscaiva oameni pe drum, mi se pare că aud ceva.

— Se duc la biserică.

Când trecură de primele case, cerşetorul se gârbovi şi mai tare, îşi lăsă capul pe piept şi începu să cânte cu glasul jalnic şi plângător o litanie, iar bătrâna îl ajuta răguşită; mergeau aşa spre biserică, fără să se oprească.

— Mai tare, femeie, mai tare! Oamenii cucernici vor să-l lauzi pe Dumnezeu în gura mare, nu numai printre dinţi.

— Nu mai intrăm nicăieri?

— Nu… de ce? Ca să-ţi dea o coajă de pâine? Las’ să aibă şi porcii ce să mănânce!

Oamenii care treceau pe lângă ei îi salutau, fiindcă erau cunoscuţi în tot satul, iar cerşetorul se oprea şi priza tutun, mai întreba câte ceva, tăifăsuia şi şchiopăta mai departe.

— Trebuie să trecem pe la Winciorkowa.

— Aha, pe la casa de dincolo de apă – poate după ce sfârşim la biserică.

— Hai, mergi înainte! şi o îmboldi cu băţul în şold.

Winciorkowa tocmai se pregătea să plece la biserică, dar, văzând cerşetorii care coteau spre casa ei, deschise uşa la perete.

Bătrânul se aşează să mai răsufle, că obosise rău de tot.

— Mi-au amorţit ciolanele!

— Veniţi de departe?

— Ee… să tot fie o milă şi ceva, de la Górki… pentru unul tânăr e o nimica toată, dar pentru un bătrân ca mine e cale. Winciorkowa, ia vino mai aproape…

Bătrâna se apropie, uitându-se la el, îngrijorată.

— Sunt cu ochii pe casa ta – îi şopti la ureche. M-am întâlnit cu sergentul şi ăsta mi-a spus aşa: „Noi ştim că Jasiek e acasă, bolnav, dar după ce s-o înzdrăveni, al nostru e!“ Asta am auzit şi am trecut înadins prin Przyłęk, să-ţi dau de ştire, ca un bun creştin ce sunt. Eu i-am spus că nu e adevărat, am băut rachiu de vreo trei ori cu el…

— Să-ţi plătească Dumnezeu! şopti foarte speriată, îngrămădindu-i în desagi câteva ouă, slănină şi caşă de mei. La urmă scoase dintr-o cârpă un zlot şi i-l înghesui în mână. Nu voia să-l primească.

— Eu nu sunt avucat, nu-i apăr pe oameni pentru bani, ci pentru o vorbă bună. Sărmanii, sunteţi şi voi nişte nevoiaşi, dar dacă ţii cu tot dinadinsul să-mi dai, o să spun o rugăciune întreagă la *Schimbarea la faţă*… Ehe! rugăciunea ajută, nu zic, dar trebuie şi ea ajutată!

— Să spui! Nici eu nu ştiu ce ţi-aş da pentru asta!

— Altă cale nu e; cum se face bine, să-l trimiţi în lume; de ce n-ar pleca chiar în Brazilia aia, ai?

— Doamne! Să las un orfan să plece singur aşa de departe?

— Da’ ce, mai suge la ţâţă? Du-te şi tu cu el.

— Cum, să-mi las eu casa şi pământul de izbelişte?

— Ptiu, femeile astea! Degeaba le tot dai sfaturi, strici orzul pe gâşte! izbucni supărat. Dar să vinzi nu poţi, ai?

— Văleu! Să vând! Să vând! M-am gândit şi eu la asta, dar mi-a fost frică.

— Teme-te, dar vezi să nu-ţi pierzi băiatul… îi spun eu lui Herszlik să vină la tine, el îi trece dincolo pe toţi, e deştept, blestematul… ei, ce zici, să-i spun?

— Spune-i – răspunse repede.

— Atâta lume pleacă! Crezi că e rău acolo? Antek al lui Jadam din Górki a plecat, să tot fie vreo doi ani, şi duminica trecută a trimis patru sute de ruble, ca să scape de datoria către surori… Ho, ho! de-aş avea eu cu vreo cincizeci de ani mai puţin, ochi buni şi picioare, n-aş sta cu voi aici şi m-aş duce acolo. Pe Herszlik ţi-l trimit eu. Rămâi cu bine. Hai, femeie, că aud că bate toaca…

După plecarea bătrânului, Winciorkowa îl scoase pe Jasiek, care se însănătoşea văzând cu ochii, în grădina din spatele casei, sub un măr. Îi întinse pilota pe iarbă şi îl acoperi cu un cojoc.

— Ce ai, măicuţă? şopti, văzându-i faţa îngrijorată.

— Ei, vai de capul meu, numai necazuri!

— Au şi aflat? Se ridică în capul oaselor.

— Stai liniştit, culcă-te… Eu mă duc la biserică… mai întreb pe cineva… mai ascult ce zice lumea.

— Da’ să nu stai mult, că mi se urăşte singur – o rugă încetişor.

— Mă întorc numaidecât… nu te teme…

În biserică era lume destulă, se cântau rugăciuni în aşteptarea liturghiei, iar în cimitirul din faţa bisericii sătenii stăteau adunaţi în grupuri şi

discutau.

Cerşetorul rostea cu voce tare o rugăciune în faţa uşilor de la intrare.

O linişte de sărbătoare se aşternea peste tot dealul, venind dinspre sat şi de pe câmpurile inundate de soare.

Apoi începu slujba.

Winciorkowa, înghesuită lângă cor, se aşează jos, gândindu-se la sfaturile cerşetorului. Era atât de adâncită în gânduri, că aproape nu mai auzea nici cântecele, nici orga şi nici clopoţeii; toate îi ajungeau la urechi ca nişte zgomote şterse şi îndepărtate, ca murmurul acelor ţări la care se gândea acum.

Îşi reveni abia în clipa când liniştea se aşternu dintr-odată, după terminarea slujbei, şi preotul începu să vorbească de la altar poporenilor.

Le vorbi despre fuga în Brazilia, înfăţişând întreaga nenorocire a emigraţiei, îi avertiză, îi imploră, aproape blestemându-i pe cei care vor pleca.

Sătenii ascultau într-o îngândurare adâncă, îşi dădeau coate, se uitau unul la altul, zâmbeau imperceptibil şi nu credeau nicio vorbă.

„Păi cum! Mda…“ gândeau.

Iar preotul tuna mai departe cu glasul său puternic, descriind cu atâta zel pierzania sufletelor care fugeau într-o lume străină şi rea, încât cei mai simţitori începură să ofteze tare şi să-şi şteargă nasurile, iar pe alocuri femeile suspinau; mulţimea rămânea însă indiferentă, rece.

După slujbă ieşiră cu toţii înaintea bisericii, unde se opriră aproape toţi într-un grup compact să discute.

— E sigur! Preotul s-a înhăitat cu boierii şi de-aia vorbeşte aşa!…

— Că doar n-o să-şi are ei pământul.

— Îi apucă jalea la gândul că vor trebui să-şi pască singuri caii şi să muncească…

— Să fi minţit oare preotul? se auzi un glas.

— Ceva trebuie să fie, de vorbeşte el aşa – îl sprijini al doilea.

— Ceva?… păi asta e, că voi sunteţi proşti ca nişte berbeci! Vreţi să fugiţi în Brazilia! Daţi fuga! Lăsaţi-vă pământul, casele, tot! O să căpătaţi acolo câte o fermă, pădure, vite, unelte şi câte un palat… Daţi fuga… că pe pământurile voastre o să rămână evreii şi nemţii şi o să le fie bine! Ehe! Şi când vă întoarceţi, va băgaţi slugi la ei… Aşa vă trebuie… Omul prost e mai rău decât o vită; vita tot o mai mâni cu vorba sau cu biciul… da’ oamenii sunt ca nişte viţei… pun coada pe spinare şi fug în lumea largă…

— Bine, Grzegorz, dar dacă scrie în cărţi şi oamenii spun că…

— Spun! Spun… că eşti un prost, dar nu toţi cred şi nu-i neapărat nevoie să fie aşa. Scrie în cărţi! Ai citit tu?

— Eu nu, dar a citit cărămidarul din Wola… Neamţul.

— A citit aşa de bine fiindcă i-a cumpărat pământul lui Banach, de-aia a citit!

— Păi cei care au plecat mai demult trimit şi bani…

— Trimite unul, iar cei mai mulţi se prăpădesc!

— Lui Grzegorz îi e necaz că e bătrân şi nu poate să plece şi el!…

— Berbecilor! Sunteţi ca nişte berbeci! zbieră

înfuriat Grzegorz, îşi înfundă căciula pe ochi, scuipă cu ciudă şi plecă acasă.

Unii căzură pe gânduri, cântărind vorbele bătrânului, dar cei mai mulţi depănau înainte ştiri care de care mai ameţitoare despre Brazilia.

Ajutorul de primar se arăta cel mai înverşunat.

— Vreţi să ascultaţi ce zice preotul? Dar când îţi vine perceptorul după impozit preotul ţi-l plăteşte? Când nu mai ai ce băga în gură îţi dă preotul? Sau când ai pământ prea puţin, îţi mai dă el, ai? striga.

— De dat, nu-ţi dă şi nu plăteşte pentru nimeni, că şi el e tot sărac, dar de, preotul gândeşte altfel, el citeşte ziare şi cărţi, ştie ce se întâmplă prin lume şi nu vrea să se piarză norodul – observă Sulek, cel care nu demult avea un fiu.

— Aşa se spune, dar el ţine cu boierii, nu cu noi.

— S-a vorbit cu ei să nu lase norodul să plece!

— Sigur că-i aşa. Văd că pleacă atâta lume şi nu mai are cine să muncească, să plătească impozitele şi să se ducă în armată.

— Le e frică să nu rămână singuri şi de asta nu ne lasă.

— În Brazilia nu există niciun fel de impozite, nu se iau recruţi şi fiecare face ce vrea; trebuie să credeţi când vă spune un om al statului, ca mine!

— Şi-ţi dă atâta pământ cât poţi să cuprinzi cu ochii.

— Ba, pe deasupra, şi bani să-ţi înjghebezi gospodăria.

— Şi bilet de drum, gratis.

— Antek al lui Jadam a scris că sunt nişte păduri grozave şi totul e numai pentru poporul nostru.

— Dar de ce-or fi chemând numai de la noi?

— Nu ştiţi de ce? V-o spune omul statului şi pe

asta, că i-am auzit pe boieri vorbind: cică împăratul brazilian s-a înfuriat pe oamenii lui că nu sunt catolici buni şi sunt negri ca nişte căldări de tuci, aşa că a chemat pe cel mai mare funcţionar şi i-a spus: „Mi s-a urât să tot privesc la harapii ăştia, nu se pricep să muncească nici pământul ca lumea, trebuie să-i gonim în munţi; să-mi aduci ţărani polonezi, că aud că au pământ puţin şi sunt buni creştini. De aici se trag toate, ăsta-i adevărul! sfârşi el serios, şi ochişorii vicleni de vulpe îi alergau fulgerător pe feţele oamenilor.

Începură să se răspândească; le era foame şi femeile plecaseră înainte.

Winciorkowa mergea printre ei şi asculta totul cu atenţie. Ofta adânc şi se uita mereu spre sat şi spre pădurile înconjurătoare ca o ramă neagră, la câmpurile înverzite şi la livezile îmbobocite, la cerul senin şi albastru ca în tabloul din biserică şi la stâlpii de fum care se ridicau albăstrui deasupra caselor drept spre cer, la tot norodul acesta pus pe vorbă, împestriţat, care mergea pe drum înaintea ei; o jale şi o frică ciudată o cuprindeau cu încetul, făcând-o să tremure. Apoi discuţiile ţăranilor, promisiunile ademenitoare că vor căpăta pământ, pădure, libertate îi învăluiau iar inima şi îi luminau sufletul, înflăcărând-o, de era gata să plece chiar în clipa aceea.

Înaintea cârciumii care se afla peste drum de casa ei, împinsă puţin spre fund, la cotitura drumeagului ce ducea spre curtea boierească, stătea un jandarm, cu câţiva ţărani.

Winciorkowa îl văzu numaidecât şi se îndreptă grăbită spre casă.

Ajutorul de primar o ajunse înaintea uşii.

— Ştii… vechilul a spus ieri la cancelarie că, fie ce-o fi, o să-l prindă el şi singur pe Jasiek, iar tu… şopti încet.

— Şi jandarmii ştiu că…?

— Tot satul ştie că e acasă!

Intrară înăuntru.

— Ai auzit ce vorbeşte lumea despre Brazilia? întrebă ajutorul de primar după o clipă.

— Am auzit, am auzit! Dar ştiu eu ce să mai cred? Unii spun una, alţii, alta.

— E, asta-i! Eu văd una şi bună: numai acolo Jasiek s-ar afla în siguranţă.

— Nici vorbă, aşa e, nu văd ce-am putea face altceva.

— Şi pământul? întrebă, şi ochii îi luciră de lăcomie.

— Îl vând, ce să fac! răspunse resemnată.

— Cine ţi-l cumpără? atâta lume vrea să vândă! spuse cu viclenie.

— Măcar cu jumătate de preţ şi tot îl vând. Pământul meu e bun, e tot la un loc, şi apoi mai e păşunea, casa e destul de bună şi şura aproape nouă. Pământul e muncit bine…

— Ho! ho! Se ştie că eşti cea mai harnică gospodină din sat, ce e drept, e drept.

Nu-i mai răspunse, se repezi în cămară şi se întoarse cu banii în mână.

— Of, Doamne! Ia banii ăştia… ca să nu se afle… se rugă încet.

— Las’ că le aranjez eu pe toate…

Se ridică, strângându-şi sumanul şi, la plecare, spuse:

— Plecaţi imediat după ce se însănătoşeşte! Rămâi cu bine… Cu pământul să nu te grăbeşti şi să nu

spui nimic la nimeni.

— Da, da, sigur, s-ar ghici numaidecât.

— Şi-aşa cârtesc oamenii, pentru că vechilul a ameninţat că va acuza tot satul de ascunderea lui Jasiek.

— N-ar mai avea parte de lumânare la moarte pentru nedreptatea pe care ne-o face! strigă Winciorkowa înfocată.

— Dacă ai să ai neapărată nevoie, să ştii că eu aş cumpăra… nu pentru mine, că eu n-am o para la sufletul meu, dar mi-a spus Adam din Zacharki să-i caut nişte pământ pentru fiu-său, că vrea să-l însoare…

— Vino într-una din zile, să mai vorbim…

— Şase pogoane sunt cu păşune cu tot?

— Nu, şase pogoane de pământ şi unul de păşune.

— Butoaie, hârdaie, ai ceva?

— Sunt de toate, aproape noi, dar de asta o să vorbim başca…

— Şi pământul nu e trecut în registru? mai întrebă din prag.

— Nu, răposatul îl avea mai demult…

— Rămâi cu Dumnezeu!

Îşi strânseră mâinile şi ajutorul de primar ieşi foarte mulţumit. Voia de mult să cumpere lotul Winciorkowei şi acum era sigur că-l va lua la un preţ de nimic.

Bătrâna se duse sub măr să vadă ce face Jasiek şi se apucă să pregătească mâncarea, căci Tekla stătea în odaia ei, de unde ieşea mereu, chemând-o.

— Hai să te uiţi la el, că abia mai răsuflă!

Într-adevar, copilaşul abia îşi mai trăgea sufletul – se îneca, avea laringită.

Winciorkowa nu se prea ocupa de el; avea ea

destule griji pe cap, şi apoi cum putea să-l mai ajute când îşi dădea ultima suflare!…

Când prânzul fu gata, îi duse băiatului să mănânce în grădină.

Jasiek se înzdrăvenea pe zi ce trece; medicamentele aduse de preot, primăvara şi tinereţea înfrânseră în cele din urmă boala; încă nu putea să meargă şi pieptul îl mai durea câteodată foarte rău, dar rumeneala începea să-i joace sub pielea albită a obrajilor, iar ochii priveau din ce în ce mai vesel.

Zăcea pe pilotă sub merii înfloriţi, care îl fereau de soare cu baldachinul florilor înmiresmate.

— Ai dormit? îl întrebă, aşezându-se lângă el.

— Da’ de unde, mamă! Am auzit clopotul bătând şi am spus o rugăciune şi încă una… şi apoi albinele astea zumzăie prin flori şi mireasma e atât de tare, că… am stat culcat şi te-am aşteptat…

Se apucă să mănânce.

— Îţi e mai bine?

— Mai bine, măicuţă, mai bine!

— Şoldul nu te-a mai durut?

— Nu, mamă! O! Bate toaca de vecernie.

Tăcură amândoi, căci, după ce încetă toaca, răsunară clopotele cele mari, bătând atât de puternic, de se cutremura pământul şi florile de măr începură să cadă ca nişte fluturi trandafirii peste capul lui Jasiek şi peste iarba verde…

— Jasiek!

Ridică ochii, ascultând.

— Au aflat că eşti aici!

Zvâcni cu putere pe saltea.

— Stai culcat, nu-ţi fie frică, nu te dau eu, copile, nu.

Şi cu mâna neagră şi muncită îl mângâia pe faţă şi pe ochi, povestindu-i tot ce auzise la biserică şi ce-i spusese ajutorul de primar.

— Scârnăviile! Le-aş plăti-o eu cu vârf şi îndesat! Numai să mă vândă ei! şoptea, strângându-şi pumnii şi amenințând satul.

— Taci, copile, taci, o să plecăm de aici. Şi îi povesti cum îi venise gândul ăsta mai demult, de cum venise el acasă, să vândă pământul, casa, toată averea şi să pornească spre Brazilia.

— Bine, mamă, vinde tot, gospodăria e pe numele tău, vinde şi plecăm. Ducă-se de râpă toate, dacă omul cinstit nu mai poate să trăiască aici. Toţi sunt nişte jecmănitori, nişte mincinoşi şi nişte iude. Dar cât mai repede, mamă, cât mai repede! strigă energic şi faţa i se lumină de speranţa unei alte vieţi, mai bună, liberă.

— Bine, băiete! Mă duc prin sat să arunc vreo vorbă despre pământ printre oameni, sau la crâşmă, să mai văd ce zice lumea…

— Să nu vinzi nimic ajutorului de primar, ăsta e cea mai rea iudă din tot satul. Te înşală şi mă dă şi pe mâna jandarmilor blestematul, are ochii ca ai lupului.

— Tu stai liniştit aici, mai spune o rugăciune, că eu mă duc.

VIII

Jasdiek rămase singur în grădină.

Nu putea să stea liniştit. Îi treceau prin cap fel şi fel de gânduri şi de presupuneri şi se zvârcolea mereu în aşternut. Planul mamei îl cucerise şi îl atrăgea în asemenea măsură, că ar fi vrut să părăsească totul acum, îndată, şi să plece în lumea mare. Să fugă de gândul acesta îngrozitor, care-l obseda, că trebuie să se întoarcă la închisoare şi să-şi ispăşească pedeapsa... Da, ştia el bine că mai devreme sau mai târziu o să-l găsească şi o să-l aresteze. Uneori i se părea chiar ciudat că de şase săptămâni stă liniştit acasă şi nu-l caută nimeni!

Şi iar zăcea liniştit, privind la cerul care se zărea printre florile mărului şi asculta zgomotele satului...

Sufletul i se smulgea spre uliţa largă străjuită de case, spre câmpurile pe care le vedea estompate peste gardul grădinii, acoperit de răchită deasă, spre oamenii cunoscuţi, spre biserică şi spre păşunea de lângă râu, pe unde alergase după vite atâţia ani fericiţi, spre cârciumă şi, în sfârşit, spre Nastka... dar goni din minte acest nume, se mâhni dintr-odată şi se uită cu o privire posomorâtă la verdeaţa bogată a urzicilor care acopereau gardul ca un perete verde; apoi, stăpânindu-se, ascultă, închipuindu-şi că merge pe mijlocul drumului şi că oamenii se opresc să-l întâmpine, ori că ferestrele se deschid şi femeile se uită după el, iar de după colţul caselor se iţesc obrajii rumeni ai fetelor... şi toţi îl cheamă la ei... îi pun laviţa înaintea casei... îl cinstesc... şi îl întreabă de una, de alta, bucurându-se că s-a întors... că s-a înzdrăvenit... şi ocărându-l pe vechil, din cauza căruia intrase la puşcărie.. Nu,

nu va intra nicăieri, nu… o să-i vadă pe toţi… o să vorbească cu ei… întrebându-i de sănătate… şi o să-i invite pe flăcăi, ba chiar pe gospodari, să-i cinstească la crâşmă… de bucurie că s-a întors… O să aducă lăutari… o să vină fetele şi o să fie o veselie… ca-n zi de sărbătoare…

Zâmbea acestor imagini, le trăia pe toate, sorbind bucuria cu toată inima… dar îi veni în minte vorbele ajutorului de primar pe care i le repetase maică-sa.

— Oare m-ar vinde? gemu încet, pălind de moarte. Ar fi în stare? se întreba. Numai să îndrăznească… Le-aş plăti-o, să mă ţină minte şi ei şi copiii lor… şopti ameninţător.

Dar pentru că era obosit de gânduri, luă cartea de rugăciuni, o deschise unde erau mătăniile, şi trecându-şi degetul peste litere ca să vadă mai bine, începu să citească cu jumătate de glas.

Soarele încălzea binişor; printre florile trandafirii se revărsa o lumină cernută, ciudat de dulce, tremurând în pete aurii pe iarbă şi peste faţa şi părul blond al lui Jasiek. În aer, acolo sus, deasupra merilor, unde numai rândunelele săgetau pe fondul azurului, iar uneori treceau în şiruri raţele sălbatice, se aşternuse o linişte atotcuprinzătoare.

Sub streaşina casei ciripeau vrăbiile, iar bobocii cenuşii se mutau din loc în loc, mânaţi de două gâşte şi un gânsac care sâsâia mereu şi gonea găinile prin grădină sau se repezea la scroafa cu purcei care se freca aşa de zdravăn de tulpina mărului, încât petalele florilor cădeau pe iarbă ca o ploaie trandafirie. Pârâul curgea prin spatele gardului, despărţind casa de sat, şi bolborosea monoton.

Domnea liniştea, era atât de cald, atât de bine…

Jasiek încetase să se roage şi zăcea cufundat în fericirea dulce a acestei zile de mai. Privea printre ghirlandele răsfirate de flori, privea hăt-departe, la cerul albastru, privea şi uita de toată lumea. Un vânticel moale şi dulce îi răcorea mângâietor faţa, legăna deasupra lui ramurile îmbobocite şi apleca spre el lujerele fragede ale buruienilor. Pieptul i se umfla de o bucurie adâncă şi curată, de bucuria vieţii, iar ochii fermecaţi, mijiţi de somn şi albaştri ca azurul, erau plini de o recunoştinţă tăcută şi de o fericire nespusă.

Simţea doar cum îl pătrunde în toată fiinţa valul de străluciri, culori şi azur, valul grânelor fremătătoare, al liniştii câmpurilor – al vieţii pământului.

„Îmi vine ameţeală! Mi se întunecă mintea!“ Se gândea uneori la tot ce era în sufletul lui şi nu mai vedea nimic, nu mai înţelegea nimic, nu vedea că Nastka sărise gardul dinspre pârâu şi se oprise la câţiva paşi de el şi îl priveşte – era albă ca varul, ca florile merilor pe sub care trecea cu capul aplecat.

— Jasiek! şopti încet şi se uită la el cu ochii plini de frică, aşteptare şi dragoste.

Nu auzi, nu o văzuse.

— Ah, Jasiek! Inima îi bătea cu atâta teamă.

Se cutremură, îşi plimbă ochii pe iarbă, pe copaci şi peste Nastka, lipită de tulpina unui măr, acoperită de crengile aplecate, dar n-o zări; vocea i se părea o nălucire.

Nu, nu mai putea să se stăpânească, îngenunche lângă el şi atingându-i mâinile şopti încet, înlăcrimată:

— Jaś! Jaś! Nu putea să spună mai mult, de

emoţie.

Se ridică în capul oaselor, în ochii larg deschişi i se citea uimirea, o apucă de mână, îi pipăi faţa, părul şi căzu pe pernă.

— Cară-te… târât… Nici nu-şi dădu seama când i se smulse din piept această ocară.

— Jasiek, eu sunt!… Am venit la tine… Jasiek… Doamne… Lacrimi bogate îi curgeau din ochi şi tremura toată ca florile mărului, pe care vântul le cernea deasupra lor – încremenise… Bietul de tine, sărmanul meu iubit, Jasiek… bolborosea printre lacrimi, se îneca de durere şi, nemaiputând să reziste, se repezi şi îi îmbrăţişă picioarele, izbucnind în hohote de plâns…

Încrâncenarea din suflet i se topi în lacrimile ei, doar pe faţă mai stăruiau asprimea şi teama. Îi puse mâna pe cap şi şopti încruntat:

— Nastka!

Fata se ridică şi începu să-şi şteargă ochii…

— Tu te-ai vorbit cu vechilul ca să mă vinzi, ai?

Ea se clătină, ca şi când ar fi lovit-o cineva în piept.

— Eu muncesc la… cocoană…

— Şi nu trăieşti cu el?…

— Isuse! Mă jur pe Maica Preasfântă, pe Domnul Isus! – strigă apucând şiragul de mătănii din cartea lui. Jasiek, ce tot spui! Jasiek!

I se strânse inima de durere şi păli de moarte, nu mai putea să rostească nicio vorbă, doar lacrimile i se rostogoleau ca nişte perle din ochii înfricoşaţi.

O crezu dintr-odată, strigătul ei îi străpunse inima de bucurie. Se aplecă spre ea şi îi şopti:

— Nastuś! Nastka mea!

Fata căzu la pieptul lui, îl cuprinse cu braţele şi se

cufundară într-o îmbrăţişare puternică, plină de lacrimi de fericire…

Vântul clătină iarăşi copacii, risipind asupra lor florile merilor, apoi se aşternu tăcerea, învăluindu-le sufletele cu atâta linişte şi fericire, că stăteau unul lângă altul, ţinându-se de mână, iar ochii pătrundeau în inimile pline de dragostea împărtăşită…

— Pentru tine am fugit… pentru tine… începu Jasiek cu glas întrerupt.

— O, Isuse!

— Mi-era tare dor… tare dor…

— Şi eu am plâns atâta, că mi s-au scurs ochii de lacrimi!…

— Nastuś! Nastuś!

— Jasiek al meu!

— Atâta amar de vreme…

— N-ai să mai pleci, nu te mai las…

Şi iarăşi se adânciră în tăcerea nepătrunsă a inimilor moleşite de fericire.

Vrăbiile ciripeau somnoroase pe sub streşini, iar pe deal, în grădina mănăstirii, se auzeau unde şi unde privighetorile şi mierlele. Căldura trecuse, adia răcoarea serii pătrunsă de umezeală şi de aromele lanurilor verzi şi ale grădinilor îmbobocite.

Copacii încremeniseră îngânduraţi în liniştea adâncă, iarba şi grânele se plecau, ca şi când totul începuse să asculte clămpănitul berzelor, ciripitul rândunelelor şi clopotele pentru *Îngerul Domnului*, ale căror glasuri puternice şi limpezi veneau dinspre biserică şi se revărsau peste sat.

Nastka îngenunche pioasă, luă cartea lui Jasiek şi începu să citească cu vocea tremurătoare, înlăcrimată.

— *„Îngerul Domnului a vestit-o pe Fecioara Maria“.*

Jasiek se ridică şi îşi împreună mâinile, repetând cu inima plină de credinţă.

— *„Ave Maria, de graţie plină…”*

Iar clopotul chema îndelung cu glasul de aramă, revărsând imnul serii, al rugăciunii şi al tihnei deasupra satului, peste pădurile care stăteau aplecate în jur ca nişte detaşamente puternice, peste câmpurile tinere, peste pâraiele şi şuvoaiele care străluceau prin verdeaţă ca nişte firişoare argintii.

Sfârşiră rugăciunea şi acum tăceau din nou, vorbeau doar inimile şi ochii înflăcăraţi, sufletele fermecate, iar uneori doar buzele.

— De-acum n-o să mi te mai ia, nu.

— Nu Nastuś, nu-ţi fie frică.

— Bietul meu iubit, te-aş îmbrăca numai în aur şi argint.

— Nastuś, tu nu mă cunoşti, nu. O să vezi după ce ne-om lua, n-o să te lovesc niciodată, n-o să-ţi spun nicio vorbă urâtă şi n-o să te mai las să argăţeşti, nu… O să ne luăm o fată, ca să-ţi fie mai uşor…

— Nu, Jasiek, nu vreau, o să mă descurc eu şi singură, ştiu să fac de toate… O să vezi ce vrednică sunt, toate o să fie la locul lor, şi casa o să sclipească de curăţenie, nici mama n-ar putea face mai bine. Şi ştiu să îngrijesc şi de porci şi de vaci.

— Gospodina mea dragă! o mângâie cu dragoste pe faţă.

— Da, dar vezi că eu sunt o orfană săracă, iar tu ai avere şi… începu timidă.

— Prostuţo, tu mă vrei, sau nu?

— Jasiek! Eu să nu te vreau, eu! i se aruncă de gât.

Apoi vorbi cu glasul scăzut şi întrerupt de emoţie:

— Cocoana a zis că îi place cum o slujesc şi când m-oi mărita o să-mi dea o vacă cu viţel, o purcică, vreo şase gâşte, niscai vase şi rochie de mireasă.

— Nastuś, a spus cocoana aşa?

— Păi ce, parcă numai o dată! Acum două săptămâni a spus şi faţă de chelăreasă.

— Nastuś, asta e pentru cinstea ta, să ştii, Nastuś, e pentru cinstea ta!... Tu o să fii o gospodină mai bună decât toate neisprăvitele astea din sat... o să fii, Nastuś, o să vezi... Numai să nu-ţi mai fie frică de mama!

— Da' de unde! Nici pe a mea n-aş fi iubit-o mai mult! Cocoana a spus că Winciorkowa ar putea să fie cocoană, că nicio femeie din sat nu e aşa deşteaptă ca ea...

— Ţi-a spus ea ţie asta, Nastuś! Ţi-a spus? Să-i dea Dumnezeu tot ce-şi doreşte!

— Aşa a spus, Jasiek, a spus şi faţă de vechil... când... se întrerupse brusc, deoarece cuvântul ce-i scăpase înnourase faţa flăcăului care se întristă şi, privind-o cu atenţie, o întrebă timid:

— Nu te-a asuprit... ai? ochii îi străluciră de mânie.

— Da... dar m-am plâns cocoanei... l-a chemat înăuntru... şi a ieşit de acolo ca un câine turbat... apoi atâta a zbierat la mine, Doamne... adăugă încet, vărsându-şi focul faţă de el.

— Îi arăt eu lui... o să-i plătesc şi pentru mine şi pentru tine... de-o să mă ţină minte câte zile-o avea... şuieră printre dinţi şi un vifor sălbatic de turbare îl cutremură atât de puternic, încât se făcu vânăt.

— Jasiek! Ai grijă de tine... el se are bine cu ăi

mari şi… dacă te închid iar, sărmana de mine, nu-mi rămâne decât să mă arunc în fântână…

— Să ştiu că mi-or putrezi oasele în închisoare, şi tot mă răzbun…

— Jasiek, gândeşte-te bine, gândeşte-te! se ruga ea, implorându-l plină de teamă.

Nu-i răspunse, tăcură.

Îi acoperea întunericul, stăteau unul lângă altul, dar sufletele erau departe, se despărţiseră ca nişte păsări speriate de ură şi teamă.

Norul minunat de fericire se risipea, topindu-se în cenuşiul înserării care se lăsa pe pământ. Viaţa îşi întindea iarăşi gheara hidoasă peste soarta lor…

Statură aşa multă vreme, neputând să se liniştească.

Deodată intră Winciorkowa şi se îndreptă repede către ei printre copaci.

Se înfiorară amândoi, cuprinşi de frică.

— Te-au vândut oamenii! Te-au vândut! şopti încet bătrâna. Am fost în sat… şi pe urmă m-am abătut şi pe la cârciumă… era lume multă, cum e de obicei duminica… se cinsteau… erau şi jandarmii… Când am intrat m-a văzut Banach, şi cum era beat turtă, şi-a dat drumul la limbă, spunând: „Winciorkowo, Jasiek s-a făcut sănătos, e timpul să se întoarcă la palat, în celulă…“ Jandarmii erau numai ochi şi urechi… i-am văzut… şi beţivanul ăla îi tot da cu gura că acum toţi tâlharii pot să se plimbe slobozi dacă-i dau bani ajutorului de primar… Atunci jandarmii au început să-i descoase, iar oamenii parcă atâta aşteptau… au spus tot… îngheţasem… dar ajutorul de primar m-a tras deoparte, că era întuneric, şi mi-a spus că s-ar putea să facă perchiziţie!… şi că… tăcu sfârşită.

— Ce oameni mai erau acolo? întrebă încet.

— Păi, Banach, Kubik, cel din capul satului, Sikora, de la mijloc, ăla fără un ochi, Wójcik şi toţi, toţi…

— Banach, Kubik, Sikora şi Wójcik! repeta Jasiek încet, foarte încet, întipărindu-şi în memorie aceste nume, dar deodată îl năpădi o furie nebună, sări în picioare, puse mâna pe o scândură şi strigă:

— N-au decât să vină, să poftească să mă prindă! … Îl cuprinse slăbiciunea, picioarele i se muiară şi se prinse de un măr ca să nu cadă.

— Taci, copile… taci… trebuie să facem ceva.

— Trebuie să-l ducem de aici! şopti Nastka, venindu-şi în fire.

— Adevărat, aşa e cel mai bine, n-au cum să-l ia dacă nu-l găsesc, dar unde să-l ascundem?

— Unde? Ar fi bine şi sus pe deal, în gropile din spatele mănăstirii… acum sunt goale.

— Da, e bine acolo, dar trebuie să mai aşteptăm câtva timp până se întunecă bine… să nu ne zărească cineva.

Începu să vadă de Jasiek, care abia mai putea să răsufle din cauza unui puternic acces de tuse.

— Nastuś, uită-te pe drum, să nu vină cineva…

Urmară clipe lungi, nesfârşite în aşteptarea nopţii.

Bătrâna se tot uita peste gard, spre pod, dar nu vedea pe nimeni şi se întorcea mereu la Jasiek care şedea închircit, ca amorţit, pe pilotă.

Noaptea se lăsă repede şi o linişte adâncă se aşternu deasupra lumii, doar de la cârciumă veneau cântece de beţie, zdrăngăneala lăutarilor şi glasuri răguşite, dinspre luncă se risipeau peste câmp ţipetele nagâţilor, iar peste ierburi se târau nori scunzi şi albi de ceaţă.

— N-ai frică, Jasiek! N-am să te dau eu, copile, n-am să te dau – îl liniştea mama.

Cu ajutorul Nastkăi îl îmbrăcă în cojoc, luară pilota într-o pătură şi, apucându-l puternic de braţe, căci abia mai putea să meargă şi se poticnea mereu, ieşiră din grădiniţă în curte, iar de acolo o luară pe cărăruia care alerga spre poalele dealului, unde se afla mănăstirea.

Mergeau tăcuţi şi foarte încet, fiindcă Jasiek obosea repede şi trebuia să se odihnească mereu; din când în când, bătrâna se culca pe iarbă şi asculta, lipindu-şi urechea de pământ.

— Nu se aude nimeni în jurul casei.

— Nu-i nimic, trebuie să mergem mai repede – şoptea cu nerăbdare Nastka.

— Nu mai pot… nu mai pot… O, Isuse! rostea Jasiek şi se lăsa tot mai mult pe Nastusia, care aproape îl ducea în cârcă.

— Taci, Jasiek, taci! Mai avem un pic şi ajungem – răspundea fata.

Cu multă osteneală ajunseră la gropile cele mari de cartofi, săpate în coasta dealului dinspre pădure. Bătrâna căută pe cea care se păstrase mai bine şi, aducând un braţ de paie putrede, coborî înăuntru şi le aşternu pe fund, acoperindu-le cu pilota. Apoi îl luară de braţe şi îl coborâră în groapă cu picioarele înainte.

— Jasiek, să n-ai teamă de nimic… aici n-o să te găsească ei… dacă ţi-e urât pe întuneric, spune o rugăciune. Eu mă întorc mâine în zori şi îţi aduc de mâncare. Mă duc, băiatul mamei, că trebuie să fiu acasă când vin câinii ăia, să nu miroase ceva… Nastka trebuie să plece şi ea, ca să n-o certe la curte.

— Să nu mă dai, mamă… să nu mă dai pe mâna lor… strigă el cu glas înlăcrimat şi se agăţă ca un copil de gâtul mamei. Groapa asta şi noaptea îl înfricoşau.

Dar în curând se linişti – era foarte obosit.

— Nastuś! Pleci şi tu?

— Mă duc, Jaś, mă duc şi eu… dar după ce se culcă boierii, vin şi rămân cu tine.

Nu mai zise nimic, dar mama, mângâindu-l înainte de a pleca, simţi că are lacrimi pe obraji.

La întoarcere mergeau repede. Aproape de casă, la răspântia celor două poteci – una se îndrepta spre casa Winciorkowei, iar cealaltă urca mai sus pe deal, coborând apoi spre acareturile boiereşti – bătrâna spuse:

— Nastka, dacă o să-l vinzi pe Jasiek, să te vadă Dumnezeu…

— Eu să-l vând pe Jasiek! Eu?! Aş fi în stare să intru şi în foc pentru el, să sar în apă, să mă arunc de pe cel mai înalt munte… Izbucni în plâns.

— Ei, taci… taci… te cred… Mai du-te pe la el.

Drept orice răspuns fata îi îmbrăţişă picioarele…

— Eu sunt a voastră, vă sunt credincioasă ca un câine.

Bătrâna îi luă capul în braţe şi se înfrăţiră pentru totdeauna, amestecându-şi lacrimile, simţămintele şi iubirea.

„Poate s-o şi ia de nevastă, e o fată bună“ – se gândea bătrâna, zorind să ajungă mai repede.

IX

Acasă încă nu venise nimeni.

Bătrâna aprinse lampa şi îndepărtă cu grijă orice urmă a şederii lui Jasiek. Acum era liniştită şi, trebăluind prin gospodărie, îngâna rugăciuni după vechea-i obişnuinţă.

Tekla era în odaia ei, o strigă prin tindă, dar nu veni.

„Doarme, cu siguranţă”, îşi zise, deschizând uşa.

Tekla stătea cu copilul în braţe, nemişcată, şi cu ochii pironiţi la foc.

— Ce ai?

— De-abia îşi mai trage sufletul… cred că e pe moarte… şopti.

— Isuse din Nazaret!

Într-adevăr, copilaşul se stingea; vânăt şi gol, zăcea întins pe genunchii mamei, horcăind cu greutate şi bătând mereu aerul cu mâinile ca o pasăre care se îneacă. Focul puternic din sobă arunca reflexe sângerii peste burta umflată şi peste picioarele slabe, care atârnau în jos fără putere.

— Nu mai are nevoie decât de rugăciune! şopti compătimitor Winciorkowa.

— Oh, copilaşul meu drag, puişorul meu! hohoti de plâns Tekla, cuprinzând copilul în braţe, ca şi când ar fi vrut să-l apere de moarte.

Winciorkowa se posomorî, gândindu-se că acolo, în groapă şi Jasiek se simte la fel de rău.

N-avea cum să alerge la el, fiindcă jandarmii puteau să pice din moment în moment, aşa că aştepta cu o nerăbdare crescândă.

Ieşea mereu înaintea casei să se uite pe drum.

Era o noapte mohorâtă şi înăbuşitoare, fără stele;

un vânt umed adia dinspre luncă, mângâindu-i faţa aprinsă, înfierbântată de aşteptare… Umbla chinuită de colo-colo prin încăpere. Uneori se aşeza pe prag şi se adâncea într-o amorţeală întreruptă de tresăriri de teamă, în tăcerea din jur, înţepenită parcă şi ea de oboseală.

Satul era liniştit, doar Tekla se bocea întruna la ea în odaie; câteodată glasul ei răzbătea plângător, monoton:

— Tu te duci şi pe mine mă laşi singură, te duci la Isus, în cer… la bucurie… o, Doamne! Doamne!…

De la cârciumă se revărsau cântecele slabe ale lăutarilor şi ecouri surde, învălmăşite de tropăituri şi strigăte, iar uneori, dinspre păşunile îndepărtate, unde erau duşi caii noaptea, pâlpâiau luciri de focuri şi se auzea o melodie tristă, înfundată.

Winciorkowa îşi petrecu toată noaptea pe prag, aşteptând neliniştită să-i vadă venind.

Dar nu veniră.

La cârciumă muzica tăcuse şi cântecele încetaseră, noaptea se cufundase într-un somn adânc, apoi începură tot mai des să cânte cocoşii de miezul nopţii şi parcă de schimbarea vremii, căci înaintea zorilor vântul încetă şi începu să picure o ploaie măruntă şi caldă.

Iar ea veghea mereu pe prag, înţepenită de frig şi de teamă, nu-şi mai ştergea nici lacrimile care îi curgeau în răstimpuri din ochi ca nişte izvoare de perle şi se uscau pe faţa vânătă de frig. La răsăritul soarelui mai avu doar atâta putere cât să îngenuncheze înaintea casei şi, cu privirile aţintite spre zorii palizi care ţâşneau cu greu printre norii deşi şi murdari, să se roage cu ardoare.

Tekla ieşi ţipând din odaie.

— A murit! A murit! Săriţi, oameni buni! Dumnezeule, ajutor! Cuprinsă de o spaimă dureroasă îşi luă în braţe copilul gol, vrând să fugă cu el în sat după ajutor.

Winciorkowa abia putu s-o oprească. Începu să se ocupe de copil, iar Tekla se ghemui lângă sobă, plângând cu suspine.

Se luminase bine de ziuă. Adâncită în treabă, Winciorkowa nu observă că sătenii îi înconjuraseră casa, iar jandarmii, în frunte cu primarul şi ajutorul lui, intrară înăuntru.

— Jasiek Winciorek e acasă?

— Căutaţi-l, le răspunse rece.

— Ia-o înainte! Unde e?

— L-am ascuns sub şorţ, că e copilaş mititel! strigă cu ironie duşmănoasă şi începu să spele liniştită cadavrul copilului într-o copaie. Tekla zvâcni brusc şi se repezi la ţărani cu un retevei de lemn în mână:

— De ce-aţi venit aici! Câini turbaţi! Daţi-mi înapoi bărbatul şi copilul! Să dea Dumnezeu să crăpaţi toţi pe lângă garduri, să vă otrăviţi cu mâncarea pe care-o băgaţi în gură, pentru chinurile şi necazurile mele.

O imobilizară repede, fiindcă sărea la bătaie, şi porniră să-l caute pe Jasiek prin casă şi pe afară.

— Căutaţi vântul pe câmp! Căutaţi! striga după ei.

Nu găsiră nimic, bineînţeles, şi, la plecare, îi spuseră bătrânei că, dacă se iveşte băiatul, să-l anunţe pe ajutorul de primar.

— Păi cum! Sigur! Alerg într-un suflet la ajutorul de primar şi-l dau pe mâna voastră! ţipă Winciorkowa după ei, urmărindu-i din ochi până la cârciumă, unde intrară cu toţii.

Cu toate acestea, nu se duse la groapa în care era

ascuns Jasiek, de teamă să n-o urmărească cineva, nu dădu pe-acolo toată ziua, deşi se înnorase de-a binelea şi o pâclă tristă inundase lumea.

Abia când se întunecă bine, luă oala cu mâncare şi se strecură cu grijă.

Se aplecă peste deschizătura gropii şi începu să cheme neliniştită:

— Jasiek! Jasiek!

Jasiek nu dădea niciun semn de viaţă, aşa că îşi dădu drumul înăuntru, îl căută cu mâinile prin beznă şi îl scutură cu o groază nemărginită.

— Tu eşti, mamă?

Se trezi dintr-un somn greu.

— Ridică-te puţin.

— Zi, au fost?

— Au fost, dar abia spre dimineaţă. N-am venit, că mă temeam să nu mă vadă cineva pe lumină…

— La prânz a venit Nastka.

— Să-i dea Dumnezeu sănătate!

Îi întinse oala, îi puse lingura în mână şi Jasiek începu să mănânce încet.

Acolo jos, în groapă, era întuneric ca într-un mormânt, iar aerul stătut, lânced, îngreuia răsuflarea. Afară ploaia plescăia monoton şi pătrunzând înăuntru prin deschizătura neacoperită se scurgea pe pereţi.

— Cum îţi mai e?

— Mai bine. Te-am aşteptat atâta, că nu mai ştiam ce să fac, să plec, să…

— Să nu mi te mişti un pas! strigă îngrozită.

Cum aşa, doar n-o să stau mereu aici.

— Întâi fă-te bine…

— Şi plecăm! rosti încet, ca pentru sine.

— Plecăm. M-am şi gândit la toate.

Îi pipăi capul, îl strânse la piept şi, ştergându-i faţa şi mângâindu-l, şopti:

— Nu te teme, acolo o să ne fie mai bine…

— E undeva departe, dincolo de mare, nu?

— Da, dincolo de mare, parcă – repetă Winciorkowa încetişor.

— Ne dau pământ pe gratis…

— Pe gratis, şi pe deasupra ne mai dau şi pădure şi vite de muncă…

— Chiar dacă n-o să ne dea degeaba, cumpărăm…

— Da, dar e mai bine să ne dea degeaba, cu banii am putea să cumpărăm în plus…

Bătrâna se lăsa toropită de somn şi o vreme tăcu.

Codrul apropiat foşnea înfundat, ţipară niscaiva păsări, iar ploaia răpăia întruna, monoton, ca şi când noaptea cenuşie şi tulbure plângea după ziua de ieri.

— Îmi pare rău că Nastka nu poate lua cu ea ce i-a promis cocoana că-i dă când s-o mărita; aici nu putem să ne cununăm, şi-apoi cum să ducem vite peste mare!

Vorbea tărăgănat, dar bătrâna nu-l mai auzea, învinsă de oboseală şi legănată de tăcerea din jur, adormise cu spatele rezemat de peretele gropii. Jasiek o acoperi cu cojocul lui şi un timp veghe asupra ei, dar somnul îl toropi în curând şi pe el.

Noaptea se scurgea înainte, ploaia încetase, în schimb începu să bată vântul, rostogolindu-se peste câmpuri şi şuierând în deschizătura gropii. Apoi din negurile nopţii se desprinse răsăritul şi cu ochii plânşi, încercănaţi de zori, lumină pământul şi privi în groapă la oamenii adormiţi unul lângă altul.

Primul se trezi Jasiek şi o deşteptă numaidecât şi pe maică-sa.

— Du-te, să nu te vadă cineva. Am auzit-o pe Nastusia că boierul a spus odată că ar vrea să cumpere lunca noastră, fiindcă intră în pământul lui. Poate te repezi şi pe la curte, nu? Boierul plăteşte mai bine decât ţăranii.

— Aşa e, cum de nu mi-a trecut şi mie prin cap. Acum doi ani l-a trimis pe intendent la mine să…

— Trebuie să sfârşim repede… spuse energic…

— Să vină Herszlik, el trece oamenii…

— Adevărat, l-am văzut şi eu. Dar dacă nu se duce nimeni la el…

— La crâşmă vorbeau că peste două săptămâni pleacă oamenii din Wola…

— Peste două săptămâni! Atunci o să fiu sănătos tun! zise el vesel.

— Diseară mai trec eu pe aici.

— Da, şi du-te la boier şi la preot după leacuri, adu-mi mai multe, să mă vindec mai repede – spuse vioi, aproape poruncitor, şi bătrâna se înfioră de bucurie că băiatul ei drag are atâta putere în el.

X

În după-amiaza aceleiaşi zile, Winciorkowa se îmbrăcă în straie de sărbătoare şi plecă la boier să-i propună vânzarea luncii.

Îi era nu ştiu cum să meargă la boieri cu un interes anume şi mergea oftând îngândurată, făcându-şi tot felul de planuri; socotea cam cât pot să-i dea boierii pentru luncă şi cât o să ia pentru pământ şi toate celelalte…

„…Şase pogoane de pământ măcar cu o sută de ruble pogonul… lunca vreo mie de zloţi!… apoi două vaci… porcii… şi viţelul… şi uneltele!… Casa trebuie socotită aparte… şi şura la fel… şura o cumpără Sulek, voia de astă-primăvară…“

Curtea boierească era într-o latură a satului, înghesuită între dealul pe care se afla mănăstirea şi pârâul ce trecea pe lângă casa Winciorkowei, curgând prin parcul conacului, care se întindea pe versantul dealului până la grădina mănăstirii.

Winciorkowa intră în bucătărie, dar acolo i se spuse că boierii sunt în „camera-grădină“.

Clădirea era cu parter, aşezată pe temelii de zid, uriaşă şi cu acoperişul foarte înalt şi ţuguiat; spre grădină avea o terasă care cobora în trepte largi până la gazonul înconjurat cu un gard viu de un verde minunat. Pe amândouă părţile terasei, prin iarba până la pârâu, şerpuiau alei de măceşi roşii şi liliac violet, iar de la ferestre se zărea brâul larg al luncilor din Przyłęk, închise de păduri, şi satul întreg aşezat puţin pieziş în vale.

Winciorkowa se opri în faţa uşilor cu geam de la intrarea de pe terasă şi se uită sfioasă înăuntru.

— Ce este?

— Am treabă cu boierul! răspunse încruntată, trăgându-se puţin înapoi, fiindcă pe scări urca cu pas greu vechilul.

Era un bărbat uriaş, roşu la faţă şi grosolan, cu mustăţile stufoase şi ochi albaştri ca porţelanul.

— Aha! Winciorkowa! Respectele mele! strigă ironic. E, ai ascuns bine tâlharul, ai? Am eu grijă să-l găsească şi-o să-l trimit undeva de unde să nu mai fugă a doua oară…

— Cum o vrea Dumnezeu, în puterea lui sunt toate, nu în a dumitale…

— Ai vreo treabă cu boierul, ce treabă?

— Nu te priveşte pe dumneata, nu… răspunse sfidătoare.

Vechilul trânti uşa şi plecă.

Winciorkowa se rezemă cu spatele de balustrada terasei, împodobită cu ghivece de flori, şi aşteptă cu ochii aţintiţi în zarea ceţoasă şi la cerul înnourat; curând avea să plouă.

După o vreme veni Nastka la ea.

— Boierul a spus să vii! şopti, sărutând mâna bătrânei.

— Ai mai fost la Jasiek? o întrebă încet fata, deschizând uşa de la anticameră.

— Am stat toată noaptea cu el. Dumnezeu să te răsplătească pentru că nu l-ai uitat…

— Eu tot… tot… pentru el… spuse Nastusia cu căldură, deschizând uşa cu geam ce dădea într-o încăpere imensă, plină de tufe verzi.

Boierii stăteau în balansoare, la o masă rotundă.

De la uşă, Winciorkowa le făcu la amândoi câte o plecăciune adâncă şi începu să spună de ce venise.

— Bine, o să-ţi cumpăr lunca. La toamnă o să vină inginerul hotarnic să facă măsurătorile.

— Boierule, eu am nevoie să vând acum.

— De ce te grăbeşti aşa! Pleci undeva sau ce?…

— Îmi trebuie bani degrabă.

— Ei, doar nu mori acum…

— Cine ştie cui i se împlineşte sorocul şi îi bate ceasul, cine ştie…

Tăria i se înmuie deodată, inima i se strânse de durere şi lacrimi abundente îi şiroiră pe faţă.

Cucoana, care era foarte simţitoare, sări în sus şi o întrebă:

— Ce ai, de ce plângi?

— Nu ştiu ce m-a apucat… aşa… Cuvintele i se opreau în gât din pricina suspinelor care o cutremurau.

Boierii nu ştiau ce să facă.

Iar ea se sprijini cu spatele de perete şi plângea – basmaua îi alunecase de pe capul cărunt pe umeri, lăsând să i se vadă faţa nobilă, dar atât de vânătă şi sfâşiată de durere, atât de schimonosită de chinuri, că părea o mască tragică. Lacrimile, pe care nu le mai putea stăpâni, îi smulseră din suflet toate necazurile, întreaga ei poveste. Plângând şi îmbrăţişând picioarele boierilor le povesti cu glas stins, îndurerat, toate suferinţele. Inima ei de mamă sfâşiată de suferinţă îşi bocea soarta tristă. Nu avea pe nimeni cui să-şi descarce inima, dar boierilor le destăinui tot, gândind că ei n-o să lase pierzării o nevoiaşă ca ea.

Cucoana, foarte sensibilă, era atât de înduioşată de mâhnirea Winciorkowei că lacrimile îi umplură ochii de culoarea safirului şi i se scurseră po faţă.

— Niobe[2]! O Niobe ţărancă – îi şoptea printre lacrimi soţului, în franţuzeşte. Ce expresie de durere împietrită are pe faţă! Ce elevaţie! Ce

nuanţă are părul ei cărunt şi faţa tăiată parcă în aramă, cât de frumoasă este în această atitudine de suferinţă!... Splendidă! E splendidă! Nu te întrerupe... Plângi mai departe – strigă cucoana extaziată şi aduse un aparat mare de fotografiat, căci se ocupa cu pasiune de fotografie şi pictură, considerând totuşi fotografia ca un lucru mai important.

Winciorkowa nu înţelegea nimic din toate acestea şi, rezemată de perete, plângea încet, iar cucoana, ştergându-şi perlele lacrimilor care curgeau din ochii-i ca safirul, îi fotografie de câteva ori faţa.

Când bătrâna se linişti cât de cât, boierul îi spuse îngăduitor:

— Am uitat să-ţi spun că eu nu am voie să cumpăr pământ de la ţărani. Păcat, ţi-aş fi cumpărat tot lotul care se întinde de-a lungul pământurilor mele.

— Se poate, boierule, fiindcă pământul meu nu e trecut în registrul de împroprietărire...

— De ce?

— Tatăl dumitale i-a dat de bunăvoie ţarina şi lunca răposatului meu bărbat. Avem şi acte...

— N-am ştiut nimic de asta.

— Bărbatul meu l-a dus pe boierul cel bătrân prin ţări străine, l-a tratat, că era bolnav... O, dumneata erai prea mic, mai sugeai încă... Am rămas singură cu copilul, cu Jasiek, ca vai de capul meu!... începu din nou să plângă.

Boierul, mişcat de povestirea ei, se plimba nervos prin cameră.

— Nu mai plânge, femeie! Fac tot ce vrei... îţi cumpăr lunca şi pământul imediat... N-am ştiut câtă recunoştinţă îţi datorez... Acum parcă îmi amintesc ca prin ceaţă că răposata maică-mea mi-a vorbit de

voi înainte de a muri… Eram mic când a murit… aveam doar vreo opt ani.

Boierului mai că-i dăduseră lacrimile de emoţie, ascultând spusele bătrânei.

— Bine, dar nu te-am ştiut deloc! exclamă cu uimire.

— Păi de unde, păcatele mele, era să ne cunoaşteţi! Că doar tot timpul sunteţi plecaţi prin lume, după interese, de, ca fiecare!…

Se înţeleseră atât de bine, că la plecare cucoana îi dădu o sticlă cu vin şi nişte prăjituri pentru Jasiek, iar boierul îi promise că în termen de trei zile va pune să se facă actele şi îi va da banii.

Amândoi boierii o însoţiră până în grădină.

— Domnul Isus să vă binecuvânteze copiii, să vă aibă în pază averea şi onoarea! Da, că sunteţi oameni buni, buni!… şoptea ameţită şi bucuroasă de bunăvoinţa lor. Parcă avea primăvara în suflet; nu se duse direct acasă, ci, ocolind dealul şi mănăstirea de cealaltă parte, ajunse prin stufărişuri la Jasiek.

Se grăbea să-i povestească totul şi să-i dea vinul de la cucoană.

Jasiek ascultă cu ochi strălucitori cele ce-i spunea şi îi zise:

— Trebuie să plătim o slujbă la biserică pentru ei.

— Sigur! După ce facem actele şi luăm banii, mă şi duc să dau pentru o liturghie.

— O să merg şi eu la slujbă.

— Cum aşa! Să te vadă cineva? strigă înfricoşată.

— E… când oi fi eu sănătos, nu mă mai tem de nimeni.

Nu răspunse nimic, fiindcă nu voia să i se împotrivească, dar când să plece, îl mustră:

— Jasiek, roagă-te lui Dumnezeu, că văd că a

început să te înece trufia.

Dar fără să vrea, se lăsa şi ea cuprinsă de semeţia lui, nu se mai temea de nimic şi se întoarse acasă plină de curaj, cu capul ridicat. Siguranţa salvării lui Jasiek îi însorise sufletul.

Trebăluia cu spor prin gospodărie, şi doar când şi când o năpădeau gânduri negre, i se întindeau ca nişte umbre în suflet, neliniştind-o, şi atunci privea cu o durere mută spre câmpuri, la pădure, către sat... Parcă nu-i venea să creadă că trebuie să se despartă de toate pentru totdeauna!

O jale neînţeleasă puse stăpânire pe ea şi ochii îi sticliră de lacrimi; se rezemă de gard, uitându-se la toate – la câmpuri, la lunci şi la cer – cu sufletul zbuciumat de durerea pe care trebuie s-o simtă copacii smulşi din rădăcină.

— O dată moare omul! îngână cu resemnare. Ce-o fi, o fi – adăugă mai încet şi încercă să-şi alunge teama muncind.

Ca să-şi mai dea curaj, o îndemnă şi pe Tekla să plece cu ei.

— Şi bărbatu-meu ce-o să zică dacă se întoarce de la puşcărie? răspunse aceasta, făcându-şi de lucru pe lângă copilul pe care trebuia să-l îngroape.

— O să vină şi el după noi.

— Ce-mi trebuie mie asta! Toate bucuriile au căzut pe capul meu; bărbat n-am, pământ n-am, copil n-am, iar purceaua de la dumneata am vândut-o ca să-i trimit omului ceva bani – cât despre mine, ce să-mi mai port de grijă. Sunt o femeie amărâtă, singură şi fără niciun ajutor de la nimeni!

Şi nu-şi mai spuseră nimic, pentru că veni bătrânul paracliser, bătu sicriaşul în cuie, îl luă sub braţ şi îl duse la biserică, în pronaos.

Preotul ieşi abia după ce sfârşi slujba, rosti rugăciunea şi stropi cu apă sfinţită, apoi bătrânul legă coşciugul cu o frânghie şi-l aruncă la spinare, apucă crucea în cealaltă mână şi porniră spre cimitir.

Ploaia bura iar fără încetare. Câteva femei se alăturară grupului care mergea pe marginea drumului desfundat, plin de bălţi şi străjuit de sălcii.

Cântau „*Cine-n grija*”… dar atât de încet, de fără vlagă, că melodia se răspândea slab şi cădea ca tristeţea peste grânele întunecate, înfăşurându-se în jurul tufelor de spini, presărate cu flori ude.

În cimitir era şi mai trist. Copacii stăteau nemişcaţi cu crengile aplecate, ude şi tremurând de frig, iar mormintele galbene, pe care urca urechelniţa, se întindeau pe pământ apăsate parcă de crucile negre, simple, înfipte în pământ. Câteva ciori, speriate de cei care veneau, zburară din copaci, fâlfâind spre pădure. Groapa aştepta, gata făcută, aşa că bătrânul dădu drumul la sicriu care, lovindu-se de fund, făcu să geamă pământul şi să sară în lături apa care se strânsese, apoi începu s-o astupe repede.

Tekla, care tot timpul fusese ca moartă, se trezi deodată şi se aruncă cu ţipete de plâns pe nisipul ud:

— Oh, săraca de mine, săraca! Nici tu bărbat, nici tu pământ, nicio bucurie de nicăieri… O, Isuse, tu mi-ai luat totul, totul mi-ai luat. Mi-ai luat şi puişorul ăsta iubit!… Mi-a plecat copilaşul la tine, s-a dus, s-a dus… Şi m-ai lăsat singură pe lume, să am parte numai de plâns şi de suferinţă! O, Isuse! Isuse! Isuse! O! o! o! – se bocea, rupându-şi părul şi înecându-se de suspine.

O îngânau rugăciunile şi cântările preotului, oftatul femeilor îngenuncheate în jurul mormântului aproape astupat şi foşnetul mestecenilor verzi, care se înălţau împrejur în cămăşi albe de doliu, gemetele înfundate ale sicriului sub pământul care cădea peste el, şi ploaia ce se scurgea în pânze nesfârşite, şi aerul cenuşiu-verzui a ploaie, şi…

Pentru că ploaia se înteţea, sfârşiră repede şi plecară.

Pe drum, pe la calea jumătate, Winciorkowa se întâlni cu ajutorul de primar care se întoarse şi veni cu ea spre casă.

— Am fost pe la tine, dar mi-au spus că eşti la înmormântare.

— De acolo venim, înmormântarăm copilaşul Teklei, îl ştii?

— Lasă-l să putrezească, e sămânţă de tâlhar!

— Doamne! Vai de mine!

Nu îndrăzni să i se împotrivească.

— Eu am fost la tine să vorbim de pământ… începu el încet şi rar.

— Care pământ? întrebă Winciorkowa niţel îngrijorată.

— Pământul tău. L-aş cumpăra eu… Sunt un bun creştin şi nu te-aş înşela. Decât să-l cumpere un străin, mai bine să-l ia unul de-ul tău… că doar noi suntem şi puţin rude, mama ta a fost mătuşa bună a tatălui meu, nu ştii?…

— Ba ştiu… răspunse încet, neliniştită de propunerea lui.

— De vândut tot trebuie să-l vinzi. Tu n-o să rămâi aici singură cu pământul, iar Jasiek trebuie să plece cât mai repede, fiindcă oi fi eu omul legii, dar nu pot să fac ce vreau… Ei, ce zici, mi-l vinzi mie?

Nu răspunse, grăbi doar pasul.

— Eu îţi plătesc imediat cu bani gheaţă, ca să ai cu ce pleca… Ei, Winciorkowo, batem palma?

— Da, dar vezi că pământul e ca şi vândut… spuse repede.

— Cui?

— Boierului.

— Ai vândut boierului! Aşa stau lucrurile! exclamă, furios că se înşelase; era sigur că va căpăta pământul la un preţ de nimic. Aşa, ai! Atunci aşteaptă! Toată noaptea i-am cinstit pe jandarmi la crâşmă ca să facă perchiziţia abia spre dimineaţă! L-am apărat pe Jasiek ca pe fiul meu, iar tu mi-ai făcut una ca asta! Te-ai înhăitat cu boierul, atunci boierul să-ţi ajute, maimuţă boierească! striga, din ce în ce mai înfuriat.

— Tacă-ţi clanţa, mişelule! zbieră Winciorkowa deodată.

— Mamă de tâlhar!

— Eu, mamă de tâlhar! Eu?

— Tu, baborniţă, tu…

— Mincinosule, hoţule, banditule! Da’ jandarmu’ cin’ l-a omorât în pădure, ai?

— Ai văzut tu, turbato, ai fost tu de faţă? şi sări la ea cu pumnii.

— Şi fierarului cine i-a dat foc, dacă nu tu!

— Stai, vrăjitoare bătrână, că-ţi închid eu botul, ţi-l închid eu!

— Încearcă să-l închizi! Mai sunt judecăţi pe lume… dreptatea încă n-a murit… nimeresc eu unde trebuie, n-ai grijă…

Se ocărau şi săreau cu unghiile unul la altul, de trebuiră să-i despartă femeile care veneau de la înmormântare, căci ajutorul de primar avea faţa

plină de zgârieturi, iar basmaua Winciorkowei era totuna cu noroiul.

O luară pe Winciorkowa între ele şi o duseră până acasă, cu ajutorul de primar ţipând în urma lor.

— O să mă ţii minte toată viaţa. Îţi plătesc eu! O să schelălăieşti ca o javră când o să-i pună cătuşe lui Jasiek şi o să-l trimită în Siberia. Ţi-o plătesc eu, cu vârf şi îndesat! Horcăia ca un câine, înecat de turbare.

XI

În Przyłęk toate îşi urmau cursul.

După câteva zile de zloată, răsări soarele, secă băltoacele de pe câmp şi mai zbici drumurile; vremea se îmbunătăţi de-a binelea, mânând oamenii la muncă. Unul ieşea cu plugul la arat, altul să mai pună un rest de cartofi; se sădeau legumele, se dădea drumul la apa strânsă prin văioage şi se săpau şanţuri de scurgere; tot satul era ocupat cu muncile grele ale câmpului. Treaba mergea însă încet, cu anume greutate; nicăieri pe câmpuri nu răsuna larma veselă a cântecelor.

Oamenii se mişcau cu încetineală, greoi, copleşiţi parcă de gânduri negre, îşi lăsau mâinile de-a lungul trupului, opreau caii de la plug şi sporovăiau peste mejdine, peste arături, peste dâlmele înguste de secară verde.

— Ai auzit! Şase inşi din Bieźywody au plecat ieri în Brazilia.

— Adevărat! Şi se vorbeşte că din Malowana Wola or să plece jumate de sat.

— Toţi ăştia-s pălmaşi fără case, dar în Górki trei gospodari şi-au vândut pământul şi tot ce mai aveau şi au plecat.

— Hm, să vedem ce-o să mai iasă şi din asta!

— Păi ce să iasă?

— Dumnezeu a lăsat să cadă pedeapsa asupra lumii şi i-a luat mintea.

— Se prăpădeşte atâta norod! gemu o bătrână.

— Eşti bătrână şi fără minte! De ce să se prăpădească?

— Păi să pleci aşa de departe prin locuri necunoscute! Am auzit că acolo nu înţelege nimeni

vorba noastră, că e altă credinţă şi o căldură… că dacă pui oala cu cartofi în nisip fierbe numaidecât! … Şi pe mare spun că…

— Ei, doar nu toţi pleacă dincolo de mare.

— Se duc în Germania să muncească.

— Da’ ce, la noi nu e destul de muncă? Numai leneşii, beţivanii şi vântură-lume pleacă la destrăbălare şi la pierzanie.

— Ascultă, Antoni, dacă şi cu îmblăciul ai bate tot atât de bine cum meliţi din gură, te-aş lua să batem grâul şi te-aş plăti bine.

— Numai să ai ce să baţi! Haida, murgule, hee! strigă bătrânul, plesni din bici, apucă plugul de coarne şi se aplecă, arând mai departe.

— Zici că şi la noi e destul de muncă, dar unde? La ţărani? Fiecare ar putea să lucreze încă de două ori pe atâta cât lucrează, numai să aibă ce, nimeni n-are nevoie de ajutoare plătite. La curtea boierească? Muncesc şi-acolo cât pot, că n-au încotro, săracii! Muncesc la scosul cartofilor, şi tot e bine, chiar dacă iau banii la Crăciun sau în primăvară. Sau poate crezi că e mai bine să se ducă la fabrică! Să se prăpădească! Ţăranul nostru are nevoie de pământ, şi dacă îi dau în Brazilia, se duce acolo… Cum trăiesc alţii acolo, pot să trăiască şi oamenii de la noi! Iar dacă-ţi cauţi de lucru, e mai bine să te duci la nemţi, decât la ai tăi! Acolo eşti plătit bine, respectat şi mai vezi şi atâta lume.

— Adevărat, aşa e! – întăriră aproape toţi.

— Şi toţi care pleacă în Prusia se întorc plini de bani.

— Şi înţoliţi ca nişte boieri.

— Toate astea la un loc nu sunt decât mânia lui Dumnezeu, nimic altceva! mormăi bătrâna fără

tragere de inimă.

Discuţii de felul acesta sau asemănătoare se purtau zilnic pe câmp, în case, pe drumuri şi oriunde se întâlneau câţiva oameni; aproape în fiecare zi Herszlik apărea în vreun sat şi, la adăpostul beznelor nopţii, îndemna oamenii să plece la muncă în Prusia, sau să emigreze în Brazilia. Ca rezultat al străduniei lui zeloase, tot la câteva săptămâni plecau grupuri întregi de oameni. Plecau tineri şi vârstnici, femei şi copilandri; cu legăturile în spinare, se strecurau pe furiş, conduşi de plânsetele de despărţire ale familiilor. Nu erau de niciun folos nici predicile preotului, nici împotrivirea boierilor şi nici supravegherea poliţiei – poporul se ridica şi, ademenit de promisiunile unei vieţi mai bune, înflăcărat de curiozitatea meleagurilor necunoscute, lăsa totul baltă şi pleca.

Aşa se scurseră câteva săptămâni. Tot satul trăia în fierberea permanentă a plecărilor şi în atmosfera tainică şi posomorâtă a şuşotelilor despre emigranţi, despre alte locuri, despre altă viaţă.

Erau atât de prinşi cu toţii în această forfotă neobişnuită, încât îi dădură prea puţină atenţie lui Jasiek Winciorek care, însănătoşindu-se, nu se mai ferea de nimeni şi se arăta sfidător pretutindeni.

Tăietorii de lemne îl văzură prin pădure, păstorii, pe luncă, iar argaţii de la conac îl zăriră prin parcul boieresc; se ducea la cârciumă şi trecea prin sat ziua în amiaza mare, se uita mândru la oameni şi îi saluta, se vedea că nu se teme de nimeni. Asta le impunea tuturor.

— Lasă-l să se plimbe liniştit, cât mai poate! Ce, a omorât pe cineva, a furat ori a pus foc? Şi ce dacă a nimerit cu furca printre coastele vechilului? Nu

trebuia să-i tragă fata spre şură.

— Acum s-ar cuveni să-i plătească vechilului şi pentru el şi pentru noi toţi, pe mine m-a prins cu securea în pădure şi m-a şi trimis în judecată. Am plătit 15 ruble amendă! Şi ce-am tăiat, un lăstar de pin ca pe mână! Scârnăvia, să n-aibă parte de lumânare!

— Eu nu sunt iudă, să-l vând.

— Asta e una, apoi crezi că el te-ar ierta?

— Păi cum să te ierte, e îndârjit, împieliţatul!

— A stat doi ani la puşcărie, nu mai e un începător.

— Cu unul ca ăsta trebuie să umbli cu binişorul…

Aşa vorbea satul pe seama lui Jasiek, iar el, ca şi când ar fi ştiut că nimeni nu îndrăzneşte să-l trădeze, se arăta tot mai des prin sat, până când într-o zi se întâlni la capătul drumului cu ajutorul de primar.

Faţa de lup a acestuia se încreţi ca pentru muşcătură şi se repezi la Jasiek.

— Ptiu, câine, nu mă atinge, că-ţi rup oasele! mormăi Jasiek.

— Hoţul! Prindeţi-l! Oameni buni, aduceţi frânghii! Prindeţi-l! strigă înfuriat, dar nimeni nu se grăbi să-i vină în ajutor; toţi se ascundeau după colţul caselor.

— Vezi-ţi de drum omule, nu te lega de mine – îl rugă flăcăul.

— La cancelarie, la puşcărie, tâlharule! ţipă, aruncându-se la el.

Pierzându-şi răbdarea, Jasiek îl lovi în cap o dată, de două ori, îl trânti la pământ, îl izbi cu picioarele cât putu şi plecă.

Iar pe ajutorul de primar îl duseră acasă şi boli câteva zile.

— Ce, ajutorule, te-a muşcat gânsacul, ce ai? râdeau oamenii de el după aceea.

— Blestemaţii, n-au niciun respect pentru un om de vază ca mine!

— Hm! Să sfărâmi coşcogea ajutor de primar ca pe-o oală de pământ!

— Nicio femeie n-ar pisa rufele mai bine cu bătătorul…

Dar ajutorul de primar nu răspunse nimic, îmboldit de mânie şi ruşine alergă la primărie, apoi se sfătui îndelung cu vechilul.

În duminica următoare, se bătu toba înaintea bisericii şi se anunţă că:

— „Cine îl prinde pe Jasiek Winciorek şi îl aduce la primăria comunală va căpăta un premiu de cinzeci de ruble“.

— O groază de bani, dar crezi că o să-i dea cu adevărat? se vorbea în faţa bisericii.

— Pentru un tâlhar ca ăsta? Or să plătească până într-o para! zbiera ajutorul de primar.

În sat, prin toate casele, câteva zile nu se vorbi decât de asta; într-adevăr nu se gândea nimeni să-l trădeze pe Jasiek, dar cincizeci de ruble, oricum, sunt bani buni. Câte unul mai lacom îşi şi făcea socoteala ce-ar putea să cumpere cu atâta bănet… şi arunca priviri încruntate.

În vremea asta ajutorul de primar nu stătea degeaba, sufletul i se înverşunase de turbare şi bea ziua întreagă. Noaptea îl urmărea ca un lup pe Jasiek, asmuţind oamenii împotriva lui. După câteva zile se şi spunea prin case:

— Dacă dau ei atâţia bani pentru el, să ştii că e un tâlhar de drumul mare!

— Se zice că boierului din Wola i-a furat patru cai.

— De-ar fi numai atât… dar în Koziołki, pentru că nu l-au lăsat să înnopteze acolo, a dat foc la o şură… şi s-a aprins jumătate din sat…

— Aşa e! Pe bunul Dumnezeu, aşa e! Păgubaşii au venit la primărie şi au spus că le-a pus foc cineva.

— Isuse! Ce tâlhar! auzi, să dea foc la case!

Se înţelege că în toate zvonurile astea nu era nici pic de adevăr, ci numai răutatea ajutorului de primar. Ba se mai întâmplă ca tocmai atunci să fie prinse câteva grupuri de emigranţi care treceau pe furiş graniţa; unii se întoarseră pe la casele lor, dar câţiva intrară la închisoare, şi ajutorul de primar o ţinea sus şi tare că numai Jasiek e de vină.

Şi cu asta a învrăjbit tot satul împotriva lui.

Mai întâi Winciorkowa simţi schimbarea petrecută, fiindcă oamenii se îndepărtau de ea ca de o ciumată, iar când trecea prin sat, auzea glasuri în urma ei:

— Mumă de hoţ!

„Oamenii sunt ca porcii, înghit tot ce le arunci“ se gândea cu amărăciune, suferind din pricina jignirii nemeritate. Dar uită de asta, ocupată cu pregătirile de plecare.

Vânduse pământul boierului şi scăpase cu încetul şi de celelalte lucruri, iar acum aşteptau doar venirea lui Herszlik care avea să-i treacă în Prusia.

„De-ar veni mai repede“ – îşi spunea Winciorkowa plină de nerăbdare şi îngrijorare, căci ştia ce vorbeşte ajutorul de primar prin sat şi cum ameninţă. Apoi, cu toate că îi creştea inima la vederea singurului ei fiu, sănătos şi puternic ca un cal tânăr, se temea de tinereţea lui, de firea lui neînfricată.

— Dacă se întâlneşte cu jandarmii, fii sigură că n-o

să fugă, ci o să se bată cu ei! Aşa i-e felul! Şi taică-su era tot aşa! – îi spunea Teklei cu mândrie şi teamă.

— E un flăcău zdravăn. Spuneau oamenii că numai o dată l-a pocnit pe ajutorul de primar, şi l-a şi zvârlit în noroi, or ăsta, ştim cu toţii, nu e un pipernicit! Doamne, ce mai flăcău!

— Mi l-a dat Dumnezeu, să mă bucur de el!

— Şi mlădiu ca o fată mare! spunea Tekla cu aprindere.

— E subţire şi mlădiu, feciorașul mamei drag, e mlădiu…

— Cum şi-aruncă ochii la vreo fată, joacă din picioare ca mânzoacele…

— Păi cum să nu joace… că băiatul e ca o cadră…

— Dacă se sfădeşte cu cineva, doar mormăie ceva şi ţi se încreţeşte pielea de frică…

— Nu mai e altul ca el, nu! exclamă bătrâna cu mândrie.

— Of, nu e… nu mai e!… şopti mai încet Tekla şi tăcu, lăsându-şi capul în jos ca să-şi ascundă faţa aprinsă şi ochii înflăcăraţi. Numai ea ştia ce pătimea de când îl văzuse pe Jasiek sănătos.

Tăcură, cu gândul la el, până când intră în casă.

— Ce faci tu, băiete! Te arăţi la lumina zilei!

— Taci, mamă, că n-o să mi se întâmple nimic.

— Păi tu nu ştii că ajutorul de primar te pândeşte zi şi noapte, ca uliul.

— N-are decât să vină, să mă prindă!

— Nu se încumetă el să vină singur, o s-aducă tot satul…

— Tot satul! strigă înfuriat. N-au decât să vină, să mă ia… şi să mă dea în ghearele jandarmilor… că nu mai rămâne piatră pe piatră din tot satul. Se

înroşise de mânie.

— Jasiek! Să te păzească Dumnezeu, Jasiek! îl liniştea Winciorkowa.

— Tot satul, toţi sunt ca nişte câini turbaţi, gata să se repeadă la om! şopti Tekla.

— Nu vorbi doar ca să te afli în treabă! o certă el cu asprime, şi începu să mănânce din strachina pe care mama i-o aşezase dinainte.

Tekla nu mai zise nimic, se uita doar îndelung la capul acoperit cu păr bogat şi des care-i cădea pe frunte şi pe care îl arunca mereu într-o parte cu o mişcare din cap, la faţa numai viaţă şi tinereţe, la nasul lung şi drept, la ochii strălucitori, la buzele pline şi roşii, dincolo de care luceau dinţii albi, mici şi ascuţiţi ca de câine, la sprâncenele negre ca date cu cărbune, la umerii largi – se uita... se uita... şi sufletul i se umplu de o dulceaţă ciudată şi de durere, tot sângele i se strânse la inimă şi toate lacrimile i se îmbulziră în ochi, până când, în sfârşit, nu mai putu să se stăpânească, se ridică repede şi fugi în odaia ei.

— A muşcat-o vreun bărzăune! observă Jasiek, mâncând şi privind pe fereastră.

— De la moartea copilului e tare nervoasă. Când plecăm? îl întrebă mai încet.

— Duminică. Nu-l mai aştept pe Herszlik. 0 să ne treacă altcineva.

— Dumnezeule, duminică, peste două zile!

— Poimâine.

— Isuse milostiv, duminică! şi începu să plângă.

— Nu te teme, mamă, bani avem, iar pa Nastka o luăm cu noi; ce-ar putea să ni se mai întâmple. Nu-ţi mai bate capul de pomană... Acolo o să ai în grijă fălcii întregi de pământ, nu ca aici, doar câteva

pogoane!

— Şi trebuie să plecăm chiar duminică? întrebă ea nevenindu-i încă să creadă.

— Duminică seara, vine călăuza şi ne duce…

Bătrâna îşi înăbuşea plânsul cum putea, dar, cu toate astea, şiroaie de lacrimi i se scurgeau pe faţă şi o teamă plină de jale îi rupea inima.

Nici Jasiek nu putea să stea liniştit, văzându-o pe maică-sa că plânge; mâncă, luă pâinea în buzunar şi plecă.

Rătăcea ca un câine fără stăpân pe câmp şi prin pădure, se oprea, uitându-se jurîmprejur şi pornea iar mai departe.

„O, Isuse! Isuse! îi gemea sufletul de jale nemărginită. Ee… o dată moare omul, ce-o fi, o fi!“ îşi făcea singur curaj.

Dar, din cauza grijii, hotărârea din suflet i se înmuia treptat, nu voia să se mai gândească la plecare, se culca pe brazde şi zăcea ore întregi, uitându-se la cer şi ascultând fâşâitul uscat al grânelor care se aplecau peste el, cântecul ciocârliilor, strigătele ce zburau pe jos dinspre sat pe deasupra lanurilor, zbârnâitul insectelor – se contopea cu pământul negru, afânat, acoperit de verdeaţă, cu pământul natal şi iubit!…

— Isuse! Isuse! striga de durere şi plângea ca un copil.

A doua zi, sâmbătă dimineaţa, se strecură tiptil acasă şi privi în linişte la Winciorkowa care-i dăruia Teklei toate lucrurile pe care nu le vânduse şi nici nu putea să le ia cu ea.

Bătrâna umbla de colo-colo cu ochii umflaţi de plâns.

— Tekla! Să iei şi laviţele astea şi tot ce mai

rămâne, tot… striga în grabă, aducând lucrurile în mijlocul odăii.

Tekla primea totul fără revărsări de bucurie, privind cu nepăsare la atâta avere; nici măcar pilota uriaşă nu stârni vreo impresie pe faţa ei slăbită. Umbla ca un automat, ba se ducea după apa, de care uitase, şi începea să spele vasele, ba se uita lung la toate, ca şi când n-ar fi fost cu mintea întreagă.

În încăpere domnea o linişte grea, tristă, plină de lacrimi neplânse.

— Mâine, fiule? aruncă încet bătrâna.

— Mâine, mamă, mâine… răspunse încet Jasiek.

Toate erau hotărâte, trebuiau să plece până-n ziuă, să se ascundă în gropile de lângă pădure şi să aştepte călăuza care putea să sosească încă înainte de prânz sau poate tocmai seara.

Apoi în lume! În lumea largă şi străină!

Deocamdată ochii le alunecau mereu prin colţurile acestea dragi, la icoane şi pe pereţi, alergau pe fereastră la acareturile din curte, pe deasupra satului, pe câmpuri, la turla bisericii – se întâlneau uneori, cufundându-se pentru o clipă unii în alţii şi în jalea amară a despărţirii, apoi se acopereau repede cu pleoapele, ca să-şi stăpânească lacrimile grele, de plumb…

— Mă duc la Nastka, trebuie să-i aduc aminte să nu adoarmă… Smuci căciula şi fugi afară.

Ocoli mănăstirea pe furiş, sări zidul în parcul boieresc şi se ascunse în pâlcul de molizi care se înălţa pe culmea cea mai înaltă; ramurile erau atât de dese, începând de jos, de la pământ, încât nu putea să-l vadă nimeni.

Aşteptă multă vreme până când o văzu pe Nastka

alergând pe terasă.

Fluieră, cum se înţeleseseră, şi fata veni în curând la el.

— Nastuś! Mâine în zori plecăm, vezi să nu adormi – îi şopti Jasiek.

— Oh, abia aştept, nu mai am răbdare.

— Nu ţi-e frică, ai?

— De ce să-mi fie frică? Nu merg cu tine şi cu mama?

— Bine, Nastuś! Călăuza mi-a spus că putem să ne cununăm imediat cum trecem graniţa. Să nu-ţi fie frică de nimic, cât eşti lângă mine, n-o să ţi se întâmple nimic.

— Parcă eu nu ştiu… tu eşti atât de bun, Jasiek, că…

— I-ai spus cocoanei că abia luni…

— I-am spus… şi mi-a dat zece ruble şi o cruciuliţă de aur, uite asta!

Se întoarse puţin şi scoase din sân o cruciuliţă legată de o panglică neagră.

— Să-i dea Dumnezeu numai bine.

— Şi mi-a mai dat şi cărticica asta, aici scrie tot: pe ce drumuri şi unde să mergi, cât să plăteşti şi la cine să te duci în Iamerica aia… tot… şi aici mai e şi o poză cu fiecare drum, fiecare apă şi fiecare munte…Toate mi le-a arătat cocoana şi m-a învăţat.

Îi dădu harta şi cărticica; el o băgă în buzunar şi-i spuse:

— Mă uit eu pe urmă.

— Da’ ştii?

— Sigur, păi ce, puţin m-a croit preotul cu jordeaua când m-a învăţat carte? Şi apoi, am mai învăţat şi acolo… Nu putu să pronunţe cuvântul: închisoare.

Dinspre curte se auzi un glas care striga: Nastuś!

— Dau fuga, am venit numai după agrişe pentru bucătar…

— Ţine minte! În zori, când or cânta cocoşii a doua oară. Lasă tot, să nu iei pe tine decât ce ai mai bun, să nu-ţi pară rău, că-ţi cumpăr eu altele mai bune… Să vii la mama.

— În revărsatul zorilor! O să iau cămăşile şi rochiţa de mi-a dat-o cocoana, broboada mare şi fusta de lână, că dacă o fi frig…

— Bine, Nastuś, bine, dar vezi să nu adormi!

— Eu să adorm!… Iubitul meu! Îl luă în braţe, se contopiră într-o îmbrăţişare puternică, dar se desfăcură numaidecât, căci iar o strigau pe Nastka.

Jasiek se strecură din desiş, se târî pe brânci până la aleea de carpeni, ocolind tot parcul, şi tocmai se grăbea spre locul de trecere, când la o cotitură se pomeni faţă în faţă cu vechilul.

— Aici îmi erai, frăţioare!

Jasiek se cutremură de frică şi încremeni. Trecerea era la doi paşi, o săritură şi ar fi fost pe zid, dar nu se mişcă; ochii învăpăiaţi ai vechilului îl ţintuiau pe loc, văduvindu-l de putere. Abia lovitura de ciomag pe care o primi în moalele capului îl dezmetici, dar nu mai vru să fugă, sângele începu să-i clocotească în vine, îşi aminti de nedreptatea îndurată şi-l cuprinse dorinţa răzbunării.

Se încordă ca un lup şi se aruncă la vechil.

Se încinse o încăierare scurtă, înverşunată.

Vechilul chema oamenii, dar tăcu repede, strâns de gât; se prăbuşiră la pământ, tăvălindu-se ca doi câini care se muşcă de moarte.

Horcăituri, gemete răguşite, blesteme, lovituri de mâini şi de picioare – se petreceau ca fulgerul,

rostogolindu-se pe aleea pietruită…

Jasiek simţea că slăbeşte şi nu poate să-l biruie; cu forţa disperării şi a nebuniei se ridică deasupra şi-l izbi cu genunchii în burtă din toate puterile – vechilului îi ţâşni sângele pe gură şi leşină.

Când veniră oamenii, Jasiek nu mai era acolo, gonea ca un căprior spre pădure.

XII

Era o noapte caldă, liniştită – de primăvară.

Stelele luminau palid în tăriile cerului, de pe pământul acoperit de ceţuri se înălţau cântece de păsări, iar în luncă orăcăia din când în când corul de broaşte. Satul dormea tăcut, aproape fără să răsufle.

Numai Jasiek veghea. Cum se lăsă întunericul nopţii, ieşi din ascunzătoarea în care stătea de ieri, de când fugise din parc.

Nicăieri nu se zărea nicio luminiţă, nu se auzea niciun glas.

Mai era mult până în zori.

„Mâine, adică doar peste câteva ore, o să fiu departe, în lumea largă…“ – îşi spunea în gând – şi, ieşind ca hipnotizat pe drumeagul de lângă mănăstire, se îndreptă spre sat.

Nu ştia nici el de ce o luase într-acolo, uitase orice primejdie, uitase de toate şi păşea încet pe mijlocul drumului.

Satul dormea atât de adânc şi liniştit, că prin ferestrele deschise se auzeau horcăituri, iar ici şi colo, în grădiniţele de lângă prispa caselor, albeau siluetele celor care dormeau afară.

Se uita la fiecare casă, la fiecare curte cu stăruinţa ciudată a omului care nu poate să-şi adune gândurile. Se rezema deseori de gardurile de piatră, se oprea, apoi pleca iar, dar mergea tot mai încet, mai greu.

Uneori vreun câine mârâia prin somn la el, alteori un cal necheza în grajd sau se auzea ţipătul vreunei păsări de casă – şi iar se înstăpânea o tăcere atât de adâncă, încât Jasiek se uita în toate părţile, cu

înfricoşare parcă.

Nu mai putea să se gândească la nimic, inima i se înfiora şi îl cuprindea o slăbiciune neînţeleasă. După ce trecu de ultima casă, se aşeză pe drum lângă crucea veche, fără braţe, uitându-se în neştire la câmpurile acoperite de ceaţă.

Se simţea foarte rău, parcă era pe moarte…

Trecuse binişor de primul cântat al cocoşilor, stelele se tulburară şi, în curând, spre răsărit, albastrul adânc al cerului se limpezi puţin. De acolo venea soarele, dar era încă departe… departe…

Jasiek stătea ca amorţit, nu dormea, dar nici treaz nu era, nu se gândea la nimic. Se apleca tot mai mult în el însuşi, ca şi când ar fi privit la ceva, şi aluneca încet într-o prăpastie fără fund, în hăul care se deschisese brusc în sufletul lui.

Noaptea se lumina treptat; ceţurile se mai răriseră şi coborâseră puţin, satul se înnegrea, iar pe câmpuri şi pe lângă drum începeau să se desprindă din întuneric siluetele copacilor, apăreau ogoarele şi drumul îşi arăta faţa din ce în ce mai clar.

Jasiek se ridică fără să-şi dea seama ce face şi se întoarse încet, prin sat, acasă… Aerul era inundat de transparenţa dinaintea zorilor şi flăcăul vedea bine curţile pustii, porţile deschise şi oamenii care se culcaseră afară. Totul dormea atât de adânc şi liniştit, că se auzea susurul picăturilor de rouă care se scurgeau de pe o frunză pe alta.

Winciorkowa şedea pe prag cu mătăniile în mână, iar Nastka moţăia pe laviţă.

— E timpul… şopti Jasiek abia auzit.

— E timpul… timpul… timpul…

O trezi pe Nastka, luară boccelele în spinare şi plecară.

Tekla plângea cu hohote, iar câinele, care fusese legat şi în timpul nopţii, începu să schiaune jalnic. Jasiek se întoarse şi-l slobozi din lanţ, dar câinele nu se luă după ei, fugi în mijlocul drumului şi începu să urle înfricoşător.

Străbătură curtea, trecură mejdina printre grâne şi se îndreptară spre pădure.

Nimeni nu spunea nimic, nimeni nu se întorcea să se uite spre sat sau spre casă, nu se auzea plânsetul niciunuia, toţi trei mergeau repede, ca şi când ar fi fugit de ceva, doar din când în când o mână se întindea şi mângâia grânele care dădeau în spic... doar din când în când ochii vreunuia se tulburau de lacrimi... doar din când în când pieptul câte unuia era cutremurat de o jale sfâşietoare...

Vântul dinaintea răsăritului adia pe câmpuri şi legăna grânele, plecându-le parcă la picioarele lor pe cărare...

Rămâneţi, gospodari... rămâneţi... rămâneţi... parcă şuşoteau ele plângând cu lacrimi de rouă.

Iar copacii de pe câmp, tufele de spinişor şi perii bătrâni îşi întindeau ramurile spre ei, strâmbau poteca cu rădăcinile lor şi foşneau înăbuşit: o!o!o!

Luminile zorilor tremurau peste câmpuri, străluceau sângerii în picăturile de rouă ca nişte ochi disperaţi, ca nişte ochi sticlind de lacrimi, se oglindeau în ochiurile de apă ca nişte priviri rătăcite care caută ceva, răspândind prin lume teama şi neliniştea...

Iar ei mergeau tot mai repede, plini de jale, plini de chin, plini de lacrimi.

Aproape de pădure, la răspântia unde Cristos îşi întindea pe cruce trupul sacrificat şi îşi pleca pe piept capul obosit, nu se mai putură stăpâni. Se

aruncară în genunchi la picioarele crucii şi izbucniră într-un plâns sfâşietor.

„O, Doamne, Isuse! Isuse! Ţie îţi încredinţăm viaţa noastră… Fecioară de la Częstochowa, ia-ne în paza ta sfântă, în paza ta…“ strigau inimile lor pline de jale…

Apoi se mai odihniră puţin, căci nu mai aveau putere de atâta trudă şi plâns.

— N-am să te mai văd, pământ al părinţilor mei, n-am să te mai văd, satul meu drag, n-am să te mai văd niciodată… şoptea Winciorkowa şi ultimele priviri îi alergau pe câmpuri, peste sat, peste lumea întreagă, limpezită de lumina zorilor, sorbind lacomă această privelişte, ca o ultimă împărtăşanie, înainte de a pleca pe drumul cel lung…

Apoi, ca un ultim adio – era timpul să plece – se prăbuşiră cu pieptul peste brazdele natale, peste pământul-mamă şi îi sărutară cu buzele fierbinţi sânul sfânt… pentru ultima oară…

— Să mergem, mamă, vino, Nastuś, că s-a făcut ziuă şi ne vede cineva! le zorea Jasiek, fiindcă femeile nu mai puteau să-şi ostoiască plânsul şi să se ridice de jos.

În curând, la adăpostul pădurii, ajunseră la gropile de cartofi, în care Jasiek petrecuse o vreme mai înainte; după înţelegerea cu călăuza, trebuiau să aştepte acolo.

Cum erau foarte trudiţi, se adânciră repede într-un somn greu.

Se treziră destul de târziu, când bătea toaca de vecernie.

Bătrâna dezlegă bocceaua şi începură să mănânce, fiindcă le era o foame straşnică.

— Bate toaca pentru vecernie.

— Călăuza cam întârzie.

— Jasiek, măcar e un om de cuvânt?

— Ca să fiu sigur că vine, mi-a dat zece ruble.

Mâncară mai departe în tăcere, privind la cerul albastru care se vedea prin deschizătura gropii.

Deodată Jasiek zvâcni în sus, glasuri învălmăşite răsunară deasupra lor.

Luă ciomagul, se trase lângă deschizătură şi ascultă îndelung…

— Sunt oameni mulţi… se aud venind… tăceţi din gură… şopti.

Se ridică puţin, să se uite afară, dar se prăvăli repede în jos…

— Oamenii din sat cu jandarmii… au venit… după mine… Isuse! aruncă repede… febril… Voi să staţi aici… să nu vă mişcaţi până la noapte… eu… eu ies… Pădurea e la câţiva paşi… orice s-ar întâmpla, trebuie să ajung la ea… iar acolo nu mă mai prind ei… nu… când… se întunecă… vă aştept lângă cârciuma din Przyłęk… Vin… caută prin gropi… o… o… şoptea încet, tot mai încet… Se aşează puţin, căci tremura tot de frică şi nelinişte, femeile îngrijorate amuţiseră şi ele… toţi trei ascultau vocile înfundate care se auzeau din ce în ce mai aproape… mai aproape…

Isuse! Isuse. Acum desluşeau paşii grei şi ciocăniturile ciomegelor lovite de piatră.

Jasiek îşi încheie sumanul, strânse ciomagul în mână şi privi câtva timp prin deschizătură.

— Lângă crâşmă… ţineţi minte… şopti, se închină cu-nfrigurare şi fără să se mai uite la cele două femei, sări din groapă la lumină…

Se opri o clipă, orbit de soare.

— Prinde-l, ţine-l! Prinde-l! se auziră deodată

ţipete împrejur.

Era înconjurat din toate părţile, ţăranii înarmaţi cu ciomege uriaşe înaintau spre el în rânduri strânse. Se aflau la câteva zeci de paşi de el şi începuseră să urce colina în care erau săpate gropile.

„La pădure!“ se gândi, şi se repezi cu cel mai mare avânt în direcţia pădurii asupra zidului de oameni din care răsăreau zeci de ciomege şi de mâini întinse; zidul viu se clătină şi se rupse, prăbuşindu-se la pământ odată cu Jasiek. Se încleştă o luptă scurtă şi îndârjită. Câteva zeci de trupuri se învălmăşiră într-un vârtej vijelios, rostogolindu-se pe creasta dealului.

Jasiek nu se lăsa prins, se apăra cu atâta înverşunare şi disperare, croia cu ciomagul cu atâta turbare, izbind cu picioarele, muşcând şi sfâşiind, încât se smulse din ghearele oamenilor şi o luă la fugă spre sat, fiindcă drumul spre pădure era tăiat de cei care veneau în ajutor… Fugea ca lupul gonit de o întreagă haită de câini, care alerga înşirată în urma lui, făcând o larmă grozavă.

Fugea ca vântul… să ajungă în sat, şi pe partea cealaltă a câmpurilor… la pădure…

Îşi încorda toate forţele, zbura pe aripile nebuniei şi ale disperării, dar începea să simtă că nu mai poate să alerge, că îl lasă puterile, şi pădurea era încă departe… iar urmăritorii tot mai aproape… se înăbuşea… îi venea ameţeală, se poticnea… grânele înalte îi încurcau picioarele…

— Ţine-l!… Prinde-l!… răsuna din ce în ce mai aproape în spatele lui.

Sărea ca o minge, cu ultimele puteri… încă vreo câţiva stânjeni… încă… O, Isuse!… doar până la livezi să ajungă, printre copaci… Isuse! o, sfântă

Marie!... o! o! Pieptul îi plesnea de atâta zbucium, nu mai avea pic de vlagă, sângele îi năvăli în ochi... nu mai vedea nimic.

Ajunse la grădinile de pomi, mai fugi o vreme şi căzu lângă o şură.

„Nu mai pot...“ se gândi după o clipă, zărind printre arbori feţele urmăritorilor.

Era atât de obosit şi de descurajat, atât de sfârşit, că nu mai putea nici să se mişte.

„Fie, ce-o fi! Fie, ce-o fi!“ îi trecu greoi prin minte şi-l cuprinse o moleşeală adâncă, nesfârşită – acum îi era totuna...

Răsufla greu, îşi ştergea faţa zgâriată în timpul încăierării şi privea cu o linişte de nebun la siluetele oamenilor care alergau spre el.

Era obosit de moarte, atât de sfârşit, că nu mai avea nici putere, nici voinţă, nu se mai gândea la nimic...

Gemea ca un copil care trage să moară şi lacrimi de furie îi curgeau şiroaie, spălându-i faţa însângerată, iar inima i se umplea de o jale nespusă...

Deodată se săltă puţin, oamenii erau la câteva zeci de paşi şi valul strigătelor răsuna în livezi!

— Nu, nu vă iert! Nu vă iert – şopti – se învioră dintr-odată, gândul răzbunării îl cutremură ca o furtună, îi aprinse fulgere în ochi, dându-i putere.

Sări în picioare, smulse o mână de paie din şură, o aprinse cu un chibrit şi când ţâşni flacăra, o lipi de peretele şurii apoi o aruncă pe acoperiş!...

Într-o clipă acoperişul era în flăcări!

— Nu vă iert! Nu vă iert! şoptea sălbatic, îmbătat de furie, şi bucuria răzbunării îi sătura sufletul, împietrindu-l; apoi se îndreptă încet, nepăsător, pe

lângă acareturi, intră în lanul de secară înspicată şi se târî pe brânci spre pădure…

Urmărirea încetă.

După câteva minute se întoarse şi privi spre sat.

Şura era toată cuprinsă de flăcări şi ardea ca o mână de paie uscate, iar de la ea focul se întindea şi la acareturi şi casele vecine!

— Scârnăviilor, o să mă ţineţi minte! O să mă ţineţi minte! şopti răzbunător şi, neputând să mai meargă în patru labe, se ridică şi începu să fugă aplecat…

Un strigăt uriaş răsună deasupra satului, alergând în urma lui pe câmpuri…

— Foc! Foc! Foc!…

Nu mai avea mult până la pădure, se îndreptă şi fugi repede, fără să se mai ascundă…

Vedea trunchiurile roşii ale pinilor, verdeaţa frunzelor şi simţea adierea solemnă, sacerdotală, parcă, a frigului din pădurea bântuită de murmure adânci.

Încă o clipă şi va fi cu adevărat liber, liber şi sătul de răzbunare…

Deodată se cutremură şi se opri.

Clopotele începură să bată năprasnic, înfundat, ca pentru primejdie…

Se întoarse şi aproape că ţipă fără să vrea.

Jumătate din sat era o mare de flăcări.

— O să mă ţineţi minte! O să… Dar nu sfârşi, o groază adâncă îi cuprinse inima, cuvintele îi muriră pe buze, iar în pupilele mărite i se citea spaima, înfricoşarea… uluirea fără margini.

— Arde satul! Tot satul! scânci cu buzele vinete. Isuse! Isuse!

O luă la goană, dar se întoarse iar cu faţa spre foc.

Clopotele băteau întruna, băteau puternic, cu disperare, iar odată cu glasurile de aramă răzbăteau dinspre sat ţipete îngrozite, ca un vuiet întrerupt, şi se revărsau peste câmpurile verzi, foşnind de grâne, şi zburau în tării, spre soarele luminos…

Jasiek se întorcea acasă pe acelaşi drum, nu-şi mai dădea seama ce se întâmplă cu el. Păşea, mort de înfricoşare şi groază, cu privirile aţintite la vâlvora de flăcări şi fum care se înălţa deasupra caselor.

Tot mijlocul satului, pe amândouă părţile drumului, era în puterea focului.

Coamele flăcărilor se ridicau din ce în ce mai sus, cădeau pe peretele de foc, aruncându-se jucăuşe dintr-un loc în altul, se acopereau cu horbote de fum negru şi des şi săreau odată cu valul uriaş, roşu de foc, de pe o clădire pe alta, de la o casă la alta pe deasupra drumului, peste livezile care începuseră şi ele să ardă.

Clopotele băteau de primejdie şi tot satul era cuprins de un vaier uriaş de disperare şi plânsete.

Oamenii alergau înnebuniţi de-a binelea, nimeni nu punea mâna să scape ceva şi pălălaia înainta triumfătoare tot mai departe, lărgindu-se mereu şi înfulecând noi şi noi aşezări; înainta ca un duh rău învăluit în nori de fum, rostogolindu-se peste case, şi unde păşea, unde cădea strălucirea lui de flăcări, ţâşneau şuvoaie de foc, venea nenorocirea şi se înălţau strigăte omeneşti de disperare.

Nu stingea nimeni focul fiindcă n-avea cu ce, nu erau găleţi, nu era apă şi nici n-avea cine, căci nimeni nu mai era în toate minţile; jumătate din bărbaţi plecaseră să-l hăituiască pe Winciorek, iar femeile erau la biserică, la vecernie. Când se adunară cu toţii, nu mai putea fi vorba de scăpare.

Jumătate din sat era în flăcări.

Clopotele vuiau jalnic; preotul ieşi din biserică cu sfântul potir, sub baldachin, înconjurat de lumânări aprinse, de clinchetul clopoţeilor şi de norodul disperat, şi o luă pe mijlocul satului.

— *„Sfinte Dumnezeule!”*

Cântecul ţâşni ca lava unui vulcan din piepturile nefericiţilor:

— *„Sfinte fără de moarte! Miluieşte-ne pre noi!“*

Oamenii gemeau de durere şi mergeau strânşi unul lângă altul printre pereţii de foc, în trosnetele zidurilor care se prăbuşeau, sub ploaia de vâlvătăi şi scântei, în haosul de zgomote, şuierături şi sâsâituri ale stihiei care se tăvălea peste sat, înălţând mii de capete învâlvorate spre soare, şi intra prin case devorând cu turbare şi călcând totul în picioare…

— *„De boli, de foame, de foc şi de război!”* intona preotul cu vocea solemnă, iar lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji. Clopotele huiau întruna cu putere… mohorât.

Şi norodul întreg, înnebunit, chinuit, urla cu sute de glasuri:

— *„Doamne, păzeşte-ne pre noi!”*

Procesiunea înconjura acum satul, mergând prin grădinile de pomi.

Primarul şi notarul încercau să organizeze stingerea focului.

— Cine-a pus focul?

— Winciorek! Winciorek!

Văzuseră cu toţii cum se aprinsese şura în care se ascunsese.

— Winciorek! Să-l prindem! răsunară ţipete puternice, acoperind pentru o clipă cântecele procesiunii.

Toate sufletele ardeau de dorinţa răzbunării – cumplitei răzbunări.

— Căutaţi-l, prindeţi-l! Să-l omorâm! strigau din toate părţile.

Nimeni nu ştia însă unde este.

Toată grămada aceea de oameni înfuriaţi, înnebuniţi se repezi spre casa lui Jasiek, dincolo de pârâu, unde nu ameninţa pericolul focului.

Tekla şedea pe prag şi, la vederea ţăranilor care veneau în fugă, se ridică asemenea unei fantome, înălţă o scândură şi răcni ieşită din minţi:

— Nu-l dau! Nu vi-l dau! Nu-l dau!

În spatele ei, înăuntru, se arătă silueta înaltă a lui Jasiek…

— Uite-l! Prindeţi-l! urlă mulţimea.

Se aruncară spre el şi cât ai clipi din ochi o dădură în lături pe Tekla care apăra uşa ca o căţea, dar Jasiek, cu ultimul reflex de luciditate, urcă în pod şi trase scara după el.

— Să-i dăm foc, să-l ardem! răcniră.

Închiseră uşa, bătând-o în cuie cu lănteţi şi acoperiră ferestrele cu scânduri, astupară ieşirile cu uluci, care cu ce putea, aprinseră casa din toate părţile şi se rânduiră împrejur, aşteptând…

Acoperişul de paie luă foc repede, în câteva minute toată casa era în flăcări şi vălătuci de fum.

Jasiek se dezmetici abia când tot acoperişul ardea, vărsând şuvoaie de foc peste el, sări pe coamă, rupse o scândură şi se prăvăli în jos aproape în braţele sătenilor care-l păzeau.

Nu se mai ridică – câteva zeci de picioare, mâini şi ciomege se abătură asupra lui.

— Aruncaţi-l în foc! Pentru paguba pe care ne-a făcut-o! În foc! răcneau.

Câteva zeci de mâini îl apucară de picioare şi de cap, îl legănară şi îl aruncară pe acoperiş ca pe o boccea.

Acoperişul se prăbuşi, făcând să ţâşnească o ploaie de scântei.

Doar un strigăt înspăimântător, neomenesc se auzi dinlăuntrul casei.

Al doilea îi răspunse de pe drum…

Era Winciorkowa, care se întorcea în satul aprins, sosind tocmai în clipa când îl aruncau pe Jasiek în foc.

Se uita cu privirea încremenită la casa cuprinsă de flăcări, întinzând mâinile înainte, aplecată, ca şi când ar fi vrut să alerge să ia parte la omor.

— E drept! E drept! E drept! repeta încet, tot mai încet… Îşi încrucişă mâinile, învineţi dintr-odată şi se prăbuşi moartă la pământ.

1899

Într-o zi…

I

Într-o zi… în revărsatul zorilor – era prin luna mai, când soarele răsare devreme – într-o căsuţă scundă, cu pereţii strâmbi, se deschise o ferestruică şi printre fucsiile înflorite se ivi un cap cărunt şi un glas monoton începu să murmure încet.

Pliszka îşi spunea rugăciunea de dimineaţă.

Oraşul dormea încă.

Negurile grele şi somnoroase aşterneau peste lume o tăcere ciudată, plină de doruri neînţelese, înlăcrimată, tăcerea zorilor…

Case, fabrici, grădini se zăreau în întuneric ca nişte grămezi de corpuri inerte şi fără simţire; doar ici şi colo, pe acoperişuri, în ferestrele oarbe, pe vârfurile copacilor, alunecau lucirile zorilor ca zâmbetele celor adormiţi, ca privirile înceţoşate de visare, ca roşeaţa de teamă înaintea zilei care se târa pe întinderi şi se clătina la marginile nopţii, cuprinzând pământul cu ochii verzi de grijă…

Era linişte.

Rugăciunea lui Pliszka susura ca frunzele tinere de mesteacăn, iar de pe casele pierdute în întuneric, din streşini nevăzute cădeau picături grele de rouă, izbind în acoperişul căsuţei; loveau fără încetare, monoton… adormitor…

Pliszka sfârşi rugăciunea şi se bătu puternic cu pumnul în piept.

— Kruczek!

Câinele alergă fără zgomot din fundul încăperii întunecate şi sări pe pervazul ferestrei.

— În genunchi, prostănacule! Fă sluj şi uită-te acolo! Prostule, acolo e domnul stăpânului tău, înţelegi?

Kruczek mârâi, se aşează pe coadă şi, rezemându-şi spinarea de fucsii, rămase cu privirea în beznă.

— Deşteptul, se mai şi sprijină! Pe Dumnezeu să nu-l înşeli!

Dar Kruczek nu-l mai ascultă pe Pliszka, sări în curte şi începu să latre la poartă.

— Tot un animal prost şi neştiutor ai să rămâi! mormăi cu amărăciune, uitându-se la ceas în lumina ferestrei. Se miră foarte mult, fiindcă era abia ora patru; nu se trezise niciodată aşa devreme.

— Oare sunt bolnav sau ce se întâmplă cu mine?... Mai am o oră şi jumătate până să plec la fabrică!

Se lungi încet pe pat, ca să nu trezească pe nimeni şi stătu aşa multă vreme; dintr-o cameră alăturată se auzeau horcăiturile puternice ale câtorva inşi care dormeau acolo, iar din alta, mai mică, răzbătea o tuse deasă...

„Are ghetele rupte şi tuşeşte!“ îi trecu prin cap şi se sculă, căci lumina zorilor privea pe fereastră, albind interiorul încăperii.

Pe întinderi se încleştase o luptă tăcută, dar pe viaţă şi pe moarte, cu ziua care învingea. Pliszka stătea la fereastră, prefira automat boabele mătăniilor, repeta mecanic rugăciunea şi asculta...

Rândunelele începură să ciripească dulce sub streaşină, parcă înălţându-şi ruga către zorii din ce în ce mai limpezi şi către ziuă...

Pământul se scutura de somn, iar heleşteiele

fabricilor, ca nişte ochi acoperiţi cu fâşii scămoase de albeaţă, îşi deschideau pleoapele de întuneric şi priveau somnoroase printre genele plopilor aplecaţi peste ele.

Zidurile roşii ale fabricilor păreau umflate de rouă şi tremurau în lumină, cuprinse parcă de fiorul trezirii. Gâturile lungi ale coşurilor de fabrică, ca nişte cumpene ce veghează cârdul de acoperişuri, îşi întindeau în lucirile răsăritului ciocurile roşii şi sorbeau lumina…

Drumurile lungi, noroioase, potecile, şanţurile, şinele de cale ferată, pâraiele de apă, străzile încă negre – îşi îndreptau corpurile obosite de trudă sub ceaţa respiraţiei şi se întindeau somnoroase, visând greoi la odihna îndelungată, la un somn lung… lung…

Şi Pliszka visa: muta boabele mătăniilor, îşi îngâna rugăciunile, rătăcea cu ochii peste siluetele clădirilor, dar nu vedea nimic, adâncit cum era înlăuntrul lui, într-o ceaţă greoaie de gânduri – în învălmăşeala simţurilor împrăştiate, în haosul de vibraţii neînţelese ale sufletului, de străluciri ciudate, presimţiri, cuvinte, imagini şi nelinişti… Creştea şi se învolbura în el ceva, dar nu înţelegea ce anume. Simţea doar că îl cuprinde un dor surd, dar după ce?… Nu ştia, aşa cum nu cunoştea nici măcar numele acestui sentiment care îi umplea inima…

Numai copacii tânjesc aşa în unele zile de martie, pe vreme de lapoviţă, când e frig şi suflă vijelia, dar copacii tânjesc după primăvară şi soare, pe când oamenii? Oamenii, ca nişte arbori în veşnică agonie, tânjesc după cele ce-au fost şi nu mai sunt… tânjesc şi plâng…

Pliszka îşi reveni din îngândurare, fiindcă în ceaţa alburie, care umplea curtea, răsună un scârţâit ascuţit, prelung şi monoton.

„E Antoni!“ îşi zise.

Da, Antoni era, un muncitor în vârstă, căruia mai demult explozia unui cazan îi arsese ochii, şi care acum pompa apa la etajele de sus, trăgând-o cu ajutorul unei roţi uriaşe. În lumina slabă a răsăritului se vedea, ca printr-o sticlă mată, cum se apleca automat, egal şi uniform, aidoma unei pendule omeneşti…

Roata scârţâia prelung, tânguitor, ca strigătul fierului trudit… Iar Kruczek lătra înverşunat la dulăul bătrân, care îl adusese pe orb la muncă.

Astăzi Pliszka nu mai avu răbdare să aştepte şuieratul sirenei.

Intră în bucătărie şi aprinse încet focul în sobă.

— E oare timpul? întrebă o voce din colţul ascuns de un paravan.

— Încă nu, taci din gură, că se trezeşte băiatul…

Se apropie de colţul celălalt, unde se afla un alt paravan; acolo dormea băiatul, masa era plină de cărţi şi caiete aruncate de-a valma, ghiozdanul era pe jos, iar uniforma de şcoală sub masă…

Pliszka puse toate lucrurile la locul lor, privi faţa roşie a copilului adormit, zâmbi ciudat şi, luându-i ghetele, se duse să le cureţe. Le curăţa în curte, înaintea casei, ca să nu trezească pe nimeni. Ghetele erau ca vai de lume, ghete triste de şcolar, pline de răni, cusături şi petice – ghete lirice ale mizeriei, fără pingele, fără feţe şi fără tocuri, doar cu limbile atârnând întregi, făloase. Pliszka le repara şi le curăţa cu dragoste adevărată, cu zâmbetul neînţeles şi plin de dulceaţă al unui câine

bătrân.

Ziua înainta cu paşi repezi, ferestrele de la etajul patru erau trandafirii, la al treilea erau albe, la al doilea cenuşii, ca într-o ceaţă de gheaţă, iar la primul străluceau, aspre şi reci, ca bazaltul lustruit.

„Trebuie să-i cumpăr ghete“ – se gândea şi se cutremură puternic la auzul glasului răguşit, strident al sirenei fabricii, care sfâşie dintr-odată liniştea.

În încăpere se iscă o mişcare înfrigurată; patru siluete se ridicară din paturi, pregătindu-se în grabă să plece la muncă.

„Nu sunt în apele mele!“ meditä Pliszka şi grăbi pasul, pentru că din hala cazanelor începuseră să ţâşnească limbi roşii de foc, iar la sălile de jos ale fabricii străluceau geamurile.

Se opri lângă lift, la postul său de fiecare zi, puse mâna pe cablul de sârmă şi aşteptă semnalul…

Sălile erau încă tăcute şi obscure, cele de la parter erau inundate de lumina electrică, iar în cele de la etaj pătrundeau lucirile alburii ale zilei şi se desluşeau corpurile puternice ale maşinilor – ca o turmă de bestii monstruoase, culcate la întâmplare şi pitite ca pentru săritură. Curelele şi liniile de transmisie atârnau greoaie ca nişte vine tăiate, ca nişte braţe lăsate somnoros în jos.

Muncitorii soseau grăbiţi, se salutau cu o mişcare din cap, se uitau prin săli cu priviri mahmure şi se apropiau încet şi umili de maşini, cu o docilitate plină de teamă. Din loc în loc, printre scheletele de fier ale maşinilor, se auzeau rugăciunile neterminate pe drum; ici, colo, o conversaţie sau vreun glas răsunau mai tare, dar încetau numaidecât, doar privirile obosite alergau spre

ferestre, dincolo de care se înălţau copacii verzi, spre câmpurile ce se zăreau acoperite de covorul grânelor tinere, spre pădurile îndepărtate, îndepărtate… spre soare, căldură, aer, spre libertate…

Deodată mugi semnalul de începere a lucrului.

Oamenii se îndreptară automat, maşinile se înfiorară şi torentul unei forţe colosale se revărsă de-a lungul fabricii… Curelele se strânseră şi se încordară… un tremur scuturǎ roţile dinţate ale maşinilor… bestiile de fier tresăriră, pereţii începură să trepideze şi oamenii se aplecară. Prima mişcare… ca smucitura unui uragan… o ezitare cât ai clipi din ochi… geamătul stins al împotrivirii… răsuflarea înăbuşită a maşinilor şi a oamenilor… sufocată de hârâitul înfricoşător de efort… încleştarea forţelor… o luptă surdă, de moarte… apoi urletul brusc, uriaş, care cutremură pereţii, al maşinilor înfrânte şi puse în mişcare.

— Liftul! Patru! hăui un glas cu un ecou sinistru în fântâna întunecată şi adâncă de patru etaje, în care lucra Pliszka cu liftul său.

Trase de cablu şi pluti încet în sus, fără zgomot, ca un păianjen monstruos pe o plasă întinsă.

— Liftul, vopsitoria!

Se cufundă iarăşi în întunecimile de jos; doar prin deschizăturile dreptunghiulare din pereţi i se perindau prin faţa ochilor, ca într-un caleidoscop, etaje, săli, oameni şi maşini, materiale şi ferestre. Trecu de uscătorie, o porţiune luminoasă,

---

[1] Nobilimea polonă era împărţită în două straturi: aristocraţia nobiliară, magnaţii, şi mica nobilime (şleahta – ***şlahtă***, dacă preluarea din lb. polonă ar fi fost corectă) (n.t.).

[2] Personaj mitologic, fiica lui Tantal şi soţia lui Amphion, rege al Tebei, a rămas în literatură ca personificare a mamei îndurerate.

trandafirie în lucirile dimineţii, care îl învălui cu o undă de aer fierbinte, groaznic de uscat şi cu zgomotul neliniştitor al maşinilor acoperite de cutii metalice; coborî prin apretură, printre straturile de mirosuri de sodă, săpun, uleiuri încinse şi de clor, printre emanaţiile umede şi fierbinţi ale ţesăturilor călcate şi prin reflexele cenuşii, lăcrimoase ale zilei de la etajul trei – străbătu secţia de flauşare, această lume neînţeleasă, alburie a scamelor de bumbac, în care străluceau rece cuţitele lungi, îndoite, ale maşinilor de tuns, şi oamenii se zăreau ca într-un nor de zăpadă – viziune delirantă a fabricii înnebunite în chinul muncii.

Apoi şi mai jos – prin spălătorie; prin desişul maşinilor ghemuite, ţăcănind dezlănţuite, prin reţeaua curelelor de transmisie care sugrumau totul cu mii de braţe, ca nişte caracatiţe monstruoase, învăluiau, goneau, înhăţau, cădeau din tavane, se repezeau prin etaje, răzbăteau prin pereţi, prin curţi şi, cu respiraţia precipitată, dar neobosite, se încolăceau pe suluri, pe roţi, alunecau, ridicau, se înfăşurau peste tot şi, pătrunse de forţa grozavă, înnebunite, sălbatice în puterea lor, umpleau toată fabrica cu strigătul lor de triumf înăbuşit, dar înfricoşător!

Apoi şi mai jos – la vopsitorie; acolo unde nu erau nici zori, nici zi şi nici noapte, unde becurile de gaz răspândeau curcubeie de luciri mate în norii de aburi coloraţi; în plescăitul uniform al stropitorilor, în gâlgâitul apei împrăştiate fără întrerupere, în mirosurile pişcătoare de vopsele fierte, în geamătul prelung al maşinilor, în haosul de strigăte, mişcări şi culori înceţoşate, în încordarea supraomenească a eforturilor oamenilor şi a maşinilor.

— Liftul! tuna chemarea de sus, iar Pliszka trăgea de cablu şi pornea; trecea din nou prin cele patru etaje, lua oameni, materiale, cărucioare, se oprea pentru o clipă în faţa deschizăturilor halelor, se adâncea în noapte, în întuneric, urca spre zori, apărea în lumina zilei la etajele de sus, în dreptul uscătoriei vedea soarele şi linia neagră a codrilor îndepărtaţi, mai jos zărea frunzele mici ale plopilor, şi mai jos vedea heleşteiele pletoase, apoi iarăşi îl învăluia noaptea, fantomele maşinilor se legănau în penumbra şi obscuritatea sălilor de jos, dar el continua să meargă încet, fără grabă, automat.

Pliszka mergea aşa de douăzeci de ani.

Nu se îmbolnăvise niciodată, nu-şi luase concediu niciodată.

Era cea mai veche maşină din fabrică, numai o maşină, căci treptat îşi uitase de sine, de propria viaţă, iar câteodată nu mai ştia nici ce a fost odinioară şi prin ce locuri umblase. Nu se mai gândea la nimic, şi nu mai visa, nici măcar nu mai putea s-o facă, fiindcă ori de câte ori şedea seara în cămăruţa lui, se cufunda într-o stare ciudată de contemplare a maşinilor şi atunci simţea în el toată mişcarea fabricii; prin minte îi treceau curbele infinite ale curelelor, i se năzăreau culorile şterse ale ţesăturilor, tremurau mişcările maşinilor, se ridicau în el roţile pline de străluciri de oţel, îl acoperau ca un nor strigătele înfundate ale fabricii, se fugăreau ca nişte umbre firave, învăţate pe de rost, siluetele oamenilor – toate înăbuşite, dar atât de clare, atât de vii, atât de limpezi, că uneori se temea să se mişte, ca să nu fie strivit de aceşti monştri care se rostogoleau în el, care trăiau în el.

Şi aşa, încet, încet, începuse să trăiască numai

viaţa fabricii, înţelegea şi simţea doar viaţa maşinilor, se gândea numai la ele, dar cu o teamă şi o înduioşare nespuse.

Cum puteau să-l intereseze oamenii care treceau doar ca un val prin fabrică, cum puteau să-l intereseze oamenii aceştia care stăteau de pază ca nişte câini în slujba maşinilor, care se ghemuiau cu frică asemenea unor umbre străvezii lângă coloşi, îi slujeau, depindeau de ei, trăind din mila acestor preaputernici nemuritori, înspăimântători în înţelepciunea şi forţa lor…

Zâmbea dispreţuitor, privind la trupurile lor îndoite, la feţele cadaverice şi supte, la mâinile lor trudite… ce erau ei faţă de aceşti uriaşi puternici, ale căror corpuri strălucitoare de oţel le vedea mereu, ce erau ei faţă de puterea acestora? Deşertăciune, pulbere, nimic…

Timp de douăzeci de ani Pliszka văzuse zeci de mii de asemenea mizere fiinţe omeneşti, secătuite de forţa maşinilor; oamenii trecuseră, dar fabrica exista mai departe.

De aceea dispreţuia oamenii şi diviniza maşinile.

Şi trăia tot mai profund viaţa fabricii.

Îşi dădea seama de trecerea săptămânilor după duminici, când se ducea în vizită la căpitanul căruia îi fusese ordonanţă. Ei, şi mai ştia că dacă soarele luminează dimineaţa în uscătoria de la etajul patru, e primăvară cu siguranţă, iar dacă străluceşte la apretură, este vară. Iarna o cunoştea după zăpadă şi după luminile care ardeau până la amiază în secţia de flauşare.

În rest nu-i păsa de nimic; era bun şi săritor, dar cu acea bunătate pasivă a unui robot, fără participarea voinţei şi a judecăţii.

Aşa fusese Pliszka până astăzi.

Astăzi însă începea să se întâmple cu el ceva neînţeles.

Se trezise aşa de dimineaţă! Înainte de micul dejun urcă înadins la etajul patru şi, sprijinit de gratia care despărţea cuşca liftului de sală, se uită pe fereastră la cerul pe care pluteau nori trandafirii, ciudat de asemănători cu grămezile sfâşiate de bumbac alb… Când răsună semnalul pentru micul dejun, coborî şi ieşi în faţa fabricii, la soare, apoi, fără să-şi dea seama, se trase spre ceilalţi muncitori.

Antoś îl aştepta cu o gamelă cu cafea fierbinte.

O bău fără poftă, azi nu-i era foame, iar pâinea o fărâmiţă şi o aruncă cârdului de vrăbii, care se strângea de obicei pe lângă oamenii care mâncau…

— Antoś, tu când te duci la şcoală? îl întrebă sfios pe băiat.

— Numaidecât, să duc gamela înapoi şi plec.

— Antoś, trebuie să-ţi vie greu să tot înveţi întruna, nu-i aşa?

— Greu! Nu, da’ de unde! răspunse încet băiatul cu ochii pironiţi pe o pată de soare care strălucea în rezervorul de apă.

— Hm, hm! îngână cu îndoială Pliszka.

Tăcură. Antoś privea la heleşteu, fiindcă soarele îşi târa părul de aur prin apă, printre umbrele copacilor care se înălţau împrejur, iar Pliszka se uita la faţa lui gălbejită şi la ghetele sărăcăcioase, apoi oftă din greu şi ascultă sporovăiala liniştită a muncitorilor care stăteau pe ghizdurile de lemn ale iazurilor şi se încălzeau la soare.

— Domnule Pliszka, ştii că la Rusalii mă duc cu mama la ţară?

— La ţară! De ce? se miră el din cale-afară.

— Cum de ce? Să ne odihnim la aer proaspăt… ei…

— Ce mare scofală găseşti tu la ţară? Mai bine ai sta acasă şi ai învăţa… păcat de ghete.

Antoś se uită la el cu mânie, luă gamela şi plecă.

Pliszka îşi aprinse luleaua şi trase alene un fum.

— Aha! Am să-i cumpăr ghete când se întoarce de la ţară… aşa le-ar rupe în două zile… şi ce-o să facă ei la ţară?… Proştii…

Îşi scutură grăbit luleaua, căci sirena chema oamenii la lucru.

Nu se mai gândi multă vreme la satul de care-i pomenise Antoś, fiindcă sub el şi deasupra lui începură iar să hăuiască strigătele.

— Liftul! Uscătoria!

— Liftul! Apretura!

— Liftul! Vopsitoria!

Şi iarăşi mergea în sus şi în jos, căra, se oprea, încărca, descărca, dar parcă nu mai vedea nimic, în creier i se înfipsese o întrebare.

„De ce s-or fi ducând ei la ţară?”

Sincer, nu înţelegea nimic şi se chinuia din cauza asta.

Deodată se înfioră şi îşi îndreptă atenţia la discuţia dintre cei doi muncitori pe care îi ducea de jos la etajul patru, cu cărucioarele pline de materiale ude.

— Adam, pleci?

— Plec. Nu mi-am văzut părinţii de la săpatul cartofilor.

— Sâmbătă noaptea, nu?

— Da, sunt două zile de sărbătoare.

— Mi-au amorţit şalele şi mâinile de munca asta drăcească.

— Şi pe mine parcă mă doare ceva în piept.
— Sunt Rusaliile, nu?
— Sigur, ai uitat?
— Păi în fabrica asta omul îşi pierde şi minţile.
— Unde pleci? întrebă repede Pliszka.
— Mă duc acasă de sărbători.
— E departe?
— Ei, nu… Cu trenul până la Łuków, iar de acolo încă vreo milă pe jos.
— Łuków… Łuków… aproape de Szlachecka Wola!
— Da, e în parohia noastră, ne desparte doar hotarul satului…
— Păi din ce sat eşti?
— Eu, din Mszawa de Sus.
— Aha… de la şosea, imediat la stânga… da… îşi amintea Pliszka.

Coborâră îndată; în timpul zilei mai merseră de câteva ori cu liftul, dar Pliszka nu-i mai întreabă nimic, îi privea cu atenţie şi tăcea.

„Szlachecka Wola! Satul meu! Al meu!“… Prinse din zbor această amintire neaşteptată, mestecând-o îndelung, ca pe o zăbală; o mesteca, dar nu putea s-o sfărâme.

Zâmbi dispreţuitor la amintirea satului în care se născuse – ce-l mai interesa acum?

„Sat le trebuie, ţărănoii!“ îşi spuse deodată supărat.

Pliszka era şleahtic din Szlachecka Wola, cu trei dâlme de pământ şi o coadă de vacă, dar şleahtic în lege şi în această clipă se simţea ca atare. Numără încet:

— Ia stai, să tot fie vreo treizeci de ani… da, da… trei ani… cinci ani… după aceea orăşelul Łódź şi fabrica. Treizeci de ani, he… he… timp nu glumă.

Se miră, nu se gândise niciodată că trecuse atâta vreme. Privi înapoi cu oarecare tristeţe şi nelinişte la timpul care trecuse, la cei treizeci de ani lungi. Creierul începu să lucreze, dar sufletul se strecura cu greutate prin desişul celor treizeci de ani pustii, cenuşii, pierduţi în memorie, răzbătând până în anii tinereţii… ai copilăriei, când păscuse vitele… până, hăt… în străfundurile şi începutul vieţii.

Abia acum, în clipa asta, îşi amintea că avusese şi el cândva o tinereţe a lui, satul şi familia lui… altă viaţă….

„Bădăranii! De ce se duc ei la ţară!“ se gândea tot mai iritat şi se apăra ca de nişte câini răi de amintirile care se furişau din ungherele întunecate ale creierului, năpădindu-l din ce în ce mai numeroase.

Astăzi Pliszka lucra prost, pentru prima dată în douăzeci de ani.

Nu auzea chemările, greşea etajele, deseori trecea cu liftul, nu lua nimic şi dispărea în prăpastia întunecoasă a fântânii lui; din această cauză se iscă o învălmăşeală generală, materialele întârziau, unele maşini trebuiau să aştepte materia primă, aşa că toţi băgară de seamă.

Sâmbătă, la plată, casierul îi spuse:

— Pliszka, trebuie să plăteşti amendă pentru dezordine şi întârziere!

Pliszka zvâcni ca lovit de trăsnet, apoi exclamă:

— Eu să plătesc amendă, eu! De douăzeci de ani sunt în fabrică şi n-am plătit nicio para amendă, aşa că n-am să plătesc nici acum.

— Ba ai să plăteşti, fiindcă aşa a poruncit domnul Demehl.

— Domnul Demehl! Plătesc – strigă deodată,

resemnat. Domnul Demehl – repetă încet, pornind spre casă. Kruczek îl aştepta la poarta fabricii şi începu să latre de bucurie când îl văzu.

— Kruczek! Domnul Demehl ţi-a nedreptăţit stăpânul, auzi! Domnul Demehl.

La auzul numelui, Kruczek începu să latre ameninţător şi goni duşmanul nevăzut, răzbunând nedreptatea stăpânului său. Dar Pliszka parcă uitase de toate, şedea în cămăruţa lui lângă fereastră, pufăia din lulea şi nu scotea nicio vorbă, nici chiar lui Kruczek nu-i mai acorda vreo atenţie.

Muncitorii se pregăteau grăbiţi de plecare; se spălară la pompa din curte, în amurgul serii, se îmbrăcară în hainele bune şi umplură casa cu atmosfera de sărbătoare; gospodina, Radzikowa şi Antoś îi ajutară să-şi lege boccelele.

— Adam, ce le duci la cei de acasă? întrebă Radzikowa.

— O basma pentru mama, o şapcă tatei, iar fetelor nişte mărgele…

— Da’ tu, Piotr?

— Câteva iconiţe şi material de o rochie pentru mama.

— Şi Józef?

— Eu nu duc nimic; parcă eu plec undeva? Eu n-am pe nimeni nicăieri! răspunse Józef mânios, împinse scaunul la o parte şi ieşi în curte; armonica i se auzi până noaptea târziu… cânta cu patimă, să-şi aline singurătatea.

Iar Radzikowa aşeza toate darurile pe masă, se uita la ele în lumina lămpii şi le împacheta ca pe nişte lucruri sfinte.

„Proştii!“ se gândi Pliszka. Fluieră la Kruczek şi ieşi în curte, la Józef. Era stăpânit de o repulsie

neaşteptată, aproape ură, faţă de oamenii aceştia, de feţele lor, faţă de zâmbetul lor de bucurie.

Stătea pe un pietroi lângă perete şi se uita cu privirea goală de gânduri la luna care se ridicase deasupra oraşului şi plutea ca o pasăre luminoasă peste adâncurile negre.

O tristeţe neînţeleasă, plină de dor îi moleşea sufletul, iar pe ochi îi cădea o umbră înlăcrimată, o umbră încăpăţânată, care nu se lăsa îndepărtată, cu toate că Pliszka o tot ştergea cu pumnul.

Şezu aşa multă vreme cu ochii aţintiţi în noaptea cu lună, ascultând cântecul lui Józef, dar nu vedea nimic, nu auzea şi nu-şi amintea nimic.

Era o seară liniştită de mai, seară de sâmbătă într-un oraş al fabricilor, seară de odihnă.

Ferestrele păliră, întunecându-se ca nişte pupile biruite de somn; fabricile tăcură şi adormiră, iar străzile se liniştiră, părând că se alungesc în tihna lenevoasă şi plăcută; casele se cufundară în întuneric şi în tăcere, forfota oamenilor încetă, doar luna lumina din ce în ce mai puternic, iar vârfurile copacilor foşneau din frunze şi parcă se înălţau în ceaţa argintie, sorbind lumina, tăcerea şi alinarea.

— Rămâneţi cu bine! strigă cineva prin fereastră.

— Să vă rupeţi gâtul! mormăi Pliszka cu răutate.

Dar nu mai putea să stea locului, nu. Se ridică şi plecă după ei, mergea însă destul de încet, căci piciorul de lemn îi atârna greu astăzi; simţea în el o durere ciudată, neînţeleasă. Se opri în drum şi se uită după ei.

Urmări multă vreme siluetele negre, cu legăturile albe în spinare, care se îndreptau spre gară de-a dreptul peste câmp... le vedea bine în lumina

limpede a lunii. Era atât de absorbit, că n-ar fi putut spune când îi dispărură din ochi şi se afundară în depărtare.

Se întorcea foarte obosit, păşind încet pe lângă fabrică. Deodată se cutremură de frică; luna lumina dintr-o parte, pătrunzând prin ferestre şi Pliszka zări contururile negre, strălucitoare, ale maşinilor; i se părea că formele de oţel se trag mai aproape, se apleacă spre ferestre şi capetele uriaşe, monstruoase, ale maşinilor privesc afară, în lume… privesc la el, dar atât de ameninţătoare, că îşi făcu cruce şi se întoarse repede pe piatra de lângă casă.

Józef cânta mereu la armonică, cânta tot mai cu foc – ba valsuri furtunoase şi mazurci ca uraganele, ba oberekuri de gemea armonica de oboseală, apoi iar nişte cântece ciudate, cântece simple înlăcrimate, şi triste, ca tânguirile care plutesc pe câmpuri în nopţile de toamnă, pline de zbaterea vijeliei, de plânsetele copacilor care îngheaţă, de gemetele pământului chinuit şi de foşnetul tulpiniţelor uscate – iar de la poarta principală îi răspundea sunetul înduioşător al fluierului ciobănesc, făcut atunci desigur din sălciile care creşteau pe lângă heleşteie şi din care cânta paznicul fabricii.

Fluierul avea un glas ciudat, de plâns şi de jale, ca geamătul acestor sălcii, al acestor copaci care tânjesc după soare, după vântul ce zburdă pe câmpuri, ca geamătul acestor copaci otrăviţi de fum, înăbuşiţi de ziduri, de lipsa de aer, de scursorile murdare ale fabricii.

— Józef, încetează odată! Zdrăngăneşti întruna de te dor urechile! strigă Pliszka înciudat şi intră în casă.

Radzikowa nu se culcase încă, lega în grabă franjurii la nişte broboade de lână care zăceau grămadă pe jos, iar la celălalt capăt al mesei Antoś îşi astupase urechile cu mâinile şi învăţa, repetându-şi lecţiile.

— Mai lasă-l încolo de lucru, e păcat de ochii dumitale!

— Trebuie să termin astăzi. Că mâine ştii că plecăm la ţară, la fratele meu, preotul. Antoś nu mai are ghete şi trebuie să plătesc şi taxa de înscriere la şcoală.

Pliszka se aşeză lângă soba scundă, scormonind mereu cărbunii cu vătraiul. Kruczek se întinse pe jos lângă el şi adormi.

Era linişte, cântecele lui Józef răzbăteau înăuntru subţiate ca o părere, iar ceasul ticăia încet, monoton, încontinuu.

— Şi pleci pentru multă vreme? o întrebă încet.

— Două sau trei zile! Şi vreau să termin broboadele astea, poate le duci dumneata luni la fabrică.

— Luni e sărbătoare! zise el scurt.

— Păi stăpânul fabricii e evreu şi biroul de primire o să fie deschis.

— Aha! Bine.

— Dar dumneata nu pleci nicăieri de sărbători?

— Ce mai vorbă! Eu nu sunt un bogătan ca să pot să plec la plimbare! spuse apăsat, aruncă vătraiul şi se duse să se culce.

Dar nu dormi, nu putea să adoarmă şi pace; după vreo oră intră la el Razdikowa.

— Noi plecăm mâine cu noaptea în cap şi aş vrea să te rog să ai dumneata grijă de casă.

Nu-i răspunse şi blestemă doar încet, zăcând ca un

mort în puterea acestui zbucium neînţeles, curios, care îl pătrundea tot mai dureros: era chinul unui dor încă fără ţel, surd, dar atât de dureros, atât de dureros.

— Toţi pleacă… boierii – distracţie le trebuie… ptiu!… Îndepărtă cu pumnul umbra ceţoasă care i se lăsase iar pe ochi. Ţipă sărăcia în ei, dar pentru plimbare tot găsesc bani… Dacă aş vrea şi eu… dacă aş vrea… Atinse săculeţul pe care îl purta la piept, acolo avea toate economiile pe care le adunase vreme de douăzeci de ani. Dacă vreau, pot să beau tot… sau să dau cuiva… ori poate să plec şi eu… aha!… da… dar unde? Îşi trecu mâna peste ochii umezi. Am rămas singur cuc, ca şi Kruczek… Bădăranii, la dracu'! Locuinţe de vară le trebuie.

Se îngrămădise în el tot focul dorului, ca o mare de amărăciune…

A doua zi se sculă târziu, atât de târziu că Radzikowa plecase, iar soarele vesel şi luminos inunda odaia.

Îşi reveni în curând, şi când îşi aminti ziua de ieri îi veni în minte mai întâi amenda pe care o plătise la porunca domnului Demehl.

— Kruczek! se răsti la câine.

Kruczek se întinse leneş şi se uită la stăpân.

Pliszka spânzură de uşă un cojoc vechi, făcut ferfeniţă.

— Kruczek, stăpânul tău a plătit amendă, auzi? Kruczek, ăsta e domnul Demehl! Şo pe el, Kruczek! Pe el! muşcă-l… hai!… nu-ţi lăsa stăpânul, nu-l lăsa! strigă până răguşi de furie şi înverşunare, înhăţă un ciomag şi lovi cu sete cojocul, iar Kruczek lătra ca turbat, sărea şi rupea cu dinţii, muşca, schelălăia, se repezea la cojoc ca la un duşman adevărat,

răzbunând nedreptatea stăpânului său.

— Ajunge, Kruczek, destul, îl mai hărtănim noi şi mai târziu. Destul… acum să mergem să raportăm domnului căpitan.

Câinele se întinse pe jos de oboseală, iar Pliszka se bărbieri cu grijă, îmbrăcă un fel de redingotă străveche cu brandenburguri, îşi prinse pe piept vreo trei decoraţii, îşi căni mustăţile tunse scurt deasupra gurii, se găti de sărbătoare şi ieşi cu pas de paradă.

— Mergi la biserică? îl întrebă Józef din cealaltă cameră.

— Du-te singur, eu nu merg.

Pliszka se ruga fierbinte în fiecare zi, dar la biserică nu se ducea.

— Nu ţin cu iezuiţii – spunea el.

II

Pliszka se ducea la căpitanul său, care era magazioner la o fabrică şi locuia departe, dincolo de piaţa Geyer, tocmai la marginea oraşului, aproape în câmp.

Pentru anii şi piciorul lui de lemn era un drum cam lung, dar mergea repede, fugind parcă de casa pustie şi de singurătate. Purta în el amintirea nedreptăţii adânci pe care i-o făcuseră cei doi muncitori şi Radzikowa plecând, aşa că mergea ca şi când ar fi vrut să se plângă cuiva de ei, să se jeluiască; Kruczek trebuia să ştie cam ce-i în sufletul lui, că mergea tăcut pe lângă picior, ridicându-şi adesea ochii inteligenţi la stăpân.

— Bine, bine, Kruczek! şoptea încet Pliszka şi mărşăluia pe uliţele lăturalnice; Piotrkowska nu-i plăcea, că pe acolo era prea multă mişcare, prea mulţi oameni.

Domnul căpitan era acasă, şedea în faţa oglinzii, cu barba săpunită şi cu briciul în mână.

— Pliszka, raportez cu supunere, domnule căpitan.

— Ce? A… Pliszka, ce mai e?

— Totul e în ordine.

— Ce? A, în ordine! Atunci e bine, băiete, e bine. Fă-mi cizmele şi dă de mâncare la păsăruicile mele! Cum?…

Pliszka curăţa cu plăcere cizmele căpitanului şi hrănea păsărelele care umpleau camera cu ţipete şi ciripit din cele peste zece colivii atârnate pe pereţi.

— Te-ai însurat, băiete, ai? întrebă căpitanul, răzându-şi barba cu briciul.

— Nu, raportez cu supunere.

— Ce? A, nu, bine, femeile nu sunt bune de nimic

în coloană, înţelegi?

— Înţeles! răspunse scurt, salutând.

— Ce? A, înţelegi, bine.

Şi domnul căpitan începu să fluiere, ascuţindu-şi briciul pe curea; păsările îi răspunseră numaidecât în cor şi se iscă o larmă de piuituri, că până şi Kruczek începu să latre în antreu.

— La dracu'! înjură Pliszka printre dinţii încleştaţi.

— Ce?… strigă repede căpitanul, întorcându-se spre el.

— Am spus: la dracu', domnule căpitan.

— Ce? A, la dracu'!

Căpitanul se uită pe fereastră, scuipă şi începu să se spele.

— Rachiu bei? Hei! Magdusia, ia adu nişte rachiu!

Intră imediat Magdusia, un zdrahon de muiere cât un stog de fân şi grea ca un furgon de artilerie, de se îndoia podeaua sub ea, turnă rachiu dintr-o sticlă într-un pahar uriaş şi îl aşează dinaintea lui Pliszka…

După ce bău, salută şi vru să sărute cotul căpitanului.

— În front, drepţi! Vorba! comandă aspru căpitanul.

Pliszka stătu o clipă cum i se poruncise, doar o clipă scurtă, căci salută deodată, se întoarse ostăşeşte şi ieşi fără să rostească vreun cuvânt, fără să mai asculte chemarea căpitanului. Îl stârnise ceva şi îl aruncase afară, nici el nu ştia ce, dar ascultase şi ieşise grăbit, ca şi când iar ar fi fugit de ceva. Pe strada Piotrkowska încetini pasul, căci începuse să-l doară piciorul. Lovi cu bastonul ciotul de lemn, era nervos, înfuriat chiar.

„De ce au plecat?" îi reveni în gând aceeaşi întrebare. Avea două sărbători întregi înainte, două

zile de singurătate.

„Trebuie să mă bucur şi eu de sărbători!“ hotărî în sine.

Şi se bucură într-adevăr, rătăci pe străzi, intră prin cârciumi, căscă gura la oameni, dar nicio clipă nu putu să-şi uite de el.

Oraşul lărmuia de bucurie sărbătorească, bucuria nepăsării de o clipă şi a odihnei.

Soarele inunda Łódźul cu torente de lumină şi căldură. Acoperişurile sclipeau vesel, ferestrele străluceau, fabricile se cufundau tăcute în lumină şi o tăcere adâncă se înstăpânise printre ziduri şi maşini, prin depozite şi birouri, prin curţi – numai pe străzile principale viermuia roiul omenesc, bucurându-se de viaţă şi căldură. Mulţimea de oameni tălăzuia în valuri adânci, se îngrămădea, rostogolindu-se de la un capăt la altul al oraşului şi se scurgea mereu, mereu.

Flaşnetele cântau prin cârciumi, pe străzile laterale, pe lângă căluşei şi în dughenele cu rarităţi.

Pliszka se lăsă în voia valului de oameni, plutind odată cu el: pornea, se oprea, se mişca înainte cu aceeaşi nepăsare caracteristică turmei omeneşti, turmă trudită, care nu ştie ce să facă cu sine în aer liber, care nu ştie să se distreze şi să se bucure, care nu ştie să trăiască.

Bucuria lor era tristă şi tăcută, murmurul discuţiilor înăbuşit şi plin de teamă, privirile tâmpe şi înfricoşate, mişcările încete şi automate, potrivite după mişcarea maşinilor lângă care trăiau mereu; feţe pământii, fără viaţă, plecate, grumazuri îndoite, umeri căzuţi, trunchiuri subţiate şi slabe, potrivite cu înghesuiala sălilor de fabrică, cu formele maşinilor, cu zidurile, cu nevoile fabricii.

Toată mulţimea aceasta de suflete – nu, nu de suflete, ci de accesorii ale maşinilor, mulţime de bare simple şi rotiţe mizere, de mecanisme primitive de fabrică – se îmbulzea pe străzi, benchetuia prin cârciumi şi se distra în tiribombe, menajerii şi pe la vitrine, dănţuia prin săli strâmte, stătea în faţa caselor şi nu ştia ce să mai facă cu sine, ce să facă cu atmosfera de sărbătoare, speriată de lumină, de întinderile libere, de linişte şi reţinută în mişcările interioare de dependenţa inconştientă faţă de fabricile-monştri care se înălţau în jur ca un zid roşu şi puternic de corpuri de piatră, adormite doar pentru o clipă, dar veghind, subţiate în timpul odihnei şi păzind cu miile de ferestre, cu sutele de coşuri care păreau că se înclină în razele soarelui şi privesc pe străzi, în pieţe, pe ulicioare şi pe câmp, prin case, supraveghindu-şi parcă sclavii şi apăsându-i sub groaza vegherii lor.

Pliszka simţea şi el această apăsare, nu înţelegea nimic, dar o simţea intens şi, de aceea, se lăsă răpit de un grup cu care ajunse până dincolo de oraş, pe câmp, de parcă valul oraşului îl aruncase pe alt mal, apoi se împrăştiase, iar el rămăsese pe bancul câmpurilor pline de verdeaţă şi flori, de linişte îmbătătoare şi ciripit de păsări.

Valul se fărâmiţă de malul acesta verde, iar el rămase doar cu Kruczek care privea cu ochii prostiţi la ciocârliile ce săgetau văzduhul şi la grânele legănate…

Un vânt umed şi rece sufla peste câmpuri.

Pliszka se uită îndelung şi dispreţuitor la această bucată de pământ verde, înfloritǎ şi foşnitoare, apoi cu un zâmbet de milă îşi mută privirea la oamenii care stăteau aşezaţi pe haturi, de li se vedeau numai

capetele din grâu.

— Ţărănoi proşti! Kruczek, vin-aici, la picior! Kruczek! strigă, căci câinele parcă înnebunise dintr-odată: se repezea în grâu, alerga după rândunele, lătra la nori, adulmeca tufele de spinişor înflorit şi se tăvălea prin brazde, zburând fără suflare prin această mare de verdeaţă fremătătoare, apoi iar se oprea neaşteptat şi cu privirea rătăcită şi tulbure se uita la secara care parcă alerga spre el, şi atunci zvâcnea şi se culca scâncind la pământ, se întindea şi privea cum se mişcă şi merg grânele... cum se pleacă peste el, fâşâind din firele verzi, lucioase!... cum o pornesc în altă parte...

— Bună treabă, n-ai nici unde să te aşezi – şopti Pliszka supărat pe toate, dar îndeosebi pe Kruczek, îşi întoarse dispreţuitor faţa de la câmpuri şi porni spre oraş, iar de aici, cât putu mai repede, spre casă. Când veni Kruczek, era noapte de-a binelea şi Pliszka răbufni şi îl bătu cu asprime.

— Ce, eu am să stau singur aici! Bădărane, slugă proastă, şi ţie ţi-a venit chef de sat, ai! striga mânios; câinele nu se apăra, parcă gemea de durere şi-l privea atât de jalnic, atât de jalnic scâncea şi îi lingea mâinile, încât Pliszka se domoli repede, îl luă în braţe şi izbucni în plâns pentru prima dată în viaţa lui.

— Taci, Kruczek! Vezi... că stăpânul tău!... vezi şi tu... e singur... n-are pe nimeni...

A doua zi nu mai ştia ce să facă, îi era urât să stea în casă, se plictisea cumplit, iar pe străzi se simţea atât de singur, de fără rost prin cârciumi, şi tânjea atât de mult după ceva, că număra orele care-l mai despărţeau de întoarcerea „ţărănoilor ălora proşti“.

După-amiază, nu mai putu să se stăpânească, şi

plecă la fabrică. Rătăci prin sălile pustii şi tăcute, adâncite în somn… Maşinile dormeau, curelele inerte, slăbite pe roţi, spânzurau fără putere, cufundate într-o meditaţie adâncă, neînţeleasă; corpurile monstruoase, bizare, ale maşinilor, capetele şi mâinile de oţel se desluşeau tainic în lumina soarelui; grămezi de materiale colorate zăceau îmbulzite prin săli. Coridoarele erau tăcute, halele cazanelor mute şi stinse, dar pretutindeni, la fiecare pas, în fiecare colţ de maşină simţeai o forţă straşnică, stăpânită, concentrată, parcă ghemuită pentru o clipă… Un fior abia perceptibil, foşnete şi glasuri adânci, tăcute rătăceau prin săli, plutind printre maşini şi de-a lungul zidurilor… Uneori trosnea vreun nit ori vreo curea aluneca mai jos, scârţâia vreun şurub sau tremura vreo tablă, scrâşnea o roată dinţată, se mişca vreun război şi zăngăneau încet geamurile, apoi iar se aşternea tăcerea, tăcerea înfiorătoare a maşinilor trudite, a metalelor care se odihneau…

Pliszka se temea să mai meargă prin hale, frica îl strângea de gât, iar măreţia maşinilor în repaus îl copleşea şi îl hipnotiza. Se ghemuia lângă vreo fereastră, şi stătea neclintit, ţeapăn, posomorât, rostea fără să-şi dea seama rugăciuni şi se uita cu frică prin sală, pe tavan şi pe ferestre, fiindcă se temea să privească la maşini, simţea că ele se uită la el şi-l văd că e aici. Şi aceste străluciri ciudate ale oţelului lustruit de întrebuinţare, aceste străluciri asemănătoare privirilor, îl pătrundeau de frig şi de spaimă – şi aceste priviri erau peste tot, se smulgeau din încâlceala de rampe, de scânduri, de plăci, de roţi, de cadre şi angrenaje şi umpleau halele cu o lumină care înfricoşa sufletul omului, cu

o lumină din altă lume, lumina unei forţe duşmănoase şi neiertătoare.

Cu toate acestea, Pliszka se simţea mai bine aici decât acasă, pentru că aici nu se mai simţea pe sine, nu mai simţea apăsarea propriului suflet, nu tânjea după nimic. Se ghemuia ca un câine la picioarele monştrilor care se odihneau şi, deşi îi era teamă, lângă ei se simţea liniştit, fiindcă nu mai era singur.

Abia seara târziu Pliszka se târî spre casă.

Radzikowa, care se întorsese, îl întâmpină cu bucurie, îl cinsti cu fel de fel de bunătăţi aduse de la ţară şi îi povesti cu aprindere cât e de frumos acolo, la fratele ei, preotul, şi că merii au şi îmbobocit; acolo au şi ieşit cartofii de anul ăsta, untul e ieftin şi bun, bobocilor de gâscă le dau coji de ouă pisate, ca să crească mai repede, iar purceii beau lapte curat, nu zer; îi arătă cu cea mai sinceră admiraţie o sutană de-a preotului şi nişte cizme uriaşe; le căpătase pentru Antoś, erau cam mari pentru băiat, dar, oricum, să-i dea Dumnezeu sănătate; i-a dat şi o blană pentru ea, adevărat, faţa e cam slinoasă şi ruptă, iar lâna au ros-o moliile de mult... Totuşi... e un om cinstit, milostiv şi bun!... Şi plângea de înduioşare, plângea de bucurie că mai sunt oameni buni pe lume; nu-i nimic că ea e săracă şi se întreţine împreună cu copilul din munca ei trudnică, dar are un frate preot care are bani, cai frumoşi şi se bucură de respectul unor oameni bogaţi, ca boierii, că ieri când au venit la prânz ea n-a îndrăznit să stea la masă cu ei, a preferat să mănânce cu Antoś la bucătărie, era şi aşa destul de bucuroasă când îşi vedea fratele şezând alături de ei, ca unul de-o seamă!

Şi povestea întruna îmbătată de călătorie, cu faţa aspritǎ de vânt, plinǎ de soare, plinǎ de viaţǎ şi credinţǎ, de speranţa pe care o adusese de acolo… de câmpuri, de lunci şi de păduri.

După ea începu să povestească Antoś care avea inima plină de bucurie şi ochii împăienjeniţi de lacrimi, de încântare şi de sinceritate.

— Oh, când o să mă fac mare, o iau pe mama şi plecăm la ţară, să trăim acolo, că numai acolo e bine, acolo! striga el cu înflăcărare şi, ridicându-şi ochii, repeta mereu acelaşi lucru, până când mama îl goni la culcare, că ar fi povestit toată noaptea.

Pliszka asculta cu atenţie, dar nu spunea nicio vorbă… „Pentru că numai acolo, la ţară, e bine, acolo!“ repeta în suflet cuvintele lui Antoś şi zâmbea ciudat.

Târziu de tot, aproape de miezul nopţii, se întoarseră şi cei doi lucrători. Veniră ca o furtună de primăvară, încărcaţi de veselie şi bucurie, şi umplură încăperea de voie bună. Pe feţele arse de soare li se citea fericirea. Se culcară imediat, dar sporovăiră multă vreme, amintindu-şi ba una, ba alta şi râzând. Adam avea faţa umflată, ei şi, se încăierase şi el puţin la cârciumă, trebuia doar să-şi „încerce“ puterile… Hei, hei! Mai are încă forţă destulă, Łódźul încă nu l-a supt de tot! Să se întoarcă el la părinţi şi să stea vreo două săptămâni şi atunci or să vadă ei…

— Da’ mai culcaţi-vă odată! Trăncăniţi întruna, de nu poate omul să pună geană pe geană – zbieră la ei Pliszka şi trânti uşa cu putere.

Ce-l interesa pe el ce vorbeau ei…

„I-au aranjat mutra şi dobitocul se mai şi bucură. Bădăranii! Ţărănoii! Slugoii! Au văzut cozile vacilor

şi se bucură“ – gândea Pliszka atât de înfuriat, că voia să-l bată pe Kruczek, dar se răzgândi – şezu în pat până în zori, rugându-se fierbinte şi îndepărtând cu încăpăţânare dorul, neliniştea, durerea şi chinul pe care i-l producea amintirea satului.

— Ptiu, trăsni-l-ar! Munceşte omul ca un bou şi nici linişte nu are! înjura de dimineaţă, dar nici el nu ştia pe cine.

Îşi vărsă focul pe lift, oprindu-l brusc, de se izbea gemând de pragul etajelor.

Nu voia să-i întrebe nimic. Dar când îi întâlni o dată, de două ori, nu mai rezistă şi aruncă grosolan şi cu teamă:

— Ei, aţi nimerit acasă?

Îl priviră cu uimire – cum poţi să nu nimereşti acasă?!

— Aşa-i, din şosea faci imediat la stânga, printre plopi!...

— Plopi – ehei, să fii dumneata sănătos! de mult a poruncit boierul să-i taie…

„Nu mai sunt plopii” – îi gemu inima şi spuse mai repede…

— …apoi cimitirul de lângă troiţă.

— Care troiţă? au luat-o de pe vremea când păşteam eu vitele.

— …apoi peste stăvilarul de lângă crâşmă şi iată şi satul…

— Aşa e, numai că stăvilarul şi crâşma nu mai sunt…

Nu mai întrebă nimic.

„Plopii, troiţa, cârciuma, stăvilarul… nu mai sunt, de ce nu mai sunt?… Nu mai sunt… ba sunt – îşi aminteşte bine, acum, vede bine – nu…“

Şi toată săptămâna, o săptămână întreagă şi

lungă, nu mai vorbi cu ei, trăind doar cu amintirea plopilor, a cârciumii, a stăvilarului şi a troiţei.

Abia sâmbătă, după terminarea lucrului, se aşează lângă ei şi-i întrebă:

— Ei, aţi petrecut bine?

— O, Isuse, mai lucrez numai până la Sf. Ioan şi pe urmă să dea ciuma în Łódź şi în fabricile lui – strigă Józef.

Pliszka zâmbi cu îngăduinţă.

— Săracul de la ţară şi-n zilele de lucru face tot ce vrea el, pe când lucrătorul din fabrică nici duminica nu e stăpân pe timpul lui…

— Adam, tu vorbeşti prostii! spuse Pliszka, dar cu toate acestea aduse votcă, le dădu să bea şi îi puse să povestească despre fiecare drum, despre fiecare copac, despre câmpuri şi păduri – despre toate… Şi aşa de tare se aprinse şi se interesă de viaţa satului, că Adam îi spuse în cele din urmă:

— Da’ dumneata de ce nu te lepezi odată de fabrica asta! Îţi cumperi o sfoară de pământ între ai tăi şi intri în rândul gospodarilor, nu mai slugăreşti în fabrică, cum facem noi toţi.

Pliszka se supără atât de tare din pricina acestei propuneri, încât îi numi ţărani proşti şi plecă să se culce.

Se trezi noaptea, se sculă în capul oaselor şi rămase pe gânduri.

„Să mă întorc oare? O mai fi trăind careva dintr-ai mei?“ În noaptea aceea Pliszka nu mai putu să doarmă, şi nici în cele următoare… Zilele se scurgeau în şir neîntrerupt, dispărând fără urmă, una după alta.

…Erau zile de primăvară, pline de cântec, însorite, fermecătoare.

Pliszka plângea chinuit.

…Zile ploioase, cenuşii, triste, lungi ca jalea…

Pliszka plângea de dor.

…Zile reci, obosite şi posomorâte ca maşinile trudite.

Pliszka!… ah, cum se mai ruga Pliszka…

…Nopţile erau ca tânguirile de dor.

…Serile, ca visările greoaie ale celor în agonie.

…Iar dimineţile veneau tăcute, înlăcrimate, disperate – dar Pliszka nu mai plângea, nu se mai ruga, se uita doar în lume – acolo!

Nu putea să plece, se temea de fabrică!…

Da, da, Pliszka se temea de fabrică.

Nu putea să hotărască nimic, nu cuteza, îl reţinea încă o teamă nelămurită.

„Ce să fac eu acolo?“ se întreba de o mie de ori şi tot mai des putea fi văzut cu ochii aţintiţi pe câmpuri şi spre cer, ori şezând nopţile în faţa casei şi privind la fabrică, la contururile întunecate ale zidurilor care se lipeau de pământ ca un vampir, îmbrăţişându-l, sugrumându-l, sugându-l fără milă; din ce în ce mai des Pliszka simţea în el mişcarea sălilor nesfârşite, îmbulzeala maşinilor, vârtejurile de forţă şi se simţea tot mai slab, tot mai neajutorat, se uita cu priviri tot mai umile la profilurile de fier… tot mai supus… până când, într-o duminică, după săptămâni întregi de zbucium nespus, îşi fluieră câinele şi plecă afară din oraş, departe, departe, pe câmpurile curate… acolo, unde nu mai erau fabrici, ci numai acoperişurile de paie ale caselor răsăreau din grânele înspicate, unde copacii nu agonizau otrăviţi de scursorile fabricilor, unde grânele se vălureau ca apa în bătaia soarelui, acolo unde lanurile, ca un testemel verde, împestriţat cu

ochiuleţe galbene, se revărsau ca o mare, unde vântul mângâietor, molatec, se zbenguia în voie, scuturând bărbile verzi ale sălciilor aplecate şi răzleţind întruna ciuful galben al secării – acolo, unde era satul adevărat… Pliszka se dădu înapoi, vântul îl lovi neplăcut, se întoarse la o cârciumă din marginea oraşului, bău un păhărel de votcă şi plecă iar pe câmp…

Acum Pliszka nu mai ţipa la Kruczek, nu-l mai oprea să zburde şi nu mai dispreţuia oamenii care rătăceau pe mejdine şi pe poteci… era pătruns de liniştea adâncă a după-amiezii de mai.

Se aşează pe marginea unui şanţ plin de apa prin care săreau broaştele, de floricele galbene şi de iarbă, de smocuri de arin şi de viermi care se târau pe frunze şi pe pământ – plin de o viaţă minunată, stranie…

Pliszka îşi scoase şapca, îi era foarte cald.

Ciocârliile cântau deasupra lui ca ameţite de primăvară, iar acolo, în desişurile de secară, târluiau potârnichile, se chemau, şi apa susura atât de dulce, de ciudat. Soarele pripea atât de tare, că broaştele scoteau din apă doar ochii bulbucaţi şi îngânau surd, monoton… adormitor… Din toate părţile veneau foşnete şi zgomote; se auzea muzica dulce a cărăbuşilor şi a prepeliţelor, pluteau miresmele calde, aromitoare, de cimbrişor, miresmele pământului încălzit, miresmele soarelui auriu…

Lui Pliszka îi venea ameţeală.

Dar stătea mai departe şi privea, asculta şi simţea, sorbind adânc adierile primăverii şi ale timpurilor.

— Isuse! şopti el în neştire şi începu să-şi caute batista prin buzunare. Isuse, Isuse! repeta şi căuta

mereu batista, iar lacrimile, ca boabele pline, îi curgeau şiroaie pe obraji; nu mai ştia nimic, un dor de necuprins, ca întinderea câmpului, îi învăluia inima, sfâşiind-o dureros, insuportabil!

— Domnule Pliszka!… ce ai?

Tresări speriat. Józef stătea lângă el cu armonica…

— Şi ce-ţi pasă ţie, mojicule! zbieră el şi vru să sară în sus şi să plece, dar nu mai avea putere şi rămase locului.

Józef se trase mai la o parte şi, cu ochii pironiţi la norii care se roteau pe cer ca nişte porumbei albi, începu să cânte cu patimă.

Sufletul lui Pliszka se muie cu totul.

Se lăsa înserarea, clopotele de la biserică băteau după slujba de vecernie şi glasul lor zbura peste grâne şi iarbă de se înfiorau firele şi păsările tăceau. Pământul se acoperea de rouă, se ascundea în tăcere şi amurg… se liniştea. Soarele dispăru dincolo de păduri, grânele se plecară parcă îngândurate… susurul apei încetă şi vântul încremeni prin păduri – era seară…

— Mă durea grozav piciorul şi nu mai puteam răbda să stau într-un loc – lămuri Pliszka pe când se întorceau spre casă.

„Plec, mi-ajunge, plec neapărat!" îşi spuse apoi hotărât, când rămase singur.

Însă a doua zi la fabrică nu mai cutează să repete, astăzi simţea limpede că fabrica n-o să-i dea drumul, că aceste bestii de fier se uită ameninţător la el, iar zidurile…

Nu, nu-i vor da drumul…

Deocamdată însă, noaptea, în gând, se şi vedea printre ai lui; se ducea pe la toţi cunoscuţii şi se bucura, salutându-i; trăiau cu toţii şi se simţea atât

de bine printre ei, atât de bine.

O, se săturase de tortura asta.

„Mâine plec, fie ce-o fi, plec“ – îşi zicea.

Şi veni în sfârşit şi acel mâine atât de dorit, dar Pliszka aşteptă căderea serii, n-avea curaj să plece ziua.

Nu destăinui nimănui nimic despre planul lui.

Noaptea, când toţi ai casei dormeau, se sculă încet din pat, îşi înghesui lucrurile într-o legătură şi aşteptă venirea zorilor, fiindcă trenul pleca dimineaţa.

Kruczek mirosea nelinişti bocceaua şi se uita în ochii stăpânului.

— Plecăm în lume, acasă, în lumea largă! îi spuse încet.

Pliszka stătea la fereastră, printre fucsiile înflorite, aştepta ivirea zorilor şi se uita la fabrica ce zăcea ca o pată neagră, uriaşă, în noaptea tristă, cenuşie.

Cernea o ploaie măruntă şi caldă.

„Mâine sunt acolo!“ se gândea Pliszka şi inima începea să-i bată mai tare de o bucurie nebună.

Umbra fabricilor creştea nemăsurat şi parcă se despica revărsându-se peste lumea întreagă.

Piciorul începu să-l doară sâcâitor.

Închise ochii, deoarece coşurile fabricii se desprinseră din întuneric atât de aproape, deasupra lui… ca şi când ar fi voit să-l înhaţe.

„Liftul!“

Se cutremură puternic, ţipătul răsună înlăuntrul lui, dar el avea impresia că vine din fabrică.

— Nu mă las, nu.

Sări pe fereastră, aruncă legătura pe umăr şi porni pe drum.

Trebuia să treacă de-a lungul întregii fabrici.

„Liftul!“

— Isuse, Sfântă Fecioară! Se lipi de gard şi privi îngrozit la ferestrele negre, înfricoşătoare, ale fabricii…

Ise părea că ferestrele acestea veghează, că acolo, în adâncul lor vede mulţimea de maşini monstruoase şi toate se învălmăşeau şi îl priveau.

Era o linişte de mormânt, ploaia se scurgea în şiroaie de picături mărunte, susurând abia auzit printre frunze.

Se luminase puţin şi începea să vadă limpede, din ce în ce mai limpede, fabricile; se înălţau pretutindeni, creşteau din toate părţile, se piteau în întuneric şi îi astupau drumul… Pulberea cenuşie a ploii şi întunericul le ascundeau încă, dar creşteau în răsăritul mohorât şi se întăreau, ridicându-şi grumazurile din ce în ce mai sus… din ce în ce mai ameninţător!

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântul Duh!

Porni aproape în goană, fugi cu ochii închişi pe lângă fabrică şi răsuflă în voie abia când ajunse pe câmp, lângă pădurea care îi tăia drumul. Cum se simţea foarte obosit, se aşează pe o arătură, să se mai odihnească.

Se depărtase binişor de casă, dar fabrica se vedea desluşit.

Se crăpase bine de ziuă.

Deodată tresări; undeva, departe, la celălalt capăt al oraşului, răsună sirena unei fabrici.

Pliszka sări în picioare şi intră repede în pădure.

Dar şuierul sirenelor îl urmărea ca un câine şi îi muşca inima… o, unul, două… zece, în fiecare clipă, în fiecare secundă, glasurile fabricilor chemau pătrunzătoare!

Se uită înapoi. În ceţurile ploii se aprindeau becurile electrice, îmbobocind deasupra oraşului…

— Isuse! bâlbâi înfricoşat.

Grăbi pasul, voia să fugă, să fugă cu orice preţ, dar glasurile alergau în urma lui, hăuiau prin pădure, se strecurau prin desimea copacilor, prin ceţuri, prin depărtare parcă, îl găseau şi îi băteau în suflet, umplându-l de durere şi frică, de gemetele unei răzvrătiri sălbatice, de disperare.

Deodată şuierul puternic al fabricii sfâşie aerul cu sunete dureroase; ah, cunoştea atât de bine glasul acesta, atât de bine!

Se opri, aproape nu mai răsufla, nu mai ştia ce se întâmplă cu el, nu-şi mai amintea nimic…fabrica îl chema cu glas puternic, de mânie:

— Întoarce-te! Întoarce-te! Întoarce-te!

O jumătate de oră mai târziu Pliszka se afla iar în liftul său.

— Liftul, vopsitoria!

— Liftul, uscătoria!

— Liftul, apretura!

Comanda hăuia în fântâna adâncă a liftului şi Pliszka, tăcut, mai tăcut decât de obicei şi mai umil, mergea ca totdeauna egal, liniştit, mecanic.

Doar uneori, când se gândea la zilele revoltei lui, plângea, dar plângea încet, temându-se să nu-i audă maşinile jeluirea.

1900

De lucru!

I

— De lucru!

— Cum? Ce doreşti dumneata?

— Domnule şef, am venit să vă rog să-mi daţi şi mie ceva de lucru – răspunse cel întrebat, un tânăr de vreo douăzeci şi ceva de ani, cu trăsăturile feţei aspre, acoperită de o piele negricioasă.

— Ha, ha, ha, ştii că eşti bine! izbucni numitul şef şi împinse scaunul mai departe de birou, ca şi când ar fi vrut să se uite mai bine la cel care venise cu o pretenţie atât de năstruşnică. Îl măsură cu privirea severă, rece şi o batjocură uşoară i se aşternu pe faţa împodobită cu o barbă senatorială, dar o înăbuşi repede, examinându-l cu atenţie; ochişorii lui cenuşii, pătrunzători îl cercetau cu o minuţiozitate inchizitorială pe tânărul care stătea în picioare.

Într-adevăr iarna şi mizeria lăsaseră urme vizibile pe trupul şi hainele petiţionarului.

Avea îmbrăcămintea sărăcăcioasă, aproape de vară, paltonul de culoare nedefinită era foarte uzat, pe părţile mai bombate ale trupului luceau cusăturile peticelor aplicate la întâmplare – bucăţi de culori diferite. Pantalonii negri şi groşi îi acopereau numai până la jumătate carâmbii cizmelor ponosite de întrebuinţare şi de reparaţiile nenumărate, care păreau un morman de petece

puse unul peste altul. În mână ţinea o căciulă de oaie, care cândva fusese neagră, dar acum era aproape roşcată.

Nici nu clipi măcar la râsul şefului, doar ochii cenuşii i se mijiră fără voie, poate din cauza emoţiei.

Îşi pironise privirea pe peretele din faţă. Durerea aşteptării nesigure i se vedea tot mai limpede pe faţa vânătă, umflată de frig şi de vânt. Privirea pe care o strămuta asupra celui care şedea pe scaun era plină de o rugăminte mută.

Şeful tăcea, rumegându-şi impresiile. Îşi îndrepta ochelarii cu mâna dreaptă, iar cu stânga bătea darabana pe birou. Privirea îi rătăcea prin încăpere, oprindu-se din când în când la cizmele celui care stătea în picioare înaintea lui. Tânărul, căruia îi tremurau buzele de nerăbdare şi îşi mototolea căciula în mâinile muşcate de ger, trecând de pe un picior pe celălalt, nu mai putu să aştepte şi începu primul:

— Domnule şef, să-mi fie iertat că îndrăznesc să vorbesc eu întâi, că îndrăznesc să vă rog să-mi daţi ceva de lucru, indiferent ce…

— E foarte frumos că dumneata vrei să munceşti…

— Nu numai că vreau, nu numai că pot, dar trebuie, sunt nevoit s-o fac! spuse, încurajat de tăcere – şi dacă dumneavoastră binevoiţi să luaţi în consideraţie rugămintea mea…

— Să ştii, domnule, că asta e foarte important!

— Pentru mine e o chestiune de viaţă şi de moarte.

— De ce?

— Pentru că, vrând să trăiesc, trebuie să muncesc, şi vrând să muncesc, trebuie să am ce munci. Am căutat pretutindeni şi n-am găsit – credeam că n-am să mai găsesc niciodată. În ultimul loc, unde am

cerut de lucru, mi s-a spus să mă adresez dumneavoastră. De aceea nu vin ca un timid, ci ca un disperat, nu vin să vă rog, ci să vă implor să-mi daţi ceva de lucru cu cel mai mic salariu, numai să am cu ce trăi.

— Deocamdată nu e niciun loc, dragul meu, răspunse flegmatic şeful.

La aceste cuvinte tânărul se învineţi şi mai tare, ochii îi alergau neliniştiţi împrejur. O clipă se înstăpâni tăcerea, întreruptă doar de ticăitul monoton al ceasului; din camera alăturată răzbăteau din timp în timp glasurile unor oameni care discutau şi zgomotul supărător al paharelor – se vede că vecinii îşi beau ceaiul.

Soarele rece îşi trimitea prin fereastră razele de purpură dinaintea apusului şi le aşeza pe duşumea. Firicele de praf abia vizibile vibrau în lumină ca pilitura de aur. Copacii care creşteau dincolo de fereastră, acoperiţi de promoroacă şi înceţoşaţi parcă de razele de soare, luceau ca argintul ruginit şi ca briliantul. Gerul începuse să brodeze ferestrele cu arabescuri fantastice în desene minunate.

— Numele dumitale?

— Jan Baliński... Şi o umbră de speranţă îi trecu peste faţă ca lumina unei bucurii îndelung aşteptate.

— Unde ai lucrat până acum?

— La căile ferate.

— În ce localitate?

— În sectorul dumneavoastră.

— Cum aşa? Nu-mi aduc aminte să te fi văzut vreodată şi eu doar îmi cunosc oamenii.

— Domnule şef, nu puteţi să-i cunoaşteţi chiar atât de bine pe muncitori, încât să vă fi rămas în

memorie figura vreunuia dintre ei.

— Deci dumneata ai lucrat ca…?

— Simplu muncitor.

— Ei, poftim… hm, nu e glumă, nevoia te-a împins să te apuci de munca asta?

— Oho, cu foamea nu-i de glumit!

— Foamea?

— Da…

— Ei, poftim… hm – şi fără voie îşi trecu mâna peste abdomenul arătos. „Neplăcut lucru“ – gândea.

— După ce am vândut tot ce aveam şi puteam să vând, când am epuizat toate mijloacele şi posibilităţile de a căpăta o ocupaţie care să corespundă intenţiilor mele, iar mizeria şi foamea şi-au arătat colţii, a trebuit să mă înham fie şi la cea mai grea muncă aflată la îndemână. O, cât de greu mi-a fost! Am muncit cât am putut, restul să vi-l spună mâinile astea – şi întinse înainte mâinile groase, trudite, pline de răni şi vinete de ger, mâini respingătoare dacă n-ar fi fost sfinţite de semnele muncii.

— Aha!!… acum nu mai lucrezi pe linie? spunând aceasta îşi întoarse faţa în altă parte, cu anume silă sau poate cu admiraţie.

— Am fost dat afară.

— De ce?

— Întâi pentru că acum e mult mai puţin de lucru, apoi pentru că nu sunt destul de puternic şi nu pot să muncesc atâta cât munceşte fiecare muncitor, fiindcă sunt bolnav, iar cu mâinile astea degerate îmi vine greu să ridic târnăcopul sau ciocanul şi să împing la roabă. Oh, nu mai spun cât sufăr, cât mă simt de umilit, că eu, care am ceva mai multă carte şi ştiu ceva mai mult decât un ţăran, decât o vită de

muncă, mă aflu infinit mai prejos decât el, deoarece eu nu am puterea lui, ca să muncesc la fel şi să-mi câştig în sudoarea frunţii o bucată de pâine uscată şi un culcuş ca vai de lume sub un acoperiş…

— Hm, munca… munca, dragă domnule… cum îţi zice?

— Baliński!

— Aha, dragă domnule Baliński, e pârghia vieţii, adevăratul ei suport – răspunse şeful, automat şi sentenţios.

— O, foamea e un stimulent şi mai mare!

— Ai vreo pregătire, vreo şcoală, ceva?

— Am! şi scoţând-o din sân, îi înmânã diploma de la gimnaziu.

Şeful o citi cu atenţie.

— Ei, poftim – dumneata ai terminat cu distincţie, hm…

— Da – răspunse Jan cu amărăciune. Pentru distincţia asta, pentru învăţătura asta elementară am muncit opt ani de zile, am muncit flămând, cu preţul sănătăţii, cu preţul celor mai mari eforturi, dar am muncit pentru că toţi îmi spuneau: „Învaţă carte, Jaś! Învaţă, Jaś, şi vei avea de toate.“ Şi Jasio învăţa, nu dormea, nu mânca, nu ştia ce e bucuria, ce e soarele, primăvara şi libertatea, căci era prost şi învăţa. Credeam că după terminarea gimnaziului voi găsi deschise uşile unei munci bine plătite, dar le-am găsit închise pe toate! M-am zbătut, m-am rugat, am bătut peste tot, unde puteam să capăt de lucru – în zadar! Mă expediau cu un simplu „nu avem“ sau cu un zâmbet batjocoritor, că eram atât de naiv încât căutam de lucru fără să am protecţia nimănui. Vorbele auzite ici şi colo m-au lămurit pe deplin. Ce-mi trebuia mie învăţătură? Trebuia să

ştiu ceva, dar la ce bun? Nu e nevoie de învăţătură, ca să ştii să mori de foame. Ştiinţa e lucru mare, dar în situaţia mea era doar o piedică în asigurarea hranei zilnice. Adevărata forţă, atotputernică era însă spinarea persoanelor influente. Când le arătam notele excelente, săltau din umeri. „Sunt bune şi astea, dar poate că te cunoaşte cineva din cei mari“ – mi se spunea – şi plecam cu mâna goală, cuprins de o disperare tot mai adâncă. Cercul de fier al mizeriei mă strângea din ce în ce mai tare. Oh, anii aceia de şcoală, anii aceia irosiţi! Dacă aş fi învăţat o meserie, fie şi munca manuală a unui salahor, n-aş fi îndurat atâtea umilinţe îngrozitoare, n-aş fi avut o conştiinţă care să mă facă să gândesc şi să sufăr, nu m-ar mai fi concediat.

Era atâta amărăciune în cuvintele lui, în frazele acelea scurte, întrerupte şi aproape paradoxale, răsuna o durere atât de mare, o disperare fără margini, care impresiona. Faţa îi ardea, mâinile îi tremurau şi tot trupul i se cutremura de fiorii amintirilor amare. Ochii îi străluceau întunecat, năpădiţi de lacrimi, paloarea vineţie a feţei deveni violetă, statura i se îndreptă, căpătând parcă alte dimensiuni, şi rămase aşa în dreptul ferestrei, inundat tot de ultimele raze ale soarelui care apunea, înveşmântat în sărăcia lui, ca într-o purpură, ca întruparea destinului tragic al omului.

— Îţi înţeleg situaţia – hm, da, înţeleg pe deplin şi te compătimesc, hm, da, te compătimesc – rosti şeful, înapoindu-i diploma lui Jan! Dar acum nu pot să fac nimic, absolut nimic, toate locurile sunt ocupate, hm! Tăcu o clipă. Dacă te prezinţi mai târziu, de, poate se va elibera vreun loc. Interesează-te şi dumneata – hm! Dacă ai fi avut

vreun certificat, că ai terminat o şcoală tehnică – hm, de, poate că s-ar fi putut face ceva mai repede, dar aşa… strânse umerii şi desfăcu mâinile, ca şi când ar fi vrut să se scuze pentru neputinţa lui.

— Domnule şef, şopti Jan – dar pregătirea de la gimnaziu nu este cu nimic mai prejos decât aceea din şcolile tehnice.

— În general aşa este, hm, ba chiar dimpotrivă, dar, hm… dar tehnicienii sunt meseriaşi, se poate spune că au o specialitate într-o anume direcţie.

— O, şi eu o am!

Şeful îl privi întrebător.

— Aceea de a muri de foame!

— Intră la şcoala tehnică şi mai târziu vei putea să capeţi mai lesne un loc la căile ferate.

Jan îl privi în ochi revoltat, credea că glumeşte, dar pe faţa imobilă văzu aşternută seriozitatea şi parcă un fel de blândeţe.

— Mulţumesc pentru sfat – spuse ironic – dar eu am nevoie de mâncare. Zicând acestea, se înclină şi se pregăti să plece.

— Şi unde ai să te duci acum?

— Pe stradă…

— Ei, hm… ştiu asta, dar n-ai pe nimeni aici, vreun cunoscut, familie, casă?

— Nu, domnule. Casa mea e acolo unde sunt ale tuturor oamenilor ca mine – pretutindeni şi nicăieri… uneori lângă un gard, alteori undeva, într-un şopron deschis – pe unde se nimereşte – cât despre familie, n-am pe nimeni şi aproape că nu mai ştiu dacă am avut vreodată. Prietenii mă ocolesc, pentru că nimeni nu-i atât de prost să împartă sărăcia cu mine…

— Hm, îţi înduri nenorocirea ca un stoic.

— Sunt nevoit, fiindcă trăiesc doar într-o societate civilizată, în religia căreia stă scris: „Iubeşte-ţi aproapele". Trebuie să rabd, ca să cinstesc cum se cuvine darurile acestei doamne care se numeşte civilizaţie, lumină, progres şi care îşi înseamnă în mizerie pe cei aleşi. Trebuie să mai rabd o vreme.

— Aşadar, ai vreo speranţă? întrebă repede şeful.

— Da, să termin şcoala tehnică şi să capăt un loc. Era atâta ironie în glasul lui, încât şeful îşi întoarse iute privirile de la fereastră, dar nu mai văzu faţa lui Jan care făcu o plecăciune adâncă şi ieşi.

II

Nu se mai gândea aproape la nimic, se uita undeva în gol, cu privirea sticloasă şi mergea încet, ca un om nimerit drept în inimă.

La ce bun să se grăbească? Încotro? Îşi ascunse mâinile în buzunare, fiindcă era un ger straşnic. Cristalele de zăpadă luceau ca nişte briliante pe stradă. Parcă era ameţit. Se căznea să-şi pună gândurile în ordine şi să judece logic, dar nu reuşea, deoarece o întrebare i se întorcea obsedant pe buze: ce va urma? Când se ducea acolo, de unde venea acum, nu era sigur de nimic şi se temea să-şi pună limpede întrebarea dacă va căpăta de lucru sau nu, acum însă se întorcea fără urmă de îndoială.

„E timpul să sfârşesc!“ gândi şi ani întregi de suferinţă şi luptă necontenită pentru existenţă i se înşiruiră în minte, ca stâlpii de pe marginea drumului, pe lângă care trecea. „Toate trec… Odată dezmoştenit de soartă, poţi să mai speri că Ananke[3] nu va proceda logic şi mai departe? E timpul să sfârşesc! Necunoscutul cel mai înfiorător nu poate să fie mai rău decât cele îndurate până acum.“ Privi înainte.

Întunericul se lăsa repede, amurgul purpuriu răsfrângea din nori o lumină trandafirie peste zăpadă. Umbrele nopţii se târau alene prin spărturile şi adânciturile zidurilor, tupilându-se prin ramurile dezgolite de frunze ale copacilor. Pe stradă se aprindeau felinarele, ici şi colo, din ferestrele caselor şi din uşile prăvăliilor se revărsau până pe trotuar dâre de lumină aurie. Pe străzi mişcarea înceta, oamenii se îndreptau grăbiţi spre casă, spre

---

[3] *Ananke* (fatalitatea), zeiţă în mitologia greacă.

căminul cald, unde îi aşteptau feţele zâmbitoare ale celor apropiaţi ca să vorbească despre treburile zilei care trecuse. Câteva sănii trecură pe stradă în clinchetul zgomotos al zurgălăilor, ridicând în văzduh o cascadă argintie de râsete şi frânturi de conversaţii vesele…

Jan îşi târa paşii spre gară şi se gândea dacă toţi oamenii care îl întreceau aveau într-adevăr de ce să se grăbească. Privea cu invidie la ferestrele luminate şi la umbrele care treceau pe la geamuri.

„Lor le e cald…“ şi imaginaţia îl purta în locul lor; i se părea că simte căldura cuprinzându-i mădularele. Se desfăta cu amintirea focului, ca un băutor de alcool. „Sunt unii care au de toate! medita amar. Dar şi tu ai – sărăcia“ îi şopti un glas din adânc, şi sufletul începu să i se umple treptat de revoltă împotriva împărţirii nedrepte.

„Cum aşa, câţiva, câteva zeci au de toate, iar alte mii şi milioane de oameni n-au nimic!“ Cum de au agonisit ei atâta, iar el şi cei asemenea lui n-au putut să strângă nimic? „Pentru că numai proştii aşteaptă cu mâinile încrucişate înfăptuirea celor visate” – îi adăugă iarăşi vocea interioară.

„Aşadar?“ – acest „aşadar“ îi spânzura în creier ca un semn de întrebare. „Trebuie să ieşi în întâmpinarea destinului, să-l cauţi şi să-l ajuţi!…“

Umbre negre îi învăluiau încet mintea. Sub un felinar observă un trecător care se uita la un ceas mare de aur.

— O jumătate de an aş putea să trăiesc din el – îngână, şi privi curios cum celălalt îl băga încet în buzunar. Se opri fără să ştie de ce, se uită după omul care se îndepărta şi i se păru că în umbrele nopţii capacul mare, galben, al ceasului străluci

încă o dată.

Foamea începea să-l sâcâie, băgă mâna în buzunar să vadă cât îi mai rămăsese din ultimii bani. Numără câţiva zloţi – ce putea să facă cu ei?

În faţa gării se pomeni într-o vânzoleală febrilă – larma obişnuită dinaintea plecării trenurilor. Intră în sală, îl învălui căldura amestecată cu răsuflarea atâtor oameni înghesuiţi unul în altul. Îşi căută un loc lângă bufet şi se aşeză, gândindu-se ce să cumpere de mâncare. Aburi respingători, supărători se ridicau din podeaua murdară de zăpada adusă pe picioare. Fumul de ţigară şi de trabuce de cea mai proastă calitate întuneca toată sala, stârnindu-i pofta de fumat. Cumpără un pachet de ţigări dezgustătoare, aprinse una şi se delectă încet cu fumul.

Lângă el se aşezară doi inşi de la calea ferată, îi puteai cunoaşte după uniformă, şi începură o discuţie obişnuită, plângându-se de vremurile grele, de superiorii josnici etc.

— Ce faci astăzi? întrebă unul.

— Plec la N.

— Ce să cauţi acolo?

— Mă duc să-mi văd un coleg grav bolnav.

— Aha!

— Mi-a scris astăzi şi n-aş putea să-l refuz – şi, spunând acestea, scoase scrisoarea şi i-o dădu celui care întrebase; acesta o citi atent şi i-o întoarse, întrebând:

— Józef P... de unde cunosc eu numele ăsta? Lucrează la noi?

— Da!

— Unde?

— La N.

— Aha, acum îmi aduc aminte, un băiat frumos, înalt şi brunet, cu faţa de femeie.

Jan nu era prea atent la cei care vorbeau şi la conţinutul discuţiei, dar auzind numele pe care îl cunoştea, se întoarse iute spre cei doi şi întrebă cu grabă:

— Care dintre dumneavoastră îl cunoaşte pe Józef P.? Mă scuzaţi că întreb aşa, netam-nesam, adăugă, văzându-i puţin contrariaţi.

— Eu – răspunse cel care arătase scrisoarea.

— Stă departe de aici?

— Cinci staţii cu trenul.

— Şi dumneata te duci la el?

— Da.

— Acum?

— Cu primul tren care pleacă.

— Face serviciu la calea ferată?

— Da. Şi îi numi felul ocupaţiei.

— Şi e grav bolnav?

— Foarte grav, are tuberculoză la plămâni, e pe ducă.

— Cum aşa?

— Boleşte de aproape un an şi medicii nu mai au nicio speranţă.

— Şi eu n-am ştiut nimic de el. Adevărat – oftă Jan – de unde, de la cine puteam să ştiu? Vă rog să nu vă miraţi că mă interesez de soarta lui Józio, dar e unul din bunii mei colegi de şcoală. De când am terminat şcoala, adică de vreo câţiva ani, nu ne-am mai văzut şi n-am ştiut nimic unul de altul.

— Dumneata eşti de pe aici? întreabă cel care îi dăduse informaţiile.

— O, nu.

— Aştepţi trenul, nu-i aşa?

— La drept vorbind, nu ştiu ce să fac, m-a impresionat atât de mult vestea despre boala lui Józio, că aş vrea, într-adevăr, să-l văd, dar mă împiedică o problemă, care…

— N-ai timp…

— O, nu, am chiar prea mult, numai că n-am bani de drum…

Cel care întrebase holbă ochii de uimire. Jan zâmbi.

— Aha, vă miraţi de sinceritatea mea? Vă explic numaidecât – încă nu m-am prezentat, aşa că o fac acum. Mă cheamă Jan B… şi întinse mâna primului.

— Pe mine Antoni K.

— Roman D.

Numele se încrucişară odată cu strângerile de mâini şi obişnuitul „îmi pare bine“.

Jan continua să vorbească degajat, cu cinismul omului căruia îi e totuna.

— Da, domnilor, nu pot să-mi satisfac dorinţa inimii de a vizita un coleg pe care nu l-am văzut de mult, pentru că n-am cu ce să-mi cumpăr bilet.

Îl priveau miraţi de curajul cu care îşi recunoştea sărăcia. Cel care se numea Antoni îngână ceva în sensul unei explicaţii.

— Ei, oricui i se poate întâmpla uneori să nu mai aibă bani…

Jan răspunse cu un zâmbet puţin penibil:

— O, la mine lipsa de bani e cronică şi poate iremediabilă, v-o spun aşa, deschis, pentru că nu trebuie să mă ruşinez de mizeria câştigată în mod cinstit.

Iarăşi se uitară la el într-un chip ciudat. Continuă:

— Înainte de venirea dumneavoastră, în timp ce fumam o ţigară, îmi alegeam felul în care să mor,

adică felul în care e mai bine să mor. Am de ales doar între două alternative: copacul sau sub tren, şi am înclinat spre cel din urmă, fiindcă moartea cu cât e mai rapidă, cu atât e mai uşoară.

— E, dumneata îţi baţi joc de noi! se supără Antoni.

— Nu, domnilor, n-am glumit! Ce am spus trebuie să îndeplinesc – rosti cu glas puternic, şi în ochi i se aprinse flacăra unei hotărâri nezdruncinate. Acum, auzind de un vechi prieten care e atât de aproape şi totuşi atât de departe de mine, îmi pare rău, într-adevăr, că nu pot să-l vizitez şi să schimb câteva cuvinte cu el, dar, ce să fac? E dureros, dar poate că e mai bine aşa, am să sfârşesc mai repede, altfel aş putea să mă mai amăgesc cu cine ştie ce, să-mi pară rău de viaţă şi… E timpul să sfârşesc! O, e timpul – şi aproape că nu-i mai păsa unde se afla şi cui îi vorbeşte. Tăcu şi se adânci într-o îngândurare posomorâtă…

— Dar bine, domnule, care sunt cauzele care te îndeamnă să faci un astfel de pas? întrebă Antoni.

Jan îl privi cu ochii uscaţi şi răspunse cu vocea pierdută, ştearsă:

— Foamea! N-am găsit nicăieri de lucru şi nici n-am să găsesc, iar cu munca mâinilor nu pot să-mi câştig pâinea, nu ştiu. Nu e prea vesel, dar e adevărat…

Cei doi tăceau, cântăreau parcă ceea ce auziseră, îndreptându-şi din când în când privirea neliniştită spre Jan. Uitându-se la faţa şi la îmbrăcămintea ponosită, îşi dădeau seama că spunea adevărul. După câteva clipe de tăcere penibilă, Antoni spuse:

— Domnule, dacă vrei, mergem împreună, am să mă străduiesc să te duc la Józio.

Jan îl privi nepăsător, dar răspunse:

— Bine, îţi mulţumesc de pe-acum.

— N-ai pentru ce. Aşteaptă-mă aici, mă duc să fac rost de căruţă – adaugă glumeţ şi ieşi.

Jan rămase nemişcat şi tăcut, fuma o ţigară după alta şi gonea gândurile care i se învălmăşeau în cap:

„Fie ce-o fi! Mi-e indiferent, asta va amâna moartea cu câteva zile, ei şi, ce-i cu asta? Şi aşa în cele din urmă tot mă voi arunca în braţele ei. Nefiinţa poate este ori poate nu este nimicnicie, însă cu siguranţă că nu este simţire. Dacă ar fi conştiinţă, nemurirea ar fi o josnicie crudă şi o capcană îngrozitoare pentru cei care vor să fugă de suferinţă. E-he! Unde mai e vremea închipuirilor, unde e timpul când cercetam cu însetare viitorul? Unde? Toate au trecut, dar nu ca o continuare a visurilor, o, nu, iar ce mi-a mai rămas voi lichida în curând“ – şi fără voie îşi ridică mâna spre gât, simţind ceva ca un suspin. De unde până unde? că doar nu-i părea rău după farsa monstruoasă a vieţii. O, nu! Bietul Józio ar putea să trăiască, dar trebuie să moară…

Depănarea acestor gânduri şi sentimente dezordonate o întrerupse Antoni care strigă încă din pragul uşii:

— Ei, hai domnule… Şi toţi trei ieşiră pe peron.

Trenul era în staţie. Călătorii urcau grăbiţi în vagoanele deschise. Felinarele nenumărate aprinse pe peron luminau ca ziua. Pe alocuri zăpada împrumuta o culoare auriu-violetă. Zidurile roşii ale gării, luminate mohorât în partea de jos, se adânceau într-o îngândurare nemişcată, moartă, de piatră.

Clopoţelul răsună cu putere.

— Haideţi, mai repede! strigă Antoni şi îl conduse pe Jan în partea din faţă a trenului. Se opriră lângă locomotivă, Antoni şopti ceva mecanicului, îl prezentă pe Jan şi, despărţindu-se de el, îi spuse, parcă dezvinovăţindu-se:

— Nu pot să te duc în vagon, căci acolo se face controlul, dar aici ai să călătoreşti fără grijă, ne vedem la N.! La revedere!

Jan urcă în cabina mecanicului. Se trase într-o parte şi aproape în acelaşi timp răsună semnalul. Trenul se puse în mişcare.

Jan închise ochii, fiindcă o clipă avu impresia că îl înşfacă o forţă necunoscută, dar puternică, şi îl poartă spre lumi străine, neştiute, pe întinderile destinului necunoscut.

Trenul alerga înainte pe şinele întinse ca nişte şerpi, care se vedeau prin ferestruica locomotivei ca nişte linii negre, contrastând pe fondul de zăpadă.

Zgomotul inegal pe care-l făceau roţile izbindu-se de capetele şinelor alcătuia o melodie sălbatică, întreaga masă de fier, monstru de proporţii titanice, alerga cu furie, şerpuind la cotituri, se pierdea prin văile adânci, dispărea în umbra pădurilor care creşteau până aproape de linie şi fugea înainte. La stânga şi la dreapta pământul părea că aleargă înapoi cu o viteză uriaşă, iar lanternele aprinse de-a lungul liniei pe lângă cabinele cantonierilor formau un şirag nesfârşit de noduri de lumină. Trenul zbura pe lângă ele, înghiţind depărtările, când şi când întrecea luminiţele supraveghetorilor, gâfâia, pufăia şi câteodată se legăna, ca şi când ar fi vrut să-şi ia un avânt şi mai mare, şi alerga mereu, luminându-şi drumul cu cele două lămpi din faţă.

Uneori îşi deschidea gura dinspre tender, şi

atunci, înlăuntru, se putea vedea iadul; acolo, în adânc, se răsuceau, în paroxismul durerii sau al haosului, Eumenide cu contururi de vâlvătăi roşii, se învălmăşeau, muşcând cu flăcările, orbind cu fumul, şi dansau în pălălaia care răbufnea, căţărându-se pe pereţii cuptorului şi încolăcindu-se cu voluptate în strălucirea orbitoare.

În această gură de foc aruncau câte zece lopeţi de cărbuni. Monstrul sătul alerga mai departe, răbufnind pe coş în roiuri, în milioane de albine aurii, care se împrăştiau ca o mantie de foc pe zăpadă, peste păduri şi pe întinderi, după ce alergau o clipă prinse de curent ca o coadă de cometă. Privelişte splendidă pe fondul nopţii întunecate, luminată de jos doar de albeaţa zăpezii.

Jan şedea pe cărbuni, în faţa uşii cuptorului, focul îi pripea faţa, dar spinarea îi înţepenise de gerul pătrunzător.

Nu prea îşi dădea seama de asta. Îi era bine, i se părea că e o părticică din acest uriaş care alerga împins de o forţă monstruoasă. Simţea o aţâţare necunoscută mai înainte, închidea ochii şi se lăsa cu plăcere în seama acestei impresii, care nu era nici vis şi nici visare, ci o cufundare înceată în linişte, uitare şi nefiinţă…

Se opreau aproape la fiecare staţie.

— Mai e mult până la N.? îl întrebă pe mecanic.

— Peste o jumătate de oră suntem acolo – suna răspunsul.

Jan se sculă, se rezemă de rezervorul cu apă şi cuprinse cu privirea întinderea nesfârşită. Ieşise o lună plină, care lumina suprafeţele imense. Departe, spre dreapta, se întindea linia lungă a pădurilor cenuşii pe fondul argintiu. La stânga, înnegreau

satele risipite din loc în loc, cu pereţii nevăruiţi ai caselor mici, care stăteau serioase, pitite sub acoperişurile albite de zăpadă. Cârdurile de copaci, dezgoliţi de frunze, se înălţau aspri, negri ca un grup de străji. Din timp în timp ajungeau până la urechile privitorului ecoul lătrăturilor de câini şi un zgomot confuz – desigur vântul care purta ecourile color adormiţi acolo, ecourile zâmbetelor pierdute ori ale plânsetelor rătăcind prin aerul liniştit în jurul caselor locuite.

— Am ajuns, domnule! strigă mecanicul, şi se auzi un fluierat strident. În faţa lor, la o depărtare nu prea mare, se zărea o grămadă de ziduri negre şi mai multe luminiţe.

Trenul se opri. Jan mulţumi mecanicului cu o strângere de mână, coborî şi privi curios în jur.

Antoni veni imediat şi, ocolind trenul pe cealaltă parte a staţiei, intrară într-o casă nu prea arătoasă.

III

De cum intrară în camera încălzită şi bine luminată, încă de la uşă Jan îl văzu pe Józio în pat. La vederea musafirilor, bolnavul vru să se ridice, dar nu mai avea putere, gemu doar încet şi întinse o mână uscată, aproape transparentă, lui Antoni, în timp ce ochii neliniştiţi se opriră cercetători asupra lui Jan.

— Józio, nu mă mai cunoşti?

Bolnavul privi o clipă adânc la faţa celui care întrebase şi exclamă, zâmbind de bucurie:

— Jaś! Jasiek, prietene!

Se îmbrăţişară cu dragoste.

— Ce eveniment fericit! Ce întâmplare binecuvântată! Dar efortul şi emoţia îi opriră respiraţia şi sângele îi ţâşni pe gură. Când hemoragia fu stăvilită, bolnavul stătu o vreme liniştit, apoi şopti încet, întorcându-se spre Jan: Iată, vezi ce s-a întâmplat cu mine? Mă sting aşa de câteva luni de zile şi nu pot să mor. Îţi aduci aminte cât eram de zdravăn? Îţi aminteşti? şi un zâmbet îi străluminã faţa uscată de boală. Dar nici tu, dragă Jasiek, nu arăţi prea bine, ai slăbit! Doamne, au trecut atâţia ani de când nu ne-am văzut!

— S-au împlinit opt în iulie – adăugă Jan.

Şi începură să-şi povestească prin ce trecuseră şi câte suferiseră în tot acest răstimp. Jan înfăţişă cu o resemnare amară lupta lui tristă cu destinul; ultima dezamăgire o descrise amănunţit şi cu răceală, complăcându-se parcă în impresia pe care spusele lui o produceau asupra lui Józio care, bolnav şi surescitat, îi întrerupea mereu povestirea cu exclamaţii pline de compătimire, iar după ce Jan

sfârşi, îi relată pe scurt viaţa lui. Aproape imediat după ieşirea de la gimnaziu intrase la calea ferată, şi pentru că nu avea niciun sprijin de nicăieri, a rămas într-o muncă modestă cu un salariu nu prea mare, de patruzeci de ruble pe lună.

„Patruzeci de ruble pe lună“ – gândi Jan şi ceva îl duru în adâncul sufletului.

— Ei, sunt bolnav de câteva luni, m-am îmbolnăvit de aprindere de plămâni, iar acum a mai intervenit şi altă complicaţie.

Lucru curios, cu toată bucuria pe care o simţise la gândul că venind aici îşi va îmbrăţişa un vechi tovarăş, un prieten de demult, văzându-l, Jan se răcise, parcă dintr-odată se rupsese ceva, acel fir de simpatie care-i legase atâta vreme.

Se închise şi mai mult în el; deşi în aparenţă era sincer şi comunicativ, nu reuşea să fie cald şi deschis. Stăpânit de o impresie inexplicabilă, privirea îi aluneca iscoditoare peste mobila modestă, evaluând-o aproape involuntar.

Tăifăsuiră până noaptea târziu despre vremurile trecute; bolnavul se înviora, înfierbântându-se, faţa îi strălucea şi inima i se umplea de mulţumire. Îi mărturisi lui Jan cu un zâmbet de bucurie sinceră că avea o logodnică. Se vor lua după ce se va însănătoşi.

— Dacă ai şti ce fată bună, deşteaptă şi sinceră e!

— Vă iubiţi? şopti Jan cu o umbră de nemulţumire tăinuită în glas.

— Dacă ne iubim? Hai că eşti bine! şi zâmbi cu o milă îngăduitoare, uimit că putea să-l întrebe una ca asta

— Dar tu, Jaś, nu iubeşti pe nimeni, tu nu te căsătoreşti?

— Eu?! Eu?! Ha! Ha! şi Jan începu să râdă zgomotos, dar în râsul lui răsuna o notă muşcătoare, uscată, brutală, încât Józef se uită la el neplăcut atins. Eu să iubesc? Eu să mă căsătoresc?

— Adevărat, în situaţia actuală! Iartă-mă ca am uitat, dar vezi, mi-am adus aminte de vechea ta dragoste, de Janina, o mai ţii minte?

— Aş, prostii!

— Ei, nu-i chiar aşa, aţi fost împreună destul de multă vreme şi asta înseamnă ceva.

— Înflăcărare de licean. La şaisprezece ani eşti în stare să divinizezi pe oricare, numai femeie să fie.

— Jania însă nu era oricare! Avea părinţi cumsecade, era bine educată…

— Eh, o pisicuţă răsfăţată!

— Era bine făcută, frumoasă chiar…

— O! Era minunată! Astăzi oricine-i plăteşte o rublă poate să se sature de frumuseţea ei.

— Ce tot vorbeşti?

— Ce este. Am întâlnit-o cu trei ani în urmă pe stradă… târfă.

— Dar, pentru Dumnezeu, e oare cu putinţă?

— Din fericire, sau din nenorocire, este adevărat.

— Bine, dar de ce? Din ce pricină? întrebă Józef foarte surprins.

— Nu ştiu, îţi dai seama că nu mai aveam niciun chef să aflu.

— Bine, dar asta e de necrezut! E îngrozitor, monstruos!

— Ce anume? Că îţi întâlneşti idealul mult visat în lupanar? Se vede că asta e soarta idealurilor.

— Îmi pare, sincer, rău de tine. A trebuit să suferi atâta?

— Oh, nu, nu prea mult, m-am simţit doar eliberat

de încă un sentiment şi de o obligaţie oferite fără socoteală. Ce vrei? adăugă, văzând că Józef îl priveşte contrariat. Viaţa nu ne oferă ceea ce vrem, ci numai ceea ce are pentru noi.

— Şi de atunci n-ai mai iubit pe nimeni?

— Dragă Józio, iartă-mă dacă-ţi spun că iubesc doar cei care au bani mulţi, timp mult, multă naivitate şi încă şi mai multă credinţă în fraternitatea sufletelor, în nobleţea sentimentelor şi alte asemenea lucruri care nu există nicăieri în afară de cărţile de etică scrise pentru moralizarea şi mai mare a embrioanelor morale, a mlădiţelor morale, în dragoste cred doar cei lipsiţi de experienţa vieţii, cei care n-ar putea să trăiască fără o divinitate protectoare, cei care au neapărată nevoie de un fetiş pe care-l găsesc în femeie! Pe acest altar îşi depun întreaga credinţă, dragostea, onoarea, adesea cunoştinţele... Şi pentru ce, mă rog? Pentru inteligenţa, pentru sentimentele şi pentru frumuseţea lor? Păi orice animal bine întreţinut e frumos. Aşadar, pentru frumuseţe; asta este însă atracţia sexuală şi nu influenţa eurilor înrudite, atracţia simţurilor unor exemplare omeneşti bine hrănite. Ha! Ha! Să complici atâta un lucru aşa de simplu? Faci un altar din cea mai bună părticică a eului tău şi aşezi pe el... un papagal... e caraghios şi demn de milă... Dar, în definitiv – adăugă după o clipă – s-ar putea ca eu să greşesc! Poate că există şi femei bune, inteligente, cu spirit de sacrificiu şi pline de dragoste – or fi, nu zic ba. Dar eu de acestea n-am auzit şi n-am avut fericirea sau ocazia să le văd. Cele pe care le-am întâlnit până acum îmi sunt respingătoare, nişte gâşte cu judecata uşoară şi mincinoase pe deasupra, sunt

pur şi simplu nişte fiinţe care fac impresia unor manechine.

— Să nu mai vorbim de asta – şopti Józef.

În ochii întredeschişi i se citea mâhnirea, era adânc jignit. Abia după un timp oarecare de tăcere faţa i se lumină din nou, se retrase undeva în trecut, străduindu-se să reînchege conversaţia. Nu reuşea însă, firul se rupea mereu, deoarece Jan, adâncit într-o meditaţie posomorâtă, răspundea monosilabic şi fără plăcere. Era mişcat de amintirea Janinei, fraze cinice i se îmbulzeau pe buze, dar în inimă simţea că ceva mocneşte încă pentru cea care se bălăcea în noroiul trotuarului, ceva ce îl durea. Sunt suferinţe pentru care viaţa nu are leac. Suferinţa nu e numai o lege a naturii, adesea este un privilegiu al ei; în tainiţele unora dintre suflete imensitatea durerii devine leagănul geniului ori al crimei. Nu toate se întâmplă după voia noastră, ci noi depindem de toate.

Józef îi spuse să-şi întindă aşternutul pe sofaua care se afla în faţa patului său.

După ce se dezbrăcă, bolnavul îl strigă:

— Îmbrăţişează-mă şi spune-mi noapte bună!

— Iartă-mă, n-am avut niciodată cui să urez noapte bună şi m-am dezobişnuit.

Se strânseră în braţe din toată inima.

Pe când se îndrepta spre pat, lui Jan îi veni în minte vorbele şefului: „Dacă ai să te prezinţi mai târziu, de, poate se mai eliberează vreun loc“. „Poate?“ şi se culcă cu această întrebare pe buze. Aşternutul curat îl îmbăta, se desfăta în el, întorcându-se de pe o parte pe alta cu o încetineală fericită, sorbea această încântare pe care nu o mai simţise de multă vreme, îşi lipea faţa de pernă cu

mângâieri voluptuoase şi îşi trecea mâna peste cearceaf, cufundându-se în plăcere – până când adormi.

Se luminase bine de ziuă când se trezi şi îşi aminti imediat unde se află şi întâmplările zilei de ieri.

„Şi, dacă am venit aici, ce am câştigat? gândea. O noapte petrecută într-o cameră încălzită, poate o zi în care voi mânca cum se cuvine, şi apoi? ce-o să fie după aceea?“ Închise ochii, fiindcă lumina ferestrei îi cădea pe faţă, orbindu-l. „Şi mai târziu?“ îşi puse iarăşi întrebarea cu o încăpăţânare sălbatică. Viitorul îi apăru înainte îngrozitor, limpede, fără iluzii. Fără ieşire. „Ha, n-am să cerşesc… Atunci trebuie să crăp“ – îşi spuse. Dar dacă s-ar găsi vreun mijloc pentru a scăpa din ghearele mizeriei? Care? Cunoştea funcţionarii şi impiegaţii din câteva staţii. Tot străduindu-se să găsească vreo soluţie, începu să-şi depene în amintire feţele lor, cum arătau, cam câţi ani aveau, până când îşi puse întrebarea:

„Dar dacă moare vreunul dintre ei sau îl dau afară?“ şi îi trecură prin minte alte şi alte imagini pe aceeaşi temă, care de care mai îndrăzneţe. I se părea absurd să gândească în felul acesta, dar se întorcea mereu la acelaşi lucru. Se mai împotrivi o vreme, străduindu-se să se explice faţă de el însuşi, dar în cele din urmă cedă. Se întâmplă doar atâtea lucruri imposibile, aşa că lui de ce nu s-ar fi putut să-i vină în ajutor vreun eveniment neaşteptat?

„Sunt unii care provoacă singuri evenimentele, aceasta e chiar o lege a luptei! E un vicleşug! Luptă, dar cu cine? Cu omul a cărui respiraţie slabă abia se auzea? Nu! Cu destinul. Glonţul nu nimereşte totdeauna, cu toate că totdeauna este trimis la ţintă.

Şi ce-i cu asta? Îl poartă fatalitatea. Nu totdeauna, dar cel mai adesea ochiul se supune intenţiei… şi nimereşte? Trebuie, când vrei să nimereşti, când e nevoie…“

Asemenea gânduri se depănau în creierul lui Jan ca nişte umbre cenuşii, le îndepărta cu scârbă, dar se întorceau mai întunecate şi mai insistente.

„Frumoasă locuinţă" – gândi, încercând să-şi îndrepte cu forţă atenţia în altă parte, la pereţi, la mobilă, la perdele. Camera era mobilată cu grijă şi cu gust. Chiar lângă pat era un scaun tapiţat şi Jan nu se putut stăpâni să nu pipăie cu mâna materialul cu care era acoperit.

— Scump – şopti – câteva ruble cotul! Câteva ruble? Ha! „Cine poate… trebuie să aibă“ – sfârşi în gând.

Aprinse o ţigară. În acelaşi timp se trezi şi Józef.

— Bună dimineaţa!

— Bună dimineaţa.

— Cum ai dormit?

— Cum nu se poate mai bine – spuse Jan, întinzându-se şi slobozind cu plăcere rotocoale mari de fum.

Józef începu să tuşească cu putere.

— Oh, ce miros nesuferit!… te rog să nu mai fumezi că-mi face rău…

Jan strivi mânios ţigara şi se sculă, îmbrăcându-se în grabă. Îşi trase pantalonii, se încheie cu grijă la vestă şi îşi puse paltonul.

— Pleci undeva?

— Nu.

— Dar paltonul?

— Paltonul? Paltonul este tot atât de bun şi în casă ca şi surtucul pe care nu-l am – răspunse Jan

aproape vesel.

Bolnavul se încruntă puţin, colţurile gurii îi tremurau, iar ochii îl examinau neliniştiţi pe Jan.

Cuvintele îi stăteau pe buze, dar nu putea, sau nu vrea, să le rostească. Faţa îi exprima ezitarea.

— Jaś!

Cel chemat se întoarse şi ascultă.

— Dragul meu, nu te supăra pe mine, e doar o propunere pe care ţi-o fac – şopti bolnavul, bâlbâindu-se. Ei, ce să mai lungim vorba! Garderoba nu ţi-e prea bogată, iar hainele pe care le ai nu sunt într-o stare prea bună. Iar eu, vezi şi tu – spuse, parcă dezvinovăţindu-se – am prea multe. Alege…

Jan îl întrerupse destul de aspru.

— Mulţumesc, dar nu pot şi apoi nici nu vreau…

— Nu-ţi fac un dar, n-aş îndrăzni, dar îţi dau cu împrumut; te rog, primeşte, o să vină şi pentru tine vremuri mai bune şi ai să-mi dai tot înapoi.

— Încă o dată îţi mulţumesc din toată inima. E un serviciu prietenesc, o recunosc, dar în situaţia de acum mie mi se pare o pomană.

— Îmi faci o mare supărare.

— Iartă-mă, dar trebuie.

— Ai putea totuşi să primeşti.

— Da, dar nu ştiu dacă voi putea să-ţi dau înapoi.

— Pentru că, vezi tu… zilele astea trebuie să vină Stefcia cu mama ei să mă viziteze.

— A, înţeleg, prezenţa mea e imposibilă în această îmbrăcăminte!

— Oh, nu, dar femeile…

— N-ai grijă, nu te voi încurca. Am să plec undeva în timpul vizitei lor.

— Da, dar eu vreau tocmai dimpotrivă.

— A!

— Aş vrea să le cunoşti şi tu, sunt curios ce impresie o să-ţi facă.

— Dragă Józio, la ce bun? Ce rost are să le cunosc şi eu? Ce-mi trebuie mie oamenii? Eu am să trăiesc cu ei? Astăzi sunt aici, iar mâine – mâine pot să plec în lumea largă, şi chiar o să plec şi n-o să-i mai văd. Dacă sunt fericiţi – sunt şi fără mine, iar dacă nu sunt, eu nu pot să-i ajut cu nimic. N-aş face o impresie prea bună asupra lor. Şi cine ştie, poate că ţi-ar face reproşuri că ai nişte colegi aşa de calici! Vezi şi tu, sunt femei! spuse ca o justificare, când, în timp ce pronunţa ultimele cuvinte, Józef, cu un gest energic, vru să înlăture posibilitatea acestor presupuneri.

— Jasiek! Nu poţi să vorbeşti aşa, nu trebuie, mă superi, asta e una, apoi tu nici nu le cunoşti, aşa că nu poţi să le apreciezi!…

— Aş, toate femeile sunt la fel – judecă numai după cele ce văd.

— Da, dar nu Stefa. Dragul meu, fă asta pentru mine, ele nu cunosc pe nimeni dintre ai mei.

— O să cunoască un exemplar pe cinste – râse Jan.

Józef îl privi ciudat şi continuă:

— Chiar aşa e; dacă-mi vrei binele, dacă te interesez cât de puţin, nu mai vorbi de plecare, nu mai… Nu te-am văzut de atâta amar de vreme şi acum să te pierd iar? Nu! Şi în definitiv unde vrei să pleci? Ce-ai să te faci? Acum e iarnă şi e foarte greu să-ţi găseşti un serviciu; vrei să rătăceşti printre străini? De ce? Când eu îţi spun că-mi faci o favoare dacă rămâi la mine cel puţin până la primăvară. Eu sunt bolnav şi timpul o să treacă mai plăcut cu tine. Ca să nu te plictiseşti, am să-ţi aduc cărţi. Poţi să citeşti, să meditezi. Iar la primăvară… o să fiu şi eu

mai bine… şi am să mă străduiesc din toate puterile să găsesc un loc şi pentru tine; mie îmi va fi mai uşor decât ţie, fiindcă eu am relaţii, cunoştinţe… Rămâi, Jasiek, rămâi, nu te gândi că voi cheltui mai mulţi bani… nu, deloc… faţă de plăcerea pe care mi-o face să am un prieten şi să pot să-l ajut cât de puţin… Şi nici Stefa n-o să se supere! Ba o să-ţi fie chiar recunoscătoare că stai cu mine. Rămâi! Nu-i aşa că rămâi?

Jan tăcea cu ochii pironiţi undeva înainte, adâncit în visare, ori poate în socoteli. Arunca întruna priviri pătrunzătoare la faţa lui Józef, acoperită de pete întunecate care se voiau rumene, şi transpirată de efortul pe care-l făcea vorbind. În pauze, bolnavul răsufla cu greutate, aruncând frazele în grabă, ca şi când s-ar fi temut că nu-i mai ajung puterile. Batista pe care şi-o punea mereu la gură se acoperise cu pete de sânge. Se vedea că nu mai avea pic de vlagă.

Abia la auzul cuvintelor „Nu-i aşa că rămâi?“ Jan îşi aşternu pe faţă o bucurie rece parcă, îi strânse mâna lui Józef şi-i spuse încet şi lung:

— Rămân… Şi nu mai adăugă nimic.

Józef îşi arătă recunoştinţa.

— Atunci alege-ţi un costum!

— Bine!… dar nu astăzi – nu – e prea mult dintr-odată, e prea mult… Mă copleşeşti cu bunătatea ta. Pentru că, la urma urmei, de ce faci tu asta? spuse încet, aproape pentru sine, dar bolnavul auzea bine fiecare cuvânt. De ce? Ca să mă ajuţi? Dar ştii tu pe cine ajuţi? Te-ai gândit oare că între mine şi celălalt Jan din timpul şcolii nu mai există nici cea mai mică asemănare? Te-ai gândit oare că atâţia ani puteau să mă schimbe cu totul, că lupta necurmată pentru

existenţă şi-a lăsat amprenta adâncă asupra felului meu de a fi, asupra caracterului meu? Te-ai gândit oare cine sunt eu? Nu… nu te-ai gândit. Tu mă ştiai un om bun, blajin şi drept, care se sacrifică pentru ceilalţi, un idealist generos. Aşa m-ai cunoscut şi aşa am rămas în inima şi în gândurile tale. Aşa ţi se pare că sunt şi acum, ţie, căruia mama natura nu ţi-a refuzat aproape nimic, care nu înţelegi sărăcia, mizeria, fiindcă n-ai încercat-o, ţie care eşti întruparea nobleţei şi a bunătăţii. Dar opt ani din viaţa mea fac cât opt mii de ani de nenorocire omenească… Nu puteam să rămân bun, având drept hrană zilnică umilinţa. Nu puteam să rămân generos şi drept, o, nu, căci nu-mi permiteau mizeria şi răutatea omenească, amărăciunea umilinţelor, nedreptatea sorţii şi oamenii. Şi de ce? Doar n-am furat, n-am înşelat şi n-am nedreptăţit pe nimeni… Nu m-am îmbulzit să ocup primul loc la masa vieţii, am vrut să ajung, în sfârşit, doar un muncitor modest şi folositor societăţii, am vrut să trăiesc, fiindcă ăsta e dreptul meu şi, iată, vegetez în mizerie… M-au dat afară din biroul unei bănci pentru că îl citeam pe Marx. De la o redacţie, unde mă aciuisem după aceea, am fost concediat, fiindcă voiam să aplic în practică părerea mea că presa este slujitoarea unei idei, în vreme ce ea era o prostituată care-i primeşte pe toţi. Am fost apoi vânzător într-un magazin şi, pentru că nu-mi furam patronul, colegii mei s-au străduit să mă izgonească. Nu am putut să stau nicăieri, fiindcă nu ştiam nimic şi eram prea cinstit! După atâtea eforturi şi încercări nu mai puteam să rămân aşa cum eram, aşa cum m-ai cunoscut tu. Multe lucruri, care înainte îmi alcătuiau fiinţa morală, le-am aruncat la

gunoi. Iar în cele care au mai rămas nu mai cred şi le urăsc pe toate, le urăsc pentru că au fost şi sunt cauza tuturor suferinţelor mele. Am ajuns până acolo, că totul începe să-mi fie indiferent! Am decăzut! Nu prin faptele mele, ci mai rău, prin intenţia de a le îndeplini. Acum mi-e indiferent dacă voi ajunge mai sus ori mai jos, dacă suferă cineva pe lume sau nu – ştiu doar că mie nu mi-e bine. Mi-e totuna dacă oamenii se bucură sau suferă, dacă se nasc ori mor. Aproape că nu mai simt nimic, poate doar atunci când mă năpădesc aducerile aminte, sau când animalul din măruntaie zbiară „mâncare“ şi n-am ce să-i arunc pentru a-i potoli foamea mai sufăr. Aceasta este însă o durere fizică. Dacă mai aştept ceva cu nerăbdare, ca pe fiinţa cea mai dragă, cea mai iubită, apoi asta e moartea. De-ar veni mai repede această consolare divină, această uitare. Mai repede… că mă tem de mine însumi… spuse cu glasul liniştit în aparenţă, dar pe faţă îi treceau fulgere de ură şi durere, iar ochii îi ardeau ameninţători.

Se plimba încoace şi încolo prin cameră, se oprea, îşi aprindea involuntar ţigara, lua în mână diverse mărunţişuri de pe birou, se uita la ele fără să le vadă şi le aşeza la loc fără să-şi dea seama ce face.

— Ăsta sunt! Aşa că vezi şi tu că nu mă cunoşti şi vrei să ajuţi un necunoscut.

— Dragă Jaś, acum când ştiu cât ai suferit şi cât eşti de nefericit fără s-o meriţi, îmi eşti de o sută de ori mai drag…

— Milă! Iată că nici de asta nu mă cruţă viaţa!

— Spune mai degrabă: compătimire de frate – şopti Józef cu glasul mişcat şi, apucând mâna lui Jan care trecea pe lângă pat, o trase spre el şi o sărută

cu patimă.

Jan rămase aproape rece. Sinceritatea pe care i-o arăta Józef, compasiunea lui, ajutorul neaşteptat nu făcură o impresie prea mare asupra lui. Nu se mira şi nu simţea nici cea mai mică recunoştinţă. Ceva ca o ciudă i se furişă în suflet că trebuie să primească. Amărăciunea umilinţei nespus de dureroase se răspândea în el ca o otravă. „De ce face el toate astea?“ se întreba în gând, fără să găsească răspuns.

Pur şi simplu nu-i înţelegea intenţiile. „E un prost – adăugă. Un prost cu suflet bun!“

Trecură câteva zile destul de repede. Józef se mai înviorase, îi era mai bine, Jan, în schimb, se posomorâse. În aparenţă era destul de prietenos, veghea chiar cu o grijă aproape duioasă asupra bolnavului, îi citea cărţi, aproape că-i ghicea dorinţele şi la fiecare pas se străduia să-şi arate dragostea şi ataşamentul. Discutau cât era ziua de mare. Dar în glasul lui răsuna constrângerea, sinceritatea lui era aproape milă, iar brutalitatea abia simţită, pe care şi-o stăpânea la vreme, era mai mult mânie. Uneori privirea îi alerga ca un fulger pieziş şi pătrunzător, căzând ca un pumnal asupra bolnavului, şi gura i se strângea într-un zâmbet ameninţător. Atunci, dacă citea sau vorbea, se întrerupea şi mergea cu paşi mari prin încăpere. Era parcă nelinişti, în sufletul lui se ducea o luptă surdă. Avea unele porniri pe care se silea să le înăbuşe şi să le stăpânească.

Adesea se oprea, ridica mâna în sus, ochii îi aruncau fulgere, în piept îi clocotea un strigăt înfiorător, dar buzele rămâneau mute. Ce era? De unde îi veneau aceste impulsuri?

Era o înţelegere din ce în ce mai clară a situaţiei sale, a mizeriei de până acum, înţelegere întărită de amărăciune, de reproşuri furioase şi de revolta unui organism sănătos, plin de putere, împotriva dezmoştenirii, împotriva condamnării la pieire. O furie care nimicea totul, o dorinţă nebună de luptă, dorinţa victoriei, a triumfului îi umplea sufletul şi îi încorda muşchii, aducându-i pe buze strigătul ameninţător şi barbar *vae victis.*[4] Dar de astă dată nu mai era vorba de o luptă aşa cum dusese până atunci, de lupta apatică a celui care cedează, cu amărăciune, primul. Nu, o astfel de luptă nu… Simţea în el un surplus de forţă care trebuia să se consume cumva, un surplus de voinţă care avea nevoie doar de un scop. Adesea îşi tempera imaginaţia înflăcărată cu vorbe pline de răceala înţelepciunii: „Ce-mi trebuie mie toate astea? Victoria va şterge oare din suflet amintirea suferinţelor? Îmi voi putea menţine hotărârea până la capăt? Şi care e scopul final? Triumful – asta pentru nimic în lume. Toate ideile înalte şi sălbatice trebuie să aibă un ţel final, nu unul material. Dar ce scop pot să am eu? Ce vreau eu să câştig prin victorie? Un stomac plin, o locuinţă ca lumea şi ceva bani!” Râse în gând cu dispreţ şi şopti:

— Nu merită! O, nu merită!

Şi totuşi îi plăcea să trăiască în îndestularea relativă pe care i-o oferea Józio, să privească prin camera elegantă, să mănânce la prânz şi să fumeze o ţigară bună.

În fiecare zi se uita cu plăcere în oglindă, văzându-şi faţa împlinită, mai albă, mult mai delicată şi mai frumoasă. Se lua singur în râs, dar urmărea cu

---

[4] Vai de cei învinşi (lat.)

interes efectele pe care le avea asupra lui masa regulată. Simţea mulţumirea trecătoare a omului care răbdase până atunci. Suferise de foame, de frig şi de lipsuri. Acum avea mâncare, o locuinţă încălzită şi un prieten care îi preîntâmpina dorinţele. „Pune-te pe trai! striga animalul dinlăuntrul lui. Nu te pripi, să roadem încet ciolanul aruncat şi să ne gândim cum să ajungem la carne!“ Nu se mai arăta prin gară, fiindcă observase de câteva ori, la început, că atrăgea atenţia asupra lui din cauza îmbrăcămintei. Privirile compătimitoare ale oamenilor îl înfuriau cumplit. Se uita la ei cu mila neputinţei. Ar fi lovit cu piciorul prostia asta omenească, dar, pentru că nu putea, mânia îi acoperea faţa de roşeaţă. Strângea pumnii şi, îndepărtându-se, scuipa peste toată turma aceasta.

Răutatea i se strecura în suflet. Lupta totuşi cu sine, găsind încă puterea să se stăpânească, să alunge gândurile, dar nu mai putea să scape de visurile întunecate…

La vreo lună după instalarea lui la N. veni şi logodnica lui Józio. Trase la un frate, impiegat la gara din localitate, şi de acolo îşi anunţă vizita.

Józef era într-o dispoziţie excelentă, se simţea aproape sănătos şi nu mai putea de fericire, îl obligă pe Jan să-şi schimbe hainele, sfătuindu-l chiar, rezemat de pernă, ce să aleagă şi cum să se îmbrace. Sporovăia vesel, râdea, făcea glume, tusea îl supăra mai puţin, iar faţa i se acoperise cu o rumeneală uşoară. Se pieptănă cu oarecare grijă, ba chiar cu toată împotrivirea energică a lui Jan, se sculă din pat şi, îmbrăcat într-o haină de casă, se aşează în fotoliul înalt de piele, aşteptând cu nerăbdare…

Jan îşi ajustă cât putu mai bine surtucul, puţin cam prea strâmt pentru el, şi se privi în geam cu oarecare curiozitate. Arăta foarte cuviincios şi, exceptând mâinile prea roşii şi faţa acoperită pe alocuri cu pete vineţii de ger, făcea impresia unui bărbat bine.

— Draga de ea… buna! şoptea Józef.

Jan râdea pe sub mustaţă de cel îndrăgostit. Era curios să vadă acest ideal de Hebe[5] rustică, gâsculiţă sau femeie?

În sfârşit, sosiră. Stefa era însoţită de mama ei. Józef îi întinse mâna, dar ea i le dădu pe amândouă şi fericitul le sărută cu înfocare, şoptind:

— Mulţumesc, îţi mulţumesc…

„Îl iubeşte şi e minunată!“ observă Jan când ceremonia prezentării se termină şi îndrăgostiţii reveniră alături.

Se trase mai la o parte cu bătrâna, ca să nu-i deranjeze. Tăcută până atunci, mama Stefei se apropie de el, arătându-i pe larg părerea de rău şi grija inimii ei de mamă pentru boala lui Józio. Vorbele bătrânei curgeau ca un şuvoi neîntrerupt, iar faţa îi exprima bunătatea. Jan o asculta cu răbdare, răspunzând din când în când prin aprobări din cap. Bătrâna însă, sfârşind întreaga rezervă de ştiri privitoare la Józio, Stefa, fiul impiegat şi la ea însăşi, se apucă să-l cerceteze de-a dreptul.

— Dumneata îl cunoşti de mult pe Józio?

— De mult, foarte de mult, de şaisprezece ani.

— Oho, v-aţi cunoscut pe când eraţi copii?

— Da, din clasa întâi de şcoală.

— A, ştiu, Józio e învăţat, a fost la şcoală.

Bătrâna tăcu, se foi puţin, apoi îl privi în faţă pe

[5] Zeiţa tinereţii, fiica lui Jupiter şi a Junonei.

Jan şi îi şopti oarecum diplomatic:

— Şi dumneata lucrezi tot la căile ferate, ca şi Józio?

— Nu doamnă. Şi văzând că e gata să deschidă gura să-l întrebe unde, răspunse repede: Nicăieri!

— O! Nicăieri? Nu lucrezi la căile ferate? Vezi dumneata, acuma toţi tinerii vor să intre la căile ferate, că, vezi dumneata, cum să-ţi spun, de exemplu, aici e bine, de exemplu, au leafă, locuinţă, încălzire, lumină, o! o! şi, de exemplu, e şi o cinste. Păi cum – adăugă, văzând privirile batjocoritoare ale lui Jan. Fiul meu, domnule, de exemplu, impiegatul, dac-ai şti cât s-a zbătut şi cât a umblat, a fost şi el la şcoală, de exemplu, şi a căpătat un loc…

Jan nu mai înregistra aproape nimic din ce spunea, căci auzul îi era încordat în direcţia îndrăgostiţilor care, stând umăr lângă umăr, şopocăiau cu jumătate de glas. Erau întorşi cu faţa spre el, dar nu mai vedeau nimic.

— Şi ce bolnăvicios mai era şi băiatul ăsta al meu, ce delicat, de exemplu – continuă bătrânica. L-am căutat şi l-am lecuit, dar nu cu ce au scris doctorii, de exemplu, ci cu camforă. Da, fiul meu, impiegatul, de exemplu…

— Cu camfor – îngână Jan într-o doară, neauzind ce spunea. Era tot numai ochi.

— Da, domnule, cu camforă, de…

Nu termină, fiindcă domnişoara Stefania se ridică:

— Trebuie să fac puţină ordine aici – ciripi ea, uitându-se pe birou şi pe măsuţele încărcate cu o mulţime de mărunţişuri aşezate la întâmplare.

— Îţi ajut şi eu – strigă Józef, vrând să se ridice. Dintr-o săritură fu lângă el, îi luă mâinile şi îi

porunci cu o mină ştrengărească, bătând din picior:

— Stai jos, ascultă-mă! Nu te mişca, trebuie să te faci sănătos – îi mângâie faţa cu mâna şi fugi veselă, dereticând prin încăpere şi văietându-se comic: Ah, cum mai stau şi cavalerii ăştia, în ce dezordine trăiesc!

În încăpere parcă se făcuse lumină, era vesel şi cald. Jan privi fără voie spre fereastră. Nu, Stefa adusese cu ea o rază de soare, primăvara, viaţa. Farmecul şi vraja iradiau în jurul ei. Capul mic, înconjurat de bucle de păr negru şi-l purta drept, cu mândrie. Două cozi groase îi unduiau pe umeri până aproape de călcâie. Ochii mari, negri aveau strălucirea şi moliciunea catifelei. Înceţoşaţi, ar fi arătat ca adâncurile întunecate, dar acum priveau luminoşi şi deschis, cu o anume duioşie. Două arcuri de sprâncene întunecate, aproape negre, se distingeau limpede prin linia lor regulată. Fruntea îngustă, netedă şi albă, străbătută la tâmple de o reţea de vinişoare albăstrii, apărea bombată de sub părul pieptănat pe spate. Nasul lung, subţire, uşor acvilin şi gura destul de mare, cu buze pline şi umede, de culoarea vişinei, aveau dulceaţa şi farmecul ingenuităţii. Ovalul era bine conturat, doar bărbia, ieşită puţin înainte, şi maxilarele, destul de proeminente, împrumutau jumătăţii de jos a feţei un aer deosebit de senzualitate, evidenţiat şi mai mult de vecinătatea ideală a frunţii şi a ochilor. Statura puţin mai înaltă decât potrivită şi mijlocul subţire şi frumos modelat împlineau întregul care făcea o impresie foarte plăcută.

Se învârtea cu vioiciune, trebăluind veselă, din când în când răsunau cascade de râs, alternând cu zâmbete şi discuţii. Józef stătea cu ochii aţintiţi la

ea ca la o minune mult aşteptată, într-o contemplare mută, plină de fericire. Jan o privea distrat, ofensat parcă. Ochii îi alergau fără încetare peste toată făptura ei, prinzându-i privirile, zâmbetul, profilul, conturul siluetei, farmecul mişcărilor, totul.

Şterse şi puse toate lucrurile la locul lor, apoi se retrase într-un colţ al camerei, de unde aruncă o privire de cunoscătoare peste toate şi exclamă veselă:

— Ei, acum se mai poate trăi!

— Înainte era oare chiar atât de imposibil? întrebă Jan, care de câteva minute simţea o dorinţă uriaşă să intre în vorbă cu ea şi aştepta ocazia.

— Ei, chiar aşa, nu zic, dar pentru bărbaţi totul e posibil. Ce faceţi toată ziua? întrebă, schimbând discuţia, deoarece ochii i se opriră din întâmplare pe o carte deschisă, aruncată pe canapea.

— Se poate rezuma în două cuvinte: citim şi vorbim.

— Şi?

— Şi uneori ne gândim la cei… absenţi.

— De cei absenţi nu ştiu, dar că citiţi, văd. Spunând acestea, se aplecă să ridice cartea care se afla lângă Jan. Acesta o acoperi în grabă şi exclamă cu o înfricoşare comică:

— Nu e voie – e la index – e blestemată…

— De cine?

— De Marele Stăpân al bunurilor spirituale.

— Şi care e titlul cărţii? Autorul…

— *Urania* de Flammarion[6].

— *Urania!* E o femeie, probabil eroina acestui

---

[6] *Camille Flammarion* (1842–1925), astronom francez, fondatorul Societăţii astronomice din Franţa, autorul unor numeroase lucrări de popularizare a astronomiei.

roman?

— O, nu, e o stea, o planetă!

— Atunci nu poate să fie interesantă. Am citit şi eu un roman cu un titlu asemănător, adică nu chiar la fel, dar care suna tot aşa de ciudat... a! Îmi aduc aminte – *Safo*[7].

— De Daudet!

— Nu, acolo scria numai „Safo“ nu „Safo de Daudet“.

— Gâscă – mormăi Jan şi îşi coborî privirea, ruşinându-se să se uite în ochii ei şi ai lui Józio, care îi observa atent. Păcat!

Mai zăboviră vreo jumătate de oră. Când să plece, Stefania promise că va veni în fiecare zi. La despărţire îi întinse mâna lui Jan. Atingerea mâinii moi, calde şi delicate avu asupra lui un efect ciudat de plăcut... ar fi ţinut-o mai mult în mâna lui, dar nu îndrăzni.

Abia ieşiseră şi Józef strigă triumfător:

— Ei? Am exagerat? Cum ţi s-a părut?

Jan se plimba prin cameră şi tăcea.

— Nu răspunzi? Îţi recapitulezi impresiile, nu-i aşa?

— Da, şi încă nişte impresii foarte ciudate şi plăcute.

— Ei, vezi, şi care-i rezultatul?...

— E foarte frumoasă, o graţie fermecătoare. Mi se pare că ai făcut o alegere fericită.

— O, eu sunt convins de asta...

— Vă cunoaşteţi de mult?

A trecut un an de când am cunoscut-o aici, la gară, la un frate al ei...

---

[7] *Sapho* (1884), roman de moravuri, aparţinând scriitorului francez Alphonse Daudet (1840–1897).

— Impiegatul.

— Da, ştii că e fratele ei?

— Mi-a spus bătrâna că are un fiu impiegat. Zâmbi, subliniind ultimul cuvânt.

Józef înţelese şi începu să-i explice:

— Vezi tu, e o femeie simplă şi cinstită, se laudă cu copiii pentru că i-a crescut prin munca ei, şi i-a ţinut la şcoală cum a putut... Fiul a terminat câteva clase de gimnaziu, iar Stefania are pensionul...

— Trebuie să fie foarte bine instruită – întrebă cercetător.

— Da, fireşte! E deşteaptă, cultă, cântă splendid la pian, vorbeşte franţuzeşte...

Jan era gata să izbucnească în râs, dar se stăpâni la timp şi Józef nu băgă de seamă.

— Adevărat, e o femeie cu multe însuşiri, înţeleg – răspunse.

Îi venea să râdă de caracterizarea lui Józio „deşteaptă, cultă, cântă la pian, vorbeşte franţuzeşte". Fiindcă la noi, încă din şcoala medie, dacă o fată ştie să cânte la pian şi să vorbească franţuzeşte este socotită cultă. I se dezvoltă aceste talente, aşa cum este învăţat pudelul să poarte coşul etc.; şi până la urmă rămâne şi ea tot un pudel care peste tot face paradă de muzica şi franţuzeasca ei, pe care uneori le cunoaşte ca vai de lume, câştigând aplauzele bărbaţilor şi invidia tăcută a colegelor de vârstă care nu se pot mândri la fel.

— Ce ţi-a spus bătrâna?

— O! Foarte multe, ceva despre boala ta, despre fecior şi despre vindecarea lui cu camfor şi mi-ar fi povestit chiar de perioada când i-au dat dinţii domnişoarei Stefania, dar n-a mai avut timp.

— Da, uneori e ridicolă, dar fiindcă o face din

dragoste, nu…

— Nu se cuvine să glumesc pe seama ei? Înţeleg. În definitiv eu n-am glumit, ci doar aşa, fără să vreau, am făcut o remarcă – se dezvinovăţi, văzând că Józef nu-l ascultă cu plăcere, cu toate că era într-o dispoziţie foarte bună. Îşi amintea fiecare cuvânt al Stefaniei, zâmbetul, privirea ei şi se bucura fericit. O avea mereu în faţa ochilor şi pe buze. Era încărcat de dragoste ca o baterie electrică ce se descărca prin admiraţia şi proiectele viitorului fericit. Îi spunea vesel lui Jan:

— De m-aş însănătoşi mai repede! Ce lună e acum? Aha, februarie. În mai m-aş căsători.

„Dacă ai să te mai însănătoşeşti, dacă ai să mai trăieşti până atunci“ – gândea Jan, care, din observaţiile proprii şi de la medic, cunoştea bine evoluţia bolii. Nu prea vorbea. Măsura cu paşi mari, poate pentru a mia oară, camera, şi se gândea, sau mai degrabă se lăsa în seama visărilor dezordonate despre fericirea altora, visări în care de multe ori îi apărea în faţa ochilor sufletului o faţă pe care abia o cunoscuse. „Sunt fericiţi! Adevărat, nu le mai trebuie mult pentru a fi fericiţi! Dacă puţinul acesta le dă fericirea, e, oricum, mult.“

— Aşadar, ţie nu-ţi lipseşte prea mult pentru a fi pe deplin fericit? întrebă, oprindu-se în faţa lui Józef.

— Într-adevăr, nu prea mult. Să mă fac bine şi să mă căsătoresc!

— Şi?

— Nimic altceva, ce pot să-mi mai doresc? Mie îmi ajunge să iubesc şi să fiu iubit, să am o oarecare stare. Să-mi creez mica mea lume. Să-mi îndeplinesc obligaţiile de serviciu şi ale inimii cu

plăcere, să mă armonizez cu cei din jur, să mă potrivesc împrejurărilor. Să nu cunosc marile suferinţe, să nu visez, să nu plutesc pe înălţimile ideilor, dar nici să nu mă târăsc – să merg numai pe cărări largi, netede, egale…

— Banalitate – aruncă Jan.

— Fie şi banalitate, dacă această banalitate, cum o numeşti tu, îmi va aduce fericirea.

— Relativă!

— Dacă sunt fericit, nu mă mai interesează dacă această fericire este obişnuită sau banală, numai fericire să fie. La urma urmei, poate că, fiind fericit, nu mai deosebeşti natura fericirii.

— A, poate?

— Ce-i mai trebuie unui om ca mine? Nimic, aproape nimic. Să trec prin viaţă liniştit, să-mi depăn înţelept firul vieţii cu cât mai multă economie şi să sfârşesc cu convingerea că am fost…

— *Asinus asinorum in saecula saeculorum*[8] – interveni Jan, amintindu-şi o maximă de la şcoală.

— Un om care a îndeplinit tot ce trebuia să îndeplinească.

— O, da! Să treci prin viaţă la braţ cu soţia – şi frumoasă pe deasupra —, să fii îmbrăcat elegant, bine hrănit şi să ai o sumuliţă de bani pusă deoparte pentru orice eventualitate. Cu pălăria în mână, să te înclini în faţa superiorilor, să strângi mâna colegilor şi să-ţi săruţi rubedeniile. Înainte de toate să te potriveşti împrejurărilor şi să fii totdeauna politicos, seducător, zâmbitor şi serviabil. Să porţi în buzunarul stâng codul de legi, în cel drept codul bunelor maniere, iar pe frunte să-ţi stea scris: „cinstit”. Să nu gândeşti, în primul rând să nu

[8] Măgarul măgarilor în vecii vecilor (lat.)

gândeşti, să fii de toate, numai tu însuţi nu, şi să mori plâns de toţi cei care te-au cunoscut… Asta e culmea, idealul unui om cumsecade! Ptiu! Al unei maimuţe, la dracu’! înjură grosolan. Mânia şi batjocura clocoteau în el.

Manifesta o revoltă ciudată. Această perspectivă limpede, pe care i-o arătase Józef, îl tulburase, umplându-l de fiere, aproape de invidie. Mirajul înfăţişat îi devenise respingător, pentru că el putea numai să-l privească, iar celălalt să-l posede. Visurile lui le realiza altul pentru sine.

„Şi eu să nu ajung niciodată la asta? Să mă târăsc totdeauna în lanţul mizeriei? Să nu cunosc niciodată liniştea, fericirea… Lovite-ar trăsnetul!” Se zbuciuma înlăuntrul lui ca un tigru în cuşcă spre soare şi întinderi, spre libertate! Îl cuprinse o ciudă cumplită pe lume, pe oameni şi pe soartă, apoi simţi o durere în inimă, în creier, în tot trupul.

O dorinţă monstruoasă prin nebunie şi forţă, setea de fericire, îi puse stăpânire pe suflet, făcându-l să întindă braţele fără voie, ca şi când ar fi vrut să primească într-o îmbrăţişare uriaşă fericirea care venea. Ochii i se umplură de lacrimi care chemau această fericire necunoscută, dar atât de dorită, şi buzele şopteau cuvinte dulci, deşi ameninţătoare, de implorare: „Trebuie să fii a mea, trebuie să vii şi la mine măcar pentru o zi, măcar pentru o oră.

Trebuie! Dacă nu te vei lăsa înduplecată de rugăminţile mele, te voi înfrânge prin forţă, dacă nu vei veni, te voi răpi, fie şi cu preţul lacrimilor şi al sângelui cuiva! Dar tot trebuie să fii a mea!“ Şi aproape căzu pe canapea, sfârşit, tulburat şi îşi acoperi faţa cu mâinile, căci lacrimile îi curgeau fără să vrea pe obraji şi suspina…

Józef nu înţelegea mai nimic din această scenă pe jumătate mută. Nu putea să-şi dea seama ce i se întâmplase, îl întrebă ce are, dar Jan nu-i răspunse, aşa că se întoarse, se întinse cât putu mai comod în fotoliu, îşi înveli picioarele bine cu pătura şi adormi visând…

În fiecare zi după-amiază, domnişoara Stefania venea pentru o oră sau două însoţită de mama ei, uneori de frate sau de slujnică. În fiecare zi prezenţa ei aducea puţină lumină în locuinţa posomorâtă. Era totdeauna plină de veselie şi de grijă pentru sănătatea lui Józef, asupra căruia veghea cu o bunătate maternă.

N-avea o inteligenţă prea dezvoltată, caracterul, într-adevăr, nu-i era încercat de viaţă, dar avea o inimă mare, o inimă care simte nevoia să iubească şi care, iubind, se pătrunde adânc de dragoste, pentru totdeauna. Sufletul ei nu ţintea spre înălţimi, poate că nici nu ştia că mai există şi o altă viaţă, superioară, dar obligaţiile care-i reveneau le lua în serios şi le îndeplinea cu plăcere. Era o fiinţă obişnuită, dar una de aur care se mulţumeşte cu ceea ce are. Îl îndrăgise pe Józef din toată inima ei curată de optsprezece ani. Îl iubea profund – cel puţin aşa i se părea ei. Boala, a cărei oroare n-o cunoştea, nu-i stârnea frică, ci numai compătimirea pentru suferinţele iubitului.

Venirea ei însorea faţa lui Józef, îl înviora, insuflându-i puteri noi, dar pe Jan îl întuneca din ce în ce mai mult. Nici el nu-şi dădea încă seama de ce, simţea numai că între ei doi, el este de prisos.

Îl copleşea o tristeţe nespus de apăsătoare, privind şi ascultând pe cei doi îndrăgostiţi. De cele mai

multe ori pleca, lăsându-i singuri, pentru ca după o clipă să se întoarcă şi să se aşeze într-un colţ, să-i soarbă din ochi liniile minunate ale corpului şi să-şi râdă în gând de el, blestemând pe toată lumea… Dispoziţia aspră, aproape răuvoitoare, faţa de ea, dispărea treptat. Deveni tăcut şi ascultător. Putea să n-o mai vadă, dar nu putea să nu se gândească la ea.

Nu-i făcea complimente care să bată la ochi, dar se străduia la fiecare pas să arate bunăvoinţă şi interes faţă de tot ce era în legătură cu ea. Simţea o mare plăcere când putea să-i facă vreun mic serviciu. Adesea îi era ciudă pe „slugărnicia" lui şi o sfida cu vreo glumă vulgară sau cu un răspuns grosolan, însă văzând-o că îşi strânge buzele sau îşi încruntă sprâncenele, tăcea înfuriat pe sine şi nelinişţit; i-ar fi cerut scuze, dar nu ştia cum. Se ruga doar cu privirile adânci, sincere şi pline de regrete. Vedea că e iertat şi se bucura.

Treptat se obişnui cu aceste vizite zilnice; avea nevoie de ele, aproape că trăia prin ele. Le aştepta cu nerăbdare, cu dor parcă. Nu ştia ce se întâmplă cu el, dar se cufunda setos în acest cerc vrăjit şi fără ieşire. Pe măsură ce înainta pe acest drum necunoscut până acum, simţea o aversiune inexplicabilă, din ce în ce mai mare faţă de Józef.

După plecarea Stefei, cum o numea în gând, stătea ore întregi tăcut, nemişcat, răpit de visuri şi de sentimentul care-i creştea în inimă.

Iar voia să se smulgă şi să fugă undeva departe, să-l părăsească pe Józef, să părăsească totul, să piară şi el odată cu amintirea lui, dar nu putea. Voinţa îi era înlănţuită de orele de vizită, de vraja pe care o răspândea Stefa, de farmecul cu care acţiona

asupra lui, de neputinţa voluptoasă pe care o încerca uitându-se la ea, atingându-i mâinile la venire şi la plecare.

Nu putea să plece. De altfel, unde să se ducă şi la ce bun? Se uita aproape cu înfricoşare pe fereastră, afară, unde vremea de martie se zbenguia, plouând cu găleata, risipind fulgii de zăpadă sau îngheţând totul cu răsuflarea îngheţată a vântului.

„Ce-o să fie mâine? Cum o să se poarte?..." se întreba, uitându-se la faţa lui Józef cu o privire îndărătnică, sfredelitoare, ca şi când ar fi vrut să vadă cât îi mai rămânea de trăit. Nu putea să-şi desprindă ochii de la el şi nici să-şi îmblânzească privirea.

Ştia că din ochi îi fulgeră dorinţe otrăvite, monstruoase, dar nu putea privi altfel.

„Soţie îi trebuie lui, îmbrăţişări, sărutări!" se gândea cu mânie şi cu milă, şi se cutremura tot, văzând sau amintindu-şi sărutările pe care şi le dădeau logodnicii. Repulsia lui avea un izvor tot mai adânc. Privea cu nelinişte, cu o gelozie care creştea repede şi pe care o ascundea cu greu, cum îi şoptea, cum se apleca spre faţa ei, cum o săruta, cum îşi trecea degetele lungi, descărnate, peste părul ei. Îl invidia pentru toate. Cel mai mult îl enervau şoaptele lor.

„Ce tot are animalul ăsta să-i spună?" medita, plecându-se şi mai mult asupra cărţii pe care n-o citea.

Situaţia lui devenea din zi în zi mai insuportabilă. Suferea foarte mult fizic şi moral.

„Cred că sunt bolnav – îşi spunea. După atâta mizerie cât am îndurat, am schimbat dintr-odată condiţiile de viaţă şi asta m-a tulburat.” Dar nu era

numai atât. „A produs oarecare impresie asupra mea şi atâta tot” – răspundea unei întrebări ascunse în adânc. Avea să se convingă în curând că această impresie era cu mult mai puternică decât îşi închipuia el. Iubirea îi cuprindea toată fiinţa, ca valul care se revarsă peste câmpia întinsă.

Se lăsa stăpânit de acest sentiment aproape fără nicio împotrivire, căci ce rost avea să mai protesteze? Ar fi putut oare, dacă ar fi vrut, să nu mai iubească? Nu se gândea, încă, unde îl va duce dragostea, aşa cum nu ştia nici de ce îi era în stare inima. Se convinse că iubeşte într-adevăr abia în următoarea împrejurare: într-o zi de martie, deosebit de caldă şi frumoasă, domnişoara Stefania veni mai devreme, însoţită de slujnică, să facă „curăţenia de primăvară“, cum spunea. În ziua aceea era într-o dispoziţie excelentă, care se vedea limpede pe faţa ei frumoasă ca niciodată. Ochii aruncau priviri vioaie şi înflăcărate, faţa acoperită de o rumenealã uşoară strălucea de frumuseţe, de tinereţe şi mulţumire, iar buzele purpurii păreau că răsfrâng dorinţa de a fi sărutate, de voluptate.

Era parcă într-o stare de aţâţare. Îndruma slujnica cu graţie şi bună dispoziţie. Trebuiau să prindă perdelele. Slujnica se căţărase pe masă şi, stângace, de teamă să nu cadă, voia să agaţe galeriile în cârlige, dar nu ajungea. Domnişoara Stefania, fără să stea mult pe gânduri, trase un scaun lângă perete şi se urcă pe spătar. Ţinându-se cu o mână de rama ferestrei, apucă perdeaua cu cealaltă, se întinse cât putu şi agăţă galeria într-o parte, străduindu-se să ajungă şi în cealaltă, fără să observe că scaunul se depărtase puţin de perete şi începuse să se clatine. Nu ţinu seama de acest lucru

şi, cu îndărătnicia grabei, se căznea să ajungă la cârlig. Totul se petrecu atât de repede, că Józef nu mai avu când să se împotrivească şi nici Jan când să urce în locul ei. Cel din urmă însă ajunse la timp, chiar în clipa când mâna îi aluneca fără putere pe suprafaţa netedă a ramei, iar scaunul era gata să se răstoarne. Şi înainte de a avea timpul să cadă, ba chiar înainte de a-şi da seama de pericol, Jan o prinse din aer în braţele sale puternice. Piept lângă piept, gură lângă gură! Nici nu ştiu când şi cum buzele i se lipiră cu o lăcomie nestăpânită de buzele ei răsfrânte încă într-un zâmbet, şi braţele o cuprinseră, strângând-o cu putere şi dragoste. Fu doar o clipă, dar ţinu cât o veşnicie! De ajuns ca să-şi piardă mintea, judecata şi să înnebunească! De ajuns ca dragostea inconştientă să irumpă cu toată puterea, să hotărască destinul întregului neam omenesc. Înainte ca Józef să poată striga de spaimă sau să vadă ceva, Jan o lăsă jos, apoi, năuc, aproape căzu, fără putere, pe canapea. Era groaznic de schimbat! Buzele albe îi tremurau convulsiv. Faţa îi devenise vineţie. Ochii cu pupilele mărite, ieşiţi din orbite, luminau fosforescent, dar nu vedeau nimic. Era scuturat tot de fiori. Mâinile şi picioarele îi tremurau, ca şi când ar fi fost cuprins de febră. Şira spinării i se îndoise înainte, paralizată parcă de atracţie. Stătu multă vreme până să-şi revină, cât de cât, în fire. Se uita în jur, ca un om care se trezeşte din leşin, fără să vadă nimic. Răsufla scurt, răguşit şi cu greutate.

— Jasiek, te-ai speriat? îl întrebă Józef, ghicind parcă starea în care se afla.

„Ce-a fost asta? Cine vorbeşte? A!“ Şi clipa scursă îi trecu ca un fulger prin minte. Aşadar el era cel

care o strânsese mai înainte în braţe, la pieptul lui, şi o sărutase. Mai simte şi acum pe buze o dulceaţă neînţeleasă, atingerea buzelor catifelate, împungerea sânilor tari şi tineri, greutatea corpului delicios, imobilizat şi mireasma părului. Un fior îi trece prin spate, dinţii se încleştează, braţele i se deschid brusc şi rumeneala îi revine în obraji şi pe buze. La tâmple simte, sub piele, o bătaie repezită şi delicată, iar de la inimă o căldură binefăcătoare, care se împrăştie în tot corpul.

— Stefa dragă, vezi ce uşor se poate întâmpla o nenorocire!

— Da, chiar răspunse, fără să ştie ce spune. Abia acum îşi dădu seama ce s-a întâmplat. Se roşi toată. Stătea cu ochii închişi, cu pieptul scos înainte şi scuturată de fiori, în puterea emoţiei. Buzele îi ardeau, zadarnic şi le umezea mereu. Ardea toată. Încerca o senzaţie necunoscută încă, ceva ca o flacără i se răspândea prin tot trupul. Inima bătea să-i spargă pieptul. Urechile îi vâjâiau, în cap i se învălmăşeau toate; se lipi mai tare de spătarul scaunului.

Nu se simţea jignită, doar o nelinişte fără margini îi stăpânea sufletul. Se întreba: „Ce am?“ şi nu ştia să-şi răspundă. Nu înţelegea încă clocotul sângelui.

Plecă repede îngrijorată, înfricoşată de senzaţia necunoscută care o făcuse să-şi piardă cumpătul. La plecare nu-i întinse mâna lui Jan, nici măcar nu se uită la el. Îi şopti doar cu jumătate de glas: „La revedere".

Ziua era încă luminoasă, aproape caldă. Soarele vărsa pur şi simplu lumina şi căldura în atmosferă, pătrunzând pretutindeni. În aerul limpede, transparent, albăstrui, întunecat la marginile zării,

se simţea primăvara. Petice de pământ eliberate de sub zăpadă înnegreau pe alocuri ca nişte pete sticloase, mustind de apă. Peste tot apă, zăpadă care se topea, noroi... Pretutindeni se vedea reacţia naturii înlănţuite de iarnă, fierberea vieţii, tăinuită încă, pregătiri de luptă, presimţirea victoriei şi a triumfului.

Jan pleacă şi el. Dincolo de gară urcă pe linie. Mergea cu capul ridicat, ochii larg deschişi priveau la toate cu o atenţie deosebită, dar creierul nu înregistra nimic, nu ştia la ce se uită. Simţea doar căldura mângâietoare a soarelui şi căldura iubirii dinlăuntrul lui. Se cufundă în adâncul visărilor de dragoste, păşind pe lângă şinele alungite la infinit... Picioarele-i lăpăiau în noroiul apărut din zăpada topită, capul îi înota în soare şi inima în iubire...

— Iubesc! îngâna cu un zâmbet nespus de bun. Iubesc! şoptea, fixând globul solar, întinderile, turmele norilor de un alb minunat. Iubesc! îi spunea inimii înviate, sufletului asuprit, vieţii izbăvite de fericire, de dragoste şi sentimente nobile. Creştea în el un alt om, un om nou, care iubea şi dorea să fie iubit, care dorea să trăiască. Amintirea visărilor îi arăta un ţel nou în viaţă, pe care nu-l cunoscuse. Dragostea! Era orbit de acest cuvânt care răsuna atât de dulce, atât de minunat. Mizeria şi suferinţele îndurate, situaţia disperată în care se afla pieriseră înăbuşite pentru o clipă. Nu-şi mai amintea de ele.

Când se întoarse, amurgul se lăsa încet peste lume. Spre apus cerul căpăta culoarea aramei. Vântul, nu prea tare, dar geros, îngheţa pământul în straturi subţiri, care se rupeau la fiecare pas. Ici-colo mai licăreau reflexe de lumină, se aprindeau, păleau şi se împrăştiau în umbre. Unde şi unde

liniile lungi ale satelor luceau în ultimele pâlpâiri ale apusului. Stejarii cu frunzele de anul trecut aveau vârfurile scăldate în purpură, iar trunchiurile se cufundau în tulbureala amurgului. Treptat, mohoreala înainta de pretutindeni, acoperind pământul ca o mantie.

Jan se întorcea spre casă, revenind în acelaşi timp şi la realitate. Se elibera din el însuşi. Încetase să viseze şi începea să judece. Gândurile împrăştiate se târau alene, întorcându-se fără plăcere de pe tărâmul fermecat al iubirii. Se întorceau totuşi. Străbătu destul de repede distanţa care-l mai despărţea de locuinţa lui Józef.

În coridor auzi sunetele confuze ale unei discuţii care avea loc înăuntru. Se cutremură. Inima începu să-i bată cu putere.

„Stefa!“ gândi, intrând repede. ÎI văzu pe şef, care stătea lângă patul lui Józio şi îi povestea ceva. La zgomotul pe care-l făcu uşa deschizându-se, cel care vorbea se întoarse destul de repede.

— Tocmai îi vorbeam domnului şef despre tine – strigă Józio.

Jan se înclină, şoptind un salut banal.

— Îi spuneam şi lui ce ţi-am mai spus şi dumitale, că trebuie să mai aştepţi, acum nu e încă nimic.

— Domnul şef a fost amabil şi mi-a promis că n-o să te uite, şi primul loc care se va elibera…

— Primul loc?! Mulţumesc… mulţumesc… răspunse Jan, numai ca să spună ceva. Simţea în el o legănare ciudată, creierul îi lucra cu înfrigurare. Spectrul realităţii îi îndepărtase în parte visurile. Era cuprins treptat de grija banală de fiecare zi. Ecourile înăbuşite ale vieţii trecute îi răzbăteau tot mai greu în memorie şi-i strigau: „Prostule,

prostule!“

— Da, da, primul loc. Îmi aduc aminte perfect de dumneata, hm.

„…Iubesc, iubesc! Eu, un cerşetor, eu, care trăiesc din mila altuia, o iubesc pe logodnica prietenului meu, fără ajutorul căruia aş fi murit de foame. Iubesc o femeie care iubeşte pe altul, mă amăgesc cu dragostea, eu, care n-am niciun adăpost…”

— Numai că acum arăţi mult mai bine!

„… nici măcar o treanţă pe mine. Nimic în trecut şi, ce e mai rău, nimic în viitor… Visez şi realitatea e atât de tristă, iubesc şi el se roagă, cerşeşte un loc pentru mine ca să pot să trăiesc… O, prostule, prostule!“

Asemenea gânduri îi treceau prin mintea adusă la realitate de cuvintele lui Józio. Inima se zbuciuma cuprinsă de prima durere a iubirii conştiente, iar judecata se căznea să găsească o soluţie, o cale de a ieşi din această situaţie! În aparenţă era vioi; îşi dădea toată silinţa, dar nu putea să gândească logic, căci trebuia să răspundă la întrebările şefului, care avea chef de vorbă. Îndruga verzi şi uscate, şi el trebuia să-i răspundă şi să-l aprobe, să-i mulţumească pentru amabilitatea vizitei, pentru onoarea pe care le-o făcuse, să se scuze pentru oboseala şi truda ce i-o pricinuise, să se arate plin de recunoştinţă pentru bunătatea lui şi să-i admire marea înţelepciune. Să-l ridice în slăvi pe el, pe copii, familia, să joace întreaga scenă mincinoasă şi comică a relaţiilor dintre superior şi subordonat.

În cele din urmă şeful binevoi să se ridice, binevoi să-şi ia la revedere, binevoi să îmbrace blana pe care i-o ţinea Jan şi, în sfârşit, binevoi să plece – se grăbea la trenul care tocmai sosise în staţie şi cu

care trebuia să se întoarcă acasă.

Jan îl conduse, cu politeţea obişnuită celor de la căile ferate.

— Prietenul dumitale e bolnav, grav bolnav, hm. Tăcu. Interesează-te şi dumneata, poate se eliberează vreun loc, îi spuse, înclinându-şi abia perceptibil capul spre locuinţa lui Józef – ochii arătau mai mult decât voia să spună prin cuvinte.

Jan înţelese perfect şi nici măcar nu se revoltă faţă de indiferenţa cu care şeful îi dădea să înţeleagă posibilitatea morţii lui Józef. Nu mai schimbară niciun cuvânt. Şeful plecă. Jan se întoarse acasă. Era aproape liniştit. Bucuria aşteptării, poate a îndeplinirii făgăduielii pe care o primise cu o clipă înainte, şi dragostea îl făceau taciturn şi îngândurat. Un egoism cumplit îl luă cu totul în stăpânire. I se părea că vede limpede înaintea lui căminul liniştit şi alături iubita – logodnica altuia. „Doar n-o să o ia cu el în mormânt – se gândea. Iar femeile, chiar dacă iubesc, trebuie să uite când iubitul nu mai este… o să uite.“ Vedea atât de limpede acum, după cuvintele şefului, toate se înşiruiau atât de logic, încât nici nu-i trecea prin minte că poate să se ivească ceva care să dărâme acest castel închipuit…

„… Ce-ar putea să mă împiedice? Józef o să moară, zilele lui sunt numărate" – şi cerceta cu deosebită grijă toate manifestările bolii. Nu vedea nimic care să-l neliniştească. Îi reveni energia, vioiciunea şi setea de a trăi activ. Cu ajutorul impiegatului care venea deseori să-l viziteze pe Józef, îi cunoscu pe toţi cei de la gară. Nu procedă aşa dintr-o nevoie lăuntrică, ci pentru că puteau să-i fie folositori. Şi îi erau, într-adevăr, pentru că în curând deveni un partener plăcut şi amabil, invitat cu plăcere la

jocurile de cărţi. Dorea asta, ca s-o poată întâlni mai des pe Stefa în afară de casa lui Józef. Şi ea? Ea, care în prezenţa lui Józef era destul de rece şi temătoare, evitând înadins nu numai cuvintele, dar şi privirile lui Jan, în alte părţi era liberă, ispititoare, vorbăreaţă până la flecăreală şi exagerat de amabilă. Se simţea atrasă de Jan, de frumuseţea lui bărbătească, puţin sălbatică, de forţa pe care o vedea în el, sau poate – cine poate ghici inima unei femei? – de soarta lui nefericită şi de iubirea puternică, pe care trebuia s-o observe în ochii lui. Îl iubea pe Józef, îl iubea, îşi repeta zilnic, dar asta n-o împiedica să rămână cu şi mai multă plăcere cu Jan. Se străduia chiar să-i fie de folos, cu delicateţe şi fără să se observe, rugându-i pe cei pe care îi cunoştea să-i ofere ceva de lucru. Purtarea ei o numea compătimire faţă de viaţa lui mizeră. Datorită eforturilor ei, Jan primi o meditaţie nu departe de gară, la unul dintre supraveghetorii de linie. Trebuia să înveţe câte două ore pe zi un nebunatic de copil dezgustător de necioplit, şi pentru asta i se plăteau şase ruble pe lună.

„Sunt bune şi astea“ – se gândea şi, după prima lecţie, în cursul căreia află cui îi datora această posibilitate de a câştiga un ban, căută un prilej să-i mulţumească. Ocazia se prezentă chiar în aceeaşi zi. Impiegatul veni să-l invite la o partidă de cărţi.

Acceptă cu bucurie şi plecară. Impiegatul se opri la gară, iar el se duse drept la locuinţa acestuia.

În salonaş nu mai era nimeni afară de Stefa şi mama ei. În curând un zornăit de sticlă spartă se auzi în bucătărie şi bătrâna alergă, văietându-se de slujnică.

Rămaseră singuri… Discuţia, destul de vioaie

înainte, se întrerupse. Se simţeau încurcaţi. Ea îşi pironi ochii pe împletitură, numărând ocheţii cu o atenţie deosebită şi mişcând din croşetă.

El se ridică de pe scaun, aruncând priviri cercetătoare spre uşă şi la fereastră.

Ea presimţi asta şi se înfioră, plecându-şi şi mai mult capul asupra lucrului. Jan îi luă mâna şi o lipi de buzele lui înfierbântate, şoptindu-i:

— Mulţumesc, mulţumesc…

Îşi ridică spre el faţa îmbujorată, în ochii măriţi juca o lumină ameţitoare de duioşie şi emoţie.

— De ce îmi mulţumeşti? În glas răsuna o notă dulce, mângâietoare.

— Pentru bunătatea inimii, datorită căreia am primit meditaţia.

— Bine, dar eu n-am niciun merit, fratele meu… eu doar i-am adus aminte.

— Atunci îţi mulţumesc de sute de ori tocmai pentru că i-ai adus aminte, pentru tot ce-am dobândit graţie dumitale şi…

— Şi pentru ce altceva? întrebă.

— Pentru fericire!

— Pentru fericire? Cum asta? Şi cu o mişcare înceată vru să-şi retragă mâna din mâinile lui. Nu o lăsă. Îi luă amândouă mâinile şi i le acoperi de sărutări. Se simţea încătuşată de voinţa lui. Tremurul lăuntric pe care i-l simţea în sărutările nervoase, în glasul întretăiat, potolit, dar care o atrăgea ca un magnet, i se transmise şi ei. Răsuflarea i se îngreuia şi inima îi bătea mai repede. Privirea îi ardea şi înfiorarea o cuprindea ca atunci. Mâinile lui o frigeau, ochii o hipnotizau. Cu gândul i se arunca în braţe, se ghemuia cu dragoste la pieptul lui, îi săruta ochii, gura, fruntea, părul şi

se cufunda în nemărginirea voluptăţii necunoscute. Dar nu făcea nimic din toate acestea, nu avea putere, simţea numai că trebuie să se întâmple ceva important, se temea, dar aştepta cu însetare. Sângele tânăr, trupul proaspăt, necunoscând extazul şi voluptatea, simţurile de femeie tânără, sănătoasă, în plinătatea forţelor, aţâţate de apropierea bărbatului, de răsuflarea lui fierbinte, de privirea plină de duioşie şi de foc, buzele pline, pregătite pentru sărutări – toate acestea o cutremurau, înflăcărând-o. Doar frânturi ale conştiinţei tulburate îi aduceau în imaginaţia înfierbântată faţa lui Józio. Era la vârsta când totul în ea anunţa femeia, vârsta aşteptării şi a dăruirii.

— Domnule Jan, ce faci? – spuse încet, abia şoptit.

— Te iubesc… te iubesc! Te iubesc, iubita mea! răspunse cu jumătate de glas, trăgând-o spre el.

Nu se mai împotrivea, abandonându-se în braţele lui pe jumătate ameţită.

— Te iubesc, viaţa mea, fericirea, lumina mea, te iubesc – şoptea îmbătat, răpit, acoperindu-i faţa, părul, ochii şi gura de sărutări.

Nici măcar nu-i mai întorcea sărutările, doar la urmă îşi lipi gura de gura lui, rămânând aşa, fără suflare, o clipă lungă, lungă…

O umbră trecu pe la fereastră. Jan văzu, o lăsă aproape inconştientă pe scaun, iar el se aşează mai departe.

Petrecură seara ca de obicei, numai că Jan îi cuceri pe toţi cu umorul şi verva lui.

La joc norocul era mereu de partea lui şi cărţile îi veneau singure în mână. Stefa nu se arătă toată seara în salon.

— O doare capul, nu prea se simte bine… o scuză

bătrâna.

Jan zâmbi imperceptibil, ştiind prea bine de ce nu venise. O vedea încă aprinsă la faţă şi tremurătoare, strecurându-se în camera ei de fată ca să-şi liniştească inima învolburată şi nervii.

„Draga de ea... iubita... gândea cu bucurie – mă iubeşte – adăuga, amintindu-şi cu voluptate sărutul ei – mă iubeşte".

Nu fusese niciodată iubit, aşa că nu trebuie să mai vorbim de impresia pe care o producea asupra lui gândul acesta.

Când se întoarse acasă, îi spuse din senin lui Józef:

— Ştii ce, dragostea e totuşi un lucru minunat, da, minunat.

— Cum ai ajuns la această părere care contrazice vechile tale convingeri?

„Iubind!" îi stătea pe buze să spună, dar se abţinu la timp. O umbră îi trecu pe faţa însorită şi răspunse:

— M-am gândit serios la această problemă; azi la impiegat s-a vorbit despre asta...

— Ce v-a făcut să abordaţi această temă veşnic proaspătă?

— Nu-mi mai aduc aminte. Dar am ajuns la concluzia că fără dragoste n-ar mai putea exista dorinţa de a trăi. Căci la ce bun? Care ar mai fi scopul vieţii?

— Se vede că ceva te-a impresionat în mod deosebit, de vorbeşti atâta despre asta.

— E, ce-ar putea să fie?

— Poate norocul meu şi al Stefei, iubirea şi fericirea noastră?

— Da, probabil! Îi venea să izbucnească într-un hohot de râs grosolan, batjocoritor. Auzi! Stefa lui

iubitoare, fericită şi îndrăgostită de el. E grozavă maimuţa asta în agonie cu optimismul şi pretenţiile ei. Şi îi aruncă o privire plină de dispreţ şi de ură. Da, era prima dată când simţea că îl urăşte. Pentru prima dată se gândea că totuşi această maimuţă, cum îl numea, acest ofticos stătea de-a curmezişul scopului său şi al visurilor sale. „Dacă se însănătoşeşte, s-au dus dracului toate proiectele mele” – medita întunecat. Nu va mai căpăta locul şi va pierde şi iubita! „Oh, n-ajungi tu să mă lipseşti de această fericire! N-am să mă las furat!"

Dar în acelaşi timp teama i se strecura în inimă şi o întrebare neliniştită îi încolţi în creier:

„Şi dacă se face bine, dacă se înzdrăveneşte?“ Acum în fiecare zi această întrebare înfiptă adânc în fiinţa lui nu-i dădea pace, mistuindu-l.

Ultima vizită a şefului, vorbele lui pline de tâlc şi încurajare, observaţiile personale, toate astea îl convingeau şi mai mult că moartea lui Józio însemna salvarea lui. Iar iubirea adăuga numai dorinţa acestei morţi, pe care o aştepta cu însetare. Abia acum îi trecu prin minte că putea să se facă bine sau să bolească încă multă vreme. Putea el oare să binecuvânteze o asemenea hotărâre a destinului? O, nu! De o mie de ori nu!

„Ce-i de făcut? Ce-i de făcut?“ îşi repeta, uitându-se la faţa bolnavului care din cauza propriilor temeri i se părea mai sănătoasă, mai plină de forţă şi de viaţă.

Umbla mult, adâncindu-se în această nelinişte chinuitoare. Adeseori, când medita copiii, i se părea că vede faţa lui Józef peste capetele băieţilor, o faţă rotundă, viguroasă, strălucind de mulţumire. Se trezea uneori noaptea năpădit de o sudoare rece,

fiindcă imaginaţia, gândurile preocupate mereu de Józef îi repetau, în delirul viselor, imagini fantastice ale temerilor lui. Îl visa în mii de situaţii şi totdeauna sănătos, aproape totdeauna cu Stefa alături. Veseli şi fericiţi, păreau că râd de el.

Nu credea în vise, dar fără să vrea se temea de ele. Avea impresia că cineva necunoscut şi crud îi depăna înadins în minte aceste scene înfiorătoare ale „fericirii lor“. „Ce să fac?“ repeta în cursul nopţii care nu-i aducea alinarea nicio clipă, cuprins de o furie neputincioasă. Oh, nopţile acestea fără somn! Orele acestea lungi, nesfârşite ca veşnicia, orele acestea pline de chinuri nespuse, ore în care minutele păreau secole! Ore în care viaţa activă cedează în faţa imensităţii tăinuite a simţirii, în care fâşâitul şoarecilor face impresia unor tunete, în care auzim propriul nostru eu. Îi apăreau umbre imperceptibile, ca nişte himere, ca nişte fantome pline de groază. Toate gândurile, temerile, dorinţele, durerile şi suferinţele se strecoară din vizuinile ascunse ale creierului şi ale nervilor şi se înalţă înveşmântate în formele monstruoase ale fanteziei, se leagănă, înconjură, ameţesc cu haosul înspăimântător al amintirilor şi cedează mereu unora care, la rândul lor, lasă locul altora noi! Oh, nopţile acestea, când aşteptaţi somnul ca o izbăvire şi nu vine! Vrei să uiţi de toţi şi toate şi nu poţi. Închizi ochii, dar vezi cu mintea, te întorci de pe o parte pe alta, te aşezi mai bine, zadarnic însă. Câteodată doar spaima nemărginită se ridică din adâncul camerei întunecate, ori din tine însuţi, strivindu-te cu imensitatea ei, de adormi, în sfârşit, obosit şi leoarcă de sudoare. Jan trecea prin chinuri cu mult mai mari decât s-ar putea exprima prin

cuvinte. Uneori numai auzea respiraţia uşoară a lui Józef şi se scula de pe canapea numai în cămaşă, se apropia încet de patul lui, ţinându-şi răsuflarea ca să nu-l trezească, se apleca şi privea la cel care dormea.

Icoana Maicii Domnului agăţată într-un colţ al camerei de Stefa părea că se uită peste flăcăruia uleioasă ce licărea în candela atârnată în faţa ei. Lumina slabă, de un galben murdar, arunca reflexe nesigure pe faţa bolnavului. În această semiobscuritate tremurătoare, trăsăturile aveau contururile ascuţite, faţa părea alungită, mai suptă, iar ochii acoperiţi de pleoape semănau cu găvanele unui cadavru.

Se îndepărta mulţumit, pentru ca ziua să se frământe iarăşi, chinuit de impresii de-a dreptul contrarii. Nu avea o clipă de linişte, de tihnă şi, pe deasupra, nu putea să se întâlnească cu Stefa, care aproape că nu mai ieşea nicăieri de când o văzuse ultima oară. Era slăbită, spunea bătrâna, suferea de nervi, adăuga fratele.

Józef se simţea într-adevăr cu mult mai bine. Forţele şi sănătatea îi reveneau odată cu primăvara şi căldura soarelui. Doctorul, care mai înainte era un musafir aproape zilnic, acum venea destul de rar, o dată pe săptămână. Îşi freca mâinile, bătea bolnavul pe umăr şi spunea, arătându-i cu mâna pe fereastră vremea frumoasă de primăvară:

— Domnule, asta e cea mai bună medicină pentru dumneata. Iar leacul ăsta e de-a dreptul minunat, minunat – adăuga mai încet, întâlnind-o la bolnav pe Stefa cu mama ei. Ştia de legătura dintre ei.

O dată se întâlni cu Jan la gară. Se cunoşteau.

— Ei, cum e cu bolnavul? întrebă Jan, silindu-se să

se arate indiferent.

— Vezi dumneata, dragă domnule, dacă pacientul mai rezistă şi luna asta… era pe la jumătatea lui aprilie.

— Da… interveni repede Jan cu vocea mai sigură.

— Atunci poate s-o mai ducă până la toamnă, cel mult până în primăvara viitoare. Dragă domnule, asta e tuberculoza adevărată, boala e una, dar în evoluţia ei poate să aibă momente foarte interesante, mai ales, dragă domnule, aceste schimbări continue… Ai impresia că e gata, *mortus*, şi se face mai bine, se face mai bine, chiar foarte bine şi deodată gata! şi s-a dus!… Asta-i situaţia, dragă domnule… Domnul Józef poate să moară peste o săptămână, dar poate să trăiască încă un an… Asta e!

— N-o să trăiască mai mult de o săptămână, o nu – mormăi printre dinţii încleştaţi şi se despărţi de doctor. O văzuse pe Stefa trecând pe la geam şi se apropie. Fata deschise fereastra şi îl chemă înăuntru.

Intră grăbit. Domnişoara Stefania stătea la pian, întorcând automat notele.

Nu răspunse nimic la salutul lui plin de dragoste sinceră, de grijă, nu-i întinse mâna. Faţa îi era puţin palidă, acoperită parcă de o umbră de asprime; ochii tiviţi de cearcăne întunecate aveau expresia unei hotărâri reţinute. Buzele, strânse uşor, erau arse de fierbinţeală. În întreaga făptură i se citea un fel de încordare, o energie artificială. Jan nu ţinu seama de asta şi o luă de mână, dar ea şi-o retrase repede.

— Domnişoară! Stefa dragă, nu te-am văzut de atâta vreme!

Îl întrerupse repede:

— Domnule Jan! am vrut să te întâlnesc…

— Copilă! Binecuvântat să fie cerul dacă ţi-a inspirat asemenea gânduri…

— Am vrut înadins să te văd ca să-ţi spun… vorbea încet şi cu greutate, fără să se uite la el.

Jan auzi ultimul cuvânt şi continuă cu avânt şi bucurie în ochi:

— Ca să-mi spui că mă iubeşti… O, scumpă, iubită…

— O, nu, ci ca să-ţi spun că nu te iubesc pe dumneata şi să te rog să ştergi din minte clipa aceea fatală, ca să-ţi spun că cele ce s-au întâmplat s-au întâmplat fără voia mea şi a fost rău… Dacă dumneata ai văzut altceva în grija mea, te-ai înşelat… eu sunt logodnica lui Józio şi numai pe el îl iubesc… Da, îl iubesc! spunea apăsat, ca şi când din acest „îl iubesc" ar fi luat toată puterea pentru această scenă. Ar fi o josnicie din partea mea şi a dumitale să înşelăm astfel un om bolnav – rostea încet, dar apăsat, cuvânt după cuvânt. Jan înţelese totul.

— Aşadar? întrebă.

— Te rog să… uităm… şi să rămânem prieteni.

— Şi dacă eu te iubesc? întrebă privind-o drept în ochi.

— Uită-mă…

— Nu, domnişoară, asta nu pot s-o fac. Dacă aş simţi că te-aş putea uita vreodată, aş pleca imediat şi aş sfârşi cu toată mizeria spânzurându-mă de primul copac pe care l-aş întâlni. Nu. Stefa! Nu, iubito! şoptea cu glas implorator, plin de lacrimi, durere şi dragoste. Te iubesc mai mult decât orice, mai mult decât viaţa. Pentru mine tu eşti fericirea,

gloria, nu eşti numai o divinitate oarecare, ci însuşi Dumnezeu. Nu înţeleg viaţa fără tine, nu vreau… Acum, când am dreptul să mă simt fericit, când mă iubeşti, căci ştiu că mă iubeşti şi tu, ştiu, tocmai acum tu îmi ceri să te uit. O! Fie-ţi milă, pe mine nu m-a iubit nimeni, n-am pe nimeni pe lume afară de tine. Mă împingi iar în prăpastia întunecată a unei vieţi disperate, în acest mormânt fără soare şi fără lumină, şi asta o faci tocmai tu, fiinţa pe care o iubesc atâta şi care mi-a arătat că mă iubeşte!

— Nu te-am iubit, nu te iubesc – şopti, plecându-şi capul instinctiv, ca să ascundă lacrimile care i se îmbulzeau sub pleoape.

— Nu mă iubeşti?… Nu m-ai iubit?…

— Nu… niciodată… îi răspunse abia auzit şi începu să suspine.

Tăcură. Liniştea purta semne prevestitoare de rău. Inima domnişoarei Stefania batea cu o hotărâre disperată. Simţea că dacă mai rosteşte numai câteva cuvinte pe acest ton nu mai rezistă şi i se aruncă în braţe. Tremura înfricoşată şi asculta să vadă dacă el nu spune nimic. Bietul suflet tulburat aproape că visa, gândurile îi alergau învălmăşite. Nu credea că o să fie chiar atât de greu.

— Niciodată… repetă Jan după o clipă cu vocea aproape naturală. Se înţelege! E un nonsens să iubeşti un calic fără niciun rost, e limpede. Sunt eu oare ceea ce fetele numesc o partidă bună? Nicidecum. Sunt un cerşetor, un vagabond fără viitor, care trăieşte pe spinarea altuia… Te porţi rezonabil, ce să mai vorbim, cu totul rezonabil…

— Domnule Jan – exclamă repede şi obrajii i se înroşiră de indignare. Domnule Jan, mă jur pe orice că nu m-am gândit la situaţia dumitale, n-ai

dreptate să mă învinuieşti… Crede-mă, că nu e asta, nu pentru asta… Nu putu să mai vorbească, lacrimile reţinute atâta timp i se scurgeau ca un şirag de perle pe faţă. Toată energia i se topea în lacrimi.

— Bine, cred, voi proceda cum se cuvine… iubita mea sfântă. Îi sărută mâinile şi ieşi în fugă.

O înţelegea pe deplin şi îi dădea dreptate. Şi toate astea din cauza acestui… E o femeie sfântă! Un suflet curat.

„Ajunge! Trebuie să sfârşesc într-un fel… Poate să mai trăiască încă vreo săptămână? Îl voi ajuta eu să nu trăiască mai mult, îi voi face ultimul serviciu prietenesc… De ce să ne chinuim cu toţii? Nu-i aşa, de ce?“ aruncă întrebarea undeva în întunericul care se lăsa peste lume, în adâncimile spaţiilor întunecate, în întinderea fără sfârşit. Sau poate numai în conştiinţa lui? Nu ştia cum o să se înlâmple, dar simţea că o va face, că trebuie s-o facă! Se hotărâse să termine cu el şi nu mai ezita. Căuta un mijloc. Mintea îi era înceţoşată. Aproape ca nu mai deosebea ce e rău şi ce e bine în înţelesul general. Pentru el era rău doar ce-i stătea în cale. Instinctele dormitau, neavând ocazia să izbucnească. Animalul urla spre libertate de sub învelişul omenesc – la pradă! Dă-i drumul!

„Uşor, uşor! Trebuie să procedez cu cap. N-o să ucid un om pentru un furtişag banal“ – se gândea, intrând în casă.

Józef şedea în fotoliu cu o carte în mână. Lampa care se afla înaintea lui, acoperită cu un abajur trandafiriu, arunca o lumină delicată şi veselă în toată încăperea. Îşi ridică faţa spre cel care intra cu o bunăvoinţă sinceră:

— Bine că ai venit!

— Ei?

— Am aici un lucru minunat, poemul lui Shelley *Prometeu descătuşat.* O să-l citim împreună, nu-i aşa?

— Ah, poezia scrisă! exclamă Jan dispreţuitor. Ce înseamnă asta faţă de poezia vie, care pulsează nemuritoare în natură! Dar n-are importanţă, pot să mai suport şi alta. Shelley Byshe, lord, nobil, suflet de mimoză – un isteric care se uită la natură cu ochii unui mare magnat, păgân şi panteist la un loc. Un exemplar interesant din punct de vedere patologic, harfă cu strunele sfărâmate, bocitor al sufletului, un mic Hamlet cu stomacul şi buzunarele pline… Rapsod cu fruntea-n nori, care trăia cu trei femei deodată. O! poeţii – popor de înşelători!

Începu să citească. Józef se aşează comod în fotoliu, rezemându-şi capul de spătar, ochii îi rătăceau fără ţintă, stătea lăsat pe spate, aşa că tot capul era cufundat în umbră… Doar gâtul alb, delicat, slăbit de boală, apărea în lumina vie a lămpii!

Jan citea, dar în pauze îşi arunca ochii curios şi insistent la gâtul lui Józio. Cu greu îşi dezlipea privirile. Se lăsa în seama unei atracţii necunoscute. Simţea o dorinţă nebună să atingă pielea aceea lucitoare ca atlazul. În cele din urmă, nu putu să se mai stăpânească, se ridică şi atinse cu vârful degetelor pielea caldă şi moale. Józef tresări violent.

— Ce-i asta? întrebă pipăindu-şi gâtul cu grijă.

— Nimic… mi s-a părut… că… a învineţit… M-am aplecat să văd şi te-am atins fără să vreau.

Şi continuă să citească.

A doua zi se treziră târziu. Józef, întristat şi amărât, se plânse că a visat urât…

— Ce-ai visat?

— Mai nimic… fleacuri. O apă mare, plină de peşti monstruoşi. Ai să râzi când am să-ţi spun că de câte ori visez aşa ceva, de atâtea ori mi se întâmplă o nenorocire…

— E, ce poate să ţi se întâmple! Asemenea presupuneri sunt o prostie!

— Nu o dată m-am convins că nu e chiar o prostie. O să mi se întâmple ceva! Dar ce? şi se adânci în gânduri.

Jan tremura tot.

— Presimţire! şopti. Aşadar e adevărat că există presimţiri! Ciudat! Dar nu renunţă la hotărârea luată. Nu simţea nicio remuşcare. Înlăuntrul lui nu-l reţinea nimic de la săvârşirea crimei, nici inima, nici frica de răspundere, nimic. Toate îl împingeau spre această faptă. Era pe deplin liniştit şi rece, cântărea tot ca un socotitor dibaci.

Locul îl va avea cu siguranţă şi Stefa îl iubeşte, o încurcă doar promisiunea făcută bolnavului. În sfârşit, va începe să trăiască cu adevărat, în sfârşit!

Îşi trecu repede în revistă viaţa dinainte, dar atât de repede îşi aruncă în trecut ochii sufletului, fără păreri de rău, fără regrete, ca un muribund care n-a încercat decât suferinţe şi dezamăgiri şi care se desparte de viaţă fără să iubească pe nimeni şi fără să fie iubit.

— Nu mă mai întorc acolo, nu – şopteşte şi gândul îi aleargă în altă parte, în sferele necunoscute ale viitorului…

Într-o noapte, stând în pat, Jan hotărî că „astăzi", dar parcă tot nu-i venea şi amână câteva zile, fără să-şi dea seama de ce. Nu-i era frică, încerca însă o repulsie fizică faţă de efort. Dar azi trebuie…

Ieri Józef se simţise mai rău, suferea şi se plângea faţă de el şi de Stefa de tulburări şi de nelinişte, îl înăbuşea ceva în piept, era surescitat de o teamă nelămurită.

Jan privi spre patul lui. Dormea agitat, chinuit de fantomele din vis. Spunea ceva, mişca din buze şi dădea din mâini. În cameră era destulă lumină, Jan îl vedea perfect, zăcea întins pe spate. Candela ardea, ca de obicei, în faţa icoanei, aruncând un cerc larg de lumină. Luna plină trimitea pe fereastră un buchet lung de raze argintii, care cădeau pieziş pe patul lui Józef.

Era linişte deplină. Doar trenul trecea cu vuiet din când în când prin gară. Geamurile zăngăneau şi întreaga încăpere se cutremura. Melancolia tăcerii era adâncă, lumina lunii acoperea totul de reverie. De pe pereţi, din ramele tablourilor se plecau din loc în loc în semiobscuritatea străpunsă de clipirile candelei capete şi figuri pictate; aşa de plastic se desprindeau pe fondul întunecat, încât păreau că tremură, că trăiesc…

Umbre cenuşii, subţiate de lumină, ca nişte văluri de ceaţă, se trăgeau spre tavan, lăsându-se apoi prin colţuri şi adâncituri.

Încet, fără cel mai mic zgomot, Jan se sculă din pat şi, desculţ, numai în cămaşă, se opri să asculte. Tăcerea domnea pretutindeni. Doar ecourile discuţiilor amuţite, ale râsetelor şi oftaturilor stinse, ale întregii vieţi care pulsase odinioară între pereţii aceştia, păreau că tremură, răsunând în tonuri imperceptibile pentru urechea omenească, se târăsc pe pereţi, se leagănă pe umbre şi se aud tot mai încet, mai încet, îndepărtându-se în infinit.

Jan, se înţelege, nu se gândea la asta. Era numai

ochi şi urechi. Se apropie în vârful picioarelor de fereastră şi privi afară, dar nu zări pe nimeni. Se întoarse la uşa de la intrare şi pipăi zăvorul – era tras. Se duse apoi la bucătărie – închisă pe dinăuntru. Îi era cam frig, dar nu tremura. Înainta automat, liniştit, pe un drum cotit. Făcea impresia unui demon. Faţa lividă, ochii retraşi adânc în orbite alergau cu o iuţeală fantastică de la un obiect la altul. Avea palmele cu degetele desfăcute, crispate şi transpirate, reci. Îşi încleştase dinţii cu putere, ca să nu clănţăne, frigul îl pătrundea tot mai tare. Faţa parcă îi îmbătrânise, slăbise şi se boţise ca o cârpă, se făcuse vânătă. Ridurile din jurul ochilor se adânciseră ca nişte brazde şi ieşiseră la suprafaţă, acoperindu-i tâmplele ca o plasă deasă. Se plecă înainte ca pentru a sări, se mai uită o dată cercetător împrejur şi se furişă spre Józio. Traversarea camerei îi păru o veşnicie. Acum îşi ţinea privirile înfipte în gâtul bolnavului, descoperit şi culcat lejer pe pernă. Józef respira foarte slab, îşi ţinea mâna stângă sub cap, iar dreapta pe plapumă. Jan o atinse, era fierbinte şi uscată. Ridicând-şi mâna încet, ajunse la gât. Se încordă straşnic, încovoindu-şi spinarea ca un arc, cuprinse cu toată palma dreaptă gâtul celui care dormea şi îl apăsă în pernă cu o putere nebună. Józef deschise larg ochii, aproape ieşiţi din orbite, ochii în care se mai vedea încremenirea somnului, plini de durere şi înfricoşare. Făcu o mişcare de împotrivire cu capul, vru să se ridice… Privirile li se întâlniră pentru ultima dată.

— Ja… vru să rostească, dar restul se pierdu într-un geamăt greu ca oftatul şi, împins de instinctul de conservare, îşi aruncă trupul de-a curmezişul

patului. Repede ca fulgerul Jan smulse cu mâna stingă perna de sub el, i-o puse pe faţă şi se lăsă cu toată greutatea corpului său puternic peste el. Câteva horcăituri slabe şi răguşite, câteva tremurări ale corpului, câteva mişcări din mâini şi din picioare, tot mai slabe, la intervale tot mai mari, şi Józio se stinse…

Jan mai aşteptă o clipă şi se ridică.

Îi puse perna sub cap, îndreptă puţin plapuma mototolită, se depărtă câţiva paşi şi privi… Józef zăcea aproape în aceeaşi poziţie ca înainte. Doar pe buze îi apăruse o spumă uşoară, iar obrajii se învineţiseră pe lângă urechi. Avea ochii larg deschişi, fără viaţă, sticloşi, pironiţi în gol; pe faţă îi îngheţase o expresie de spaimă cumplită.

— S-a făcut… şopti, şi cu acest cuvânt pe buze se culcă… îi era foarte frig şi se simţea groaznic de obosit. Îl treceau fiorii şi dinţii îi clănţăneau. Picături de transpiraţie i se scurgeau pe faţă. Nu se gândea la nimic. Tremura tot, parcă era cuprins de febră. Toate părţile corpului îi tresăreau ciudat, trupul i se mişca asemenea unei pendule, iar mâna dreaptă era împinsă de un reflex înainte. Se zgârci tot, strângându-se ca un ghem, se înveli bine cu plapuma până peste frunte şi adormi cu faţa la perete…

Liniştea era la fel ca înainte, nu se schimbase nimic, nu mişca nimic.

Luna îşi cobora zborul, privind pe fereastră, plutea măreţ pe fondul întunecat al cerului presărat cu stele. Îşi continua călătoria, purtând în cutele luminii liniştea, tăcerea, uitarea. Plutea ca o corabie cu pânze de infinit spre un ţel necunoscut, luminând munţi, păduri, câmpuri, copii, bătrâni, virtute şi

crimă, destrăbălare şi veselie, la fel de indiferentă, la fel de rece…

Liniştea era la fel ca înainte. Erau doi ca şi mai înainte, numai că răsuflarea unuia se auzea întreruptă ca nişte suspine, ca o rugăminte, iar celălalt, adâncit în nefiinţă, privea în nemurire cu pupilele mărite, fără strălucire, moarte, iar buzele strâmbate de durerea de pe urmă păreau să rostească strigăte de jale şi de plâns. Amândoi păreau că aleargă cu reproşuri şi plângeri uriaşe spre necunoscut, la pământul mamă care îşi sileşte fiii să se ucidă unul pe altul, ca să poată să trăiască…

A doua zi dimineaţa, slujitorul care venise să ia ghetele să le cureţe fu primul care observă moartea lui Józef. Se iscă o mare fierbere. Jan se trezi şi se îmbrăcă cât se poate de calm. Evita doar să se uite la răposat. Veniră cunoştinţele de la gară: impiegatul, bătrâna intră ţipând, apoi domnişoara Stefania, cu lacrimi în ochi, palidă şi înfricoşată, căzu în genunchi, îşi ascunse capul în palme şi se rugă o clipă. La amiază veni şi doctorul. Se uită, clătină din cap şi se întoarse spre Jan, spunându-i:

— Ei, vezi, dragă domnule. Nu ţi-am spus eu: poate o săptămână ori poate un an? Dumneata n-ai auzit nimic?

— Nu… abia dimineaţa m-a trezit slujitorul, strigând că a murit Józef.

— Asta e! Asta e! A fost şi nu mai este… Păcat… păcat! se văieta. Se mai învârti o vreme prin gară şi plecă, anunţând că va veni la înmormântare.

În aceeaşi zi, Jan se mută în locuinţa unde medita copiii. Se purta fără stânjeneală; era puţin trist, atât

cât îi cerea bunăcuviinţa. Avea impresia că nu simte nimic. Se străduia să-şi înăbuşe amintirile, încă neclare, prin muncă şi alergătură, risipindu-şi atenţia în toate părţile. Şi reuşea. I se părea că îl desparte o depărtare uriaşă de clipa aceea. Ar fi plecat chiar astăzi la şef să-i ceară locul vacant, dar o asemenea purtare i se părea bătătoare la ochi, deoarece ar fi dat ocazie lumii să vorbească pe socoteala lui. Voia să petreacă în singurătate cele câteva zile de aşteptare, departe de locul amintirilor, dar a doua zi trimiseră după el. Venise sora răposatului, aşa că trebui să povestească totul, să arate lucrurile rămase, să joace comedia durerii de prieten, apoi să asiste la înmormântare.

Nu i se putea aduce niciun reproş, simţea numai că naturaleţea lui era puţin prea ţeapănă, cam forţată. Veni şi ziua înmormântării, la care se duse cu curaj.

O ducea de braţ pe mama domnişoarei Stefania. Câteva persoane cunoscute şi câţiva curioşi alcătuiau cortegiul mortuar, care se îndrepta spre cimitirul modest al satului.

Acolo, în acel loc pătrat, înconjurat doar de şanţuri acoperite de tufe de răchită, printre plopii bătrâni cu crengile şi coaja rupte de furtuni şi trăsnete, printre mormintele modeste, a căror singură podoabă erau tulpiniţele de lumânărică de anul trecut, urechelniţă galbenă, cimbrişorul mirositor, din loc în loc, câte o cruce cioplită grosolan şi tufişurile de Lemnul-Domnului dezgolite de frunze de cu iarnă, avea să odihnească cel ucis… Ajunseră. Frunzele de anul trecut aşterneau pământul; pe alocuri, prin stratul de tufe uscate răzbeau cu greu smocuri de iarbă verde. Crinii îşi scoteau cu

prudenţă din pământ frunzele lungi şi ascuţite, iar urechelniţele începeau să acopere movilele mormintelor cu un covor galben-verzui. Groapa adânc săpată a mormântului, cu pământul galben, primi coşciugul în îmbrăţişarea-i rece fără împotrivire.

Preotul cântă rugăciunile de înmormântare. De undeva din apropiere îi răspundea ciripitul vrăbiilor şi vântul aducea ecoul îndepărtat al trenurilor care treceau fluierând.

Răsună un zgomot sinistru. Preotul aruncase primul peste coşciug un bulgăr îngheţat. După el porniră şi ceilalţi. Jan se cutremură, i se părea că aude în aceste ecouri nişte gemete înfundate. Privi în jur. Toţi aveau feţele triste. Stefa plângea. Înconjurau mormântul ca o cunună, călcau pământul reavăn şi îi aduceau mortului ultimul prinos, aruncând peste coşciug bulgări de pământ.

Era liniştit, dar ceva tremura îngrozitor în el, astupându-i gâtul şi înăbuşindu-i respiraţia. Se aplecă şi el şi luând o mână de pământ o presără peste coşciug. Îl învălui o răsuflare de gheaţă. Se uită în groapă, ca şi când ar fi vrut să verifice dacă pământul cădea acolo unde trebuie şi se trase repede înapoi. I se părea că cele două pupile luminoase, pline de durere şi înfricoşare, ca atunci, străpungeau capacul şi îl priveau cu aceeaşi expresie.

— Halucinaţii… şopti, ştergându-se la ochi şi străduindu-se cu toată puterea voinţei să înăbuşe această impresie.

În cele din urmă trista ceremonie luă sfârşit. Toate au un sfârşit.

Toţi se întoarseră la ocupaţiile, interesele şi

treburile lor. Când arunci o piatră în inima curentului, apa se bulbuceşte puţin, la suprafaţă se arată câteva băşici, se formează câteva cercuri şi cât ai clipi din ochi oglinda apei se rostogoleşte mai departe cu vuiet – indiferentă…

Jan se întoarse la meditaţii, era bolnav, tulburat, de abia se mai putea ţine pe picioare. După câteva ore de efort, fu nevoit să se culce, dar nu se simţi mai bine şi se chinui toată ziua; nu putea nici să stea întins pe pat şi nici să adoarmă. De un singur lucru se temea: să rămână singur cu gândurile lui. Sub diferite pretexte chema ba copiii, ba pe slujitor şi discuta cu ei, întrebându-i de lucruri care nu-l interesau câtuşi de puţin. A treia zi de la înmormântare veni impiegatul, chipurile pentru că-i era în drum. Se arătă îndurerat de boala lui, şi aşa, ca din întâmplare, îl întrebă ce are de gând să facă.

— Sincer vorbind, nici eu nu ştiu, spuse Jan evaziv.

— Doar n-ai să rămâi aici? Situaţia asta nu corespunde pregătirii dumitale şi apoi nici nu ţi-e de vreun folos. Uite ce e, îţi spun limpede părerea mea: Du-te şi caută să ocupi locul lui Józio!

Jan se uită la el şi lăsă ochii în jos.

— Locul nu e rău şi în definitiv dumneata nu trebuie să te sfieşti de nimic. Ce să-i faci, ce i s-a întâmplat lui ne aşteaptă pe fiecare dintre noi. Ştiu că pe dumneata te doare pierderea unui prieten, dar ce poţi să faci? Morţii nu mai au nevoie de nimic, dar viii trebuie să trăiască… Ne vom bucura cu toţii să avem un coleg ca dumneata. Aşa că eu te sfătuiesc din toată inima să-ţi învingi boala şi să te duci să-l rogi pe şef… Numai că trebuie să faci asta imediat, ca să nu fie prea târziu…

— Şi dumneata crezi că poate să iasă ceva din

treaba asta?

— Sigur că da, numai că trebuie să pleci numaidecât.

— Bine, o să încerc. Doar nu pierd nimic, dacă încerc – spuse sculându-se din pat, dar se gândea că ar fi pierdut totul, dacă nu reuşea. Se îmbrăcă şi plecă la gară odată cu impiegatul. Cum mai avea destulă vreme până la plecarea trenului, prânzi la ei, discutând îndelung cu mama şi cu domnişoara Stefania despre tot felul de fleacuri. La despărţire, dând mâna cu Stefa, simţi o strângere delicată, instinctivă poate. Stefa fusese tot timpul serioasă, dar nu melancolică, mama vioaie şi deschisă, iar impiegatul prietenos şi amabil.

Urcă în tren şi în curând se găsi acolo, de unde cu câteva luni în urmă plecase disperat. Se duse direct la biroul şefului. Cât de diferite erau simţirile pe care le încerca atunci faţă de cele de azi... Cât de mult se deosebea el însuşi, cel de atunci, de cel de azi!

Şeful îl primi cu o mină cam încurcată, pe care se străduia să şi-o ascundă, flecărind şi compătimindu-l binevoitor.

— Te rog... începu. Ia loc... şi îi împinse un scaun. Ei, cum stai cu sănătatea?

— Mulţumesc, domnule şef, sunt sănătos.

— Asta e bine, foarte bine... Hm, te rog... Cărui fapt datorez plăcerea de a te vedea?

— Domnule şef, dacă mi-e îngăduit să vă aduc aminte de promisiunea pe care mi-aţi făcut-o atât de amabil, aş...

— Aha, promisiunea! Îmi amintesc, îmi amintesc! Domnule, s-ar părea că eu, ca şef ce mă aflu, pot să dispun întru câtva de locurile care se eliberează, nu-

i aşa?

— Eu cred că puteţi dispune pe deplin – răspunse Jan, fără să înţeleagă de ce îl mai întreba pe el.

— Iată însă că lucrurile stau tocmai dimpotrivă. Direcţia îmi trimite, mai bine zis, îmi impune pentru locul vacant un om şi eu trebuie să-l primesc.

— Ei, se mai întâmplă uneori, dar nu pot să vă impună mereu.

— Şi totuşi ieri, nu mai departe decât ieri, mi-au impus. O, uită-te şi dumneata! şi-i împinse sub ochi o hârtie. Jan îşi alunecă privirea peste ea, fără s-o citească.

— Domnule şef, v-au trimis pe cineva?

— Da, pe un…

— Şi unde l-aţi repartizat?

— În locul care a rămas liber după moartea bietului P.

— În locul lui P., la N? întrebă repede, nevenindu-i să-şi creadă urechilor.

— Da, da, domnule! Hm…

— Dar… asta nu se poate! şopti Jan cu greutate.

— Totuşi aşa este. Hm, domnule, am vrut să te ajut din toată inima, dar ce mai pot să fac în situaţia asta? Dacă ai fi venit imediat după moartea lui P., măcar a doua zi, s-ar mai fi putut face ceva, dar acum e prea târziu! Chiar dacă aş vrea să mai fac ceva împotriva celui pe care mi-l impun, totul ar fi în zadar!

— În zadar!… Aşadar locul nu mai există… nu mai… Aşadar totul a fost zadarnic – şoptea îngrozit şi disperat, împietrit de vestea auzită.

— În zadar!… şi se cutremură. Judecata, care-l părăsise la auzul acestor cuvinte, îi revenea cu greutate… energia, puterea voinţei, stăpânirea de

sine, toate se prăbuşiră în neant.

— L-am omorât degeaba… Oh! strigă aproape cu glasul înăbuşit de un geamăt cumplit.

Îşi plecă faţa învineţită pe piept şi îşi pironi sălbatic ochii larg deschişi pe duşumea.

— În zadar! gemu şi cu un gest de groază nebună îşi acoperi ochii cu mâinile.

Se aruncă înapoi, tremurând groaznic – i se părea că totul se cufundă undeva cu el şi se prăbuşeşte, că din fiecare colţişor, din toate părţile apar ochii aceia limpezi, încremeniţi de durere şi de frică, pupilele acelea se apropie… mai aproape… şi mai aproape, îl înconjură, se rotesc deasupra lui pretutindeni, le vede prin degete, printre copaci, în creier. Şi frica, o frică cumplită, spaima, conştiinţa, jalea, toate se răzvrătesc, urlându-i în piept, se reped la creier şi îl tulbură, se leagănă, muşcă şi sfâşie!… Cocoşat, cu faţa scăldată de sudoare, cenuşie, cu părul în dezordine se strecoară din încăpere, coboară scările în fugă şi aleargă încotro vede cu ochii… Trece în salturi pe străzi, izbeşte oamenii, răstoarnă copiii, cade, lovindu-se de stâlpii felinarelor, de case, dar se ridică şi aleargă, urmărit de toate furiile simţurilor înnebunite, având mereu în faţă ochii aceia, fantoma acelei camere, spaima…

În zadar! şopteşte cu buzele livide fără glas. În zadar!

Dincolo de barieră coteşte undeva spre câmpuri, nici el nu ştie încotro.

Pupilele însângerate de groază zăresc doar ochii aceia. Mâinile simt şi acum căldura gâtului şi fără să vrea strânge pumnii, i se pare că aude trosnetul gâtlejului zdrobit…

Cade prin noroaie, se tăvăleşte prin bălţi cu

blesteme sălbatice pline de durere, remuşcări şi disperare.

Apoi iar se scoală, ridicându-şi faţa plină de noroi şi de sânge spre discul luminos al soarelui. Îşi întinde cu mişcări convulsive pumnii încleştaţi ameninţător şi cu buzele muşcate pălmuieşte necunoscutul cu un singur cuvânt plin de ură nespusă şi de blesteme: „Tu!…“ şi scuipă cu dispreţ şi repulsie în întinderea albăstruie, spre grămezile albe de nori… în infinit!

Şi tace iarăşi. Sufletul, cuprins de sfârşeală, se îneacă în pâraie de lacrimi. Simte că înţepeneşte, se mişcă cu greutate, suspine grele îl cutremură mereu. Pe buze, pe faţă, în ochi se înstăpâneşte durerea, durerea nemărginită, inconştientă, fără voinţă şi fără putere…

Merge înainte, adâncindu-se în gol, în amorţeala care-l cuprinde tot mai mult, în propria uitare ce se înalţă din inimă, din creier, acoperindu-i încet cu un giulgiu negru şi nepătruns ochii, mintea, trecutul şi prezentul… Nu mai simte, nu mai gândeşte, nu mai vede nimic…

Faţa îi încremeneşte într-o culoare care poartă pecetea tuturor suferinţelor îndurate. Ochii se usucă de lacrimi şi privesc cu pupilele holbate, nemişcate, fără luciu, moarte parcă. Merge ca un automat şi şopteşte din când în când:

— În zadar!

Soarele aureşte întinderile dimprejur, insuflă putere, viaţa începe să pulseze, să răsune în sânul naturii ca o armonie de minuni.

— În zadar! şopteşte sufletul care se pierde. O ciocârlie i se smulse de sub picioare şi se avântă în tăriile albastre, cântând un imn de bucurie.

— În zadar!

Tăcerea câmpurilor îl înconjură din toate părţile. Naşterea primăverii are ceva din măreţia dumnezeirii.

Se simte, se aude creşterea naturii, a vieţii!

Suflă un vânt cald, îmbătător de mângâieri, care face să foşnească stuful de pe mal, încreţeşte cu mii de cercuri suprafaţa întunecată a lacului şi aleargă mai departe…

— În zadar! şopteşte Jan cu buzele albe, înaintând spre malul înalt al lacului.

Jos apa vuia, spumegând înnebunită de revărsarea şuvoaielor.

Un pas înainte, o şoaptă abia auzită, ca fâlfâitul aripilor de fluturi:

— În zadar! şi se prăbuşi cu toată greutatea, cu capul în jos, în apă. Se auzi un plescăit, apa îşi arătă sânul albastru şi se închise greoaie…

Undeva departe se chemau cristeii. De cealaltă parte zburau zoriţi nagâţii, arătându-şi pântecele albe. Strigătele lor, asemănătoare cu plânsul sugarilor, stăruiră multă vreme în aerul liniştit.

Apoi un cârd de ciori zburară după pradă, rotindu-se peste lunca inundată, peste berzele care păşeau maiestuos prin apă.

Era bine, linişte!

Soarele se făcea tot mai roşu şi lumina tot mai pieziş zările. Copacii aruncau umbre lungi… Apa căpătase o culoare arămiu-purpurie.

Norii murdari, tiviţi cu aur pe alocuri, păreau că se târăsc alene, greoi.

Liniile îndepărtate ale orizontului se întunecau.

Păsările ciripeau, zburând din creangă în creangă, căutându-şi parcă locul de odihnă.

Apa împrumuta culoarea plumbului. Soarele cobora din ce în ce mai repede; prin desişurile de alun, papură, spetează şi trestie cobora întunericul…

Venea seara…

Vremea tihnei, a somnului şi a uitării… de o clipă!

1928

Franek

Era maşinist, director de scenă, lipitor de afişe, măturător, figurant şi Dumnezeu ştie ce nu mai era. În trupa de teatru din care făcea parte, îndeplinea orice funcţie – dacă ar fi fost nevoie, putea să imite până şi pe „zei“, adică să joace roluri mute sau de câteva cuvinte. Era cea mai necesară recuzită a trupei.

„Franek, schimbul! Franek, trebuie un baston pe scenă! Franek, după care cuvinte intru eu? Franek, sună! Franek, cortina!“ Acest „Franek“, „Franek“ – strigat în toate ritmurile şi pe tot felul de tonuri – răsuna totdeauna în timpul spectacolului pe scenă, în culise şi la garderoba micului teatru de provincie. Era mărunt, uscăţiv, cu faţa străvezie, prelungă şi fără expresie, boţită, faţă de flămând, cu tenul murdar, ciupit de vărsat; avea pometii obrajilor căzuţi, iar fruntea – îngustă, retrasă la tâmple spre spate şi acoperită de pete gălbui – era totdeauna roşie. Îmbrăcat într-un palton de culoare deschisă, decolorat şi ponosit, în carâmbi de lac imitând cizmele înalte, purtând totdeauna pe cap o şapcă de jocheu, alerga fără încetare de la un actor, pe care îl ajuta să-şi facă burta dintr-o pernă, la directorul pe jumătate îmbrăcat, care privea prin ochiul cortinei la publicul ce intra, şi căruia, până la intrarea în scenă, trebuia să-i mai caute vreo parte din îmbrăcăminte. Tot el trebuia să dea fuga în faţa teatrului şi să gonească cu băţul ceata de copii care

făceau gălăgie, să aducă „amantei” una din cele trei halbe de bere, fără înghiţirea cărora n-ar mai fi jucat, să stingă lămpile şi să alerge într-un suflet să tragă cortina. „Bagă de seamă, caraghiosule, cum umbli cu gazul, ţi-am spus de o sută de ori“, repeta directorul la fiecare spectacol – apoi să alerge să ia textul şi să aibă pregătită toată recuzita măruntă. Da, fiindcă era şi recuziter. Primea câte două ruble de spectacol pentru că procura tot ce trebuia pentru aranjarea scenei. Îl înlocuia, de asemenea, şi pe regizor, dar numai atunci când trebuia să anunţe publicul, nu prea numeros, că „teatrul se închide din cauza biletelor nevândute”. Această ultimă însărcinare o îndeplinea fără plăcere, deoarece ştia că după fiecare spectacol contramandat va căpăta doar jumătate din cheltuieli şi nimic din procentele care i se cuveneau pentru cele trei mărci ale sale. Trupa juca cu participare la câştigul din care partea leului o luau directorul şi Simonka, naiva primadonă lirică de operetă şi de „cabinet”, părintele dramatic şi comicul, un „escroc” fără pereche, care era şi june-prim – un dobitoc îmbrăcat după ultima modă, actoraş proaspăt încă, şi deci prost plătit. Franek îndeplinea atâtea obligaţii obositoare fără să murmure. Era pretutindeni unde era nevoie de el. Părea că se împarte în două şi în trei ca să ajungă peste tot. Ghionturile pe care le căpăta de la cei mai nerăbdători, capriciile, ieşirile sălbatice ale celor enervaţi şi observaţiile batjocoritoare, toate le îndura cu o răbdare inepuizabilă. Lăsa impresia că nu e plămădit din sânge şi nervi. Doar uneori, când cineva îl sâcâia prea mult sau îl trăgea prea tare de păr, fulgera jalnic din ochi, dar tăcea. Ah, ochii lui, cum mai priveau atunci de sub ţeasta neregulată,

acoperită cu un ciuf galben! Erau mari, de culoarea azurului întunecat, veşnic acoperiţi de un văl sticlos – ca lacrimile stinse. Lumina lor părea îndreptată din afară în adâncurile prăpăstioase ale sufletului. Din această pricină suferea cel mai mult din partea junelui-prim care avea ochii adânciţi în orbite, inexpresivi şi fără culoare!

— Ce-i trebuie dobitocului ăstuia asemenea ochi? spunea – dacă aş avea eu aşa ceva, ehe!…

Acest „ehe“ era însoţit de o clipire visătoare şi avea o semnificaţie care ţintea departe.

Cu toate acestea, Franek rămăsese pe lângă această trupă mai bine de zece ani. Se legase de toţi cei care se perindaseră prin teatru în acest răstimp, dar îndeosebi de director; la tatăl acestuia îşi începuse cariera artistică, visând poate gloria, sau poate cu sufletul însetat de dorinţa de a juca pe Hamlet, Lear etc.! Asta se întâmplase cândva, demult. Când îl întreba vreun novice, răspundea că nu-şi mai aduce aminte. Înflăcărarea, dorinţele şi speranţele şi le îngropase odată cu trecerea timpului atât de adânc, încât adesea i se părea, într-adevăr, că nu mai ştie dacă au existat vreodată. Se împăcase cu soarta, nu mai aştepta şi nu mai dorea nimic. Trăia de pe o zi pe alta, de la o oră la alta, fără nicio ţintă. Când îi va bate ceasul, va cădea cortina şi totul se va sfârşi, fără bisuri – se exprimase o dată.

Era tăcut, nu-i plăcea să discute cu alţii. La urma urmei, despre ce putea să discute? Şi nici pe cei care vorbeau nu-i asculta. Ce-l interesau pe el toate acestea? Când avea de lucru, muncea fără să se gândească, iar dacă n-avea ce face, pleca cu sufleurul Zmarźlak la cârciumă şi juca toată ziua

domino – tot fără să se gândească la ceva anume. Dacă îi lipsea partenerul, sau era prea băut, se ducea să se culce, şi gata!

Indiferenţa lui era insensibilitate.

Pentru vrednicia lui neobosită şi pentru prietenia dezinteresată era răsplătit uneori în diverse chipuri. Într-adevăr, nu erau mulţi cei care vedeau în el un om; era considerat mai degrabă ca o momâie, un automat care serveşte la fel de bine şi de repede pentru un ghiont sau pentru zece parale.

O dată făcu senzaţie la o repetiţie. Eroina, care îndeplinea în particular obligaţiile de directoare, veni la repetiţie într-o dispoziţie excelentă.

— Franek, bere!

Într-o clipă îi aşează halba dinainte. Cârciuma era alături. După ce îşi arătă la toată lumea inelul pe care îl căpătase la cheful de ieri – aşa făcea totdeauna – îl chemă în culise şi îi propuse cu mărinimie să se mute în locuinţa ei, la bucătărie.

— Probabil că tu nu locuieşti nicăieri.

— Ee, ba locuiesc, doamnă directoare.

Îi plăcea acest titlu.

— Unde?

— Cum, nu ştiţi, doamnă directoare? Pe strada Olejna. Stau cu Zmarźlak.

— Animalul ăla o să te înveţe să bei.

— Ce mare pagubă, doamnă?

— Ei bine, bine, dar la mine nu poţi să fii beat.

— Bine, n-o să mai beau, mi-e totuna.

Şi drept recunoştinţă sărută mâna candidatei la funcţia de soţie a directorului.

— Te muţi imediat.

— Bine.

Tocmai atunci cineva vru să-l trimită la cizmar, şi

în acest scop îşi scosese ghetele, care într-adevăr aveau mare nevoie de ajutor; lua parte la repetiţie, spunându-şi rolul din culise.

— Franek, ia-le şi du-le la cizmar; să stai lângă el până când le repară.

Franek îşi luă o înfăţişare hotărâtă şi răspunse că nu se duce pentru că n-are timp.

— De ce nu te duci, maimuţoiule?

— Mă mut.

— De unde te muţi şi unde?

— De la Zmarźlak la directoare.

— Ha! ha! Franek se mută. Ha! ha! Delicios! Se mută!

— Eroi în zdrenţe şi eroine atinse de şpiţul lui Cronos[9]! Cer cuvântul! Linişte, adunătură, vreau să vă spun una nostimă.

Se făcu tăcere.

— Ascultaţi! Esmeralda[10] vel Simonka noastră, şi-l ia la grajd pe acest Quasimodo[11], adică, vorbind pe limba voastră, *factotum*-ul teatrului. Vorbitorul era renumit pentru expresiile căutate şi comparaţii. Se mută, auziţi? L-a angajat adineauri la toate şi se mută.

Bărbaţii izbucniră în râs, aşa de caraghioasă li se părea întâmplarea, iar femeile împroşcară fiere şi salivă, cu atât mai caustice, cu cât directoarea se îndepărtase.

— Vrea să aibă intermediarul la îndemână ca apărător, paravan şi casier în acelaşi timp.

— Mai bine şi-ar cumpăra o proteză nouă, că ieri era cât p-aci să se înece cu cea veche.

---

[9] Tatăl lui Zeus, confundat ulterior cu timpul.

[10] Personaj principal din romanul *Notre-Dame de Paris* de Victor Hugo.

[11] Idem

— Dacă vrei cumva s-o cumperi dumneata pe cea veche, am să pun o vorbă bună, poate că mai lasă ceva din preţ, ca pentru cineva care are neapărată nevoie – şopti cu o galanterie muşcătoare cel care juca roluri de caracter.

— Oh! domnule, eşti…

— Încântător! îi suflă încet.

— O, nu! mai degrabă strângător de „creiţari“ la cărţi.

— Pentru care câştig, în paranteză fie spus, îmi permiţi să mă numesc uneori adoratorul dumitale – răspunse încet cu o plecăciune.

Actriţa se îndreptă cu demnitate spre culise, aşa cum îi stătea bine unei mame de dramă.

— Domnule, ai văzut-o cum se arăta în public cu un inel, de care toată lumea ştie cum a făcut rost? Oho, asta ştie cum să-i învârtească pe bărbaţi! Şi când te gândeşti că eu, care am fost în trupe de mâna întâi, la Texel şi la Kościelecki, trebuie să fiu colegă cu una de teapa ei! Ah, e nemaipomenit!… N-are nici voce, nici talent şi nici ţinută… Tot ce vezi pe ea sunt numai imitaţii, de la Pik, şi apoi se expune într-un hal! Nu-i aşa că şi mâinile mele sunt bune pentru inele? Oho, dacă aş vrea, aş putea şi eu să am câte vreau. La Varşovia, la Bellevue, nişte tipi mi-au oferit un costum de stofă cu fir de aur, zău, cum mă vezi şi cum te vad! Dar nu l-am primit, nu, mă respect prea mult, ca să primesc de la nişte străini! Mă rog, dacă mi-ar da ceva un cunoscut sau un prieten sincer ca dumneata, atunci aş lua, altfel nu, niciodată… spunea în şoaptă, gângăvind şi alintându-se „naiva“ – o femeie de vreo douăzeci şi patru de ani, destul de drăguţă, dar obosită de viaţă, tânărului adorator, care se vedea cât de colo

că pentru întâlnirea dulce de astăzi trebuise să-şi lepede uniforma de şcoală ca să nu fie recunoscut, fiindcă arăta ca un mucenic. Se înghesuia în scaun că abia se mai vedea, şi de fiecare dată când intra cineva, se ascundea cu spaimă ca şi când l-ar fi văzut pe inspectorul şcolar.

— Franek! strigă o actriţă de înălţime, vârstă, sex şi frumuseţe nedefinită, care avea repertoriu permanent. Franek, du-te şi mută-te mai repede, fiindcă doamna directoare aşteaptă să-i mături gunoiul din casă înainte de venirea musafirilor.

— Da, da’ deocamdată ai putea să faci asta aici! strigă cineva, râzând.

Actriţa se înroşi de mânie şi şuieră cu glasul scăzut de răutate:

— Rodin[12]!

— Gonerilla[13]!

Îşi tiraniza mama în modul cel mai josnic.

— Dar, pentru Dumnezeu, când începe repetiţia?

Franek ieşi în faţă.

— Încă nu sunt toţi.

— Trebuie să trimitem după ei să vină. Zmarźlak dragă, ia du-te după novicele alea, că deşi am nevoie de un procent bun, renunţ la rol şi faceţi ce vreţi.

— De mult trebuia să faci asta, publicul ar fi ştiut să-ţi aprecieze gestul.

— Oh, publicul e şi aşa recunoscător directorului că nu dă drumul la toată menajeria pe scenă.

— Aşa e, nu dă drumul la toată menajeria, numai la câteva exemplare…

— Domnule!…

---

[12] Unul din personajele principale din *Jidovul rătăcitor* de Eugène Sue

[13] Personaj din tragedia *Regele Lear* de W. Shakespeare

— Gura, măgarilor! Cu cearta voastră mânjiţi adăpostul sfânt al artei. Vă sfădiţi ca nişte cizmari.

— Nu, ca nişte tenori.

— Sau ca actriţele…

— Domnilor, vă rog să nu vă clătiţi gura cu actriţele.

— Dar ce?

— Pungaşule!

Împăcaţi, izbucniră cu toţii în râs.

— Aşadar dumneata, duduie, în felul acesta înţelegi? Aşa gândeşti?…

— Stai, Garrick[14]! Duduie, acest tinerel te jigneşte, fiindcă bănuieşte că înţelegi şi gândeşti. O, nemernicul, tâlharul!

Aşa vorbea comicul, numit Wstawka[15], un bărbat îndesat, cu faţa revărsată şi cu burtă, dar plin de talent – şi se îndepărtă grăbit, aruncând în jur priviri răutăcios-triumfătoare.

Numitul Garrick, un tânăr aspirant la mizeria de artist, încă neobişnuit cu purtarea colegilor săi şi plin încă de înflăcărarea juvenilă, sări în sus, indignat.

— Stai jos, domnule, şi nu lua în seamă vorbele clovnilor ăstora. Uneori trebuie să depui şi insultele pe altarul artei – îi şopti intimidată, strângând mâna cavalerului ei.

— Bine, duduie, ascult de glasul tău, îmi este ca o poruncă…

Îi mulţumi cu o privire adâncă şi învăluitoare a ochilor rimelaţi.

…Dar nu înţeleg – vorbi mai departe – nu pricep cum nişte oameni care trăiesc aşa pot să fie

---

[14] Actor englez (1717-1779) vestit în roluri shakespeariene.

[15] În limba polonă *wstawka* = interludiu, interpolaţie.

reprezentanţii artei, apostolii frumosului şi nobleţei. Uitându-mă la ei, nu pot să-mi dau seama dacă în aceste piepturi arde flacăra sacră a artei. Nu înţeleg cum poate fi cineva beţiv, zeflemist, cinic şi în acelaşi timp să fie şi artist. Nu înţeleg.

— O, cizmar al lui Appeles[16]! Multe nu înţelegi încă, şi la tare multe din cele ce simţi o să trebuiască să renunţi. Înainte de a ajunge actor, va trebui de multe ori să joci flămând şi multe nopţi să bei pe socoteala altuia.

— Prefer să nu mai apar pe scenă, decât să simt şi să gândesc altfel.

— Atunci pleacă liniştit, fiul meu! Du-te. Mama şi tata vor tăia viţelul cel gras pentru primirea fiului risipitor.

— Vă bateţi joc, domnilor, dar aici e vorba de ceva mai înalt, mai mare decât noi, de artă.

— Ăsta farsor! Ha! ha!

— Îngăduiţi-mi, domnilor, şi nu vă supăraţi pentru cele ce vă spun, dar arta nu e un scop pentru voi, căci nu o iubiţi. Gândurile voastre sunt ocupate cu altceva, iar inimile stinse nu mai simt ce e arta.

— Bine, tinere, dar tu ştii ce înseamnă să prânzeşti în fiecare zi, să ai ghetele întregi, locuinţa plătită, o zdreanţă proprie pe umeri şi un păhărel de şnaps cumpărat cu banii tăi? Nici n-ai să afli, câtă vreme îţi vor ajunge rezervele de acasă, dar noi am uitat de mult de toate acestea, oho, tare de mult! Pleacă, iar dacă totuşi vei rămâne printre noi, după vreun an o să mai discutăm împreună despre ce e arta. *Dixi*[17].

— La o adică, adaugă-ţi la entuziasmul pe care-l ai

---

[16] Appeles (Senex), teolog gnostic, a trăit la Roma cam pe la 145.

[17] Am zis (lat.)

o pereche de ghete noi şi păstrează-le, o să-ţi prindă bine la întoarcere – încheie Wstawka.

— Da’ nu mai începe odată repetiţia asta?

— Unde te grăbeşti aşa, domnişoară? Nici n-a venit de la şcoală.

— Zmarźlak! hei, Zmarźlak! Vino încoace, maimuţoi bătrân. Unde e directorul?

— Vine imediat, termină partida.

— Şi Dźalma?

— M-am întâlnit cu el, se ducea cu domnişoarele de dincolo de pod la plimbare, şi mi-a spus să-l înlocuiască cineva, că el n-are timp acum, vine la repetiţia de după-amiază.

— Masculul!…

— Nu, asta întrece orice imaginaţie!…

— Pe a ta, se înţelege.

— …mâine jucăm şi nimeni nu ştie rolul, iar la repetiţie nu vin; pe viul Dumnezeu, va fi un eşec total!

— Nu mai cobi, cioară!

— Garantez că piesa se va duce de râpă.

— Se înţelege, de vreme ce tu joci în ea.

— Măcar de-ar fi spectacolul reuşit! Că n-am de niciunele, vorba ceea: nici ceapă n-am, şi nici în ce s-o tai.

— Dacă n-o să fie vreme bună, nici publicul nu va fi prea binevoitor…

— Nu te teme. Va fi binevoitor, dar pe spinarea ta, dacă ai să te mai bâlbâi ca ieri.

— Maimuţoiul de Zmarźlak s-a îmbătat ca un porc şi nu mi-a suflat…

„Jupiter! înaintea tronului tău venim să-ţi împletim cunună.

Şi ţie slavă. Şi ţie,

Jupiter” etc.

Era directorul, care intra cu cântecul pe buze.

— Ce faceţi, păsărelelor? se adresă femeilor. Ei, domnilor, începem repetiţia.

— Era şi timpul, aşteptăm…

— Vezi tu, Ofelio, am jucat cu judecătorul o partidă cu carambol, pe cinste! Îl cunoşti, acela care e îndrăgostit de tine până peste urechi. Tocmai îmi spunea…

— Mi-e indiferent ce spunea! N-am nevoie de curtezani fără parale.

— Doar e un tip impozant! interveni careva de alături.

— Ee! Ăsta are… şi îi arătă pumnul cu degetul mare între arătător şi mijlociu.

— Dumneata eşti totdeauna foarte bine informată…

— Nu cumperi blana ursului din pădure, nu e nicio afacere – strigă Wstawka.

— Franek! Franek, pregăteşte scena pentru actul întâi.

— Nu e aici, a plecat să se mute.

— Unde?

— La Simonka.

— A! Ei, n-are importanţă. Domnilor, ajutaţi-mă, o aranjăm singuri.

— Începem, începem. Unde e Mazepa[18]?

— Nu vine, e la altă repetiţie…

— Garrick! joacă în locul lui.

„O, aici mi-a fost raiul,

[18] Personaj din tragedia în versuri *Mazepa* de J. Słowacki (1809-1849), mare poet romantic polonez.

Ochii tăi fost-au pentru mine stele ale izbăvirii,
Imn…”

— Dragul meu, nu mai poza. Te prefaci că înveţi rolul şi pe scenă te bâlbâi ca un animal – strigă directorul în culise la cel ce juca rolul lui Zbigniew[19] şi care îşi manifesta prezenţa şi hărnicia în acest fel…

Începu repetiţia. Şchiopătau, se încurcau, la unele scene se întorceau de câteva ori, dar încet, încet capodopera dramatică îi încălzi. În sală şi în culise se aşternu liniştea, nu se mai auzeau discuţii, aluzii, ironii ori bancuri. Chiar cei care nu jucau în această piesă ascultau cu anume concentrare a spiritului. Geniul poeziei le învinsese cu aripile-i luminoase platitudinea cotidiană şi îi stăpânea pentru o clipă.

Franek apăru în timpul actului al treilea. Se aşează într-un colţ lângă *proscenium*[20] şi privea. Era, ca de obicei, apatic, rece; pe faţă nu i se putea citi nici un gând, iar ochii-i erau lipsiţi de orice expresie. Numai buzele trădau un zâmbet interior; ai fi putut jura că îşi înclină puţin capul în tactul versurilor rostite pe scenă. Până şi Wstawka, cinic iremediabil şi farsor de prima mână, nu se putu abţine să nu repete câteva versuri după cei ce recitau pe scenă.

— Vezi, zăpăcitule! îi spuse cu glasul scăzut lui Franek. Asta e artă! şi se duse să repete tuturor acelaşi lucru.

După terminarea repetiţiei actorul „de caracter” propuse o plimbare înaintea repetiţiei de după-amiază.

— Vă duc la o grădină minunată, unde servesc

---

[19] Personaj din tragedia în versuri *Mazepa* de J. Słowacki.
[20] Avanscenă (lat.)

şniţele cu salată cu 15 copeici porţia – a-ntâia! Vă spun eu, e un deliciu! Ceva atât de gustos…

— N-a mâncat nici bunicul tău în zi de şabas.

— Wstawka s-a şi îmbătat, şi aiurează.

— Ei, da’ de unde! se împotrivi comicul cu o mină jalnică. Nici măcar un amărât de păhărel, nimic! Pofta nu mi-a lipsit, dar…

— *Vae victis* când au buzunarele goale…

— La tribună! Adevărul ăsta merită să fie săpat în marmură, în marmură!

— Se vede dintr-odată că ai curăţat coturnii profesorului de latină.

— Domnilor, domnilor, nu vă mai mâncaţi între voi, că şi aşa vă mănâncă…

— Ei! ce faceţi, mergeţi la o gustare după-amiază? întrebă Garrick.

— Bine, bine, dacă ne inviţi, se înţelege că venim, căci doar ne inviţi şi…

Garnek dădu afirmativ din cap în tăcere, fără prea mult entuziasm.

— Cât de jos a căzut teatrul! Să-i storci de bani până şi pe colegii tăi! mormăia Wstawka, revoltat cu adevărat.

Ieşiră din teatru.

Actorul „de caracter" mergea înainte cu o actriţă şi îi povestea, cu înflăcărarea unui gurmand, cum se pregăteşte un şniţel bun de viţel.

— Ăsta şi-a greşit vocaţia, trebuia să fie bucătar.

— Protestez în numele stomacurilor sănătoase!

— O, *oleum ricini*[21]*!* Cât de căutat ai fi!

— Domnilor, frumoase doamne!… nu vă supăraţi, băbătiilor, că vă spun „frumoase doamne“, e o nevinovată *figura retorica*[22], aşadar, domnilor!

---

[21] Ulei de ricin (lat.)

Ascultaţi numai, am să vă spun o parabolă din *Biblie.* Bobocilor, întoarceţi-vă, căscaţi gura şi ciuliţi urechile, căci înţelepciunea va curge ca un râu din gura mea.

— Nu, ca după şnaps!

— La obiect, la obiect, Wstawka, vorbeşte, că n-avem timp.

— Iată: Odată… nu, nu aşa. În timpul acela zise Zeus către Nataniel prorocul, mergând cu el de braţ pe străzile Corintului:

— Priveşte înaintea ta! şi Nataniel privi.

— Ce vezi?…

— Un băiat izraelit, lipind afişe pentru mâine.

— Uită-te mai departe. Ce vezi?

— Două vietăţi murdare, zăcând în pulbere.

— O, eşti miop!

— Doamne, port *pince-nez* numărul opt.

— Cine ţi l-a prescris?

— Wolfisz.

— Oaia parşivă din turma lui Izrael. Îţi spun, uită-te bine!

— Văd, văd.

— Ce?

— Un bărbat zvelt ca părul lui Maćko, cu faţa de culoarea nasului tău, o, nemuritorule!

— Nataniel, îţi interzic comparaţiile! Spune, e singur?

— Cu o nevastă…

— Drăguţă?

— Da, Doamne, dar îndreaptă-ţi ochii în altă parte, căci are un iubit gelos.

— Puţin îmi pasă, la modul olimpic. Spune, te ascult.

---

[22] Figură retorică (lat.)

— Sunt aplecaţi unul spre altul şi îşi şoptesc.

— Ce spun?

— O, Doamne, el îi spune cum se face şniţelul de viţel, iar ea îl ascultă ca o cloşcă, în faţa căreia cocoşul scoate un vierme gras.

— Spui că vorbesc despre şniţel?

— Da, o, nemuritorule!

— Hm! Şi la mine acasă trebuia să fie astăzi şniţel la prânz. E timpul, nu?... Ştrengarul de Faeton[23] gata să vină mai devreme şi să mănânce tot... iar nevastă-mea o să spună să-mi facă nişte zeamă chioară. Brr! Nataniel!

— O, Doamne!

— Cât e ceasul?

— O, fiu al lui Cronos, recunosc cu ruşine că... ieri mi-am amanetat ceasul.

— De ce?

— Iartă, Doamne, dar aseară am avut o întâlnire în Grădina botanică... şi... aveam nevoie de bani. Dar tu, o, Zeus, ai un cronometru de aur dăruit de cea nuntită de tine în ziua numelui tău.

— Aşa e... am, am, numai că momentan mi l-a luat tâlharul de Mercur[24]... pentru ultimul coş de sticle cu şampanie... Nataniel, ce mai vezi, ce citeşti pe feţele acelea?

— O, stăpâne, ceea ce am să-ţi spun îţi va întrista inima, pot să vorbesc?

— Spune! Spune, cred că mai ajung la masă.

— Stăpâne, pe frunţile acestor oameni, în ochii şi în inima lor văd scris: „Eu sunt prostia”. Iartă-i, preaputernice, nu-ţi încrunta sprâncenele! Ce vină au ei că au venit pe lume aşa?

---

[23] Fiul lui Helios (Soarele) şi al Clymenei, în mitologia greacă.

[24] Zeul comerţului la romani; Hermes în mitologia greacă.

— Cum?! În statul meu să bântuie prostia? Niciodată, pe Zeus! niciodată! Pe cei care se vor încăpăţâna să rămână în prostie, la zdup! Înţelegi. Sau nu. Să plătească câte o măsură de grâu şi un urcior de Falern[25]. Vinul să mi se trimită imediat, iar pe cei care vor continua să greşească, şi în special pe cei care nu plătesc amenda, ucide-i! Ţine trăsnetele. Eu plec la masă, trebuie să fie târziu şi Junona[26]... O!...

— Doamne, aici sunt doar tecile goale, dar unde este focul cu care voi pedepsi pe nesupuşi?

— Ei, dragul meu, eşti un prost, mă plictiseşti!

— O, Zeus, sunt sluga ta credincioasă.

— Ei, să iei de la Mercur pe... datorie. Dar să mai anunţi şi asta: „Toţi cei drepţi şi binecredincioşi să-şi întoarcă faţa de la această pereche sub cea mai straşnică pedeapsă – molipsirea de prostie”. Hm! Chiria e neplătită. Juno are nevoie de rochie şi pălărie, trebuie să dau un aconto la magazin, să plătesc cizmarul, să-mi cumpăr un halat şi o tabacheră, să plătesc datoriile haimanalei ăsteia şi să-i cumpăr un cadou Dianei[27] – poate reuşesc să ajung la o înţelegere cu ea. Hm! Frumoasă, drăcoaica!... Nataniel! strigă stăpânul fulgerelor după cel care se depărta – Nataniel! Bagă de seamă, străduieşte-te să nu fie prea mulţi din cei drepţi. Ştii tu să aranjezi asta. Ce să fac? Vezi şi tu, sunt timpuri grele...

Aşa vorbi Zeus, stăpân al Olimpului[28], vezi litera Z (zeu) cu anexele, şi, urcându-se în carul tras de un telegar, plecă.

---

[25] Vin din regiunea Campagna, foarte apreciat la vechii romani.

[26] Soţia lui Jupiter la romani; Hera în mitologia greacă.

[27] Zeiţa vânătoarei la romani; Artemis în mitologia greacă.

[28] *Olimp,* munte în Grecia, socotit lăcaşul zeilor în mitologia Eladei.

Iar prorocul Nataniel îşi îmbrăcă veşmintele de cuviinţă, se opri înaintea templului Melpomenei[29] şi povestind, sfârşi aşa:

— Adevărat! Adevărat vă zic vouă, că 15 copeici pentru o porţie de şniţel, şi salată pe deasupra, e o laudă grosolană. Cu bani gheaţă, da. Iar dacă-i aşa, loviţi-i cu pietre pe prorocii mincinoşi, care vă îndreaptă pe cărările încurcate ale dorinţelor zadarnice, iar mie spuneţi să-mi dea un şnaps, căci trudit este pieptul meu, însetată gura mea, şi uscat stomacul meu, precum nisipul Saharei.

— Ai putea să fii slujitor în podgoria Domnului, nu vorbeşti prea rău.

— Aş prefera să fiu intendent.

— Ca să ai cheile de la pivniţe, ha! ha!

— Dumnezeule, ce face timpul cu viaţa omului! spuse al doilea comic, zvelt, înalt şi cu o faţă foarte expresivă de actor, oprindu-se înaintea lui Wstawka şi măsurându-l răutăcios cu o privire plină de milă. Domnilor, gândiţi-vă că în acest om era odată o fărâmă de umor, puţină judecată şi un pic de talent – astăzi însă… L-aţi auzit vorbind, acum uitaţi-vă la el. Nu vedeţi nimic?… Într-adevăr, cum poţi să vezi ceva în neantul absolut?…

— Ştii ce? şuieră Wstawka – trimite-ţi gluma la cizmar să-i pună pingele, că e găurită.

— Gluma nu trebuie s-o trimit, dar ghetele, într-adevăr, ţipă după pingele. Dă-mi un sfat, care dintre foştii tăi colegi lucrează mai bine?

— Te sfătuiesc mai bine să bei nişte ulei, poate-ţi ajunge vreo picătură şi la cap, că te-ai tâmpit rău de tot.

— Era şi normal, de vreme ce e colegul dumitale –

---

[29] *Melpomena,* muza tragediei.

strigă actorul „de caracter” cu răutate, răzbunându-se pentru povestirea lui Wstawka.

— Bravo, bravo, Razowiec[30]! – aşa îl porecleau pe cel ce juca roluri „de caracter”.

— Franek!

Franek mergea cu Zmarźlak, în urmă, tăcând. Nu asculta la cei care vorbeau. Ce-i păsa lui? Şi apoi nu înţelegea decât glumele de situaţii de pe scenă.

— Franek, te cheamă doamna directoare. Fugi repede şi poartă-te bine că ai să capeţi şi tu ceva – strigă Wstawka.

Franek plecă în grabă. Simonka îl luă cu ea.

De când se mutase la Simonka, pentru Franek veniră timpuri mai bune. Candidata la titlul de soţie a directorului locuia elegant. Actriţele au un dar special de a-şi împodobi repede locuinţa cu te miri ce. Cele două camere, pe care le ocupa, erau aranjate cam strident şi excentric, nu mai puţin însă cu anume originalitate şi gust. Într-una dintre încăperi domina un pat cu baldachin de tul crem, căptuşit cu mătase liliachie. Duşumeaua era acoperită de covoare, fie ale ei, primite în dar de la admiratori, fie din cele împrumutate de Franek din oraş ca recuzită pentru scenă. Albume, fotografii ale locatarei, în diferite toalete, pe jumătate îmbrăcată ori aproape goală, încadrate în rame de flori artificiale, aruncate pe măsuţe şi console, străluceau de după geamuri ca într-o vitrină şi păreau că umplu locuinţa de murmure. Lumina micşorată de draperiile grele de la ferestre aşternea peste tot o semiobscuritate tainică. Lăzile lungi de haine, acoperite cu bucăţi de pânză în culori şi desene fantastice, slujeau drept sofale şi te îmbiau

[30] În limba polonă *raz* = lovitură, o dată.

la odihnă. Evantaie din pene albe şi roşii de diverse feluri, calităţi şi mărimi risipite pe mobile, agăţate pe pereţii întunecaţi, accentuau atmosfera generală, ieşind strident în evidenţă şi iritând sensibilitatea prin disonanţa lor. Un felinar chinezesc agăţat de tavan, sub un abajur uriaş, completa bizareria. Buchete de flori *à la* Maquart, statuete, vaze, talere de ceramică şi mostre minerale, risipite cu un efort vizibil de neglijenţă şi armonie, se răsfăţau alături de cărţi de joc, scrumiere, mucuri de ţigări, pahare, sticle de vin şi de votcă, flacoane de parfum şi cutii de pudră. Pretutindeni domnea un amestec de rafinament, dezordine şi boemă teatrală. Costume de scenă dintre cele mai ţipătoare şi mai originale spânzurau prin unghere.

După fiecare petrecere totul arăta aici altfel.

Din această rânduială, un observator ar fi citit ca din carte din care sfere se recrutează admiratorii săptămânali ai actriţei. Tot ce avea şi cu ce se mândrea bucuroasă era de la iubiţii de ocazie.

Franek ocupa bucătăria, prin care se trecea. O bucată de pânză dintr-un decor mai vechi o împărţea în două. Franek se instalase în jumătatea în care era soba, iar pe cealaltă o transformase în anticameră. Spunem: se instalase. Întinsese pe duşumeaua destul de curată un fel de broboadă veche – covoraş sau pânză de culise – deasupra pusese o zdreanţă de blană, şi aşa se chema că locuieşte şi el undeva, căci avea unde să se culce şi pe ce. Adevărat! Sub cojoc şi pătură îşi băgase o cutie lunguiaţă de lemn, care-i servea drept pernă. Acum mânca dimineaţa în fiecare zi. Viitoarea soţie a directorului prânzea la restaurant, iar acasă lua numai micul dejun. Franek punea samovarul în

fiecare dimineaţă şi îi aducea ceaiul la pat – se înţelege, dacă dormea acasă – şi pentru asta Simonka îi spunea generoasă să-şi facă ceai şi pentru el. Îşi arăta recunoştinţa prin supunere. Era o fire care răsplătea împătrit orice bine i se făcea. Era mereu la ordinele ei. Ducea scrisorile, făcea cumpărături şi o îmbrăca, înlocuindu-i servitoarea şi mulţumindu-şi din plin stăpâna. Pentru toate acestea avea un colţişor al lui, unde putea să-şi petreacă tot timpul liber. Ce făcea atunci? Nu ştia nimeni. E adevărat că nimeni nu fusese curios să-l întrebe.

De câte ori intra cineva, ieşea din colţul lui, emoţionat parcă, cu ochii strălucitori, faţa curios înfrumuseţată şi cu mâinile murdare de cerneală.

— Ai lustruit pantofii? îl întrebă odată directorul, văzându-i mâinile, care îi scoteau paltonul.

— E, nu, domnule director.

— Ai mâinile pline de cremă.

— E… cerneală.

— Ai scris ceva?

— O scrisoare, şopti sfios. Minciuna îi venise eu greutate.

— Cui?

Nu răspunse.

— Acasă?

Tăcere.

— Ei, spune odată! Nu ştiu nimic, ai familie sau nu?

— Wacek, hai vino, nu mai întârzia! se auzi un glas din cealaltă cameră.

Franek deschise uşa cu grabă, bucuros că reuşise să evite dezvăluirea adevărului. Îşi spălă mâinile cu grijă. Ascundea că scria o… piesă; dramatiza *Ulana*

lui Kraszewski[31].

„Franek scrie, scrie o piesă, auziţi, ha! ha! ha!“

Franek se temea de râsul acesta, de comentariile, batjocura şi glumele dureroase ale actorilor. De aceea, tot ce făcea, făcea în taină şi numai Zmarźlak ştia de asta. Dar de el era sigur că n-o să-l trădeze. Ideea şi dorinţa de a scrie îl stăpâniseră dintr-odată şi aşa de puternic, că nu se mai putea împotrivi, pur şi simplu trebuia să scrie. Nu înţelegea cum putuse să trăiască atâţia ani fără să scrie. Nu se gândea la trudă şi la neputinţa lui. Voinţa i se încorda în această direcţie unică: să scrie piesa şi s-o vadă prezentată pe scenă. Doar pentru asta trăia. Cauza care-l stârnise era următoarea:

Pentru prima dată se juca în teatrul lor *Coliba de lângă sat*[32]*,* şi se juca cu un succes relativ mare. Publicul, ca de obicei, se dădea în vânt după cântece, dansuri şi peripeţii sălbatice şi romantice presărate cu glume picante şi patos ieftin. Aşa că şi *Coliba* plăcea grozav. Actorii, înflăcăraţi de procentele mai bune, jucau cu suflet. După prima reprezentaţie piesa fusese primită bine, apoi, pe măsura succesului crescând – spectacole zilnice cu toate biletele vândute – a fost apreciată cu entuziasm. Îi ridicau în slăvi pe autor şi pe dramatizatori, datorită cărora aveau un succes neobişnuit. Lui Franek, care imita zgomotul mulţimii, piesa i-a plăcut grozav. Se prăpădea după fiecare efect ţipător, după fiecare simţire pe care actorul o îmbrăca de obicei nu într-o formă vulcanică, ci într-una epileptică, după chipul

---

[31] J.I. Kraszewski (1812— 1877), părintele romanului istoric polonez.

[32] Piesă de teatru după un roman de J.I. Kraszewski.

groazei, ciufulit şi cu faţa strâmbată de turbare, cu glasul profund şi cu spume la gură şi pe mâinile încrucişate ca nişte indicatoare de drum. Îi plăcea teatrul de acest fel. Nu cunoştea nuanţele subtile ale pieselor, ale jocului. În această piesă găsea tot ce-i plăcea. Era jucată *con amore*, şarjând. La garderobă asculta cu plăcere pe actorii care lăudau piesa.

Garrick povestea că aproape toate romanele rurale ale lui Kraszewski ar putea fi dramatizate.

— Iată *Ulana*, de exemplu. Cine a adus-o? întrebă luând cartea de pe masă, unde se afla împreună cu altele.

— Eu, răspunse Franek.

— Ai citit-o?

— Nu. Am împrumutat-o ca recuzită pentru piesa de duminica trecută şi încă n-am avut timp s-o duc înapoi.

— Iată *Ulana*, de exemplu…

Şi vorbi îndelung despre conţinutul ei; ce tablou scenic frumos şi de efect ar fi.

Franek asculta, şi la sfârşit întrebă curios:

— Domnule, e oare greu să scrii o piesă?

— Încearcă să scrii şi ai să te convingi.

Franek începu să râdă încet şi şopti timid:

— Trebuie să ştii să faci asta.

— Da’ prost mai eşti! nimeni nu ştie să scrie când începe.

— Franek! Ştii ce? Scrie tu o piesă, pe viul Dumnezeu, o jucăm la noi. Imaginează-ţi: sala plină, toţi ascultă cu atenţie, primele rânduri în fracuri, ca la premieră! Punem să tipărească nişte afişe uriaşe, pe care să scrie: *Ulana*, piesă adaptată pentru scenă de Franek, adică Franciszek, şi trei steluţe, asta o

să trezească curiozitatea. La începutul actului cortina se ridică, murmure în sală, iar la sfârşit aplauze, auzi, aplauze! Apoi strigăte: autorul! autorul! Asta mai zic şi eu petrecere! îşi bătea joc Wstawka.

— Nu-l mai zăpăci şi tu.

— Mai ştii, poate că se trezeşte talentul în el.

— Da, până la o nouă curăţare a lămpilor, că afumă ca nişte diavoli.

— Ascultă, Razowiec, tu nu ai talent mai mult ca el şi totuşi eşti pe post de actor.

— Mulţimea pe scenă, pe scenă! strigă directorul din sală spre culise şi îl ameninţă cu pumnul pe Franek că nu ieşiseră la timp.

Dar nu prea îl luă în seamă. Ideea, aruncată în glumă, i se înfipse adânc în creier, stârnind flăcările stinse ale tinereţii. Avea impresia că dormise multă vreme; parcă îl trezise cineva la altă viaţă şi acum privea pentru întâia oară în lume – toate i se păreau altfel, noi. Visurile ieşeau din ascunzători şi îi învăluiau sufletul ca nişte umbre pline de taină şi fericire. Dar dacă ar izbuti? Şi prin învelişul respingător, cenuşiu al mizeriei şi al umilinţei, al acestei vieţi fără perspective, fără gânduri şi fără iluzii, sufletul i se smulgea către soare, zvârlea cătuşele, se înconjura de lumină şi tremura de imensitatea emoţiei, legănat de o dorinţă nestăpânită, de speranţă şi parcă de teama…

Era orbit şi înfricoşat totodată de îndrăzneala dorinţei lui.

Sufletul lui Franek era ea un colţ din natură, care, după o iarnă aspră şi furtunoasă, se trezeşte primăvara sub răsuflarea dogoritoare a soarelui şi nu-i vine să creadă că poate să încolţească şi să

crească, să înflorească şi să trăiască; în suferinţele iernii uitase de primăvara trecută. Se strecoară din el nedumerit şi sfios, până când, dezlănţuit de căldură şi libertate, de simfonia minunilor, ia lumea în stăpânirea sa binefăcătoare.

Franek abia mai putu să aştepte sfârşitul reprezentaţiei şi plecă, luând cu el *Ulana.* O citi într-o noapte de câteva ori la rând; deplânse soarta eroinei părăsite şi se înflăcără şi mai mult să scrie o piesă pe această temă. Ideea, stimulată de ambiţie, învinse definitiv deprimarea morală şi apatia, în care trăia de atâta vreme.

„Da, am să scriu, am să scriu!” îşi spunea.

Numai că nu ştia cum să se apuce de lucru. Se gândea cum să înceapă şi cu ce, dar nu-i venea nimic în minte. Năduşea de efort, lăsa totul baltă, apoi revenea. Rămânea fără putere în faţa dorinţei de a scrie şi totodată creştea sub impulsul voinţei. Perseverenţa învingea treptat descurajarea provocată de neputinţă. Trecură aşa vreo două săptămâni de luptă continuă cu imposibilitatea de a urzi din capul lui o formă oarecare. Începea, dar rupea imediat hârtia. Acest început era dintr-o piesă, celălalt, din alta. Ascultând reprezentaţiile de pe scenă, ştia atâtea aproape pe de rost, încât scria fără să vrea cuvintele cunoscute. Recitind apoi, recunoştea cu durerea umilinţei că aceste gânduri nu sunt ale lui. Şi nu voia să imite! În aceste două săptămâni îngălbeni şi mai mult şi se gârbovi şi mai tare, avea buzele vinete de fierbinţeală, arse, fruntea brăzdată de creţuri, iar în ochi îi stăruia o expresie neobişnuită de îngândurare.

Nu mai putea nici să meargă de atâta istovire lăuntrică, nu mai dormea cum trebuie şi nu mai

mânca. Adevărat că de mâncat, nu mâncase niciodată pe săturate.

Surescitat în cel mai înalt grad, deveni mai tăcut şi mai somnoros, greoi şi insensibil la tot ce se întâmpla în afara lui.

Furtuna care i se zbuciuma în piept, focul care-l mistuia nu răzbeau la suprafaţă; reţinut cu forţa în adâncul sufletului, îl dogorea încet, uscându-i trupul şi aşa destul de firav. Mâinile îi tremurau, nu mai avea putere, abia mai putea să tragă cortina. Şi de câte ori era singur – plângea. Plângea de durere din cauza neputinţei sale, ca după aceea să se apuce cu şi mai multă furie de un lucru, într-adevăr, de Sisif[33] pentru el. Într-un târziu înţelese că nu merge, fiindcă nu ştie şi nu înţelege nimic. Asta îl frânse. Ce trebuie să ştie? se întreba. Totul! Totul! răspundea ceva din el. Isuse, tot!... Cuprindea lumea cu privirea sufletului atoateştiutor şi în asemenea clipe înţelegea infinitatea lucrurilor la care înainte nu se gândise niciodată, intuindu-şi nimicnicia în toată imensitatea ei. Chinuit şi disperat, se blestema pe sine, îşi blestema incapacitatea, neştiinţa şi pe cei care îi aprinseseră în piept această flacără. Se frământa adesea în culcuşul sărăcăcios, cuprins de neputinţă, dar asta nu ajuta la nimic, căci: „Ca nagâţul strigă, ţipă, basmul tot nu se-nfiripă“ – cum spunea Krasicki[34]. Niciodată nu se simţise atât de bolnav, atât de nefericit, ca cel din urmă dintre oameni. În aceste clipe triste de zbucium începu să se gândească la el şi la situaţia lui. Dar, fapt caracteristic, vedea totul prin comparaţie cu personalităţile artei. Altă viaţă

[33] Erou în mitologia greacă, osândit după moarte să urce veşnic un bolovan uriaş pe un vârf de munte.

[34] I. Krasicki (1735-1801)scriitor iluminiost polonez.

nu cunoştea. Ei sunt bogaţi, iar el nu are nimic, dar n-avea importanţă; sunt respectaţi, fiindcă au bani, nu înţelegea şi nu ştia că poate să existe şi altfel de respect. Ei se iubesc, şi îşi aminti că pe el nu-l iubea nimeni – nimeni! Nu-l iubise nici mătuşa care îl crescuse după moartea neaşteptată a părinţilor. Nu-l iubise, fiindcă îl bătea mereu şi de mic îl gonea desculţ, pe vreme de iarnă, să cerşească pe stradă. Nu-l iubise, căci la zece ani îl izgonise în lumea largă, binecuvântându-l pentru drum cu blesteme şi bătaie. Oh, cât de bine îşi amintea totul. „Pe mine nu mă iubeşte nimeni!“… şoptea, şi simţea o dorinţă nebună să iubească ceva, să se ghemuiască la pieptul cuiva şi să-şi verse pe inima iubită şi credincioasă toate lacrimile reţinute, să-şi destăinuie toate suferinţele şi durerile, grijile şi umilinţele care-i clocoteau acum în piept. Simţea nevoia de a fi folositor cuiva, de a aparţine cuiva. Se linişti când îi veni în minte o piesă în care un biet orfan, părăsit ca şi el, îşi găseşte o rudă bogată care îl ia la ea şi îl face domn. Un domn care poate să mănânce de câte ori îi place şi să aibă tot ce-i trebuie – aşa cum aveau doar câţiva inşi din „compania” lor: Simonka, Naiva şi Dźalma. „Au crăiţari“ – şopti cu invidie. Nu vedea nimic rău în a-i trage pe sfoară pe cei apropiaţi. Din toate acestea se alese cu pasiunea pentru citit. Împrumuta cărţi de unde putea. I le dădeau cu bunăvoinţă pentru nevoile scenei, pentru că le înapoia repede şi în stare bună. Citea la întâmplare, se înţelege, azi pe Born, mâine pe Victor Hugo. Ca să aibă mai mult timp, nu mai juca domino cu Zmarźlak. Căuta fără încetare indicaţii în legătură cu construcţia dramatică. Acum, după ce se mutase la Simonka,

trăia mai confortabil: din când în când putea să mănânce şi la prânz. Veniturile îi crescuseră considerabil. Bacşişurile pe care le primea de la vizitatorii actriţei pentru scoaterea paltoanelor, a galoşilor etc. erau uneori destul de grase. Şi în afară de asta, îşi avea colţişorul lui, unde era liber să facă tot ce voia. Cu timpul reuşi, în sfârşit, să găsească un început pentru piesă. Lua din biblioteca teatrului diferite dramolete, pe care le citea şi lua aminte la construcţia lor. Modelul pe care şi-l alesese era *Banca diavolilor.*

Mergea straşnic de greu şi, îndeosebi, cu cântecele nu putea s-o scoată la capăt. Nu reuşea să rimeze nici două versuri, aşa că le lăsă pentru mai târziu. Deocamdată scria partea de proză. Îşi adusese o lampă de la teatru pe care o aşeza jos şi scria lungit pe burtă în aşternut. Manuscrisul stătea întins pe podea, ca şi uneltele de scris. Chinuise până acum patru acte, iar pe al cincilea îl avea gata în cap. Într-o bună zi, Simonka plecă la cină, spunându-i să n-o mai aştepte, ca poate nu vine curând. Se bucură că va termina piesa. O fericire plină de visuri îi lumina faţa. Imediat cum plecă ea, se apucă de scris, dar conţinutul gata pregătit nu voia să se aştearnă pe hârtie; prefera să se gândească, să-şi amintească unele scene şi să plănuiască reprezentarea piesei.

Se sculă, îşi răsuci o ţigară şi cântărea concentrat care artişti de trupă şi ce roluri ar putea să joace. Se adânci în visare. Nu vedea greutăţile, şi orice imposibilitate dispărea din faţa voinţei înflăcărate de perseverenţă. Fuma ţigară după ţigară. Zâmbea în sinea lui, mijea ochii şi îşi imagina cum poate să fie. Se mută cu gândul pe scenă şi i se părea că

priveşte în sală prin ochiul de la cortină. „E plină! şopti cu vocea înecată de emoţie. Plină! O mare de capete.“ În pauza dintre acte şoaptele sălii îi ajungeau la ureche ca un zumzet. Se auzea doar închiderea şi deschiderea uşilor de la intrare, scârţâitul scaunelor părăsite şi foşnetul programelor despăturite. Căldura răsuflărilor, luminile, cortina care se leagănă şi respiră uşor. În loji femeile îşi fac vânt cu evantaiele, aude limpede fâşâitul lor enervant. Ochii strălucesc, iar privirile se încrucişează ca nişte fulgere prin sală. Sună clopoţelul! Se face linişte: sună a doua şi a treia oară. Are impresia că el însuşi sună, apoi o bătaie din palme. Cortina se ridică. În sală se aşterne tăcerea. Orchestra cântă *piano* o melodie. Respiraţia se opreşte. Pe scenă un tablou. Recită cu entuziasm şi produce impresie. Publicul începe să fiarbă. Până şi actorii ascultă. Prin sală, din loc în loc, o batistă se ridică la ochi sau la nas, lumea se înduioşează. Arta îi stăpâneşte. Acum urmează penultima scenă cu Ulana şi Tadeusz, pe care n-a scris-o încă. Inspiraţia îl răpeşte, intensitatea glasului i se înalţă neobişnuit, joacă cu înflăcărare, emoţia îi răsună în glas, i se citeşte pe faţă, răspândeşte raze în ochii înlăcrimaţi. Oamenii plâng. Nu mai vede nimic – încă un reproş, încă un strigăt de durere şi disperare. A terminat: tăcere, apoi un tunet, un uragan de aplauze îi răsună în minte ca un ecou puternic. Se strigă: „Autorul! Autorul!“ Franek se clatină greoi sub impresia emoţiei necunoscute, îşi îndreaptă trupul gârbovit, pe buze are un zâmbet de adâncă bucurie sufletească, faţa îi e transpirată şi roşie, părul ciufulit. Face câţiva paşi înainte, apoi cu un gest

elegant dă la o parte pânza care împarte bucătăria şi se înclină serios şi cu demnitate în faţa lămpii care stă pe jos, în faţa sobei, a aşternutului şi a pereţilor murdari şi pătaţi, pe care se plimbă în şiruri lungi gândacii atraşi de lumină. Se retrage şi revine iar, pentru că aude mereu strigăte de bravo şi chemări. „Autorul! Autorul!“ Se simte mare, fericit şi parcă ciudat de liniştit. Halucinaţia îl ameţeşte ca votca, e sublimă prin comicul ei. Sărmană inimă însinguratã!

— Nu deschizi odată, maimuţoiule?! Franek! Franek! şi cuvintele sunt însoţite de bubuituri puternice în uşă şi de murmurul discuţiilor de pe coridor.

Auzi după o clipă şi se uită prin încăpere cu privirea rătăcită – se crăpa de ziuă.

— Franek! Ah, bestie! Deschide!

Îşi veni în fire şi suflând în lampă sări să deschidă uşa. Pe faţă mai avea încă expresia de înflăcărare. Ochii, de obicei atât de şterşi, erau încă învăpăiaţi. Numai buzele îi erau strânse într-un fel ciudat. Pentru prima dată se simţi umilit că depinde de cineva, dar asta dură doar o secundă.

— Domnilor, Pedrillo al meu a adormit! Ai adormit, Pedrillo, şi ai ţinut-o o jumătate de oră pe *doña* Anna la uşă! Am jucat rolul *doñei.* Cine vrea, n-are decât să intre o clipă, dar o clipă numai, apoi – adio şi pa! A! a! căsca, clătinându-se.

Era Simonka, se întorcea cu un grup de adoratori de la petrecere, puţin mai devreme decât de obicei.

— Domnilor, domnişoarelor, după mine! M-am îmbătat. A! a! Zampa! Zampusia! Aha, aici erai! Vino la stăpâna ta, hai, vino!

Luă din pat o căţeluşă mică şi neagră şi alergă,

clătinându-se de la unul la altul.

— Domnilor, asta e încă Mascottă! Da, căţeluşa mea e încă Mascottă.

— Dar tu, *doña* Anna? întrebă careva cu un zâmbet.

Actriţa se uită cu o căutătură sălbatică la cel care întrebase, apoi, desfăcându-şi pumnul şi suflând în el, strigă:

— Oho! A zburat şi gata. E mai bun nouă de cupă! Mascotta! Zampa! Noapte bună, domnilor, noapte bună! E, hai, sărutaţi-mă, sărutaţi-mă şi noapte bună!

Grupul vesel de beţivani o înconjură, clătinându-se, cu pălăriile pe ceafă şi jabourile şifonate, cu hainele descheiate şi pline de pete, cu feţele roşii, animalizate de băutură şi pofte.

— Repede – zbiera – repede!

Se înghesuiau spre ea din toate părţile şi o sărutau cu voluptate..

— Ei, gata, destul, m-aţi lins destul! Duceţi-vă dracului! S-a făcut ziuă!

Se uitară unul la altul; erau prea mulţi. Niciunul nu voia să plece primul, crezând fiecare că va fi singurul care va rămâne.

— Franek! Mi-e sete!

Franek îi aduse apă.

— Cară-te cu apa ta cu tot! strigă unul, şi văzând că Franek stă, neştiind ce să facă, îi luă paharul şi îl zvârli în fereastră. Zbură afară odată cu geamul.

— Franek, mi-e sete! strigă jalnic.

Se simţea din ce în ce mai ameţită. Aerul înăbuşitor, încărcat cu aromele florilor, era apăsător.

— Regină, încântătoare Aza! Bem imediat, bem

bruderschaft şi plecăm.

— Franek, mi-e sete!

— Ascultă, Bronek, dă fuga la negustor şi adu câteva sticle, poate n-a închis încă.

— Mi-e sete, noapte bună, domnilor, mă duc să mă culc!

Doamnă, adoratorul tău îţi va ajuta să te dezbraci.

— Se descurcă!

— Îţi scot rochia cu o adevărată religiozitate.

— Acum, îhî!

— Fusta cu încântare.

— Ei?

— Ciorapii în extaz, uite aşa – şi se aplecă, cuprinzându-i laba piciorului în palmă.

— Porcule! În lături! Îşi smulse piciorul, iar îndrăzneţul rămase cu pantoful în mână.

— Atenţie, domnilor! A venit şi băuturica!

Şi trimisul scoase câteva sticle din buzunar.

— Destupaţi-le şi să începem! Francesco, pahare!

— Să începem, să începem!

— Primul toast!

— Pentru eroina dramei noastre!

— Şi a comediei!

— Şi a farsei!

— Şi a operetei!

— Şi a „cabinetelor" separate!

— Vivat! Să joace şi să bea cât o trăi!

Şi dădură paharele peste cap.

— Domnilor, programul!…

Se turnă al doilea rând.

— În sănătatea extra…

— Nu vreau, e slab!

Şi aruncă paharul pe fereastră, lângă cel dinainte.

— Coniac, daţi coniacul.

Aduseră un pahar curat şi coniacul.

— Władek, hai noroc.

— Dă-i drumul, în galop! Toarnă, frumoaso şi nu mai întreba!

— Vivat!

Ţipau cât îi ţinea gura. Aproape că nu mai ştiau de ei.

— Domnilor, programul extravaganţelor…

— Ţine-ţi mâinile acasă! Domnilor, Władek mă ciupeşte.

— Călăul! Aici, aşa e?

— O, te bat!

— Extravaganţa – vivat!

— Cea mai bună!

— Vivat!

— Domnilor, programul!…

— Vivat! – începuseră să zbiere.

— Doamnă, eşti încântătoare.

— Ca sticla asta!

— Frumoasă…

— Ca frumosul!

— Ai ochii ca…

— Granatul, ptiu! Voiam să spun: safirul!

— Sânul de alabastru.

— Ca spuma de şampanie!

— Domnilor, programul!…

— Du-te dracului cu programul tău.

— Dar bine, domnilor, ne-am înţeles că programul…

— Încă un coniac – vivat!

— Doamnă, ai o guriţă ca… a mea… O înhăţă de mijloc, o aşează pe genunchi şi o sărută.

— Władek, nu vreau, lasă-mă – se prefăcea. Domnilor, hai să dansăm.

— Bravo, colosal!
— Polcă?
— Vals?
— Să-i tragem un cancan.
— E un chef grozav.
— Domnilor, programul!…
— Lasă programele pentru altă dată şi nu ne mai bate…
— Bine, dar…
— Eu încep să cânt, numai să dansaţi cuviincios.
— Bine, bine! Ca nişte heruvimi.
— Ca însăşi Terpsihora[35] în faţa corabiei lui Noe.

„Cancan! vuieşte instrumentul,
Domnule, ia-ţi domnişoara,
Tra la la, la la la.
Corpu-nclinat şi liber gestul
Ne conduce-nflăcărarea!…“
Tra la la, la la la etc.

Se iscă o larmă de nedescris, cântau şi dansau cancanul cu înverşunare. Nimeni nu băga de seamă cine căpăta vreun vârf de gheată şi unde. Pălăriile care cădeau de pe cap ţopăiau pe duşumea, aruncate cu picioarele. Ca să se poată mişca în voie, îşi scoaseră cămăşile şi dansară aşa.

Simonka, numai în ciorapi, pentru că aruncase şi celălalt pantof, cu părul desfăcut, roşie şi ameţită, dansa ca într-o criză de nervi. Nu-i păsa de sughiţul care punea stăpânire pe ea şi de oboseală, cuprinsă de nebunie, dansa, zbiera mai tare decât toţi. Silueta splendidă, pieptul bogat apăreau când şi când în lumina nesigură a zorilor. Toată această

[35] Muza dansului în mitologia greacă.

orgie de ţipete, cântece şi sughiţuri, de tropăituri, răsuflări îngreuiate de oboseală şi de glume grosolane, de senzualitatea dezlănţuită a unor oameni aproape fără simţire, care dansau cu ochii închişi, de praful care se ridica şi de căldura corpurilor şi a respiraţiei începea să fie respingătoare.

— Destul, destul! E-e! strigă Simonka frântă de oboseală. Destul! Noapte bună, duceţi-vă… să vă culcaţi…

Şi sprijinindu-se de câţiva inşi care mai dansau încă, împleticindu-se, şi se rugau să mai rămână, îi dădu afară.

— Domnilor, pro-o-gramul…

— Plecaţi, că mor.

Sughiţul o chinuia groaznic.

— Ei! şi deschise uşa, împingându-i aproape inconştientă.

— Domnilor, pro-o-gramul…

— Crapă, odată, cu programul tău cu tot! Hai, mai repede! şi-l îmbrânci peste prag – niţel cam prea tare; căzu cât era de lung pe scări, şoptind:

— Domnilor, programul…

— Na, asta este peste program.

Trânti uşa în urma lor. Se întoarse în camera ei, sprijinindu-se de pereţi ca să nu cadă; era somnoroasă, dar neobişnuit de aţâţată. Se aruncă pe sofa, strigând:

— Franek! Franek!…

Tot timpul cât ţinuse orgia, Franek scrisese. Aducea ce-i porunceau şi se întorcea imediat în ungherul lui. Aşezase manuscrisul pe pervazul ferestrei şi, cum se revărsau zorile, putea să scrie fără altă lumină. Era obişnuit cu vizitele de acest fel

şi cu răcnetele de beţie. Asemenea bacanale nu produceau asupra lui altă impresie în afară de repulsia pe care o simţea instinctiv pentru actriţe. Prins cu totul de ultimul act, nu auzise mai nimic nici de data asta. De câte ori gălăgia răzbea mai tare până la el, îşi astupa urechile şi înjura. Astăzi mergea ciudat de uşor. Cuvintele curgeau ca apa, iar situaţiile parcă se înlănţuiau singure. Abia reuşea să aştearnă pe hârtie îmbulzeala de gânduri, expresii şi sentimente care se învălmăşeau în el.

Conducându-i pe cei care plecau, nu vedea şi nu auzea că bacşişul obişnuit cădea cu zgomot pe jos. Nu întindea mâna după el. În faţa ochilor avea ultima scenă din *Ulana.* Auzind chemarea Simonkăi, mormăi îmbufnat:

— La naiba, putea să se culce odată! şi se duse.

— Franek, dezbracă-mă!

De obicei, când era beată, o dezbrăca Franek; îi scotea pantofii, ciorapii şi rochia, îi descheia corsetul, îi aşeza apoi ţigările şi cutia de chibrituri pe măsuţa de lângă pat şi pleca; aşa începu şi acum.

— Dezbracă-mă, dezbracă-mă!

Îi scoase ciorapii. Picioarele cu pielea trandafirie erau netede ca marmura şi fierbinţi.

— Rochia, mă strânge, oh, mi-e rău!

O cutremură sughiţul.

Se aşează lângă ea ca să-i descheie rochia.

— Mâine e *Coliba*, joc pe Aza. De ce n-a venit Dźalma, că doar are cheia? Turbează Jaga că i l-am luat, prostul crede că… A! a! căsca. Ce măgar mai e şi Władek ăsta, îmi aduce o rochie nouă de la Varşovia, ha! ha! Şi Kubuś, ha! ha! ce prostănaci sunt! Ei, scoate-mi rochia! Prostule! O, Tumry cel prost nu vrea s-o dezbrace pe Aza, nu vrea. Tu ai

adus buchetul?

— Da.

Aducea flori în fiecare zi şi le aşeza în vaze.

— O, bunul meu Tumry, iubit şi blând…

Nu spunea nimic, dar se întâmpla ceva neobişnuit cu el. Îi scoase rochia, lăsând-o numai în cămăşuţă. Formele ei statuare se schiţau limpede şi atrăgător prin rufăria subţire; pieptul, umerii şi picioarele goale şi încărcate parcă de sânge şi de dorinţa de voluptate îl ardeau cu goliciunea lor, conturându-se ciudat de plastic pe fondul întunecat al sofalei.

Începeau să-l treacă fiorii.

— Scoate fusta, scoate-o! – striga trăgând de cămaşă.

— Am scos-o.

— Nu-i adevărat, nu! Minţi, scoate-o, maimuţoiule!

Era gata să se înfurie.

— Scoate-mi fusta, auzi?

Îi clănţăneau dinţii, nu văzuse niciodată o femeie goală, aproape beată şi atât de frumoasă. Şi ştia că nu e de glumit cu ea când se îmbăta. Era în stare să râdă şi să plângă, să turbeze de furie şi să spargă totul cât ai bate din palme.

— Tumry, scoate-mi fusta, nu vrei?… aşteaptă!… Şi ridicându-se cu greutate, apucă o sticlă de pe masă şi o aruncă în el, căzând pe sofa în hohote de plâns. Władek! Oh, Doamne! Ah! se îneca de suspine. O, cât sunt de nefericită, îşi râd de mine, nu vor să mă asculte, o! o! Dźalma – numai puţin. Maica Domnului! Maimuţe, vite! Am să joc, o să vedeţi – am să joc – la la la la la. Crăpaţi şi singuri, eu plec la Texel, să-mi ia Stella rolul – aşa… dacă… dacă… Franek!… Tumry! vivat! trăiască dragostea, cancanul liber, supa de lapte şi fraierii! Vivat! În

sănătatea voastră, nătăfleţi, în… – şi duse mâna la gură ca şi când ar fi avut un pahar. Mă culc, mi-e somn, du-mă Władek, vreau să dorm!

O luă cu greu în braţe, era grea ca plumbul şi îl ardea ca o flacără. Îi înconjură gâtul cu braţele goale şi se strânse la pieptul lui.

— Władek! Władek!… bolborosea confuz.

O aşează pe pat. Îl trase spre ea şi îl sărută cu patimă pe ochi, pe gură, pe păr. Mai şopti ceva fără legătură şi fără sens, îl sărută moleşită şi adormi cu gura în gura lui, înfierbântată şi somnoroasă în acelaşi timp, minunată în goliciunea şi destrăbălarea inconştientă. Era beată. După ce adormi bine, se eliberă de ea. Se împleticea, era transpirat şi rece de sforţarea de a se stăpâni şi de teamă. Când ajunse la uşă, se uită înapoi. Aurora zorilor se furişa prin fereastră şi lumina cu lucirea palidă a răsăritului. Căptuşeala liliachie a draperiei răspândea asupra ei luciri trandafirii. Pieptul alb i se ridica greoi, răsuflând adânc.

Liliacul din vaze împrăştia o mireasmă înăbuşitoare, care înfierbânta sângele.

Intră în bucătărie, nu mai putea să privească liniştit. Deschise fereastra şi se strădui să scrie, dar nu putea. O vedea şi o simţea mereu la pieptul lui.

Aerul proaspăt al dimineţii îl făcu să-şi revină, îndreptându-i gândurile la piesă. Cât ai clipi din ochi înţelese pasiunea Ulanei şi începu să scrie febril. În scurta clipă pe care o petrecuse lângă Simonka înţelesese şi învăţase multe lucruri. De aceea, scria cu sângele şi nervii trecuţi prin această încercare grea.

Când sfârşi de scris, ceasurile băteau ora şase. Terminase.

Chinurile se sfârşiseră. Răsuflă adânc, uşurat. Era foarte bucuros şi fericit; ascunse manuscrisul, ca de obicei, în cutia care-i servea drept pernă. Se spălă la fântână şi alergă în oraş, simţea nevoia de mişcare, de aer, de soare. Rătăci fără ţintă, zâmbind şi vorbind de unul singur, cu sufletul său învingător, mulţumit şi fericit în fiecare părticică a fiinţei sale triumfătoare.

Trecu pe la teatru, mătură şi făcu curăţenie. Aranjă scena pentru repetiţia de azi. Pregăti schimburile pentru reprezentaţie, şterse lămpile şi alergă fluierând în oraş să rupă liliac şi să stea la soare.

Era ora zece când se întoarse acasă cu un buchet de flori. Aşează samovarul şi privi fără zgomot în camera Simonkăi. Dormea încă.

Se vede că frigul dimineţii care năvălea prin geamul spart o făcuse să se acopere, fiindcă acum era învelită bine cu plapuma. Trebăluia în tăcere; înlătură urmele beţiei, şterse praful şi împături la loc îmbrăcămintea risipită. Se simţea atât de uşor, ca niciodată. Bucuria lăuntrică îi strălumina ochii, ca soarele.

Simonka se trezi şi se uită o clipă la Franek care se învârtea prin cameră. Pe faţa ei frumoasă, deşi viciată de desfrâu, se citea îngândurarea. Încet şi cu mare greutate îşi aminti ceva, căci o tresărire de nemulţumire îi juca pe faţă. Aprinse o ţigară. Franek se întoarse, aducând un buchet de liliac proaspăt pe măsuţa de lângă pat. Îl examină cu atenţie.

— Ceaiul e gata?

— Este. Pot să-l aduc?

— Da.

Aduse samovarul şi îl aşează lângă pat pe un scăunel.

— Dă-mi bluza albă.

Franek îi aduse bluza cerută şi, în timp ce şi-o punea pe umerii goi fără să se jeneze de prezenţa lui, văzu pe piept nişte pete roşii, ca o spuzeală pe fondul gălbui al pielii lăbărţate pe alocuri.

— Adu încă un pahar. Bem ceaiul împreună.

O privi cu uimire. Simonka, vrând parcă să se explice, adăugă:

— Mă plictisesc să beau ceaiul singură.

Voia să-l întrebe ceva, dar nu îndrăznea să-i spună deschis.

— Cine a fost aseară, aici, adică azi?

Îi înşiră.

— Au stat mult?

— Au plecat înainte de cinci.

— Toţi?…

— Da, toţi.

— Şi pe urmă ce-a mai fost?…

— V-am dezbrăcat.

— Şi?…

— V-am dus în pat, aşa mi-aţi poruncit…

O roşeaţă întunecată i se aşternu pe faţă, îşi amintea perfect totul. Lăsă ochii în jos, nu cuteza să se uite la ea, de parcă se simţea vinovat.

— Şi m-ai dus în braţe? îl întrebă observându-i stingherеala, şi ea însăşi, încurcată, aştepta cu teamă mărturisirile care aveau să vină.

— V-am dus, chiar foarte uşor, v-am culcat în pat, v-am acoperit şi am ieşit.

— Şi altceva nimic?!.. Nimic?… întrebă insistent, mestecând zgomotos ceaiul cu linguriţa. Parcă îşi amintea că sărutase pe cineva.

— Nimic, doamnă, ce putea să fie mai mult?

— Prostule! O, prostule! striga înecându-se de râs.

Aerul serios îi dispăruse odată cu mărturisirea lui că nu se mai întâmplase „nimic“.

— De ce, doamnă? o întrebă.

Poate pentru prima dată în viaţa lui se simţea jignit.

— De ce? Ha! ha! Pentru că eşti prost, grozav de prost!… şi râdea ca o nebună. Aşa ceva nu i se mai întâmplase niciodată în viaţă. Nu, e colosal, de necrezut! striga, rostogolindu-se pe pat în paroxismul unui râs nestăpânit.

Ziua se scurse ca de obicei. De câteva ori Franek se întrebă de ce îl făcuse prost.

„Oare pentru că nu profitase de ocazie?…“

Spre seară se întâlni cu Zmarźlak şi îi povesti amănunţit întreaga scenă.

Ascultătorul îl măsură cu o privire dispreţuitoare, îşi răsuci streaşina, cum îşi numea mustaţa, scuipă cu răutate şi îi şopti cu mânie şi dispreţ la ureche:

— Trebuie să fii cel mai mare prost… Auzi!

Franek se înfurie.

— Lua-te-ar dracu’! Auzi? Ce înseamnă asta? Ce, eu sunt un porc ca să mă bălăcesc în prima băltoacă? şi plecă în grabă.

Oho, aşa înapoiat cum era el şi lipsit de simţul etic, cunoştea prea bine pe zeiţele Olimpului teatral şi, în consecinţă, nutrea pentru ele o repulsie de-a dreptul fizică, de neînvins. De aceea se înfuria grozav că îl socotesc un prost – şi încă pentru ce?!

— Ale dracului scârnăvii, dacă maimuţoii din oraş se ţin după ele ca nişte câini, cred că toţi oamenii sunt nişte animale… şoptea în timpul spectacolului, văzând buchetele aruncate pe scenă.

După sfârşitul reprezentaţiei luă bocceaua cu lucrurile Simonkăi şi plecă în grabă spre casă, gonit de nerăbdarea de a-şi citi încă o dată *Ulana.* Nici nu apucase să aprindă lămpile, că Simonka se întoarse acasă cu o droaie de prieteni. Îi părăsi repede. Furios că îl deranjează, coborî scara. Sub ei locuia un militar, şi uşa de la bucătăria lui, ca şi la ei, dădea pe scară. Franek se cunoştea cu ordonanţa, la care petrecuse de multe ori, ascultând nostalgicele dume ucrainene şi cântecul armonicei.

Se duse şi acum tot acolo. Pentru că ofiţerul nu era acasă, ordonanţa fluiera vesel, acompaniindu-se la armonică. Nu trecură nici cinci minute şi se auziră bătăi în uşă.

— Franek! Eu plec şi uşa e deschisă! – strigă Simonka, ştiind unde să-l găsească la această oră, dacă nu era acasă.

— Da’ mai du-te dracului! mormăi şi se adânci în ascultarea melodiei tărăgănate.

Stăteau aşa cam de vreo oră, fără să-şi spună nicio vorbă. Franek se gândea la *Ulana* lui, la cântecele pe care trebuia să le mai scrie şi medita dacă n-ar fi fost bune nişte cântece ca acela pe care îl auzise.

Se auzi clopoţelul la poartă. Ordonanţa sări în picioare şi ciuli urechile.

Franek fugi repede pe scară şi auzi în acelaşi timp scârţiitul uşii care se deschidea sau se închidea la etaj şi pe cineva care cobora repede. Se dădu la o parte, crezând că e vecinul din dreptul locuinţei lor, care pleca în oraş. Urcă încet la etaj, uşa de la apartament era întredeschisă şi în faţa pragului se împiedică deodată de nişte lucruri.

— Ce dracu’, cine să le fi lăsat aici? Aprinse repede un chibrit. Uşa de la camera Simonkăi era

deschisă la perete. Aprinse lampa şi intră acolo, presimţind ceva rău. În încăpere toate erau întoarse pe dos. Cuierele deschise, sertarele trase, îmbrăcămintea şi rufăria erau risipite pe jos, ca şi cum cineva ar fi căutat ceva în mare grabă. O legătură uriaşă cu diferite lucruri învelite într-un cearşaf se afla lângă uşă.

— Hoţii! şopti şi îl trecură fiori de răceală.

Alergă în camera cealaltă. Acolo toate erau la locul lor. Se vede că hoţul, speriat de venirea lui, nu apucase să ia nimic, sau poate că se mulţumise numai cu ce putuse să ia cu el când fugise.

— Dar lucrurile mele!

Se repezi la bucătărie, culcuşul lui era răvăşit.

— Isuse, Fecioară!…

O presimţire îngrozitoare îi săgetă prin minte ca un fulger încărcat de trăsnete. Controlă toate zdrenţele cu mâinile tremurând de frică. Cutia cu *Ulana* nu era nicăieri!

Tremura tot, se aruncă înainte, veni înapoi, se învârtea aproape în cerc, o sudoare rece îi îmbrobona fruntea. L-au furat! I-au furat *Ulana*, viaţa, fericirea răscumpărată cu sânge, visurile nopţilor de nesomn – totul! O disperare fără margini i se întipări pe faţă şi îi învineţi buzele, răzbătând în ochii care alergau fulgerător, neliniştiţi de la un obiect la altul. Îşi frângea mâinile, neştiind ce să facă.

Mai căută o dată. Nu era…

— *Ulana! Ulana* mea! lacrimile îi inundară inima. Ah, cel care cobora pe scări era hoţul; a auzit când am deschis uşa şi a şters-o, luând ce i-a căzut în mână şi eu l-am lăsat să fugă! Oh, tâlharul! O! şi alergă turbat de disperare în stradă, aşa cum se

găsea, cu capul gol. Nu văzu pe nimeni. Fugi într-o parte. Nimeni. Se uită pe câteva din străzile vecine: la fel.

De oboseală, transpiraţia i se scurgea pe faţă şi jalea îi cuprindea sufletul.

Nu! Nu se vede nimeni. Alerga ca un nebun. Se uita în fiecare spărtură de zid, sub fiecare pod – peste tot.

Se târî înapoi până la poartă şi se aşeză lângă rigolă, nedumerit, distrus de această pierdere, înnebunit de durere.

Îşi acoperi faţa cu mâinile şi aproape că urla de plâns; o disperare neţărmurită îi sfâşia pieptul, „Oh, *Ulana! Ulana* mea!“ şi se simţea atât de neînsemnat, de nefericit, de nedreptăţit de toate, ca niciodată.

Luna plină lumina oraşul adormit. Liniile lungi ale caselor aruncau şiruri largi de umbre. În grădina vecină privighetorile cântau imnurile minunate ale nopţii şi ale dragostei.

Liliecii înfloriţi şi merii păreau să întoarcă razelor care îi argintau sărutări înmiresmate.

Liniştea era plină de melancolie visătoare şi de farmec.

Noaptea tăcută, cu vraja întunecată a întinderilor şi tremurul stelelor, îşi desfăcea peste pământ mantia regească a alinării. Stăpânea, revărsându-se în valurile aerului şi în grămezile norilor zdrenţuiţi ca nişte stalactite.

Doar plânsul lui Franek răsuna ca un dezacord neplăcut în armonia generală, ca un scrâşnet în *adagio*-ul dulce al nopţii de mai, auzindu-se tot mai rar, tot mai încet şi mai adânc, până când încetă.

Franek ridică ochii înlăcrimaţi undeva spre cer şi îi pironi în propria inimă, în gândurile, visurile şi

amintirile lui.

Apoi şopti cu liniştea resemnării triste pe faţă şi cu hotărâre şi perseverenţă neclintită în glas:

— Am să scriu! Şi aşa am s-o scriu! Să ştiu de bine că… tot am s-o scriu.

Privighetorile se auzeau mai tare şi adia un vânticel uşor care cuprinse valul de miresme din grădini şi i le aruncă în faţa urâtă, roasă de mizerie şi de umilinţe, faţă de idiot, pe care se întipărise acum expresia rece a voinţei nezdruncinate, faţă luminată de o pereche de ochi minunaţi, înflăcăraţi de luptă.

Mai stătu o clipă, apoi plecă acasă cu capul plin de hotărârea trudei noi care îl aştepta.

„Franek, cortina! Franek, sună clopoţelul! Ptiu, burta mea, adă-mi burta! Şi costumul meu! Franek, bere! Eu când intru? Vino, maimuţoiule, să-mi închei bluza! Hai, anunţă“! strigau ca de obicei.

Iar el, neobosit ca totdeauna, apărea pretutindeni unde era nevoie de el, cu aceeaşi linişte şi încremenire în expresie, cu aceeaşi tăcere apatică şi indiferentă. Ce-l interesau pe el toate acestea? Scria a doua oară *Ulana.* Şi hotărâse să învingă.

— O să urlaţi de bucurie – şoptea, ameninţând publicul prin ochiul cortinei.

S-ar putea! Cine ştie?

1894

Fiu de nobili

Tablou

— Cinci sticle! Cred că ţi-ajunge pentru astăzi!

— Taci, mamă! Zi, mai bine, să-mi mai dea una.

— Pe zi ce trece te îmbeţi din ce în ce mai rău.

— Păi, afacerile astea păcătoase. Să-ţi spună domnul Jan dacă nu mă spetesc muncind, mă dor toate mădularele. M-am săturat până peste cap de negustoria asta.

— Dacă-i aşa, vinde tot şi sfârşeşte odată – ţi-am spus de atâtea ori.

— Vinde! E atât de uşor să spui: vinde.

— Ne-am muta la ţară şi acolo te-ai mai odihni.

— La ţară! Mhm, o veni odată şi vremea asta. Marysia, dă-mi o sticlă cu bere! – strigă la servitoarea care aşeza farfuriile în bufet, şi se întinse somnoros.

— Nu mai bea, că iar n-o să ne mai putem înţelege cu tine.

Destupă sticla adusă, îşi turnă în pahar şi spuse:

— Vorbeşte, ascult.

— Poate-ar fi mai bine să mergem în…

— Pentru ce? Suntem doar singuri şi aici.

Soţia îl arătă discret pe Jan.

— Voiam să vorbim despre Jadzia.

— Aha, măritişul cu, da…

— Aşa e, am primit…

— Atunci să-i căsătorim şi basta. Mi-a spus el ceva despre asta, nu-mi mai amintesc bine, fiindcă

puşlamaua aia de Budzik tocmai făcuse 120 la stos, aşa că a trebuit să-mi iau revanşa. Pe când nunta?

— Tocmai asta trebuie să hotărâm.

— Copii, treceţi voi în salon, că noi avem de făcut aici o mică operaţie secretă.

O tânără albă, cu o claie de păr auriu ca inul cel mai curat, şi un bărbat înalt, bine făcut, ieşiră din sufragerie şi intrară în camera de primire. Când fură singuri el o întrebă repede, destul de timid:

— Domnişoară Jadwiga, te căsătoreşti, nu-i aşa?

— Mi se porunceşte.

— Şi eu?

Fata îşi ridică spre el ochii albaştri cu un răspuns anume.

— Şi eu? întrebă el şi mai încet, luându-i mâna. Domnişoară Jadwiga, îţi mai aduci aminte ce visam noi?

— Eu nu voi înceta niciodată să te iubesc – şopti ea uscat. Mama o să mă oblige să-l iau, fiindcă e foarte bogat. Ea se bucură că cel puţin nu mă căsătoresc cu vreun târgoveţ. Nu-i place deloc negustoria şi îl îndeamnă întruna pe tata să ne mutăm la ţară.

— Iar dumneata, domnişoară Jadwiga, o aprobi din toată inima!

— Aş putea oare să nu ascult? Spune-mi, Jaśl şi se trase mai aproape de el. Cu o mângâiere îndemânatecă o cuprinse cu braţul şi o sărută îndelung, cu înfocare. Dar se auzi scârţâitul uşii şi Jan zvâcni brusc în lături, depărtându-se.

— Vino, domnule Jan. Am ceva de vorbit cu dumneata.

Jan ieşi încurcat.

— Stai jos, să discutăm.

Se aşează, dar nu îndrăzni să-l privească în ochi.

— Pe Jadzia, te-aş ruga s-o laşi în pace. După ce s-o mărita, puteţi să faceţi ce vreţi, asta va fi treaba soţului, acum, însă, fără prostii.

Jan începu să îngaime ceva pentru a se dezvinovăţi.

— Nu de asta ne arde acum. Vreau să vorbesc cu dumneata serios.

— Bine, domnule patron, ascult.

— Mai dă-l dracului de patron. Suntem doar prieteni, nu?

— Ba da, aproape ca…

— Cum stăm cu afacerile?

— Bine. Mâine termin bilanţul. Nu suntem datori aproape nimic, iar alte firme au să ne întoarcă sume însemnate. O să v-aduc mâine situaţia.

— Păi, tocmai asta-i rău.

— Cum aşa?

— Ar trebui ca noi să fim datori vânduţi altora, iar nouă nimeni.

— Nu înţeleg.

— Domnule Jan, ceea ce-ţi voi spune e ca o taină sub jurământ. Am încredere în dumneata că…

— Doar m-aţi cunoscut de-ajuns.

— Te cunosc şi te cred ca pe mine însumi, aşa că iată despre ce e vorba: stăm bine, e adevărat, dar eu am nevoie să stăm neapărat rău, ştii, aşa, ca ovreii, să ne alegem totuşi cu ceva.

— Aha, pricep – dăm un mic faliment şi vom avea o sumă frumuşică.

— Eşti perfecţiunea întrupată… Faliment sună oribil. Miroase a murdărie.

— Ca toate porcăriile.

— Auzi, porcării! Dumneata îţi baţi joc de toate cu sinceritatea dumitale.

— Să-i zicem atunci lichidare, aranjament sau cum vreţi dumneavoastră – şopti Jan, cu un zâmbet larg.

— În definitiv numele n-are importanţă; totul trebuie organizat.

— Se poate.

— Ai s-o scoţi la capăt?

— E un fleac. Mă gândeam odată cum ne-a păcălit Roszer pe noi cu 15%.

— Pe viul Dumnezeu! Eşti Bismarck în persoană.

— Şi când vă trebuie banii?

— La toamnă. Am promis că voi da 30.000 pentru zestrea Jadziei. Mai am eu ceva, să tot fie vreo 10.000, dar n-aş vrea să mă împrumut.

— Pe numele cui e înscrisă casa?

— Pe al nevestei.

— Ar fi mai bine s-o vândă şi să rostuiască banii undeva fără să ştie nimeni.

— E genial, pe cuvânt! O să ajungi departe.

— La timpul potrivit vom anunţa că i-am învestit într-o afacere şi asta ne va curăţi de orice pată.

— De ce nu te-ai făcut bancher, domnule?

— De unde bani?

— Ai fi găsit la alţii – izbucni într-un râs zgomotos.

— Prefer să aranjez asemenea glume pentru alţii. Pentru mine mi-ar fi cu neputinţă.

— De ce?

— Nu ştiu, dar n-aş putea.

— Ha! ha! Nu ţi-ar permite cinstea, conştiinţa, nobleţea şi… prostia. Câţi nu m-au jefuit pe mine? Dumneata ştii foarte bine. Să mai câştig şi eu câte ceva din ce-am pierdut. Ce-i necinstit în asta? Nevasta zice că e o partidă strălucită acel…

— Are datorii.

— O să şi le plătească el. Care aristocrat nu le

are?

— Ce mai aristocrat…

— Ei, l-am văzut cu ochii mei înscris în armorialul lui Niesiecki[36] pe prima pagină. După alfabet e puţin mai departe…

— Numele nostru figurează în catalogul lui Koszycki, dar eu n-am nicio pretenţie… şi nu sunt aristocrat…

— Ba nu, Adam a fost probabil cel mai vechi nobil şi umbla despuiat. Mâine o să-ţi dau planul de acţiune şi vei câştiga şi dumneata ceva din asta – adăugă.

Se despărţiră. Jan se duse în camera lui de la etajul patru. Era îngândurat şi niţel trist. Fata îi sucise capul şi acum îi întorcea spatele.

„Am fost un prost că am putut măcar să nutresc vreo speranţă” – îşi spuse – şi se hotărî să nu se mai gândească la ea. Începu să citească ceva, dar nu putu, căci capul acela blond îi acoperea paginile. Se aşează să scrie o scrisoare, nu mai scrisese de mult acasă, şi, fără să-şi dea seama, se pomeni desenând profilul ei delicat.

— Ptiu, dar-ar boala… mormăi, şi, aruncând totul pe masă, începu să se plimbe cu paşi mari prin cameră. Un faliment ca ăsta e oricum o porcărie. Ei, şi ce-mi pasă mie, doar nu eu… Pentru asta sunt plătit – se dezvinovăţea Jan, căci îl mustra conştiinţa, încă nepervertită cu totul de vâltoarea marelui oraş; simţea încă ce e bine şi ce e rău. Trebuie să-mi dea un procent de doi la sută şi să-mi mărească şi salariul. O să mă căpătuiesc destul de bine.

---

[36] *Kacper Nisiecki* (1682-1744) heraldist, autorul unui catalog al nobilimii poloneze.

Se opri şi ascultă. Cineva urca greu pe scară.

— A, tu eşti, Antós! exclamă, văzându-l pe cel care intra.

Vizitatorul, un flăcău îndesat şi rotofei, brunet şi cu o fizionomie foarte expresivă, îi întinse mâna.

— Bună seara.

— Ce ţi-a venit să faci un drum atât de lung?

— Mi-ai spus să-ţi lucrez o pereche de ghete şi am venit să-ţi iau măsura.

— N-ai mai fost de mult.

— Aşa e, că omul trebuie să muncească din greu, ca un bou, dacă vrea să pună ceva deoparte.

— Bine, dar ceva tot ai agonisit.

— Trei sute de ruble în trei ani. Am strâns, fir-ar să fie, din ce mi-am rupt de la gură.

— Şi pentru ce te zgârceşti atâta?

— N-am chef să slugăresc toată viaţa la alţii. Mi-am spus că o să-mi scot bătrânii la lumină, cumpărându-le o prăvălioară, iar eu o să-mi deschid un atelier şi aşa am să fac, chiar de-ar fi să crăp. De-aş mai avea încă vreo sută de ruble, mi-ar ajunge, încă un an întreg de mizerie, da', la dracu', n-o să-mi las părinţii să se facă de râs la bătrâneţe, şi apoi am să mă odihnesc şi eu.

— Dar la nevastă nu te mai gândeşti?

— Dacă s-ar nimeri vreuna care să aibă ceva parale…

— Păi Wanda aia, de care-mi vorbeai cândva.

— O stricată, lua-o-ar dracu', goală puşcă, n-are niciun sfanţ şi mai umblă şi după studenţi. Scuipă cu răutate. Dacă meşterul meu ar avea o fată, cum are al tău, asta mi-ar trebui.

— Ei, ce-ai face atunci? Crezi că ţi-ar da-o ţie?

— Nici nu l-aş ruga. Aş aranja eu lucrurile în aşa

fel încât să vină el la mine şi să mă roage cu umilinţă să mă însor. Începu să râdă cinic.

Jan se strâmbă cu dezgust. Firea lui Antek, simplă, grosolană şi rafinată orăşeneşte îl impresiona neplăcut. Stătură o clipă în tăcere. Antek se uita în toate părţile, privind curios la bibelourile de tot felul care se aflau pe masă.

— Eu aş vinde toate astea imediat, la ce dracu' folosesc!

— Ţie, într-adevăr, nu-ţi pasă de nimic – răspunse Jan apăsat.

— Dacă eu nu sunt şleahtic – i-o întoarse Antek, după care, apucând o mână de ţigări pentru drum şi luându-i măsura pentru ghete, ieşi.

Jan rămase singur şi începu iar să se plimbe încoace şi încolo.

„Bădăranul tot bădăran! gândi despre Antek. Un ţărănoi!" Îi adusese în faţă tot trecutul, care de mult nu-i mai venise în minte atât de limpede şi de amănunţit. Simţea că ziua de astăzi va fi o cotitură în viaţa lui de până acum şi că de aici înainte va trăi altfel. Începură să-l năpădească gânduri despre viitor; cântărea ceva, hotăra, se agăţa de ceva.

„Un pârlit de meseriaş ca ăsta – se gândea la Antek – o să aibă bani, iar eu?" – şi cu asta se culcă.

Se numea Jan Juchnowski şi provenea din şleahta cu pământ din Podlasie. Tatăl său avea doi copii şi o gospodărie mică cu trei fălci de pământ lângă un orăşel din regiunea Siedlce. Jan terminase patru clase, ar fi terminat poate mai multe, dar l-au dat afară de la gimnaziu pentru năzbâtiile pe care le făcea. Avea şaisprezece ani când mama sa l-a adus la Varşovia şi l-a dat unui negustor de porci; n-a rezistat acolo. Şi, pentru că nu se cădea ca un fiu de

şleahtici să bată cârciumile, mama l-a luat şi, după sfatul cunoscuţilor, l-a dat la un magazin de galanterie, plătind pentru el 150 de ruble pe an. În fiecare lună mama îi trimitea prin lăptarul din Łyków brânză de oaie, un codru de pâine bună, de casă, şi rufărie curată, iar de Crăciun şi de Paşte adăuga câte o şuncă afumată şi o jumătate de gâscă pentru patron. În schimb, tatăl, la fiecare Sf. Ioan, îi trimitea patronului banii cuveniţi pe o jumătate de an şi o scrisoare pentru fecior în care îi amintea datoria nobilă de a fi cinstit şi vechea strălucire a neamului. „Noi am sărăcit, fiule – îi scria – dar şi aşa să-ţi porţi capul sus, pentru ca nu orice bădăran să-ţi poată sta alături în cinste. Chiar dacă acasă ai păscut porcii, tu ai o educaţie frumoasă şi eşti un Juchnowski. Nu te înhăita cu toate pramatiile din Varşovia, ascultă-ţi patronul, învaţă, slăveşte-l pe Dumnezeu, trimite-ne rufele murdare şi scrie-ne. Dacă-ţi dă ghes nevoia, să ştii că totdeauna se vor găsi câţiva groşi şi pentru tine!“ Iar mama adăuga pe furiş: „Fiul meu, te rog să nu te laşi târât de ambiţie, că numai din cauza asta n-ai terminat şcoala şi n-ai ajuns consilier, fie şi în Węgrów. Negustoria e lucru pierzător pentru suflet, că şi Cristos i-a izgonit pe târgoveţi cu biciul din biserică. Nu te pune la ambiţie pentru orice fleac, că şi Domnul Isus a spus că «binecuvântaţi vor fi cei umili», iar proverbul zice: «mielul blând suge la două oi»“.

Aşa a trăit trei ani. Patronul era foarte mulţumit de el; la minte nu-l întrecea nimeni şi la cinste la fel. Conta întru totul pe el. Când pleca undeva, lui îi lăsa casa şi îi încredinţa rezolvarea tuturor afacerilor băneşti. Flăcăul se mândrea cu asta, dar

colegii nu-l iubeau, fiindcă din cauza cinstei lui nu puteau să mai scoată nimic din magazin. Încercaseră să-l atragă în diferite tovărăşii, dar nu se lăsase. Se împotrivea tentaţiilor, cu toate că din fire era lacom, zgârcit şi setos de plăceri. Multă vreme fusese ţinta tuturor glumelor pentru accentul lui podlasian şi originea nobilă cu care îi sfida ori de câte ori avea ocazia. Era teribil de răzbunător, nu uita nicio jignire, dar nobleţea de caracter o răsplătea întotdeauna cu multă dărnicie. Când a ajuns expeditor, nimeni nu se putea apropia de el. În magazin era atotputernic. Proprietarul trecuse toată greutatea afacerilor asupra lui. Avea 50 de ruble pe lună, locuinţă separată şi lua masa împreună cu familia patronului, unde era socotit de-al casei, atât de mult se obişnuiseră cu el. Leafa îi ajungea, ba, în fiecare lună, îi trimitea câteva ruble şi unui frate care învăţa la gimnaziul din Siedlce. Nu se ducea nicăieri, nu-i plăcea teatrul, iar muzica n-o înţelegea. Îşi petrecea timpul liber în familia patronului ori citea în camera lui. Un zgârcit ca el îşi cumpărase cărţile lui Walter Scott ca să se poată împăuna în tihnă cu cavalerismul şi nobleţea de odinioară. Aşa ajunsese la vârsta de 20 de ani. Singura şi cea mai mare plăcere pe care şi-o permitea era să meargă seara, după închiderea prăvăliei, la restaurantul vecin, la o halbă de bere, iar uneori şi la o partidă de biliard. Se delecta cu asta şi-i era de ajuns; i se părea o fericire statornică şi deplină că aşa, înghesuit în forme şi numerotat în rubrici, putea să-şi prevadă curgerea invariabilă a vieţii pe luni de zile înainte. Natura lui furtunoasă de şleahtic se liniştise, osificându-se în banalitatea burgheză, se ştersese sub apăsarea cotidianului

cenuşiu. Acasă se ducea o dată pe an, încărcat totdeauna cu cadouri pentru părinţi – fiindcă patronul nu se arăta deloc zgârcit în privinţa asta. Îi iubea foarte mult, visul lui cel mai ascuns era să ajungă să-şi aibă magazinul propriu, să facă rost de bani şi să cumpere cele opt fălci de pământ ale unui vecin, să unească loturile şi să le gospodărească. Se mângâia cu asemenea visuri. De fiecare data când se întorcea de acasă avea de povestit câteva săptămâni, depănând în faţa ascultătorilor frumuseţea copacilor, a pământului, a cerului şi a împrejurimilor; fiecare fapt întâmplat acolo căpăta pentru el o însemnătate uriaşă. Dar asta dura numai până când vedea iarăşi viaţa Varşoviei, prin vitrinele magazinului sau de pe stradă. Cu Antek, fiul unui simplu meseriaş, care era ucenic la un cizmar, cu care se bătuse nu o dată la păşune, era în relaţii bune, deşi îi plăcea să-şi arate totdeauna superioritatea, educaţia şi obârşia de şleahtic. Adesea discutau întrei ei:

— Antek? Hm! Tu eşti o piele bună pentru ghete; un neisprăvit care are ca blazon un purice dându-se de-a berbeleacul pe o tobă.

— Nu-i adevărat, blazonul cizmarilor e altfel – cel ce prinde puricii – însemnele cizmăreşti sunt două coame de porc încrucişate şi o piele de şleahtic.

— O piele de ţărănoi.

— În atelier spun că e de şleahtic, fiindcă pe ţărani i-au spânzurat, iar pe nobili i-au jupuit de piele.

— Ascultă, Antek! Ce-ai face tu dacă ai avea bani?

— Ce-aş face? Dimineaţa mi-aş cumpăra un sfert de pâine, de şapte parale cârnaţi, de zece sfanţi băutură şi în fiecare duminică m-aş duce la cârciumă.

— Se vede dintr-odată că eşti ţăran şi un meseriaş care guiţă după mâncare ca un porc.

— Da’ tu ce-ai face?

— Eu aş cumpăra moşioara Smardzew de la Korytko.

— Şi-ai paşte porcii, ca şi tatăl tău.

— Nu înţelegi nimic, eşti o maimuţă proastă.

— Ba nu, zău, cine-i mai mare ţărănoi: cel care vrea să se întoarcă la porci sau cel care fuge de ei la oraş?

… ş.a.m.d., dar ţineau unul la altul, fiindcă avuseseră aproape aceeaşi copilărie; acelaşi pământ îi hrănise şi păscuseră porcii pe aceleaşi locuri.

Se trezi cu capul doldora de planurile falimentului pe care-l punea la cale.

În magazin patronul îi explică totul, amănunţit, îi arătă drumul, îi promise trei la sută şi cu aceasta îl hotărî definitiv să acţioneze. Gândul la răsplata apropiată îi spulberă lui Jan ultimele îndoieli.

Seara bău în contul acestei sume mai multă bere decât de obicei. Localul pe care-l frecventa era punctul de întâlnire al unei bande întregi de negustoraşi, practicanţi şi vânzători. Îşi aveau camera lor înspre curte, unde rezolvau tot felul de afaceri, temându-se de ochii celor neiniţiaţi. Jan îi cunoştea pe toţi, numai că se ţinea departe de ei. Se adunau acolo la petreceri şi pentru schimbarea în bani a diverselor obiecte furate din magazine. Printre ei se învârtea un omuleţ roşcat, respingător prin umilinţa insistentă cu care îi jumulea; acesta era comisionarul Ryś. Nu-i cunoştea nimeni numele adevărat. Cumpăra toate lucrurile furate, împrumuta bani, organiza chefuri şi îndemna la toate mârşăviile. Îi ţinea în gheare şi-i sugea pe toţi

cu pricepere. Undeva, pe strada Leszno, avea un depozit special, unde încheia doar tranzacţiile mai mari – aici achiziţiona obiecte mărunte, a căror valoare ajungea pentru o cină, sau pentru o seară de petrecere. Stăpânul cârciumii era omul lui. Toate fetele din local se alegeau cu sprijinul lui şi slujeau scopurilor sale. Aici îşi dădeau întâlnire reprezentanţii celor mai variate interese; tineri destrăbălaţi, stricaţi până în măduva oaselor, împinşi de împrejurări şi de goana după plăceri, dornici de o viaţă zgomotoasă şi de a se arăta în Saski Ogrod[37] în haine la modă – toată drojdia negustorească, creaţie specială a marelui oraş, pătura cea mai putredă, cea mai de jos, a burgheziei, pervertită de afaceri şi de lipsa de supraveghere, aruncată în mocirla orăşenească fără alţi îndrumători în afară de instincte.

Aduceau de toate, un funt de tutun, ori câţiva coţi din vreo ţesătură, un inel, o sticlă de vin scump, ori vreun obiect de galanterie, o duzină de gulere, câteva cravate ş.a.m.d.

Cârciuma trăia numai prin ei, pentru că aici desfăceau totul. Fetele care serveau clienţii erau totdeauna alese pe sprânceană. Aproape fiecare era întreţinută de vreunul dintre tineri. Nicăieri nu se întâlneau inşi mai bine îmbrăcaţi ca aici. Localul era înţesat cu obiecte de lux. Mobilele erau tapisate cu pluş de mătase, velur şi alte materiale, prea scumpe pentru asemenea tavernă. Perdelele de la ferestre, mai mult de zece ruble perechea, feţele de masă chiar, tacâmurile şi sticlăria uimeau prin fineţe. Toate acestea se scurgeau din „cămăruţă", cum era numit acest centru de operaţii. Mulţi erau cei care

[37] Mic parc în Varşovia.

se strângeau aici; veneau din marile magazine *en gros* din centrul oraşului şi din cele mijlocii, din cele mici şi cele uriaşe de pe Nalewki – şi toţi tineri între 16 şi 24 de ani.

Îi încurca doar Juszka, aşa îl porecliseră. Mai întâi pentru că magazinul în care funcţiona era unul dintre cele de prima mână, încărcat cu marfă scumpă, de lux, apoi fiindcă el ştia de furturile sistematic organizate, cărora le cădeau zilnic pradă multe magazine. Îi cunoştea pe toţi, bea cu ei, petrecea; îl cinstiseră de multe ori, vrând să-l atragă de partea lor, dar le rezistase, aşa că se temeau de el. Odată Ryś se apropie de el şi-i şopti:

— Juszka, podlasianule, ia priveşte! Cu ăsta o să-ţi spintec burta dacă ciripeşti ceva – şi mânui teatral prin faţa lui un cuţit lung şi ascuţit. Asta se întâmpla după o operaţie în stil mare, la care fusese de faţă.

— Tu o să ajungi departe, Ryś – se mulţumi să-i răspundă Jan.

— Poate nu mai departe de Sahalin – şi râse urât, hârâit.

— Câţi au ajuns acolo din cauza ta?

— Nimeni dintre cei care au mers cu mine şi au avut cap.

— Şi ceilalţi?

— Nişte mucoşi. Abia acolo o să le vie mintea la cap. De, nu poţi să faci omletă fără să spargi ouăle.

— Ho, ho, întrebuinţezi proverbe franţuzeşti. Ştii franţuzeşte?

— Nu, dar cunosc o limbă niţel mai universală.

— A hoţilor.

Ryś îl privi atent în ochi.

— Pe cine numeşti hoţi?

— Pe cei care fură, care iau din proprietatea

altuia.

— Şi cine nu fură? Ce-i aia proprietate? Ce altceva e comerţul?

— Ai nişte principii talmudice, josnice.

— Iar tu pretenţii prosteşti de şleahtic.

— S-o lăsăm baltă. Nu e nevoie să ne convingem unul pe altul, noi doi n-o să devenim prieteni.

— Juszka, eu îţi spun că tu vei fi cel mai bun amic al meu.

— Niciodată. Sunt un om cinstit.

— Eu te întreb încă o dată: cine-i cinstit?

— Du-te dracului.

— Acum ai vorbit ca un şleahtic şi asta pune capăt oricărei discuţii. Îţi spun totuşi că dacă eu aş fi în locul tău, aş duce-o mai bine, aş petrece împărăteşte. Un an vesel trăit ca la Varşovia face cât zece de-ai tăi. Gândeşte-te dacă e cazul ca tocmai tu să te agăţi de nişte prejudecăţi. Mai gândeşte-te, Juszka, mi-ar trebui nişte mănuşi negre, le plătesc la preţul de vânzare.

— Cumpără-le de la magazin.

— Ei, am auzit ieri cum râdea de tine fiica şefului tău.

— De mine? Aiurezi.

— Aveam locul în spatele lor la Teatrul de varietăţi. Era cu mama ei şi cu o colegă.

— Şi-ai tras cu urechea? Numai un nemernic ca tine putea să facă una ca asta – şopti înfuriat.

— Ce să fac, eu am auzul delicat. Spunea…

— Nu vreau să ascult nimic, poţi să le povesteşti altora – şi se pregăti de plecare.

— Şi mănuşile?

— Ascultă, Ryś! Dacă mă mai plictiseşti mult şi-l mai spionezi pe patronul meu, tu ştii ce pot să fac

eu. N-o să scape niciunul dintre voi – hoţilor!

Ryś se făcu verde de furie, gura strâmtă îi tremura, dar ochii priveau dulce.

— N-am văzut încă un şleahtic denunţător – îi spuse celui care ieşea, dar Jan nu-l mai asculta. Înfuriat, Ryś făcu un gest de ameninţare în urma lui: Ajungi tu pe mâna mea, fecior de şleahtic, pregătesc eu Pawiak-ul[38] pentru tine, n-ai grijă.

Când se afla în magazin şi îşi oprea ochii pe vreun obiect, Jan îl aprecia după preţurile stabilite în „cămăruţa" de la crâşmă. Atmosfera putredă pe care o respira acolo îl molipsea cu încetul. Se gândea deseori că, într-adevăr, situaţia lui nu-i permite să se poticnească de prejudecăţi. Avea 25 de ani şi nu cunoştea mai nimic din viaţă. Atunci faţa aspră a tatălui, scrisorile lui şi mândria că este singurul om cinstit între atâţia nemernici îi dădeau puterea să se împotrivească. În acele clipe i se părea că e prea puţin răsplătit pentru sacrificiile pe care le face, că e o victimă, şi cum n-avea nici măcar cui să destăinuie gândurile care-l apăsau, efectul pe care-l producea asupra lui cuvântul „cinstit" se micşora tot mai mult. Trăind mereu în mijlocul acestei bande de cheflii, împrumutase treptat deprinderi mai costisitoare, iar apropourile fetelor din local îl obligau să se îngrijească mai mult de aspectul vestimentar. Era, într-adevăr, un bărbat bine. Toate încercau pe rând să se apropie de el, dar pentru că ghicise în asta mâna lui Ryś, rămăsese nepăsător. Se pieptăna doar cu mai multă îngrijire, alegea cravate mai frumoase şi îşi făcuse un costum elegant în dungi, la modă pe atunci. Leafa nu-i mai ajungea, cu toate că nici lui Józio nu-i mai trimitea

[38] Închisoare în Varşovia.

nimic.

— Juszka se emancipează, nu peste mult timp va fi al nostru – şoptea adesea Ryś.

Şi Jan se emancipa, într-adevăr. Organizarea falimentului îl pusese în legătură cu o mulţime de persoane, făcuse cunoştinţe noi. Patronii îl sprijineau. La Jadzia nu se mai gândea, o uitase repede. Câteodată se ducea cu trăsura la parcul Łazienki, intra să bea o cafea neagră la Patelnia, iar duminica după-amiază, bine îmbrăcat, se plimba cu bastonul în mână pe aleea principală din Saski Ogród. Arăta minunat, fiindcă femeile se întorceau să-l privească, era proaspăt şi vioi. Emana tinereţe şi forţă. Începea să-şi dea seama de asta şi era cuprins de o plăcere pe care n-o mai simţise înainte. Cu Antek rupsese relaţiile aproape definitiv, căci socotea că-l compromite cunoştinţa cu un cizmar sărăcăcios îmbrăcat şi obosit de muncă.

Faţă în faţă cu magazinul lor era o cofetărie unde venea neobişnuit de multă lume. De la un timp Jan observase că este privit cu insistenţă de casieră, o fată zglobie şi frumoasă. Se vedeau prin fereastră. În curând se cunoscură din vedere şi se salutau. Se duse de câteva ori seara la cofetărie să bea un ceai. Îi plăcea foarte mult, numai că nu îndrăznea, nu ştia cum să înceapă vorba. Vedea că îl pierde din ochi şi se înroşeşte la intrarea lui şi asta îl măgulea mult. Într-o seară, la plată, dădu o rublă, iar ea îi înapoie cinci. Era atât de zăpăcit, că băgă banii în buzunar fără să-i mai numere. Observă greşeala abia la un chioşc când îşi cumpără ţigări şi se hotărî s-o aştepte în faţa cofetăriei şi să-i înapoieze banii când va ieşi. Aşa şi făcu. Intră în vorbă cu inima bătându-i, ceru voie s-o conducă şi ea acceptă. Mergeau

aproape tăcând. Deşi tremura de nerăbdare, nu era în stare să închege nici măcar o frază şi să-i vorbească despre dragoste ş.a. În sfârşit, ca şi cum atunci şi-ar fi amintit, îi spuse de bani şi-i dădu înapoi. Fata negă cu hotărâre posibilitatea unei greşeli şi-l încredinţă că el îi dăduse cinci ruble, de vreme ce ea i-a întors atâta. O conduse pe strada Browarna. O chema Józia şi locuia cu părinţii. Tatăl era camerier la Hotelul European. Avea şcoală. O soră mai mare era căsătorită cu un funcţionar. Fratele era şef de serviciu într-o distilerie. Îi plăceau grozav trandafirii şi prăjiturile cu marmeladă de ananas. O dată la două săptămâni era liberă. Pe drum îi mai spuse o mulţime de lucruri interesante. Şi aşa începu idila. După vreo lună de când o tot conducea acasă, a venit la el şi i s-a dăruit. Fata se îndrăgostise de el la nebunie, el în schimb o considera doar o legătură trecătoare. Iubirea aceasta îl măgulea, nu-l costa nimic, ba îi mai aducea şi venituri frumoase, căci restul multiplicat devenise un obicei ce se repeta de câteva ori pe lună. Jan se obişnuise şi nu vedea nimic rău în asta. „Aş fi un nătărău dacă n-aş lua când mi se dă“ – îşi spunea, şi primea. Se îmbrăca mai elegant, şi în zilele ei libere o ducea la teatru, apoi la restaurant. Se ascundea atât de bine, încât nimeni, afară de Ryś, nu-l suspecta de nimic, pentru că frecventa în continuare cârciuma pentru acoperire.

Aşa se afunda treptat în noroi. Józia l-a plictisit repede cu atenţiile ei; începeau plânsul, reproşurile, şoaptele despre căsătorie.

„Pe mine n-ai să mă duci la altar. Ehe, eu nu sunt prost" – îşi spunea şi devenea inaccesibil. Nu se

vedeau câteva zile în şir, uneori se hotăra să rupă cu ea, dar îi părea rău de mângâierile oferite pe gratis, de banii pe care-i primea, şi, câteodată, de trupul ei alb şi de temperamentul acela înflăcărat.

„Acum trăiesc şi eu ca la Varşovia”, se gândea. În magazin devenise nesuferit pentru colegi, îi trata de sus, ca pe nişte subordonaţi. Faţă de femeile care veneau să cumpere câte ceva se maimuţărea într-un mod prostesc, podlasian, cum îl numiseră. Se expunea cu brutalitate şi pe faţă. Cameristele, chelneriţele mai tinere începură să se perinde prin camera lui în schimburi din ce în ce mai proaspete. Plătea de regulă cu ironii, le arunca afară sau le scotea ochii cu vreo pereche de mănuşi de la rebut şi alte nimicuri, adunând tot felul de suveniruri: inele, ace, pe care i le dăruiau fetele îndrăgostite de el. De Józia, care îi făcuse o scenă, găsindu-l cu alta, se despărţi nespus de urât. Când fata începu să plângă şi să-i reproşeze că i-a sacrificat totul, el râse cinic.

— Tot ce-a mai lăsat ultimul dinaintea mea.

— Cum te lasă cugetul să vorbeşti aşa! Nu ştii cum m-ai găsit? Nu-ţi mai aduci aminte?

— Drăguţă, pleacă cu Dumnezeu, cât mai eşti întreagă.

— Pe mine mă goneşti, dar banii ai ştiut să-i iei – îi spuse îndurerată.

Se înfurie şi o făcu hoaţă. Izbucni cearta, din care Józia ieşi bătută bine şi aruncată pe uşă afară.

Acum plutea cu toate pânzele pe marea murdară a vieţii oraşului. Ryś îl introducea pe nesimţite în lumea plăcerilor necunoscute, conducându-l încet spre limanul la care voia să ajungă. Acasă se ducea ca şi mai înainte, dar numai pentru a-i orbi pe

meseriaşii târguşorului şi a stârni invidia fiilor vecinilor cu cilindrul şi cu mondenitatea lui. Aşa de repede decăzuse, atât de îmbibat era de mirosul pestilenţial al „cămăruţei” şi al mediului, încât atunci când îi veni mama şi intră în magazin, se înroşi tot şi, fără s-o salute, o duse degrabă în camera lui. Îi era ruşine că era îmbrăcată fără gust şi puţin caricatural. Colegilor le-a spus că e gospodina lor de acasă.

Era ca un fruct copt, care se acoperă dintr-odată cu pete de mucegai şi se descompune fulgerător sub influenţa aerului stricat.

Minţea la fiecare pas. Cumpăra fotografiile gloriilor la modă, se informa cu lăcomie de amănunte fără importanţă din viaţa lor, de felul în care vorbesc, de obiceiuri şi defecte, ca să poată să se împăuneze la cârciumă sau în faţa şefilor cu relaţiile pe care le are, delectându-se cu impresia produsă de povestirile lui. Vorbea cu atâta dezinvoltură de femeile din lumea mare ori mijlocie, pe care le cunoştea mai mult sau mai puţin din magazin, de la teatru sau de la dans, încât trezea încrederea. Cu patronul, care era un înflăcărat iubitor de teatru şi cunoştea scena nu numai din sala de spectacol, discuta adesea cu pasiune despre arta actorilor. Se ducea de preferinţă la piesele care conţineau cele mai multe bancuri pipărate, ca să le poată repeta după aceea cu mimica corespunzătoare. Cu cel mai mare dintre fiii şefului se certă la cuţite pentru că acesta, plictisit de maimuţăreala lui, îi zise o dată la cină:

— Eu credeam că în Podlasie sunt numai oameni.

— Da? şi ce-ai mai văzut?

— Maimuţe care imită caraghioslâcurile de la circ.

— Mie îmi spui asta? întrebă Jan atins.

— Ei, fie şi aşa. Mă apucă greaţa tot ascultând şi privind întruna aceeaşi porcărie, repetată cu o încăpăţânare idioată.

— De ce-i porcărie?

— Pentru că este. Pentru că aceste lucruri sunt potrivite pentru denaturaţii din casele publice de pe Saska Kępa; un om cu mintea întreagă poate simţi numai repulsie faţă de asemenea insolenţe. E desfrânarea de cea mai joasă speţă, autoviolarea care prăbuşeşte cu totul burghezia noastră.

— Deci tu consideri că şi aşa noi suntem destul de decăzuţi? întrebă patronul cu răceală.

— Putrezi ca un copac uscat. Ce să-ţi mai spun eu, tată, parcă dumneata nu ştii!

— Ştiu că ai cam luat-o razna, dar asta e boală de tinereţe, trece repede; eu am văzut mulţi care tunau şi fulgerau, iar acum sunt la fel cu ceilalţi. Aşa vorbeşti doar atunci când nu trebuie să te gândeşti la ziua de mâine. Mai târziu o să te gândeşti numai pe cine să jupoi, ca să poţi să trăieşti. Să lăsăm asta. Mergi mâine cu noi la o petrecere în aer liber?

— Cine mai merge?

— Noi toţi, domnul Jan, Nietowii, Tolek cu ai lui, familia Pępkowski şi logodnicul Jadziei. Hai şi tu, o să vină şi bătrânul Pudełko cu fiicele, plăteşte zestrea cu bani peşin. Iar cea mai mică…

— O isterică, suferă de neurastenie acută. Ce să fac eu acolo?

— O să petrecem de minune.

— Mie nu-mi plac beţiile şi tumbele prin iarbă verde, iar flirtul cu fetele lui Pudełko nu constituie o plăcere aşa de mare, încât să merite să te scoli până-n ziuă. Jadzia, îmi place logodnicul tău, e un

tip agreabil. Îmi vine câteodată pofta să-i trântesc un pumn în nas, aşa, de probă; sunt curios cum ar reacţiona. Ai avea marinata gata. Vă topiţi unul după altul, nu?

— Las-o în pace! – strigă mama.

— N-am văzut o dragoste mai mare decât la această pereche.

— Mi-a spus mătuşa Grzybkowska să treci pe la ea.

— Nu i s-a mai înzdrăvenit preotul?

— Ba a început să meargă.

— O să-l înfulece cu totul, dacă e aşa de prost.

— Nu vorbi prostii. E obligată să se îngrijească de nepotul ei.

— Are cam mulţi nepoţi şi toţi sunt la seminar.

Şi ieşi.

Jan nu intervenea niciodată când vorbea el. Simţea că-i fuge pământul de sub picioare, aşa că, deşi era furios, tăcea de teamă să nu-l aţâţe. Fiul acesta mai mare era cel mai puţin iubit în familie. Avea un fel tăios de a spune adevărul în faţă. Cinismul său rece sfâşia conştiinţele acestea delicate, iar batjocura şfichiuia ca un bici modestia falsă, ipocrizia şi nimicnicia vieţii lor. Era aspru până la neînduplecare. Patronul intenţionase să-l pregătească pentru a-i prelua afacerile, dar el i-a spus categoric că nu e făcut să înşele pe alţii şi s-a înscris la universitate, la Ştiinţe naturale; dacă s-ar fi dus la Drept sau la Medicină, mai că l-ar fi iertat, dar la Ştiinţe naturale!

— Eşti cu siguranţă un prost fără pereche – i-a spus tatăl. Să dau faliment dacă tu o să câştigi cu facultatea asta măcar de-o pereche de ghete. O să crăpi de foame cu naturalele tale.

— Parc-aşa n-am să mor, nu?

— Cel puţin o faci şi tu ca un om care e în rândul lumii, nu ca un neisprăvit.

— Asta înseamnă cu preot, cu lumânare, testament şi tot ceremonialul corespunzător. Dumneata uiţi, tată, că de vreme ce numai o dată se moare, îţi este indiferent cum te desparţi de viaţă: în urletele câinilor sau în dangătele clopotului.

— Tu atâta ştii, să scuipi pe lucrurile sfinte.

— Pentru că sfinţenia asta prosteşte omul; este acea cramponare cu încăpăţânarea ignoranţei de formele perimate, vetuste şi murdare de atâta întrebuinţare ca o haină veche, respingătoare.

— O să ajungi departe cu ideile astea. Świętochowski[39] ăsta e o adevărată molimă, conştiinţa lui n-o să poată răspunde pentru toţi cei cărora le-a zăpăcit minţile.

— L-ai citit vreodată, tată?

— Cum vine asta, îţi mai şi baţi joc de mine? Eu să citesc *Prawda*[40]?

— Mă doare mult ce-mi spui, tată. Numai la noi e posibil ca cineva să pună la stâlpul infamiei un scriitor pe care nu numai că nu l-a citit, dar nici măcar nu ştie ce a scris.

— *Niwa*[41] ne informează destul de bine.

— Ah, adevărat. Aveţi îndrumătorul pe care-l meritaţi. Ţăranii spun că „din bufniţă şoim nu iese“, şi au dreptate – spuse cu amărăciune.

— Să cauţi un profesor de limba engleză pentru Jadzia – adăugă mama, vrând să pună capăt acestei

---

[39] *Al. Świętochowski* (1849-1938) scriitor şi publicist, liderul curentului pozitivist în Polonia.

[40] *Prawda (Adevărul)* organul tinerilor pozitivişti

[41] *Niwa (Ogorul)* periodic de coloratură poporanistă în această perioadă.

discuţii neplăcute.

— Vrei să înveţi englezeşte? se adresă el direct Jadziei.

— Da, Tola Gościwska şi Regina învaţă. Acum asta e la modă.

— Moda prostească face din voi nişte pudeli. Pe tine te interesează numai ca să spui şi tu că înveţi englezeşte şi când ai ocazia să rosteşti vreo frază în limba engleză.

— Astăzi eşti insuportabil.

— Nu ştiu să fac „aport“ la comandă.

— N-ai niciun pic de inimă. În casă toate le vezi în rău.

— Pentru că aş vrea să le văd mai bune. Jadzia, n-aş vrea să-mi vorbeşti de inimă tocmai tu.

— Distonezi brutal, habar n-ai cât poate să doară sinceritatea ta.

— Porumbiţo, surioară, mai lasă podoabele stilistice. Îţi vor seca repede rezervele şi vei da chix, aşa că, Jadziunia, taci din gură; îţi voi aduce o cutie de praline şi-mi vei zâmbi iarăşi dulce.

— Eşti îngrozitor!

— Şi mai cum? Dă-mi voie, îmi place să te ascult când ciripeşti, atunci eşti într-adevăr frumoasă.

— Te porţi cu mine de parcă nu mi-ai fi frate, ci un…

— Să zicem, un senegalez.

— Chiar aşa, un sălbatic, eşti, eşti… spuse aproape plângând.

— N-o să găseşti epitetul corespunzător. Nu eşti în stare nici să gândeşti ca oamenii.

— Încetează odată. Astăzi eşti de-a dreptul imposibil – îl certă mama.

— O şterg, mămico. Noapte bună, nu voi mai

distona armonia familiei cu prezenţa mea.

Îşi sărută mama, apoi tatăl, înaintea Jadziei făcu o plecăciune atât de adâncă, încât aceasta putea să-i vadă spatele slab prin uniformă, şi ieşi. Locuia în oraş şi numai seara, destul de rar, venea pe acasă. Jan plecă şi el numaidecât, dar în drum trecu pe la cârciumă să se mai învioreze.

— Una de percal în dungi! ceru el în jargonul localului.

— Ai vreun necaz? îl întrebă Ryś, salutându-l.

— Am ascultat la patron atâtea palavre, că trebuie să-mi grăbesc digestia.

— Te înscrii cu noi la cheful de mâine, la iarbă verde?

— Nu, că mă duc cu familia patronului.

— Dă-le cu tifla. Aranjăm o petrecere pe cinste. O să te distrezi a-ntâia.

— Bine. Trebuie numai să scap de patron.

— Spune-i că-ţi vine mama sau ceva asemănător.

— Mă descurc eu.

— Adevărat. Acum tu eşti cel care ne poate da lecţii.

— Tipe sunt?

— Fiecare şi-o aduce pe a lui. Va fi însă şi o mică rezervă pentru orice eventualitate.

— În cazul ăsta o să-mi aleg ceva acolo.

Se scuză faţă de patron şi plecă cu toată banda la Bielany[42]. Erau la vreo cincizeci de persoane şi cu toate că se îmbătase aşa cum se cuvenea la un picnic, îi căzu cu tronc una dintre femei.

— A cui e? – o întrebă pe gospodina localului, arătând-o pe cea care tocmai dansa.

— Deocamdată a nimănui.

---

[42] Parc lângă Varşovia.

— Aha, cu cine a venit?
— Cu noi.
— O cunoşti?
— O să stea la noi. Mi-a fost încredinţată mie, e o ocazie rară, fată de om cu dare de mână – adăugă mai încet.

Jan o acostă şi n-o mai părăsi până la sfârşit. Îi plăcea grozav. Încercă să avanseze fără jenă, dar îl reţinu cu un gest şi cu o privire, că rămase prostit. Se cuminţi şi o rugă umilit să-l ierte. De celelalte femei – curată adunătură – era departe ca cerul de pământ. Avea atâta demnitate şi distincţie, că nu se putea compara cu niciuna; Jan, care le sărutase pe toate, ca un beţiv ce se respecta, şi se tăvălise cu ele pe iarbă, îşi veni repede în fire. Ori de câte ori întâlnea privirea ochilor ei cenuşii şi inteligenţi, se simţea prostit, fără să ştie de ce. Picnicul reuşi de minune. Se îmbătară cu toţii cum nu se poate mai rău; câţiva chiar şi vomitară. Ryś izbi cu capul într-un stejar şi-l tot izbi, plângând, până când îl cărară la omnibus în nesimţire. O pereche se bătu din dragoste, alte câteva se răniră prin pădure, unul îşi rupse câţiva dinţi în încăierare, iar o femeie îşi pierdu turnura, pe care o căuta, plângând şi ţinându-se cu amândouă mâinile de locul unde fusese prinsă. Câţiva fură duşi la arest, fiindcă voiau cu tot dinadinsul să treacă Vistula înot şi mergeau despuiaţi prin pădure, căutând vadul. Nevasta patronului cârciumii strângea în braţe capul soţului, fără să ia în seamă că acesta îi mânjea rochia, şi-i şoptea cu o voce melancolică: „Mareczek, inimioara mea” – zâmbind totodată către cei care se mai ţineau pe picioare şi dansau fără vestă şi cu pantalonii descheiaţi un joc nemţesc. Femeile îşi

destăinuiau secretele şi sugeau la coniac ca nişte pompe. Unul acoperise un scaun cu un şervet şi, înarmat cu o furculiţă, îl ucidea, mormăind, având înfăţişarea lui Aruszno: „te ucid, te spintec, bestie!" şi-şi rostogolea tragic ochii tulburi, inconştienţi, până când căzu alături, ca un cadavru.

Jan dansă numai cu noua cunoştinţă; voia să-i spună ceva, dar era atât de beat, că nu putea să lege două vorbe. Fata îl rugă să nu mai aştepte sfârşitul şi să plece împreună şi el acceptă. Avea trăsura lui. După ce urcară, adormi tun şi se trezi abia luni dimineaţa. Habar n-avea cum ajunsese acasă. Capul îi atârna greu, dar îşi aminti de noua parteneră şi parcă-i era dor de ea. E frumoasă – gândea, numai că nu putea să-şi amintească exact faţa ei. Seara o găsi la cârciumă. Îl intimida şi mai mult. Se aşează lângă ea şi începu să se scuze pentru ziua de ieri, dar cu un zâmbet şi câteva cuvinte banale îl lăsă singur şi se duse să împartă bere clienţilor. Jan începuse să nutrească ceva ca un fel de respect pentru ea şi toată seara o privi cu insistenţă. Voia să afle mai multe despre ea, dar nici crâşmăriţa nu ştia. Se lăsa cu mirare în seama impresiei pe care o făcea asupra lui. Simţea că începe să-l intereseze mai mult decât oricare dintre cele de până acum. De câte ori îi atingea mâna, încerca o plăcere copleşitoare şi se simţea atât de bine când se uita la ea. Intuia cu o încântare imensă moliciunea corpului ei bine făcut; îl apuca ameţeala, uitându-se la şoldurile largi şi la pieptul bogat, plin. Indiferenţa ei îl înfierbânta şi îl irita şi mai tare. Buzele de un roşu sângeriu, faţa albă, palidă şi părul negru îl aţâţau, cutremurându-l de plăcere. De câte ori aducea ceva la masa lui, aproape că-şi

pierdea judecata şi-i venea să-i muşte gâtul alb cu pielea catifelată, acoperită de pufuşor negru. În câteva rânduri vru să-i facă cinste, aşa cum se proceda cu celelalte fete. Îl refuză cu răceală şi hotărâre. Vru să se apropie de ea, să-i vorbească mai mult, dar îl evita sau îl tempera cu o indiferenţă dispreţuitoare. Aproape toată banda se dădea în vânt după ea, dar niciunul nu avea mai mult noroc. Crâşmarul se cam strâmba de ciudă, căci îi supăra clienţii, dar nu spunea nimic. Ryś o înconjura cu un respect adânc şi-i atrăgea atenţia lui Jan asupra ei cu un entuziasm fără margini. Zâmbea pe furiş văzând că Jan îşi pierdea pur şi simplu capul din pricina ei.

Se ţinea departe de clienţi ca şi de celelalte colege. Era tăcută şi posomorâtă. La început îi spuneau „domnişoară Maria“, dar mai apoi trecură la „Mańka“, aşa cum se obişnuieşte în orice cârciumă.

Doar Jan, de câte ori voia ceva, mai că se scula în picioare, ca prin aceasta să-şi accentueze şi mai mult rugămintea. Stătea aici seri întregi. Ba venea şi ziua de câteva ori s-o vadă, că nu mai putea să stea fără ea. Se îndrăgostise cu adevărat şi o iubea cu patimă. Rupse toate legăturile mai vechi, abandonându-se cu pasiune acestui sentiment. Îi vorbea prin mii de nimicuri despre iubirea lui, era disperat că se arăta atât de indiferentă şi că îl evita aproape pe faţă, acum. Nu îndrăznea să-i spună deschis cât de mult o iubeşte. Trecuse aproape o lună, dar el nu înaintase niciun pas. La cârciumă începuseră să-l cam ia în râs, dar s-au liniştit repede când le-a promis că le va sparge capetele cu halbele de bere, dacă nu-l vor lăsa în pace. Nu mai ştia ce

să facă, la magazin se plictisea, cu toate că avea destul de lucru cu pregătirea falimentului, acasă nu putea sta locului. Vizitele în familia şefului le rări şi le scurtă pe cât îi stătu în putinţă. Domnişoara Jadwiga era supărată pe el, pentru că nu mai avea cine să-i suporte capriciile, bătrâna se necăjea că nu mănâncă, iar patronul fiindcă nu mai avea cu cine să bea bere. Nu-i păsa prea mult de supărarea lor şi se ducea la cârciumă. Pe Mańka o conducea în fiecare zi, mergând departe în urma ei. Îndrăzneala, tupeul îi pieriseră, încetase chiar să mai mintă. Tot ce nu era în legătură cu ea pierdea orice interes, de se mira singur de el. Înghiţea o cantitate enormă de bere, numai ca ea să-i mai aducă iarăşi. De câte ori plătea consumaţia, îi lăsa de trei ori mai mult bacşiş.

În sfârşit, se hotărî să discute cu ea, fie ce-o fi! Veni o dată mai târziu, după ce meditase şi plănuise cum să procedeze. Intrând, observă, parcă, o roşeaţă de bucurie împurpurându-i pentru o clipă faţa.

Cârciuma era pustie. Numai într-o cameră stăteau câţiva tineri la lumina lumânărilor, iar printre ei, Antek, îmbrăcat elegant, strălucitor, vorbea tare şi râdea zgomotos. Mańka se uita la Jan cu anume blândeţe parcă. Tocmai voia să înceapă vorba când se auzi:

— La doi! De patru ori bere.

Mańka le puse berea dinainte şi vru să plece. Antek o apucă de mână.

— Domnişoară Mania, aşază-te la masa noastră. Poate vrei să bei ceva?

— Mulţumesc. Dă-mi drumul.

— Fără mofturi, ce dracu’, eu plătesc. Ca mâine

zboară burlăcia şi va trebui să pui frâu la toate.

— Domnule, te rog.

— Hai, frumuşico, rămâi – şi o cuprinse cu braţul, o trase spre el şi o sărută drept pe gură.

— Animalule! şi scuipă cu scârbă, zbătându-se să scape.

— Ce te scumpeşti aşa, drăguţo? Parale se găsesc destule.

— Dă-mi drumul.

— După ce te mai sărut o dată – şi o înşfăcă mai cu putere.

Înfuriată peste măsură, îl trăsni în faţă şi i se smulse din mâini. Antek înjură grosolan şi, deşi abia se mai ţinea pe picioare, sări după ea. Îi tăie drumul Jan, aproape verde de mânie, răsuflând greu din cauza geloziei.

— Încotro? întrebă rece.

— Cară-te. Stricata asta, Dumnezeii ei… a îndrăznit să mă pocnească peste bot, o învăţ eu minte.

— Bine ţi-a făcut. Anteczek, băiatule, spală putina, cât mai eşti întreg şi nevătămat.

— Cum? Ce? Să dea în mine una ca asta?

— De ce te-ai legat de ea? Aici nu e grajd, auzi?

— Ce înseamnă asta? Eşti impresarul ei? Bani am, nu-ţi fie frică.

În loc de răspuns, Jan îl înhăţă de grumaz şi-l aruncă în mijlocul companionilor ca pe o otreapă. Aceştia săriră la el, dar îi cinsti aşa de bine cu un scăunel, că începură să zbiere. Se iscă învălmăşeală şi veni crâşmarul. Antek, beat, cu faţa zdrobită de piciorul mesei, se jeluia cu voce plângătoare:

— Păi ce, nda, domnule, nu mai ai voie nici să glumeşti cu o fată, nda, domnule, s-o săruţi. Eu o

rog, nda, să bea cu noi, o sărut ca pe una cinstită şi asta, nda, domnule, mă pocneşte la mutră. Auzi, patroane! Sunt un client permanent, lua-o-ar dracu', permanent! dar dacă mă înfrumuseţaţi aşa – basta! la biserică cu astfel de cârciumă. Nu mai dau pe-aici de astăzi încolo, nda, domnule, nici pentru un ţap, al dracului să fiu! Ne socotim noi, fecioraşule, ne socotim noi, pui de şleahtic. Ho, ho. Să plecăm, Dumnezeii mă-sii… din bomba asta. În familie, nda domnule, meseriaşul cumsecade e respectat. Să mergem.

Îl luară de braţ, fiindcă nu se mai putea ţine pe picioare şi ieşiră. Patronul se repezi furios spre Mania care stătea liniştită în uşă.

— Ce ţi-a căşunat, domnişoară?

— Nimic, m-a jignit.

— Cum, cum! Te-a jignit? Ia uite la ea, Sfânta Precesta! Îmi baţi clienţii.

— Domnule, vă spun că nu voi permite să fiu insultată.

— Mare lucru că te-a sărutat! Pentru ce eşti pusă aici? A doua oară să nu se mai repete, că te dau afară. Clientul care mănâncă, bea şi plăteşte cu bani gheaţă vrea să mai uite de necazuri, să se mai distreze, iar tu îi faci scandal. De ce vă ţin aici? Ia uite la ea, sfânta! se teme de pipăială. În loc să fii supusă, ca să-i faci să vină mai des aici, să-i atragi, tu…

— Dacă nu vă place, pot să plec.

— Da' du-te dracului, fie şi de astăzi. Parc-ar fi vreo contesă, dom'le, da… Te plătesc, domnişoară, şi-ţi dau să mănânci ca să-ţi faci treaba cum se cuvine; dacă nu-ţi place, du-te unde şi-a înţărcat dracu' copiii.

Palidă ca o moartă, cu dinţii încleştaţi, Mańka tremura convulsiv de mânie reţinută. Ochii ei aruncau fulgerări scurte de ură, care-l intimidară pe patron şi-l făcură să se oprească din vorbă.

Jan tăcea, cu toate că era indignat în ultimul grad. Cuprins de o furie năprasnică, era gata să-l ia de gât şi să-l sugrume, să-l calce în picioare, dar Mańka îl reţinu, luându-l de mână. Strânse palma nervos, puternic, găsind în asta singurul mod de a-şi descărca mânia. Liniştindu-se puţin, se duse după Marek şi-l obligă să-şi ceară iertare de la Mańka. L-ar fi adus târâş, dacă n-ar fi vrut, aşa de adânc simţea jignirea ei.

— Îţi mulţumesc, domnule – îi spuse scurt, strângându-i mâna. Avea lacrimi în ochi şi o amărăciune adâncă în glas. Jan se cutremură de bucurie, se bâlbâi, nu spuse nimic şi zbură afară din cârciumă, pătruns de presimţirea că şi ea îl iubeşte; era atât de bucuros, că uitase tot. Abia mai târziu îi trecu prin minte că astăzi putea să-i vorbească despre dragostea lui.

„De ce n-am profitat de ocazie? Aşa nu mai pot răbda. Întâmple-se orice, mâine am să-i spun tot.“

Ziua următoare stătu în magazin tot timpul ca pe ghimpi şi imediat după ora opt plecă la cârciumă. Toată seara văzu cu bucurie că Mańka se uita cu plăcere la el, învăluindu-l într-o privire caldă, bună.

„Mă iubeşte sau îmi este profund recunoscătoare“ – medita emoţionat şi pierdea partidă după partidă. Ryś se învârtea în jurul mesei de biliard, zâmbind ironic.

— Juszka, tu astăzi nu mai deosebeşti pe patru de o dublă.

— Am ţintit bila neagră spre colţ, dar abia am

şters-o.

— Ştiu eu ce ţinteşti tu. Alba la mijloc.

— Patru cu bila neagră.

— Nu faci nimic, te-nfunzi. Lovitura asta nu e pentru un fraier; aici trebuie o mână de maestru.

— Va fi. Fir-ar să fie, iar am greşit!

– Da, dar face – o şi văd.

Jan nu răspunse. Şterse tacul cu creta şi se uită la Maria care stătea în camera vecină.

— L-ai văzut azi pe Wacek? Era fiul mai mic al patronului, care conducea secţia de vinuri.

— Nu, de ce?

— Bronka l-a prins aşa de bine, că băiatul e aproape pierdut.

— Uite, stridia!

— Cu şampanie ar putea s-o înghită mai uşor. Acum poate să-l spele cât îi place. A mobilat-o scump.

— E aşa de avut? Nu ştiam. Are o sută de ruble pe lună, şi atâta nu-i ajunge.

— Cheltuie de patru ori mai mult. Nu-l controlează nimeni la casă, oho, ăsta e un şmecher.

— Nu vorbi prostii, Wacek e un băiat cinstit.

— Păi eu spun altfel? E mai deştept decât tine, fiindcă se gândeşte şi la el.

— Încetează, niciodată n-o să cred ce spui. Wacek e la fel ca mine.

— Eu te-ntreb un lucru. Ştii cât cheltuieşte patronul pentru vinuri, votcă, bere şi alte băuturi, pe care le tot consumaţi, ei, ştii?

— Nu, pentru că eu ţin numai socotelile magazinului.

— Ei vezi? El nu trebuie să dea niciun ban.

Jan îl privi mirat.

— Kunke îi dă totul degeaba.

— Ho! ho! Ai încă nevoie de practică. Eşti încă prea credul. Kunke ia marfa de la Wacek pentru magazinul său. Socotelile merg negustoreşte, în ordine, iar şeful o ia de la Kunke. Trei capete de miniştri înţelepţi.

— Ai frică de Dumnezeu. Şeful meu să facă aşa ceva? E o porcărie doar.

— E o afacere fainã. De cum am aflat de cârdăşia lor am ştiut că aşa stau lucrurile şi nu altfel. Mi-am zis de la început că este aşa şi într-adevăr aşa este. Asta e o minte care face banii – şi râse încet, îndelung.

Terminară partida. Ryś plecă la bufet, iar Jan începu să umble încoace şi încolo prin sala de biliard, impresionat neplăcut de această descoperire. Nu era convins, dar pe Ryś trebuia să-l creadă.

„E o porcărie, o mârşăvie. Vreau să văd cu ochii mei, nu e cu putinţă.“

Se chinuia, fiindcă i se spulbera încă o iluzie, îi era necaz că crezuse atâta vreme în cinstea şefului. „Nu se poate“ – îşi zicea mereu, dar în acelaşi timp îi veneau în minte multe amănunte care-i întăreau bănuiala. Chefurile care se ţineau lanţ, primirile fastuoase la care vinul curgea gârlă şi delicatesurile care se consumau ca pâinea caldă, iar, pe de altă parte, cunoscutul spirit de economie al soţiei patronului, zgârcenia datorită căreia făcuseră avere. Începeau să i se deschidă ochii. O nelinişte plină de teamă începea să pună stăpânire pe el. Nu-şi mai dădea seama ce e bine şi ce e rău. Cine are dreptate, el sau Ryś! „Wacek, fiul răsfăţat al şefului, face asemenea măgării în cârdăşie cu tatăl său. Şi

Kunke ăsta, piosul negustor catolic, furnizorul vinurilor de precestanie, la care venea toată lumea clericală din oraş! O mulţime de preoţi, ba chiar episcopul în persoană era cel mai bun prieten al său. Ce dracu' să însemne toate astea, faţă de cine se prefac ei altfel decât sunt? De ce una spun şi alta fac? Măcar dacă n-ar avea tot ce le trebuie, mai că… E şi asta o bandă ca aceea de la «cămăruţă», poate şi mai rea. Dar situaţia lor le-ar permite să respecte normele morale." Îl stăpânea o dezamăgire amară; ceea ce simţea faţă de prefăcătoria şi respectul cu care erau înconjuraţi de alţii, poate la fel de răi, nu era indignare, ci o furie nestăpânită. Toţi erau aşa. „Toată lumea e la fel" – spuse cu asprime, dar îşi schimbă numaidecât părerea când se gândi la părinţii lui. Acolo mai sunt încă oameni cinstiţi. Îi trecură prin faţa ochilor feţele aspre, muncite, sufletele curate ale semenilor şleahtici care-şi lucrează ogorul cu trudă sângeroasă, câteva chipuri de meseriaşi, apoi siluetele de ţărani pe care şi-i mai amintea şi la care se gândea cu milă, cu înfiorarea omului deprins cu bunăstarea; trecu în revistă viaţa lor grea, mizeră. Nu-i veni prea la îndemână, căci simţea de-a dreptul repulsie pentru o astfel de viaţă. „Dacă în schimbul onestităţii ţi se dă numai atâta, dacă numai la asta ajungi, atunci… atunci eu n-am să merg pe drumul ăsta. N-aş rezista. Şi în definitiv pentru care motiv? de ce? la ce bun? O veşnică trântă cu sărăcia, iar la sfârşit o moarte asemănătoare cu a celor care şi-au trăit viaţa din plin, care…"

Se simţea ciudat de îngrijorat de aceste meditaţii, intimidat, nu era în apele lui, ca un om căruia i s-a scos legătura de pe ochi, sau ca un întemniţat pe

care împrejurările ori destinul l-au smuls pe neaşteptate din cătuşele pe care le purta de la naştere, din cătuşele religiei, ale castei, ale credinţelor şi ale moralităţii, şi oferindu-i libertatea, îi spun: pleacă – iar lumea întreagă stă deschisă înaintea lui şi toate drumurile sunt libere – şi el îşi bate capul încotro s-o apuce, pentru că ar vrea să ştie mai întâi unde va ajunge. La capătul fiecărui drum se găseşte inscripţia: „Moarte“ şi stăpâneşte întunericul, neantul. Şi peste tot domneşte vacarmul, învălmăşeala, întrecerea reciprocă şi o astfel de nebunie neînţeleasă, de parcă acolo ar scrie „Nemurire”. „Ducă-se dracului toate, de trăieşti într-un fel sau altul, mai devreme sau mai târziu tot trebuie să dai ortul popii“ – îşi spuse şi se îndreptă spre bufet să bea o bere.

Ryś îi făcu Marikăi un semn discret şi intră în „cămăruţă.“

— Ia dă-mi mâna, domnişoară!

Îi întinse, neglijent, mâna stângă.

— Asta e de la el, pentru împăcare – spuse, punându-i în deget un inel minunat.

— De la el? întrebă încet, parcă nevenindu-i să-şi creadă urechilor. De la el! Se cutremură toată, ca şi cum ar fi trecut prin ea o flacără de indignare, de supărare, de ură – şi Ryś îi explică:

— Da, de la cel iubit.

— Şi dumneata îndrăzneşti să faci pe comisionarul!

— Ce e rău în asta? Oamenii se ceartă, se împacă…

— Ah, nemernicul, nemernicul!

— Urâte vorbe, dar oricum, nu sunt decât vorbe. Pot să te asigur că dorinţa lui e să-ţi ceară iertare,

iar dragostea lui este tot atât de mare ca şi înainte. De ce să-l numeşti nemernic, dacă acest, nemernic te vrea pe dumneata. Ce-a fost nu se mai întoarce, nu-i aşa? şi o învălui într-o privire cinică, otrăvită. M-a rugat – continuă – să-ţi dau inelul ăsta, ca o garanţie a împăcării, şi cheia de la locuinţă. Vei găsi acolo toate cele de trebuinţă unei femei cu situaţia dumitale. În definitiv dumneata ştii că el nu s-a arătat niciodată zgârcit cu banii. Îţi doreşte sincer să fii fericită. Cârciuma nu e pentru dumneata. Cu puţină îndemânare ai putea să-ţi asiguri un viitor frumos, trebuie numai să ştii cum să-l iei. Ei, dar n-o să-ţi dau eu sfaturi, doar nu vorbesc cu o ageamie. Ce să-i spun? Aşteaptă cu nerăbdare ca orice îndrăgostit. Ar fi făcut asta mai demult, dar abia ieri a aflat, întâmplător, unde eşti. N-a mâncat şi n-a dormit două luni de zile, căutându-te. O dragoste ca asta se cuvine preţuită. Ce să-i spun? Când te muţi? Am primit sarcina să te instalez eu. Nu se cuvenea să vină el aici – înţelegi şi dumneata – ei, aşadar, de acord?

„Ce să-i spun, ce să-i spun?“ repeta întruna, asurzită de cuvintele lui, care o legănau ca o volbură de apă, acoperind-o de ruşine. O năpădea durerea chinuitoare a urii, conştiinţa decăderii complete din vina acestui nemernic.

— Să-i spui – şuieră încet, printre dinţi – că e cel mai josnic om, un tâlhar ordinar. Ia-l, ia inelul, dă-i-l înapoi şi spune-i că nu există blesteme cu care să nu-l fi blestemat. Auzi, domnule? Nu există nenorociri, pe care să nu i le doresc din adâncul sufletului, atât de puternic că se vor îndeplini cu siguranţă. Spune-i, domnule, că îl urăsc şi îl blestem în fiecare zi, în loc de rugăciune. Mai bine sfârşesc

în stradă, pe trotuar, într-un bordel decât să fiu a lui, fiindcă aşa voi fi curată măcar în faţa conştiinţei mele. Prefer să mă arunc în braţele dumitale, deşi mi-e silă de dumneata ca de o jivină scârboasă, decât să locuiesc sub acelaşi acoperiş cu el. Spune-i să nu-mi mai aţie calea, pentru că eu am doar viaţa de pierdut şi aş putea-o sacrifica, numai să mă răzbun. Ah, Doamne, Doamne, cum pot să trăiască asemenea nemernici şi să rămână nepedepsiţi?!

— Sunt necesari pentru menţinerea echilibrului, altfel ar fi prea mulţi sfinţi ca dumneata – şuieră, ascunzând inelul. Deci ultimul dumitale cuvânt e: nu.

— Nu, niciodată, mai bine moartea.

— Toate se vor sfârşi cu un nou amant – mormăi şi ieşi furios.

— Doamne, Dumnezeule, şoptea zdrobită de durere; lacrimile i se prelingeau pe faţă. Plânse îndelung, cu suspine.

După plecarea lui Ryś, Jan, auzind hohote de plâns, intră în „cămăruţă": lumina micşorată abia împrăştia puţin întunericul. Se duse drept la ea şi, luându-i mâna, întrebă:

— Ce s-a întâmplat?

Nu-i răspunse; nu putea să rostească niciun cuvânt din cauza plânsului.

— Ce ai, domnişoară Maria? Se aşează lângă ea. Hai, spune-mi, aş putea să-ţi fiu de folos cu ceva? Te rog mult, m-ai face cu adevărat fericit. Te-aş putea ajuta. De-ai şti cât mă doare când te văd că suferi – şi începu să-i sărute mâna. Nu trebuie să ştiu eu? Ryś e vinovatul? Poate că eşti bolnavă?

— Ah, nu, n-am nimic, vezi şi dumneata, e ceva nervos, trece repede – vru să vorbească liber,

nepăsătoare, dar nu reuşi. Izbucni iar în plâns.

— Mă duci la disperare. Era foarte emoţionat, simţea că are lacrimi sub pleoape. Voia atât de mult s-o ajute, s-o liniştească şi suferea nespus că nu era în stare să facă nimic. Adânc tulburat, stătea lângă ea, neştiind cum să procedeze.

Plânsul încetă brusc. Se uită la el şi ieşi fără o vorbă.

După închiderea cârciumii plecă odată cu ea şi, ajuns în stradă, o întrebă:

— Vrei să te conduc, da?

— O faci adesea fără să mă mai întrebi.

— Da… dar de departe… aşadar se poate?

— Voiam chiar să te rog să faci asta.

— Birjar! strigă.

— O, nu, mulţumesc, prefer să merg pe jos. Am nevoie de mişcare, vreau să respir puţin aer curat după mirosurile din local, trebuie să obosesc ca să uit măcar pentru o clipă.

În tonul aspru, impresionând neplăcut, al vocii, străbătea amărăciunea. Merseră câtva timp în tăcere.

— Domnule, te rog să-mi spui deschis, sincer, omeneşte, de ce te ţii după mine, de ce de când m-ai cunoscut îmi tot ţii calea?

Ochii îi străluceau aspri, reci, iar glasul îi tremura scurt, aproape mânios.

— Te iubesc, domnişoară – răspunse fără ezitare.

— Am simţit asta. Dar ştii dumneata pe cine iubeşti? rosti moale, cuprinsă brusc de sentimentul propriei vini.

— Ce vrei să spui? Nu înţeleg.

— Ştii dumneata cine sunt eu? Cum am fost?… adăugă mai încet.

— Şi ce-mi pasă mie! Eu te iubesc, şi-mi ajunge. Trecutul îţi aparţine.

O umbră îi înnoură o clipă fruntea, dar se linişti repede şi spuse totul aproape pe deplin sincer.

— Dar viitorul?

— Viitorul – îi luă amândouă mâinile şi, apăsându-le pe buze, şopti adânc mişcat: Dacă dumneata ai putea să mă iubeşti cât de puţin, viitorul mi-ar aparţine mie, ar fi al nostru. Nu-i aşa?

Nu prea ştia bine ce vorbeşte, ce promite şi ce vrea, dar se simţea atât de fericit, o iubea atât de mult în clipa asta… Bucuria îl inunda cu o căldură nespus de plăcută, simţirile deveneau cuprinzătoare iar el creştea dintr-odată la proporţiile reprezentantului speciei.

Maria se uita serioasă la el, cu o tristeţe disperată; buzele îi tremurau de emoţie şi un strigăt abia stăpânit, un spasm de jale şi durere uriaşă îi sfâşia inima, răsufla greu, tremurând toată. Era atât de uluită, încât aproape că nu mai vedea nimic, doar instinctiv simţea o dorinţă nebună să i se arunce în braţe, să se cufunde în acest vis, din care să nu se mai trezească.

— Nu merit o astfel de iubire, nu – răspunse, în sfârşit eliberându-şi mâinile, şi amintirile năvăliră asupra ei.

— Domnişoară Maria!

— Taci, să nu mai vorbim, mai târziu am să-ţi explic cum stau lucrurile. Vru să mai reţină impresia produsă de cuvintele lui, dar totul trecuse; să se afunde măcar în sunetele glasului, dar şi acestea se risipiseră în suflet.

— Dumneata nu mă iubeşti?

— Nu ştiu, simt numai durere, păreri de rău şi o

mare bucurie că nu mai sunt singură pe lume.

— Sunt al dumitale, dispune de mine cum ţi-e voia. Voi fi pentru dumneata tot ce vrei. Sunt rău, dar te iubesc. Nu ştiu să spun asta, dar poţi s-o vezi şi s-o simţi după sunetul glasului. Ştiu, dumneata eşti bună. Îmi spui că nu eşti demnă de dragostea mea, nici nu vreau să aud aşa ceva. Eşti totul pentru mine. Spune-mi doar că mă iubeşti. Eu n-aş putea să simt mai mult, mi-am pus întreaga viaţă în această iubire.

Nu-i răspunse nimic, îşi acoperi faţa cu o batistă şi începu să plângă.

La colţul străzii Leszno, făcu semn unei trăsuri şi urcară. Ardea de dorinţă s-o atragă spre el, şi nu se putu stăpâni ca măcar în treacăt să-i înconjure timid mijlocul cu braţul. Maria se ghemui instinctiv lângă el, plecându-şi faţa plânsă pe pieptul lui. O susţinea cu delicateţe, dar era chinuit de nesiguranţă. O iubea atât de mult, capul acesta care se odihnea la pieptul său îi era atât de scump, iar plânsul ei îl resimţea atât de dureros. Îl cuprindea o jale necunoscută, ochii îi înotau în lacrămi. Starea ei sufletească punea încet stăpânire şi pe el. Acum se simţea nemărginit de bun, liniştit, foarte puternic şi gata pentru orice sacrificii.

Începuse să bureze, aşa că birjarul opri, trase capota trăsurii şi mână mai departe pe strada Leszno. Mai că nu observă. Îi plăcea s-o ţină aşa, să-i simtă bătaia inimii, bucuria apropierii fiinţei dragi. Căldura corpului ei îl umplea cu o moleşeală plăcută, începu să viseze, uitând curgerea timpului. Avea impresia că se află de mult în această situaţie şi că aşa va fi mereu de aici înainte. Nu se mai gândea la nimic şi savura destinderea cu nervii

moleşiţi. În sfârşit, o întrebă, acoperind-o mai bine cu năframa:

— E bine aşa?

— O, da, e atât de bine! Mă simt liniştită, împăcată. Să iubeşti şi să fii iubită. Mi-e tare bine.

— Mă iubeşti?

— Da, spre nenorocirea mea.

— Poate dragostea să fie o nenorocire?

— Da, pentru cei cărora nu le e permis să iubească. Eu n-am voie să iubesc, nu sunt demnă de iubire.

Se ridică, îndepărtându-se puţin.

— Da, da, dumneata nu trebuie să mă iubeşti pe mine – şi iar începu să plângă.

— Nu mai zic nimic, fiindcă te fac să plângi.

— Ba, nu, vorbeşte, glasul dumitale mă linişteşte, mă asigură că ceea ce aud nu e o iluzie.

— Să fie oare chiar atât de extraordinar că iubesc?

— Oh, nu, numai că dumneata mă iubeşti pe mine!

— Nu ştiu de ce vorbeşti aşa, dar te iubesc cu atât mai mult, cu cât simt că eşti nefericită – ai să-mi spui vreodată pentru ce suferi?

— Da, îţi voi spune.

— Poate n-o să-ţi fiu de niciun ajutor, dar te compătimesc mult şi vom împărţi suferinţa.

Atinse vizitiul cu umbrela, şi acesta opri.

— Am ajuns – spuse.

— Aşa de repede?

Sări s-o ajute să coboare, dar îl rugă să plece înainte de a se deschide poarta, căci nu voia să vadă portarul că a fost condusă acasă de cineva. Jan îi sărută mâna şi urcă. Birjarul era gata să pornească; plesnise din bici şi îndemnase calul cu hăţurile, când Maria strigă:

— Domnule Jan! şi se apropie în fugă.

Jan se aplecă puţin în afară. Maria îi cuprinse gâtul cu braţele şi-l sărută cu patimă pe gură. Luat prin surprindere, nici nu avu timp să-i răspundă.

— Porneşte! strigă ea la birjar. Şi trăsura se urni, iar el stătea năucit, neştiind ce se întâmplase cu el. Îşi pierdea minţile de fericire. Un fior de plăcere îi trecu prin şira spinării şi-i veni ameţeală. Se întoarse acasă pătruns de o căldură interioară. Iubea, iubea cu toată puterea celor 25 de ani. O iubea, respectând-o profund, fiindcă simţise de la început superioritatea ei în toate privinţele. O iubea şi pentru că putea s-o adore.

Mândra Mańka, inaccesibilă până la grosolănie cu toţi, faţă de el se arătă alta, bună şi sincer iubitoare. Se dăruia acestui sentiment cu entuziasmul îndelung reţinut, cu pasiunea temperamentului înăbuşit atâta timp. Săvârşea mii de ciudăţenii, ca să-i arate iubirea. Adeseori trebuia s-o roage să fie prudentă, să păstreze aparenţele în local, faţă de oameni, deşi aceste dovezi îl legau tot mai puternic de ea. O bucurie copilărească îl cuprindea la gândul că ea face toate astea numai pentru el. În fiecare zi după ora închiderii o ducea acasă cu trăsura şi de fiecare dată se întorcea îmbătat de sărutările ei şi de o iubire şi mai puternică.

Cu toate că îşi ascundeau dragostea, toţi aflaseră de ea. Ryś îi urmărea atent, cu un zâmbet îngăduitor, părintesc.

Peste puţin timp îi permise s-o viziteze acasă; o rugase de atâtea ori. Închiriase o cameră într-un apartament locuit de o pereche de bătrâni liniştiţi şi niţel idiotizaţi din pricina încăpăţânării bigote cu care se ţineau de rugăciuni. Avea o cameră la care

se ajungea prin locuinţa lor, înţesată de icoane şi crucifixuri ca o prăvălie cu articole bisericeşti.

Când veni Jan, îl prezentă bătrânilor drept un frate al ei. Nici nu observă cu câtă bunăvoinţă se uitau la el, deoarece era teribil de surescitat şi savura dinainte încântarea clipei când vor rămâne singuri. Ah, nici n-ar fi putut spune cât de frumoasă i se părea în această locuinţă modest aranjată.

Fiind după-amiază, îi spuse că-l va servi cu o cafea, şi îl sărută cu înfocare.

Era puţin intimidat, nu putea să-şi recapete libertatea mişcărilor. Simţea lipsa deprinderii necesare în astfel de împrejurări, era jenat de prezenţa bătrânei; stânjeneala ţinu doar până când aceasta strânse ceştile şi ieşi, închizând uşa. Se aşezară unul lângă altul pe canapeaua învechită, privindu-se în ochi şi sărutându-se. Deocamdată, nu simţeau nevoia să vorbească, nici n-ar fi avut ce. Se înfierbântaseră amândoi şi se aruncau mereu unul în braţele celuilalt. Abia după ce se săturară de sărutat, şi când se mai potoli puţin febra apropierii, îi povesti istoria ei. Povestea obişnuită a fetei înşelate şi părăsite, sfârşind cu blestemul şi izgonirea din casa părintească în momentul în care tatăl ei, un bătrân puritan burghez, aflase adevărul.

Îi spuse totul în amănunt, urmărind atentă impresia pe care o făcea povestirea asupra lui. Jan rămase tăcut. Abia după ce termină, o întrebă cu vocea puţin înăbuşită:

— Cine e?

Mańka se cutremură la sunetul glasului şi întârzie să răspundă.

— Spune-mi unde este, cum se numeşte acest… îl sugruma gelozia.

— Ţi s-ar putea întâmpla vreo nenorocire, de aceea nu-ţi spun, nu trebuie să-ţi spun.

O privi ciudat, se ridică şi începu să meargă prin cameră, fără să ştie de ce e supărat, fiindcă, la urma urmei, prea puţin îi păsa.

— Ţi-am spus că nu sunt demnă să mă iubeşti. Acum dumneata o să pleci şi păcătoasa va rămâne iar în voia soartei. Voi pieri pentru că sunt vinovată. Ştiam eu că de mă voi destăinui ţie – îl tutuia pentru prima dată – mă vei părăsi, că această dragoste va fi nenorocirea mea. Pentru mine nu mai există nicio scăpare, voi ajunge acolo unde cad cele care fac ca mine.

Vorbea încet, cu un accent de nemărginită tristeţe în glas, mâinile îi atârnau inerte şi se uita în golul dinaintea ei cu ochii uscaţi, vrând parcă să-şi ghicească viitorul. Pierduse dintr-odată speranţa că-l va reţine şi încerca amărăciunea adâncă a însingurării.

— Am rămas fără acoperiş şi acum sunt în afara societăţii. Ce vină am eu? adăugă, şi în voce i se simţea plânsul şi o răbufnire de jale neputincioasă. Ce vină am eu că există pe lume bărbaţi josnici şi că am fost o proastă şi i-am crezut? Cine şi când mi-a deschis ochii că există oameni răi, care şi-au făcut o meserie din coruperea fetelor? De ce trebuie să ispăşesc numai eu? De ce ruşinea şi nenorocirea s-au abătut numai asupra mea? De ce m-au alungat de acasă şi mi-au închis toate uşile, ca celei mai josnice lepădături? Eu trebuie să port stigmatul ruşinii, dar el? Josnicia lui nu i-a ştirbit reputaţia în ochii nimănui. Unde este dreptatea? Ce mai înseamnă simpla milă care nu permite să baţi un cal, dar şterge din rândul oamenilor cumsecade o

fată înşelată, o împroaşcă cu noroi şi o condamnă să moară în stradă? Oh, cel mai rău animal e mai bun decât voi, oamenii, mai milostiv.

Amintirea şi conştiinţa neputinţei în faţa strigoiului respingător de prostie al opiniei publice, faţă de formele idioate şi împietrite ale moralităţii josnice a colectivităţii o înăbuşea de-a dreptul, producându-i o suferinţă fără margini. Acum era sigură că el va pleca, şi o durere adâncită de siguranţa pierderii şi spulberarea nădejdii de a renaşte îi străpungea sufletul, părerea de rău după el o rodea îngrozitor şi îi strângea inima într-un brâu căptuşit cu ţepi ascuţiţi, pe care îi simţea înfigându-se din ce în ce mai adânc. Deznădejdea prăvălea asupra ei un val de durere ascuţită. Se afunda tot mai adânc în trăirea nenorocirii ei. Vru să mai spună ceva, dar, văzându-i faţa, tăcu. O cuprinse frica în faţa viitorului şi o jale atât de mare după fericirea pierdută, încât simţea că înnebuneşte. Poate că-l iubea atât de mult şi pentru că îi era recunoscătoare, fiindcă în situaţia ei de repudiată el îi apăruse ca singura salvare, singura ieşire. Îşi promisese să-i fie supusă ca o sclavă, numai s-o smulgă din ghearele ruşinii în care o aruncase societatea, dar acum el va pleca, va pleca – gândea Maria, simţind o înţepătură insuportabilă în creier.

O tăcere chinuitoare, plină de nelinişti, se înstăpâni între ei. Jan era profund afectat de această mărturisire, se aşteptase la ea, dar, ascultând-o, era abătut. Sinceritatea ei deplină îl nemulţumise, ar fi preferat o minciună, transparentă chiar, puţină prefăcătorie; adevărul gol-goluţ însă îl durea. Nu înţelegea că numai o

femeie de o curăţenie morală deplină, de o bunătate deplină, putea să vorbească în acest fel în faţa celui pe care-l iubea din toată inima. Se scutură totuşi repede de această stare apăsătoare, dragostea învinse. Acum tăcea pentru că îşi făcea socoteala negustoreşte că le va fi greu să trăiască amândoi numai din leafa lui de până acum.

Se hotărî dintr-odată să vorbească cu patronul de mărirea salariului şi, ca un contabil îndemânatec, începu să facă planuri de viitor. Se obişnui atât de repede cu această situaţie, încât după o clipă trecutul ei îi era aproape indiferent. Gândul convieţuirii cu ea îi dădea aripi. În sfârşit, se aşează lângă ea, o luă în braţe şi începu s-o sărute cu patimă.

— Nu vreau să ştiu nimic, te iubesc şi nu mă interesează nimic altceva. Îţi cer doar să mă iubeşti şi să fii a mea – îi spuse în şoaptă.

Mańka tresări brusc la auzul acestor cuvinte. Paloarea unei emoţii puternice i se întinse pe faţă, ochii îi străluciră de lumină. Un sentiment de fericire deplină şi de uşurare nemăsurată îi umplea inima. Încerca impresia că învie din morţi; îşi stăpâni un strigăt de bucurie, îi apucă mâinile şi le acoperi cu sărutări fierbinţi.

— Ce bun eşti tu, ah, cât sunt de fericită! Iartă-mă, rămâi, rămâi? Arunca întrebările repede, întrerupt, cu o emoţie nestăpânită.

— Am, eu, oare, să-ţi iert ceva? N-ai suferit destul?

— Cât eşti de bun! şi-l îmbrăţişă cu exaltare.

— Fiindcă te iubesc.

— Mă iubeşti? Mă iubeşti cu adevărat? Doamne, dar dacă totul e o minciună, dacă nu-i adevărat? şi se îndepărtă, întristându-se brusc.

— Fată dragă, crede că totul e adevărat, că sunt al tău, numai al tău – repeta, mângâindu-i părul.

— Încă nu ţi-am spus tot, am lăsat ce e mai rău la urmă.

— Dacă vrei, spune, sau las-o încurcată, bucuria luminoasă a zilei n-are nevoie de întunericul trecutului.

— Trebuie să ştii, trebuie. Mi-am blestemat însuşirea de a fi mamă, ca şi pe tatăl viitorului bastard. Trebuie să ştii că sunt aproape în a cincea lună, aşa că peste câtva timp mă voi lăbărţa, cum se spune la cârciumă – adăugă cu cinism, şi o cuprinse o furie nestăvilită, de smulgea cuvertura de pe canapea, ca şi când ar fi sfâşiat copilul pe care-l simţea în ea.

— Doar atât – ei bine, voi fi şi tată – spuse cu acelaşi ton. O durere aprigă îi răsuci măruntaiele, deveni palid şi în clipa aceea avea pregătit cuvântul de ocară, pe care voia să i-l arunce în faţă şi să plece, dar se linişti şi se ridică, înăbuşindu-şi intenţia.

Nu mai vorbiră despre asta şi după câtăva vreme plecară la plimbare. Înţelegerea dinainte revenise. Nu se mai gândeau la viitor, se lăsau stăpâniţi de prezentul fericit, fiindcă simţeau că se iubesc cu adevărat.

Din ziua aceea începură să trăiască împreună. Când sarcina ei începu să bată la ochi, Jan n-o mai lăsă la cârciumă. Închirie o locuinţă separată pentru ea şi luă asupra lui toată greutatea întreţinerii. Trăia ca într-o febră, dragostea îl prostise de-a binelea. Îşi refuza cele mai mărunte satisfacţii, numai ei să nu-i lipsească nimic. Şi totuşi făcuse datorii. El, care se lăuda înainte că nu e dator un

ban la nimeni, se împrumuta acum la toţi cunoscuţii. Iar nevoile creşteau vertiginos pe zi ce trecea. În Mańka se trezea instinctul tăinuit al risipei, căruia el nici nu se gândea să-i pună stavilă. Îi îndeplinea cu bucurie toate capriciile şi dorinţele, simţindu-se pentru toate răsplătit îndeajuns de zâmbetul şi sărutările ei, de viaţa în comun. Îşi pierdu treptat până şi obişnuita prevedere negustorească. Cuprins de dorinţa de a trăi strălucitor, de a se afişa, simţea în el toate instinctele de maimuţă ale oraşului şi se lăsa cu încetul în voia lor. La magazin toată ziua se gândea numai la ea – vor merge seara la plimbare, la teatru ş.a.m.d.; pregătirea falimentului şi treburile magazinului îl apăsau tot mai mult, fiindcă odată cu începutul sezonului patronul plecase cu familia la ţară, la moşia părinţilor viitorului ginere, îi încredinţase lui totul, recomandându-i să depună la bancă veniturile care nu mai intrau în circulaţie.

— Trei luni de zile nici nu vreau să mai aud de negustorie. Voi bea lapte, voi dormi pe fân şi voi juca preferans. Ocupă-te de toate cum se cuvine, în dumneata am mai multă încredere decât în mine însumi, iar eu mă voi odihni în tihnă. Cât despre afacerea pusă la cale, dă-i înainte, când vin eu o vom încheia, dând lovitura.

Îi dublase retribuţia şi plecase mulţumit.

Jan îşi încasă leafa pe două luni înainte şi plăti câteva datorii, dar Mańkăi i se năzări o mobilă mai acătării şi pentru că el însuşi avea mai de mult în minte idealul unei locuinţe elegante, la care voia să ajungă, vru să-i îndeplinească dorinţa, numai că n-avea bani. Nu se ştie cum află Ryś şi se oferi să-i împrumute. Jan primi fără să se mai gândească dacă va avea de unde să-i dea înapoi. Urmară apoi alte

cheltuieli neaşteptate. Ryś avea de vânzare la un preţ ieftin diferite lucruri neapărat necesare pentru o locuinţă elegantă şi Jan le cumpără. Venitul magazinului se scurse atât de repede, că mai târziu nici nu putu să-şi dea seama pe ce s-a dus. În a doua lună nu se mai gândea la nimic, cheltuia numai. Şi aşa, fără vreun plan stabilit dinainte, veni vremea când începu să vândă marfă din magazin, vremea pe care de mult o dorise Ryś, o aşteptase, crezând neabătut că va veni, şi pe care o şi pregătise, în parte.

Ryś îi prezenta diferite persoane, acestea veneau la magazin să aleagă marfa ziua, faţă de toată lumea, iar mai târziu se trimitea după ei. Nimeni nu ghicea învârtelile lui Jan, căci tot aşa se proceda şi în prezenţa patronului. Expedia, de asemenea, pachete întregi în provincie, la firme fictive. Nu mai ţinea socoteală de nimic. Locuiau şi trăiau luxos ca unii care aveau un venit anual de 200.000 de ruble. Pierduse noţiunea faptelor sale, de-acum era fără scăpare. Îi venea adesea gândul sfârşitului apropiat, pe care-l presimţea, cutremurându-se. Atunci se grăbea să-şi mulţumească cele mai năstruşnice fantezii. Ţineau trăsură şi aveau lojă la teatru în rândul întâi. Iar Mańka se îmbrăca la cele mai luxoase magazine. Îi bântuia o adevărată nebunie, inexplicabilă, de a risipi. Mańka nu se îngrijea de nimic, nici nu-l întreba de unde au atâţia bani. Era mulţumită că-i are şi îi arunca în toate părţile. Pe Jan îl diviniza, îi plăcea viaţa, oraşul. Sorbea cu gura plină plăceri de care până atunci abia auzise că există. Primeau o mulţime de cunoscuţi noi, căci ea simţea o mare plăcere să întâmpine musafirii, etalându-şi pântecele care creştea din ce în ce mai

mult, ca pe o firmă a vieţii conjugale. Se bucura nespus de mult că trecea drept soţia lui. Ori de câte ori avea ocazia, spunea: „bărbate!“ „soţul meu“, „căsnicia noastră”. Şi-l iubea, îl iubea cu sentimentul nenatural al femeii însămânţate de altul. Uita uneori că nu e copilul lui şi că el juca doar rolul destul de caraghios al unui paravan. I se părea că ei trăiesc de multă, de foarte multă vreme împreună şi că aşa va fi mereu. La drept vorbind, nu-şi dădea deloc seama de prezent şi nici de viitor.

— Să ştii, domnule, că viaţa e foarte plăcută.

— Depinde pentru cine, când şi cât timp – răspunse Ryś care acum era cel mai bun şi mai indispensabil prieten al casei. De câteva ori pe săptămână venea la ei la masă şi nu era dată să nu aducă câte ceva de vânzare sau să nu descopere vreo lipsă în aranjamentul locuinţei lor. Şi Jan ori Mańka umpleau golul imediat, cumpărând lucrurile oferite.

— Ei, da, în genere, nu-i prea rău să trăieşti.

— Nu ştiu dacă tot aşa gândeşte şi cel care moare de foame. Eu zic că viaţa e ca un uriaş munte de pietate. Bogaţii vin la el, amanetează, dar puţini, foarte puţini sunt cei care îşi mai răscumpără lucrurile.

— Totdeauna le răscumpără cineva.

— Şi câţi sunt ăştia?

— Adevărat, cei care au de toate sunt puţini.

— Viaţa e o artă pe care omul, perfecţionând-o, crede că o vinde foarte scump, dar, când se aşteaptă mai puţin, face vreo greşeală şi totul se duce de râpă. Atunci se vinde pentru nimic, pentru câteva îmbucături ca vai de lume, o cămăruţă la subsol şi o ceaşcă de ceai. Eu m-am gândit bine la

toate. Şi eu am fost prost odată.

— Da, dar asta a fost demult – spuse Mańka, râzând.

— Ha! ha! tare demult, de-atunci poate să fie un an, pot să fie douăzeci şi şase sau poate chiar o sută cinsprezece; cum zicem noi, ovreii, dar până mi-a venit mintea la cap, m-a mâncat sărăcia. Tata, un negustoraş cumsecade de la ţară, voia să mă facă rabin, un rabin cu perciuni de un cot la urechi şi cu zece copii, un rabin înţelept care nu face altceva decât citeşte şi gândeşte dacă Leviatan[43] are coada acolo unde are capul sau capul în locul cozii şi dacă toţi evreii vor căpăta câte-o bucată la fel de mare din el. Şi fiindcă eu n-am vrut să fiu o persoană aşa de înţeleaptă, am plecat puţin prin lume. La plecare, tata mi-a tras câteva scatoalce, iar mama mi-a dat doi zloţi, o scrumbie şi un pesmet. Am primit şi atâta, puteam să nu primesc?

— Şi cu asta ai început?

— Începutul a fost greu, foarte greu, dar, când trebuie, omul, cu dinţii, cu coatele, cu genunchii, îşi face o spărtură prin care să intre în viaţă şi să se căpătuiască. Eu mi-am şi aranjat un locşor – aş mai vrea doar un lucru…

— Care?

— Să mă drăgostesc şi eu cu cineva, cum vă drăgostiţi voi – spuse cu seriozitate.

— Ho! ho! Eşti într-o dispoziţie de sărbătoare.

— Spun drept, aş vrea. Omul e un animal care dacă are ce să mănânce, ar mai vrea şi un culcuş uscat şi o femelă. Ei, şi de ce să nu vrea.

— Văd că îmbătrâneşti, baţi câmpii, aiurezi, ce-ţi

---

[43] *Leviathan*, monstru marin fabulos, despre care vorbeşte *Biblia* în Cartea lui Iov.

mai trece prin minte?

— N-am şi eu dreptul oare?

— Îndrăgosteşte-te şi dumneata.

— Oi! cine m-ar iubi pe mine ar face o afacere ca şi când şi-ar învesti capitalul cu 240% dobândă. Eu vă invidiez cu adevărat. Numai când văd cum vă sărutaţi, şi sunt aproape de pierzare.

— O, iubitule, scumpule, bunul meu Jaśko – rosti Maria, sărutându-i ochii, gura, de sute de ori.

— Culcuş ai, de ce nu-ţi cauţi o femelă – râse Jan.

— Am eu ceva în vedere – răspunse Ryś, mijindu-şi ochii verzui.

— Şi de ce nu pui mâna?

— Mai aştept puţin, să-i scadă preţul.

Sfârşi de băut berea şi se ridică să plece.

— Ia stai puţin, am o afacere pentru tine.

Jan se ridică alene din fotoliu şi trecură în camera vecină. Jan semna poliţe în numele firmei. Le avea *in blanco* pentru cazuri neprevăzute, aşa că doar completa sumele şi Ryś plătea şi lua poliţa. Emisese destul de multe. Fiindcă nu mai putea să vândă din magazin, ca să nu-l golească prea de tot, încerca şi acest izvor cu rezultate strălucite. Făcură şi acum o mică operaţie asemănătoare. Ryś era nespus de mulţumit şi de masă şi de afacerea la care câştiga 50%. Ajuns pe stradă, şopti:

— E mai bun un fraier decât banii lichizi. Asta a spus-o un cap deştept, foarte deştept. Ce suflet nobil are Juszka ăsta! nobil, da – şi privea cu plăcere semnăturile autentice de pe poliţă.

Iar Jan alergă să astâmpere capriciile Mańkăi cu banii căpătaţi. Se apropia termenul şi devenise de-a dreptul imposibilă. După perioade de tăcere şi apatie, trecea brusc la o energie paroxistică, la

viaţă; plângea nervoasă, temându-se de greutăţile naşterii. Starea aceasta bolnăvicioasă îl molipsise şi pe Jan. Neliniştea începu să-l chinuiască cu atât mai rău, cu cât nu mai putea să-şi dea seama de ea, nu mai putea găsi cauzele dezolării şi ale supărării ei. Izbucnirile erau continui şi din ce în ce mai dureroase. Când Mańka nu mai putu să se ridice din pat, zile întregi Jan nu mai trecu pe la magazin; stătea mereu lângă ea tot mai surescitat şi mai nerăbdător. Devenea arţăgos, striga la slujnică, se certa cu moaşa, apoi devenea iar liniştit ca să se poată agăţa de cineva şi să ţipe, pentru că asta îi producea uşurare, îl elibera de supărare şi teamă. Enervarea lui Jan lua forme bolnăvicioase. În ziua în care Mańka simţi primele dureri şi zăcea aproape fără cunoştinţă, alergă ca un nebun şi chemă doctori după doctori, rugându-i în genunchi s-o salveze. I se părea că ea trebuie să moară şi, cu nervii zdruncinaţi, simţea că se apropie nenorocirea şi îi era atât de frică, era atât de zăpăcit, încât îşi cumpără un revolver, ca să se sinucidă dacă se va întâmpla ceva. Se apropia de bolnavă cu un fel de groază asemănătoare cu aceea faţă de cei în agonie, când aţipea se uita atent la ea, îi atingea faţa ca să se convingă că trăieşte încă, şi îşi oprea răsuflarea, murind de o puternică emoţie şi de teamă. Când Mańka deschidea ochii şi i se adresa, se îndepărta cu mirare şi frică, uitându-se la ea cu groază de după draperia dată la o parte.

Când sosi, în fine, clipa hotărâtoare, se închise în camera lui. Strigăte, apoi gemete înfricoşătoare răzbăteau până la el, cutremurându-l. Se aşează pe covor, pentru că aşa i se părea că suferă mai puţin, că îi simte mai puţin chinul. La cel mai mic zgomot

sărea în picioare. Aştepta vestea că nu mai trăieşte. Avea impresia că nenorocirea lui i se va trage din această parte şi era sigur de venirea clipei fatale. Aştepta. Durerea aşteptării creştea în el şi se concentra ca pentru o explozie. În sfârşit, îl chemară. Disperarea îl cutremură ca un fulger, dar se duse, având înainte faţa ei, o faţă vânătă, schimonosită de durere, cadaverică. La intrarea lui, moaşa ridică spre el un boţ inform de carne roşie, goală, şi strigă veselă:

— Avem un fecioraş.

N-o ascultă şi se îndreptă spre Mańka. Bolnava întinse mâna spre el şi şopti încet, fără putere, cu un accent pătrunzător:

— Jaś!

Se opri o clipă, uimit de sunetul neaşteptat al glasului ei şi căzu în genunchi lângă pat.

— Trăieşti – şopti şi o acoperi de sărutări. Apoi îşi ascunse faţa în pernă şi plânse mult, liniştitor, iar când se mai ostoi şi auzi de la ea că se simte bine, nu-i venea să creadă.

Medicul de faţă confirmă acelaşi lucru, asigurându-l solemn că primejdia a trecut. Clătină din cap.

— Nu, nu-i adevărat, se va termina altfel, o să vezi dumneata, simt eu – îi răspunse încet.

— Jaś, ia uită-te ce frumos e – şi îi arătă omuleţul aşezat lângă ea pe o pernă.

Îi aprobă spusele cu o mişcare din cap şi se aplecă să-l sărute, dar, văzând de aproape boticul roşu, încreţit ca la buldog, sărută aerul şi se retrase cu scârbă.

Mańka nu muri, dar zbuciumul lui, frica nu se sfârşiră. Zilele şi le petrecea parcă mai repede,

înăbuşindu-şi iritarea prin muncă, plimbări, în fine, bând, dar nopţile de insomnie erau îngrozitoare. Avea coşmaruri înfricoşătoare, dar nu putea să uite, nu putea să scape de ele. Simţea că nu mai poate suporta această încordare, că nopţile de tortură îl vor ucide. Când zăcea aşa, scrutând întunericul, vedea adesea foarte limpede un cap, palid, însângerat, care plutea mereu înainte ca un punct luminos în ceaţă. Degeaba îşi încorda toate puterile raţiunii ca să-l gonească din creier. Persista legănându-se întruna şi scurgându-se de sânge. Ca să nu înnebunească, sărea din pat şi intra în camera Mańkăi – capul dispărea, dar plânsul des al copilului îi producea un fel de turbare care-l gonea în stradă.

Într-o zi, chinuit de halucinaţii, ieşi dis-de-dimineaţă, când abia se iveau zorile. Merse mereu pe aceleaşi străzi, fără să-şi dea seama de asta. Pe strada Senatorska se întâlni pe neaşteptate cu Ryś. Acesta era îmbrăcat cu totul neobişnuit. Barba-i roşcată avea culoarea şi lucirea penelor de corb, iar nişte ochelari de aur, aşezaţi sfidător, îi strângeau nasul coroiat. Era foarte schimbat. Îşi ducea singur valijoara elegantă, mergând destul de neliniştit, deşi fluiera.

— Asta mai zic şi eu întâlnire – exclamă, strângând cordial mâna lui Jan.

— Ce înseamnă mascarada asta?

— O aventură de dragoste mi-ar mai trebui – şi se strâmbă a râs. Aş putea să plac, nu-i aşa? Cred că numai tu mă puteai recunoaşte.

— Cu destulă greutate.

— M-am făcut grozav de frumos.

— Ai putea să pozezi pentru bani.

— Dimpotrivă, mie îmi arde de cu totul altceva. Ce

face Mańka? *Fertig*[44]? Un fiu, nu?

— Da, a născut alaltăieri.

— Când îl udăm pe infante? şi puse accentul pe ultimul cuvânt.

— Peste o săptămână. Trebuie să invit aproape întreaga bandă.

— Hm! peste o săptămână va fi cam greu.

— De ce? Cred că e totuna.

— Da, aşa s-ar părea… numai că… se uită la ceas. Ei, rămâi sănătos, mă grăbesc.

— Pleci undeva?

— Da. Mă aerisesc puţin.

— Departe?

— Până unde voi putea să ajung.

— Pentru mult timp? şi adăugă imediat: Ai ceva bani? Mai dă-mi.

Ryś îl privi ciudat şi răspunse batjocoritor:

— Nu, frate, n-am.

— Îţi dau o poliţă.

— Mersi frumos, abia ieri am scăpat de celelalte.

— Le-ai vândut! şi se învineţi de frică. De când nu mai avea poliţe *in blanco* falsifica iscălitura patronului, emiţându-le pe numele acestuia. Ryś îi plătea o parte din valoare şi le lua, promiţând solemn că le va păstra până când Jan va putea să onoreze măcar o parte din ele.

— Am făcut lichidarea şi nu mai aştept până când vor binevoi să trateze cu mine. Mi-au trebuit bani, am pus în vânzare toate hârtiuţele ce le aveam şi acum am nevoie să mai văd puţin lumea. Ei, nu-ţi zic la revedere, ne vom întâlni poate la Pawiak – adăugă mai încet.

— Unde le-ai vândut?

---

[44] Gata (germ.)

— Acolo unde se vând toate.
— Şi când e scadenţa?
— Peste o lună.
Ryś se depărta câţiva paşi, dar se întoarse la Jan, care stătea încremenit.
— Pe la magazin n-ai mai fost de mult?
— De vreo trei zile.
— Trebuie să te duci azi, neapărat.
— De ce neapărat?
— Patronul a venit astăzi de dimineaţă. Şi plecă grăbit.
— S-a sfârşit – îngână Jan şi porni apatic spre casă. În adâncurile creierului conştiinţa se urnea cu greu, nu-şi da încă bine seama ce-l aşteaptă. Uneori o tresărire, un fel de strălucire îi lumina mintea, orbindu-l. Sărea în sus, de parc-ar fi vrut să fugă de vedenii, apoi cădea iarăşi în uitare. Toată ziua fu de o duioşie nemărginită. Nu mai vedea nimic afară de Mańka, lângă ea uita tot, nu-l mai interesa nimic. Seara bău mult, izbucnind într-un râs enervant din te miri ce. Beat, se culcă şi dormi buştean până a doua zi dimineaţa. Se sculă înviorat şi liniştit.
— Trebuie să mă duc la magazin – îi spuse Mańkăi.
— La masă vii?
— Da. Spune să pregătească pentru ora patru.
O sărută pe Mańka, pe copil şi se uită prin cameră, căutând parcă ceva.
— Vrei ceva?
— Caut bastonul.
— Îl ai pe mână.
— Ah, adevărat. Trimise un sărut din uşă şi ieşi.
Seara se şi afla la închisoare. Voise să-şi pună capăt zilelor când îl arestaseră, dar fusese împiedecat. Recunoscu tot, fără să trădeze pe

nimeni. Pur şi simplu nu ştia ce mai vor de la el. Îi spuseră că e vinovat şi el confirmă tot, vrând să scape mai repede de vederea celor care îl interogau. Feţele oamenilor îi făceau rău, voia să fie singur, să doarmă, simţea acum o dorinţă neînfrântă să doarmă, zile întregi.

Descoperirea „cămăruţei" şi prinderea multora din bandă făcu vâlvă în oraş. Ryś dispăruse la timp de pe firmament, aşa că la judecată nici nu se pomeni de el. Toţi cei arestaţi aruncară vina în spinarea lui Jan şi el nu se împotrivi, aproape tot timpul nu-şi dădea seama de nimic. Ascultă indiferent sentinţa care îl condamna la trei ani şi jumătate de închisoare, iar când foştii tovarăşi strigară că ei nu sunt vinovaţi, aducând tot felul de argumente, el tăcu şi luă asupră-şi toate vinile de care era acuzat. Judecătorii avură însă în vedere starea lui mintală.

Lui i se părea că magazinul, Mańka, patronul, falsurile, furtul sunt doar nişte cuvinte pe care nu le pricepea. Le auzea pronunţate mereu la judecată, sunau ca alte asemenea mii şi îi treceau prin creier fără a închega vreo imagine, fără a-i trezi vreo amintire.

În timpul judecării procesului, care se desfăşura într-o sală înţesată de lume, îşi concentră întreaga atenţie asupra grefierului, al cărui cap chel, uriaş şi strălucitor ca o tipsie de aramă, aplecat asupra mesei şi atât de înfipt între umeri că forma un fel de pată galbenă, îl avea în faţă. Nu putea să-şi desprindă ochii de la capul acesta. Răspundea la întrebări, simţind totodată o pornire nestăpânită să atingă acest punct luminos, avea însă mâinile prinse în cătuşe şi nu putea.

„Ce-i asta?“ gândea şi cu imaginea acestui cap în

minte se pomeni în închisoare pentru câţiva ani de zile. Din familia lui nu veni nimeni, parcă muriseră cu toţii, dar el nu observă asta. Se rupsese ceva în el, nu mai avea cunoştinţă de nimic. Se afla în închisoare de vreo două luni, îndeplinind tăcut şi inconştient tot ce i se cerea. Ar fi murit, poate, sufleteşte cu totul, rămânând pentru totdeauna în amorţirea care îl paralizase în momentul arestării, călcându-i în picioare toate simţirile şi distrugându-i, aproape, eul omenesc, dacă n-ar fi primit o scrisoare de la tatăl său.

I-o aduse supraveghetorul închisorii, anunţându-l că cele 300 de ruble care veniseră odată cu scrisoarea se găseau reţinute la direcţie până la terminarea pedepsei.

— De la tata! spuse mecanic, sucind scrisoarea în mână. Nu înţelegea încă sensul acestui cuvânt. De la tata! zvâcni aproape cu frică. O amintire îndepărtată îi fulgeră prin creier, neclară încă, îndepărtată, dar dureroasă.

Citi repede cele câteva rânduri scrise de o mână îmbătrânită, muncită. Începu să tremure şi să se plece chinuit de conştiinţa care îl pătrundea încet ca raza ascuţită a unei lumini îngheţate. Citi o dată, de două de trei ori, de zece ori şi de fiecare dată mintea i se lumina tot mai mult, umplându-l de durerea sfâşietoare a disperării, de teamă şi zbucium neputincios. Îi venea să-şi ia lumea în cap, ameţea, se trezea brusc revenind la viaţă şi simţea că-i plesneşte inima de hohotiri nestăvilite, iar creierul i se prăbuşeşte sub apăsarea haosului tumultuos al amintirilor.

— Isuse! răcni şi se aruncă spre uşă, împins de instinctul de conservare. Fu oprit la vreme. Se

împotrivi cu o putere neobişnuită. Strigă, lovi cu pumnii, muşcă, se luptă ca un turbat, scăpă de câteva ori din mâinile paznicilor, până când, vlăguit de efort, îl luară şi-l târâră până la pat. Cum auzi uşa închizându-se după el, sări din pat şi începu să alerge prin celulă ca un nebun.

— Mańka! Mańka! Oameni buni, daţi-mi drumul, o clipă numai, daţi-mi drumul. Ce face ea acolo? Ce crede ea despre mine? Isuse! Daţi-mi drumul sau omorâţi-mă, că nu mai pot. Oh, nu mai pot – şi se izbea de pereţi, îşi muşca mâinile, îşi rupea îmbrăcămintea, se trântea pe pardoseala de piatră, târându-se pe jos de durere şi neputinţă. Plângea. Urla ca un animal înjunghiat. O suferinţă îngrozitoare îi sfâşia inima.

— Mamă, tată, Józio! Ajutor! Nu mă blestemaţi! Mańka, iubita mea dragă, auzi-mă, sufăr, te iubesc! Ajutor! şi ascultă în liniştea surdă. Nimeni nu mă aude, nimeni – şopti, aţintindu-şi privirea tulbure asupra uşii de fier. Oh, pietrele astea o să mă strivească – şi începu să bată în pereţii cenuşii, întunecaţi, lovindu-i cu picioarele până când îi sleiră puterile. Răsuna doar un ecou înăbuşit.

Căzu năucit pe pat şi se ridică imediat, vrând să fugă, să alerge să le spună totul, să-i roage în genunchi să-l ierte. Avea însă înainte uşa mică de fier, iar în jur pereţii surzi la chemările lui. Se simţea înmormântat de viu. Câteodată, când zgomotele oraşului răzbeau slab până la el, i se părea că aude cântările preoţilor şi zăreşte lungul lor cortegiu, cântându-i înfricoşătorul *de profundis* şi plecând, îndepărtându-se, iar el nu putea să moară, prins sub greutatea unor munţi. Apoi avu impresia că pereţii se prăvălesc asupra lui, că se

năpustesc spre el din toate părţile, micşorând spaţiul din ce în ce mai mult şi i se tăie răsuflarea. Se înăbuşea. Striga cât îl ţinea gura, zbătându-se cu ultimele puteri. Sudoarea îi inunda faţa, iar groaza morţii urla în el neputincioasă. Uneori se liniştea pentru o clipă, amintindu-şi rece vinovăţia şi hăul prăbuşirii.

— Am furat, am furat – striga tare, vrând parcă să stârnească mila prin recunoaşterea păcatului. Am înşelat. Sunt un hoţ, un hoţ – repeta lung şi încet şi se zăvora în el, în durerea produsă de acest cuvânt care îi străpungea creierul. Tata, mama, Józio au fost atât de buni şi drepţi faţă de mine, m-au iubit atât de mult! şi iar îl potopeau lacrimi amare de ruşine şi umilinţă profundă, cum numai sufletul omenesc poate îndura. N-o să-i mai văd niciodată, niciodată.

Şi dorul de casă, de feţele celor dragi crescu uriaş în el dintr-odată, sfâşiindu-i măruntaiele. Acum vedea bine ce loc ocupă în societate, în ce gunoaie omeneşti fusese îmbrâncit, ca o zdreanţă, sufletul lui murdar – nu, nu mai putea să se gândească la asta, nu putea să sufere mai mult, trăia într-o agonie dureroasă şi continuă.

— Mama crede că am murit, iar tata îmi promite că mă va ucide, dacă voi apărea în faţa lui. Poate că într-adevăr nu mai trăiesc, poate că dorm un somn chinuitor. Nu-i adevărat că aici e o închisoare, că sunt un hoţ. Nu-i adevărat – ţipă, strângându-şi capul cu amândouă mâinile, pentru că i se întrerupeau gândurile şi îl durea creierul. În graiul omenesc nu există cuvinte care să-i poată zugrăvi zbuciumul pricinuit de neputinţă, şi conştiinţa stării în care se afla.

Nu mâncă nimic şi nu dormi două zile, se zbuciuma numai, lupta. Fantomele amintirilor îl năpădeau şi îl sfâşiau, însângerându-i sufletul. Îl mutară la spital, căci era pe jumătate nebun, distrus, schilodit. Voia să se omoare neapărat, dar îl păzeau cu străşnicie; se îmbolnăvi de congestie cerebrală. Zăcu vreo două luni aproape fără cunoştinţă; trebuiau să aibă grijă de el întruna, fiindcă tot ce-l chinuia în momentele de luciditate se descărca în paroxismele nebuneşti ale bolii. Voia să plece ba acasă, ba la Mańka, ba la magazin. Zile şi nopţi vorbi fără şir, explica, se învinovăţea, rugându-se şi plângând, însă din nefericire pentru el nu muri, ci se făcu sănătos. Boala îl schimbase foarte mult, devenise tăcut, resemnat la toate.

— M-am pierdut cu desăvârşire – şopti, mirându-se de propria-i stare.

Dorul de Maria, care însemna pentru el întruparea libertăţii şi a fericirii, creştea tot mai năprasnic, pe măsură ce imaginea tatălui, a mamei, ale cunoscuţilor se ştergeau din mintea, din simţirea lui, pierdeau din expresivitate, licărind abia conturate, aidoma siluetelor paznicilor. Sentimentul moral al vinovăţiei dispăruse în monotonia vieţii. Timpul se scurgea, aducând uitarea, darul cel mai nepreţuit. Treptat, Jan uită că mai trăise vreodată altfel, se obişnui cu liniştea de mănăstire. Posomoreala pe care o răspândeau zidurile, cenuşiul stării acesteia de lâncezeală i se furişară încet în suflet, umplându-l tot mai mult de melancolie. Legătura care-l înlănţuia de trecut se rupea cu fiecare zi ce trecea, cu fiecare zi trăia mai potolit, rămânând în urma albiei largi a vieţii colective, după pierderea căreia nu simţea nici

plictiseală, nici păreri de rău. Se închircea, gârbovindu-se sufleteşte până la proporţiile unui om căruia cele patru ziduri de piatră îi închideau tot trecutul şi viitorul. Rezerva de gânduri şi impresii cu care venise aici se sfârşise, nefiind împrospătată cu altele noi, aşa că putea să stea nemişcat toată ziua, fără să se gândească la nimic.

Fiindcă era foarte liniştit, inteligent şi trăia într-o singurătate deplină, îi încredinţară o ocupaţie în cancelaria închisorii. O îndeplinea automat şi exact ca o maşină. Nu-l vizita nimeni. În fundul sufletului nutrea totuşi o amărăciune adâncă pentru lumea de care nu putuse să scape. Dacă se mai gândea uneori la ea, la viaţă, nu se mai răzvrătea, şoptea doar cu un zâmbet îngăduitor: „Nişte copii, răi, dar copii“. Îşi avea punctul său de vedere din care lumea i se părea din ce în ce mai caraghioasă, iar oamenii din ce în ce mai proşti. Râdea tare câteodată, cu o umbră de milostivire dispreţuitoare, amintindu-şi de fantomele după care aleargă oamenii, de nimicurile pentru dobândirea cărora plătesc cu viaţa.

Pe măsură ce se apropia libertatea mult visată, devenea tot mai posomorât. Parcă se temea de ea, deşi o dorise atâta. Aici era atât de liniştit, toate se scurgeau atât de egal, nu avea nevoie să se gândească la nimic. Vechiul lui spirit de independenţă se spulberase în închisoare, automatizându-se. Îl cuprindea frica la gândul că va începe să trăiască altă viaţă. Se gândea mereu ce va face. Şi totuşi, în ziua când fu înştiinţat că va fi liber, plânse de emoţie şi de bucurie. Se poticnea ca un om beat şi nu putu să doarmă, aşteptând să vină totul mai repede. Îl pătrundea un fior de încântare, mai că-şi ieşea din fire, scăldându-se în această

libertate.

I-au înmânat banii trimişi de tatăl său, îmbrăcămintea, şi i-au dat drumul în lume prin poarta zăbrelită de fier care s-a închis trântită în urma lui.

Ziua palidă de decembrie îl pătrunse de frig. Îmbrăcămintea lui de vară, pardesiul de culoare deschisă, pantalonii gălbui şi cilindrul strălucitor distonau ciudat pe fondul zidurilor închisorii, înălţate ameninţător, şi al străzii. Nu simţea frigul, deşi un vânt îngheţat bătea dinspre miazănoapte. Se oprise în faţa porţii, neştiind ce trebuie să facă. Trecătorii rari se opreau, privindu-l curioşi în ochi. O trăsură, câteva căruţe cu cărbuni trecură hurducăind prin faţa lui. Apoi o altă căruţă se târî, încet oprindu-se la fiecare poartă, unde vizitiul intra în curte şi striga ceva. Căruţa se opri, în sfârşit, înaintea porţii închisorii, atrăgându-i atenţia, şi omul strigă cu un glas răguşit şi îngheţat:

— Luaţi cărbuni pentru samovar.

— Ce strigă… pentru ce? şi îşi aminti cu greu. Ah! ah!… şopti, şi la amintirea focului i se făcu frig.

Se cutremură, făcu câţiva paşi înainte, dar văzu santinela şi fără să vrea se întoarse cu frică şi trecu grăbit pe partea cealaltă.

Deodată se opri şi şopti ciudat:

— Sunt liber, liber cu adevărat! şi merse cu îndrăzneală mai departe pe trotuar.

După câteva sute de paşi se opri extenuat. Mersese repede şi, cum se dezobişnuise cu totul să meargă, îi tremurau picioarele şi se clătina, se simţea foarte slăbit.

— Sunt liber! şoptea, umflându-şi pieptul de aer cu o plăcere uriaşă. Se uită de departe la zidurile

închisorii şi îşi şterse ochii cu o tresărire de repulsie, părându-i-se că vede iarăşi cenuşiul zidurilor, oamenii şi viaţa de dincolo de ele. Nu, nu-i asta – spuse, şi privi pe strada care nu era cenuşie, ci murdară. Zăpada se înmuiase şi se înnegrise ca nisipul. Casele mari ca nişte şuri, urâte, scunde, murdare şi atât de comune că îţi făceau rău, se aliniau într-un şir drept. Pe porţile negre, stropite de noroi, ieşeau oameni care semănau ciudat cu locuinţele lor, la fel de scunzi, de murdari şi de banali. Un paznic îmbrăcat într-un cojoc uriaş, peticit, mătura zăpada lângă el. Jan privea curios mişcarea străzii, mulţimea de oameni alergând repede, încălziţi; i se păreau respingători în această grabă, de care se mira şi pe care n-o înţelegea.

Mergea încet spre centrul oraşului, dar nu se simţea bine, îi era greu, zgomotul acesta, murmurul, strigătele, clinchetul clopoţeilor, întregul tumult al marelui oraş îi producea durere, îl neliniştea şi îl înfricoşa, cuprinzându-l ca un val din care nu se putea smulge – îl apăsa. Căută un colţişor unde să aibă linişte, i se făcu frig şi băgă tot mai adânc mâinile în buzunar. Se îndrepta din ce în ce mai mult şi privea sfidător, fiindcă i se părea că vede zâmbete ascunse pe feţele trecătorilor care îl cercetau cu priviri ironice. De câte ori zărea vreo uniformă, se oprea fără să vrea, picioarele îi creşteau în pământ şi o teamă neputincioasă îi învălmăşea gândurile.

„Sunt liber“ – îşi spunea peste o clipă şi păşea mai departe. Se oprea înaintea vitrinelor de la magazine, se uita după femei. „Sunt atât de ciudate” – gândea, i se păreau îmbrăcate bizar.

— Ce prostie! exclamă aproape cu voce tare la

vederea uneia care avea o turnură cumsecade.

Intră într-o tutungerie să-şi cumpere ţigări, se aşează şi aprinse o ţigară, trăgând în piept fumul cu lăcomie sălbatică. Se înecă groaznic şi zvârli ţigara într-un colţ. Credea că după atâţia ani de abstinenţă, fumatul o să-i facă o mare plăcere. Ceru altele, dar nici acestea nu i se părură mai bune.

Şi începu iar să umble pe străzi. De astă dată se gândea ce să facă. Înainte de a ieşi din închisoare, avusese un plan gata pregătit, dar imediat ce simţise aerul libertăţii, de bucurie uitase tot.

Mergea bucurându-se că poate, că are voie să umble în voie.

Soarele privea palid de dincolo de nori. Se aşează într-un scuar, dar era frig şi se târî mai departe. Deşi umflată, faţa îi arăta totuşi bine, era doar puţin obosită, ochii încercănaţi, în ciuda bucuriei, priveau lumea cu teamă, mişcările îi erau nesigure, iar mintea orbită de libertate. Se uita la oameni şi la case, la străzi şi la vitrine şi mergea întruna, ruşinându-se să intre undeva. Se opri de câteva ori înaintea unei cofetării, a unui restaurant, dar nu intră, fiindcă se temea să nu întâlnească niscaiva cunoscuţi.

Îi veniră în gând nişte rude îndepărtate, care locuiau în cartierul Praga. „Mă duc la ei“ – hotărî şi chemă o trăsură. Strigă însă atât de încet, că cel chemat trecu pe lângă el fără să-l audă. Atâta vreme nu mai strigase, încât nu mai putea să-şi potrivească intensitatea glasului în funcţie de depărtare. Se simţi descurajat. Plecă mai departe şi, instinctiv, ajunse pe strada pe care locuise atâţia ani. Mergea cu teamă, uitându-se la magazinele binecunoscute, în care zărea prin geam multe feţe pe care le ştia

dinainte. Se gândea că trecuse de atâtea ori pe aici, respirase atâţia ani aerul acestei străzi şi că totul se întâmplase cândva demult. Imaginile se estompară la o depărtare atât de mare, că abia şi le mai amintea, întreprinderea unde lucrase strălucea în întunericul care se lăsa, ca şi atunci, cu firmele ei uriaşe, iar în magazin se aprinsese gazul. Se opri pe trotuarul opus şi privi curios la vitrine. Totul era la fel, îşi aminti de câte ori nu aranjase el aceste vitrine. Se apropie de fereastră şi aruncă o privire înăuntru. Casiera moţăia după ghişeul ei, unul dintre vânzători citea, altul îşi curăţa unghiile, al treilea aşeza ceva în nişte cutii mari. Erau străini, nu-i cunoştea.

— Patronul e la Clotin – şopti, amintindu-şi trecutul şi sute de seri asemănătoare petrecute în magazin. „Toate sunt neschimbate, la fel“ – gândea. Şi avu impresia că n-are decât să intre, să se aşeze la vechiul său loc, după tejgheaua lângă care era casa de fier… şi totul va fi ca înainte. Se va confunda cu aceste dulapuri, cu această viaţă, ca o părticică ce împlineşte în mod necesar întregul. Ca şi când niciodată n-ar fi plecat de aici.

Acum stă însă rezemat de bara de fier care apără fereastra şi priveşte ca un străin, fiindcă este cu adevărat un străin pentru ei. Stă, dar nu va intra nici aici, şi nici în altă parte, unde era primit odinioară cu bunăvoinţă. Nu va intra pentru că el e un hoţ, un hoţ stigmatizat de pedeapsă! Acum, el are voie doar să privească la cei care muncesc cinstit pentru pâine în locul lui.

— Cinstit! mormăi şi îl cuprinse amărăciunea. Eu sunt hoţ! dar el? şopti, uitându-se la unul dintre vânzători. Aha, el! şi zâmbi urât, muşcător. Ei nu

sunt hoţi, căci n-au fost încă prinşi. Ei nu fură, aha, să nu mi-o spuneţi mie. Nu fură fiindcă nu pot.

Fierbea de mânie.

— Pe dracu', ei ştiu să se aranjeze, numai eu am fost un prost. Dar e pentru ultima dată, am plătit destul pentru învăţătură – şi se înroşi de necaz gândindu-se la nerozia lui.

Era zguduit de o ură puternică împotriva tuturor.

— Ah, câinilor, aşteptaţi – şi fără să vrea, luat de răutate, ameninţă oraşul cu pumnul şi intră cu îndrăzneală în vechea cârciumă.

Îi era frig. Bău trei păhărele de votcă unul după altul şi ceru să mănânce. Nu cunoştea femeia de la bufet, fetele care serveau îi erau necunoscute, dar auzi din fund vocea familiară a patroanei. Se cutremură şi voi să plece, dar amintirea Mańkăi îi năvăli tumultuos în creier. „Poate aflu ceva" – şi rămase. Îi era bine, cald şi se simţea moleşit de votcă.

— O votcă – strigă răsunător.

I-o aduse o fată slăbuţă şi sprintenă. Se uită la ea cu ochii tulburi, şi nici el nu ştia de ce o întreabă:

— Unde-i Mańka? – dar auzindu-şi sunetul glasului, începu să se explice faţă de fata care-i zâmbea nedumerită. Vorbi mult, încurcându-se tot mai rău şi, nici una, nici alta, ceru iar: Votcă! Bău dintr-o înghiţitură, căzând într-o toropeală adâncă. I se părea că abia închisese magazinul şi stătea, ca mai înainte, aşteptând s-o conducă acasă pe Mańka.

Somnul îl moleşi, cufundându-l tot mai mult în trecutul care-l împresura, asaltându-l.

— Ha, capră sălbatică – mormăi, prelungind ca în Podlasie, încât bufetiera izbucni în râs, dar el moţăi mai departe, lovi cu pumnii în masă, spuse ceva fără

legătură, bătu din picioare şi adormi liniştit. Fetiţo! votcă! – strigă, trezindu-se brusc.

Îşi venea în fire, îi era frig şi capul îi atârna greoi. Privi în jur cu mânie.

— Respectele mele, hm… asta… strigă la patroana care intra din camera alăturată şi se ridică, clătinându-se puternic.

— Bună seara – răspunse fără să-l privească, dar lovită de sunetul glasului se întoarse repede spre el.

— Ce, nu mă mai cunoşti?

— Într-adevăr… nu ştiu de unde.

— Nu mă zăpăci, măiculiţă! şi o bătu pe umăr. Îi venise un curaj de beţiv.

— Dar asta ce mai înseamnă! strigă ea, trăgându-se înapoi.

— Nu-ţi aduci aminte de Juszka, ha? De Juszka nu-ţi aduci aminte? şi se dădu mai aproape de ea.

— Bine, dar… ce vrei dumneata de la mine, eu nu te cunosc – spuse cu teamă, căci îl recunoscuse.

— Ei, aşa nu merge, te am în buzunar, codoaşă bătrână! Unde e Mańka?

— Lasă-mă în pace… Beţivanule…

— Unde e Mańka? Spuneţi imediat că vă sparg capetele.

Era atât de beat, că în loc de masă nimeri cu pumnul în tava cu pahare. Cel puţin jumătate zburară pe jos, spărgându-se cu zgomot.

— Poliţia!… Un scandalagiu!

La acest strigăt se strânseră clienţii din celelalte camere. Veni însuşi patronul şi, văzându-l, îl recunoscu şi nu se putu stăpâni să nu exclame:

— Juszka!

— Ce mai faci, drăguţule… Acelaşi Juszka… păi cum… de-a dreptul de la zdup. Şi întorcându-se la

gândul dinainte, întrebă: Unde-i Mańka?

— Cară-te, hoţule! Ia te uită! şi patronul deschise uşa la perete, cântărind fulgerător toate urmările posibile ale scandalului.

— Cum? Ce? Eu sunt hoţ, tâlharule!

Nu sfârşi, că cineva îl înşfăcă de guler şi îl aruncă afară în zăpadă.

Antek, care venea mereu aici, la o porţie de biliard, cum spunea el, era şi în seara asta acolo, şi, auzind o voce cunoscută, veni tocmai în clipa când îl aruncau în stradă. Îl recunoscu pe Jan, părăsi partida începută, se îmbrăcă repede şi plecă.

Jan se ridicase din zăpadă şi se scutura. Uitase de scandal şi se mira doar pentru ce se află în zăpadă. Antek îl luă de braţ şi se îndepărtară repede, căci se şi strânsese o mulţime de gură-cască. Se lăsă condus, neînţelegând nimic. Abia după ce ajunseră destul de departe, Antek se opri sub un felinar şi, aplecându-se spre faţa vânătă a lui Jan, îi şopti cu duioşie adâncă:

— Jasiek!

— Mańka unde e? mormăi. Unde e Mańka?

— Jasiek, nu mă recunoşti?

Jan începu să se uite la el cu ochi ceţoşi, şi se însenină de bucurie. Lacrimile i se prelinseră pe faţă şi i se aruncă de gât.

— Antek… frăţioare… Antek…

Se îmbrăţişară. Jan îşi veni în fire.

— Hai să mergem mai repede, e frig.

— Să mergem, dar unde?

— La mine.

— La tine?… a… nu… nu, dă-mi pace – şi vru să scape şi să fugă; îl cuprinsese ruşinea, înţepându-l dureros.

— Vino… o să dormi bine, unde-o să umbli noaptea?

— Nu, frate, la tine nu merg – eu sunt un hoţ, hoţ, un hoţ – repeta printre buzele strânse de durere.

— Taci din gură… haide – şi-l duse la el.

Stătea pe strada Marszałkowska, unde avea o prăvălie; locuinţa era în curte.

Jan se mai împotrivea, dar Antek îl conduse într-o cameră separată; îl ajută să se dezbrace. Rămase, aşadar, se culcă şi adormi imediat.

Se trezi a doua zi târziu şi se uită cu uimire prin locuinţa necunoscută. Se simţea atât de bine, de liniştit şi patul era atât de moale, că adormi iar, desfătându-se în aşternutul alb ca zăpada şi bucurându-se de lucrurile alese care-l înconjurau. Mai târziu, când se săturăde somn, îşi aminti dintr-odată unde este şi îl încercă un sentiment penibil, îl năpădi o invidie puternică pentru bădăranul boierit şi se îmbrăcă degrabă să plece cât mai repede.

„M-a adus înadins, ca să se laude cu bogăţia lui, nepricopsitul" – şi aprecie din ochi mobila tapiţată cu mătase şi o mulţime de obiecte scumpe. „Iar a înşelat pe cineva, ăsta nu e prost."

Observând într-un colţ un dulap mare de bibliotecă plin cu cărţi, se apropie mirat.

— Bibliotecă… Antek şi cărţi – mormăia, zeflemisindu-l în gând: „S-a emancipat bestia" – şi cu patima invidiei muşcătoare trecu în revistă titlurile cărţilor, după care şopti, depărtându-se: Pozăă, momeală… aici îşi rezolvă afacerile.

Împingând bunăvoinţa până în cel mai înalt grad, Antek îi aduse chiar el apă pentru spălat.

— Ia şi spală-te, că te aşteptăm cu masa.

— Ai adus tu apa, te temi să nu mă vadă cineva la

tine, da, îndreptăţită prevedere.

— Ce-ţi mai trece prin minte! şi îl privi mirat.

— Ei, te înţeleg perfect şi te scuz.

— Dacă ai şti cât mă superi, n-ai vorbi aşa – şi se uită compătimitor la faţa slabă, cenuşie şi urâţită de viaţă a lui Jan. Privirea tulbure, alergând mereu de la un lucru la altul, şi pornirea abia stăpânită, rea, pe care o observa la el, îl nelinişteau.

— E locuinţa ta? întrebă Jan neaşteptat.

— A mea. Te miră?

— Da, puţin… Stai minunat.

— Afacerile merg bine. Fac multă încălţăminte pentru export… de ce să mă zgârcesc?

— Te-ai căsătorit?

— Asta e cea mai straşnică afacere pe care am făcut-o.

— Ai avut bani?

— Da, dar afară de asta am avut o soţie ideală, o femeie-negustor…

— Ideală… ei, nu exagera! O soţie ideală pentru un meşter! şi râse tare, batjocoritor – nu? Îţi coase singură elasticul la ghete? Altoieşte copiii? Se duce singură la târg? Beţi împreună la cârciumă? Dacă-i aşa, e într-adevăr ideală.

— E ceva mai mult decât ai descris-o tu – răspunse Antek liniştit, deşi se simţea adânc jignit.

— Îţi naşte în fiecare an câte un copil…

— Râzi fără să ştii dacă ai de ce.

— Explică-mi şi mie, de ce e aşa de ideală?

— Pentru că din mine, un meseriaş de dugheană, condamnat la o viaţă mizerabilă, a făcut ceea ce sunt acum. M-a îndrumat spre o activitate cu perspective mai largi, arătându-mi că lumea nu se sfârşeşte în atelier şi la cârciumă. În ultimul an am

avut în circulaţie un capital de 100.000 de ruble. La mine lucrează 500 de oameni, plătiţi ca nicăieri. Mă cunoaşte toată Varşovia şi cred că mă şi respectă – rosti cu anume mândrie.

Jan se uita la el, fără să înţeleagă prea bine.

— Cine citeşte astea? întrebă, arătându-i biblioteca.

— Noi.

Nici nu îndrăzni să-i mai aducă aminte că mai demult, cu câţiva ani înainte, abia ştia să citească.

— Dar astea nemţeşti şi franţuzeşti?

— Soţia, şi câte puţin eu, fiindcă învăţ de mult aceste limbi.

— E vreo prinţesă, sau fiică de bancher? mai întrebă, văzând o sonată desfăcută pe un pian mare.

— Nici una, nici alta. E fiica unui meşter obişnuit din Podwale[45]. Are însă părinţi cu scaun la cap, deşi fără şcoală.

Jan sfârşi cu îmbrăcatul şi îşi luă paltonul, vrând să plece cât mai repede de aici. I se urca ceva în gât, ca un plâns de jale ori de invidie.

— Nu-ţi mai pune paltonul, mergem la masă.

— Nu, îţi mulţumesc, dar trebuie să plec. Îţi mulţumesc din toată inima… dar nu…

— N-o să-mi faci tocmai mie una ca asta, trebuie să iei cu noi micul dejun.

— Dacă-ţi spun că mă grăbesc… nu, astăzi n-aş putea să văd idealuri, la revedere.

— Jasiek! exclamă cu reproş.

— Ei bine, să mergem. Îi simţise sinceritatea invitaţiei şi nu voia să-l supere.

Masa era pusă şi soţia lui Antek îi aştepta. Era o brunetă subţirică, cu faţa frumoasă, smeadă şi

[45] Cartier în Varşovia.

ochi pătrunzători. Îl învălui cu privirea şi îl întâmpină cu bucurie.

Domnea tăcerea, deoarece conversaţia nu se prea închega. Antek vorbea, ea îl susţinea pe cât putea, dar Jan răspundea monosilabic, era jenat şi nu îndrăznea să privească în ochii acestei femei. I se părea că ea ştie că el s-a întors de la închisoare, că păzeşte cu ochii cuţitele şi lingurile, înţelegându-se din priviri cu bărbatul ei, şi îi era din ce în ce mai penibil. Asta îi produse o supărare atât de mare, că simţi o durere în inimă. În sfârşit, ca să spună ceva, Jan întrebă:

— Şi părinţii tăi?

— Vin imediat, sunt sănătoşi, locuiesc cu noi. Deşi tata se plictiseşte şi ar fi bucuros să plece la ţară. De sărbători au fost pe la ai tăi.

„Au fost… la ai mei… la Dziuble“ – şi se înfioră la această aducere aminte, roşind. „ La părinţii mei… la Dziuble“ – scăpă furculiţa din mână. Se cutremură la această amintire şi se îngrozi, strămutându-şi fulgerător gândul până acolo unde erau cei dragi. Se stăpâni numaidecât, dar îl cuprinse o duioşie adâncă şi tristă.

— Ai tăi… ştiu? îl întrebă pe Antek încet, semnificativ.

— Nu. Dar iată-i…

În camera vecină se auzi zgomotul uşilor deschise şi o voce bine cunoscută lui Jan spuse:

— E un frig, drăguliţă Doamne, de înţepeneşti.

Uşa de la sufragerie se deschise şi intrară.

Jan se ridică.

— Domnul fie lăudat… a, ai musafiri, iartă-mă…

— Dă-mi voie, tată, e un prieten.

— Da, fiule, e un ger de douăzeci de grade – spuse

bătrâna.

Antek îi ajută cu grijă să se dezbrace, iar Jan aştepta neliniştit să-i întâmpine. Îmbrăţişa cu privirea pe cei doi bătrâni cunoscuţi şi simţea o dorinţă uriaşă să-i îmbrăţişeze. I se părea că aduceau cu ei suflarea aspră a iernii care bântuia la ei la Dziuble…

— Nu mă mai cunoaşteţi? îi întrebă, nemaiputând să se stăpânească.

Batrânii făcură ochii mari la el.

— Jaśka lui Juchnowski.

— Jasio! Doamne apără-mă – şi bătrâna se îndepărtă cu groază, închinându-se, iar bătrânul palid se sprijini de masă şi îl privea. E un strigoi! Ce-ţi mai trebuie, suflete, după moarte? îngână, cuprinsă de frică şi ascunzându-se cât mai bine după un dulap.

Pe Jan îl trecu un fior rece.

— Nu-ţi fie frică, mamă, el e viu ca şi noi toţi – le spuse Antek încurcat de această scenă, abia liniştindu-i.

Se aşezară la masă, dar bătrâna se uita mereu la Jan cu mirare, iar bătrânul se trăgea pe neobservate tot mai departe de el.

— Cum, dumneavoastră aţi auzit că am murit? întrebă Jan într-un târziu.

— Cum să nu auzim? Am fost şi la slujba pe care ţi-a făcut-o pentru suflet Józio, fratele dumitale. Eu am ajutat să aşeze catafalcul, am tras clopotul…

— Nu te-am plâns şi noi împreună cu mama dumitale?

— În criptă atârnă şi o tăbliţă de tinichea pe care scrie: „Răposatul Jan Juchnowski“.

— Aşadar eu am murit acolo – spuse Jan mai mult

pentru sine – am murit, şi simţi că alunecă pe o pantă, tot mai adânc şi mai adânc… într-o prăpastie fără fund. Îi dădură lacrimile şi fu cuprins de amorţeală şi de uitare, ca atunci când îl arestaseră. Cunoştinţa i se tulbură din nou, contururile întâmplărilor se subţiau, amintirile smulse brusc din străfundurile creierului se estompau, păleau. Înţepeni, cu toate că prin pâlpâirile simţirii care încremenea se mai scurgeau picături de sânge, arzându-l cu durerea însingurării.

Se despărţi de toţi cu răceală. Antek îl rugă cât putu să locuiască la el; îi scuză pe bătrâni, îl sărută. Jan nu-i răspunse aproape nimic, doar când ajunse în coridor îl întrebă:

— Nu ştii ce s-a întâmplat cu Mańka?

— Ah, te mai gândeşti la târâtura aia? Nu ştiu, putrezeşte probabil în vreo închisoare. Toată nenorocirea ta ţi s-a tras numai din cauza acestei damicele, dă-o dracului.

— Niciun cuvânt despre ea, auzi? că te omor ca pe un câine – se încontră Jan şi, cu ochii năpădiţi de sânge, vânăt de furie, îl scutură zdravăn pe Antek. Niciun cuvânt, cârpaciule, suflet, josnic, că te omor, te omor!… bădărani mizerabili – adăugă şi ieşi în grabă, lăsându-l pe Antek buimăcit şi îngrozit de brutalitatea lui.

În el dragostea se trezea violentă în această exaltare brutală. Păşea repede şi nu-şi putea stăpâni mânia că un animal şi un ţărănoi ca Antek îndrăznise să arunce cu noroi în femeia pe care nu a uitat-o niciodată şi pe care o iubea şi acum mai mult chiar decât odinioară.

„Unde poate să fie?“ se întreba.

Uitase aproape tot, îl stăpâneau dorinţa şi setea de

a o afla pe Mańka, împingându-l s-o caute. Iubirea care cândva era pentru el doar o plăcere se trezea acum ca o necesitate. Încerca o adevărată foame de dragoste. Mai înainte, înconjurat de ziduri, nu o simţise atât de violent, da, nu simţise greutatea singurătăţii care îl apăsa acum în mijlocul străzii pline de mişcare, de oameni. Era atât de străin de toate, că se uita cu frică la oameni.

Îi află adresa la un birou de informaţii. Paznicul îi spuse că această familie ţinea o cafenea spre stradă. Nu luă în seamă vorbele „această familie“ şi zbură acolo, dar nu intră, cuprins dintr-odată de ruşine şi de teama de necunoscut. Plecă, hotărându-se să vină seara, după lăsarea întunericului. Aproape toată ziua umblă pe aceeaşi stradă, privind de sute de ori cafeneaua elegantă. Nu-i era frig, nu simţea nici foame, nici oboseală. Intra, în gând, după fiecare client, o căuta pe Mańka şi o găsea totdeauna aşa cum i se întipărise în minte când fusese la ea după naşterea copilului, cu faţa vânătă, strâmbată de suferinţă, cadaverică. Nu putea să cheme în memorie o altă imagine.

Abia spre ora zece seara îşi luă inima în dinţi şi intră în cafenea. Ceru să i se dea ceva şi se aşeză într-un colţ mai puţin luminat.

Cafeneaua era spaţioasă, aranjată cu acel confort banal, care provoacă greaţă. Lume era destulă. Bufetul se afla lângă peretele din spate, la mijloc, având pe ambele laturi câte o uşă. Prin una dintre ele, care era întredeschisă, răzbăteau voci care se certau şi pocnetul tacurilor de biliard. Se acoperi cu o gazetă, pentru a putea observa mai bine.

La bufet stătea o făptură slabă, ştearsă, cu faţa ca de vată, care se ridica cu o mişcare automată după

intrarea fiecărui client, transmitea comanda şi cădea iar pe scaun.

Clinchetul paharelor, târşirea şuierătoare a farfuriilor pe tablele de marmură ale meselor, foşnetul gazetelor despăturite, frânturile de conversaţii şi mirosurile leşioase de la cuptor şi de prăjituri îl aţâţau, mărindu-i nerăbdarea.

Se hotărâse s-o întrebe pe bufetieră de Mańka, când, dintr-o uşă laterală, îşi făcu apariţia o femeie înaltă, bine dezvoltată, frumoasă, îmbrăcată cu gust; salută câţiva clienţi cu o mişcare din cap şi se aşează lângă un mic ghişeu din spatele bufetului.

După ea se strecură Ryś, acelaşi de odinioară, cu faţa mobilă, de maimuţă, şi barba roşcată, ca părul de veveriţă. Strânse cordial câteva mâini întinse spre el, micşoră gazul, se învârti prin sală şi plecă în sala de biliard.

„Mańka!“ mugi Jan în sine, imediat ce o văzu. Vru să sară în sus, dar se simţea ca ţintuit de scaun. „Mańka!“ îi trecu prin minte ca un fulger de bucurie puternică. Inima îi bătea atât de tare, era atât de fericit, că se ţinea de masă ca să nu leşine şi să se prăbuşească. Încercă să se liniştească. Nu mai putea să ţină nici gazeta deschisă, aşa de tare îi tremurau mâinile.

O sorbea din priviri, o săruta şi îi cânta imnuri de dragoste. Îl inundă o duioşie imensă, umplându-i ochii de lacrimi. Uită într-o clipă tot trecutul, toate suferinţele, dorind însetat să-i vorbească. Pe Ryś nu-l observase, nu mai vedea nimic în afară de ea. Lumina fericirii se aşternea înaintea lui.

— Ea e, ea! Mańka! Aceeaşi faţă cu profilul mândru, de rasă, aceiaşi ochi. Ea e, o, cât e de frumoasă! şoptea îmbătat şi se uita la ea, o săruta

cu privirea, o îmbrăţişa cu gândul, plângea de fericire, neputându-se hotărî să se ducă la ea. Se concentra, dar nu putea, îi lipsea curajul. Începură să-l năpădească diferite presupuneri care îi străpungeau inima. „S-ar putea să nu mă recunoască, poate că m-a şi uitat – o, nu, nu, se contrazicea singur. Numai că n-o să mă recunoască”. Se privi într-o oglindă care atârna pe peretele din faţa lui şi i se păru că arată foarte prost.

Cafeneaua începuse să se golească, gazul fu stins, dar el şedea mai departe, despăturind pentru a mia oară gazeta în care nu citise niciun cuvânt.

În sfârşit, văzând că se aşteaptă doar plecarea lui, se ridică şi se duse la bufet să plătească.

Mańka îşi ridică privirea de pe cartea pe care o citea, ochii îi alunecară peste el şi se opriră pe filele cărţii, dar simţindu-i privirea aţintită asupra ei, se uită o dată la el şi iar îi pironi pe altceva. Fără să vrea, atrasă de privirea lui înflăcărată, îl privi din nou mai atent. O văzu cum se cutremură, cum sângele îi împurpura faţa şi gâtul. Faţa i se lumină o clipă de bucurie, apoi se posomorî. Mintea îi lucra cu înfrigurare, imaginile amintirilor îi năvăleau cu putere în conştiinţă. Se plecă spre el, vru să-i spună ceva, dar nu putu îngăima nimic, de emoţie. Totul dură numai o clipită, dar lui îi ajunse pentru întreaga veşnicie a aşteptării. Nu se mai putu stăpâni, se aplecă spre ea şi-i şopti cu o voce adâncă, pătrunsă de iubire:

— Mańka!

Tresări violent, îl apucă de mână şi îl strânse cu putere, fără să poată rosti vreun cuvânt. Apoi căzu pe scaun. Se ridică, împinse în lături o tavă,

deschise un sertar, îl închise la loc şi abia după aceea se simţi mai liniştită. Miile de simţăminte care o frământau se topiră brusc într-unul singur, de dragoste.

— Tu eşti? Eşti tu cu adevărat?

— Nu m-ai uitat?

— Nu vorbi aşa, niciodată să nu-mi spui asta.

Nu putea să-şi stăpânească tremurul de bucurie.

— Aşa dintr-odată, e atât de mult… ah, cât am mai suferit… Mă mai iubeşti? Mă iubeşti?

— Nu mă-ntreba, niciodată să nu mă întrebi asta, fiindcă vezi singură – răspunse, învăluind-o cu o privire drăgăstoasă.

Se ţineau de mâini şi se priveau în ochi, destăinuindu-şi astfel toată adâncimea iubirii. Jan se gândea în acelaşi timp că ea poate nu ştie că el a stat la închisoare, se intimidă şi tăcu.

Mańka porunci să se închidă, numără repede casa, închise dulapurile şi-i spuse ceva încet bufetierei.

— Să mergem.

Printr-o bucătărioară lungă ieşiră la o scară luminată, pe care urcară spre locuinţa de la primul etaj. Când fură singuri, Mańka i se aruncă de gât şi se sărutară cu foc. Se smulse apoi din îmbrăţişare şi alergă la bucătărie să spună să se pregătească cina.

Jan era orbit de fericire. În timp ce mânca cu o poftă grozavă, Mańka şedea lângă el, dându-i de toate. Vorbeau foarte puţin, monosilabic şi se îmbrăţişau întruna.

— Ah, cât te-am dorit!

— Dar eu!

— Cât am suferit!

— Acum toate s-au sfârşit, o să începem o viaţă nouă.

— Scumpul meu, aşadar tu eşti, tu. Înnebunesc, Jasiek!

— Mańka!

Şi se aruncară unul în braţele altuia, întinzându-şi pe feţe untul de la biftecul din care mânca Jan.

— Unde locuieşti?

— Deocamdată nicăieri.

— Atunci o să stai la noi. Avem camerele pentru oaspeţi. Când te-ai întors?

— Abia ieri mi-au dat drumul – îi scăpă şi se temu de ce spusese, dar era prea târziu.

— Ieri ai ieşit?

— Da, din închisoare, ştii că am fost…

— Ştiu. Din cauza mea. Adevărat? Jasiek drag, iubitule, bunule. Din cauza mea – şopti cu emoţie. Nu sunt demnă de tine, nu merit o asemenea iubire. Pentru mine ai suferit atâta, din cauza mea. Nu te voi putea răsplăti toată viaţa…

— Taci… te iubesc, sunt fericit lângă tine şi nu mai ştiu decât că te iubesc.

— Spune, spune, dragule. Atâta amar de vreme nu ţi-am auzit glasul, iubitul meu.

Răsună clopoţelul la uşă.

Se ridică cu grabă, neliniştită, şi, ca şi când ar fi fost trezită brusc, se uita când la Jan, când la uşă.

— Mańka! se auzi o voce răguşită din camera vecină.

Mańka nu se mişcă, frângându-şi mâinile de frică şi disperare.

La sunetul glasului, Jan îşi săltă capul.

— Dă-mi cheile de la casă, trebuie să iau nişte poliţe… Hai, dă-mi-le! strigă Ryś intrând. N-am ştiut că ai musafiri – spuse, venind mai aproape.

Jan se ridică fără să vrea. Cunoaşterea legăturilor

dintre ei îl pătrunse ca o răceală de moarte, făcându-i o rană ca un cuţit, prin care i se scurgea viaţa şi se strecura în loc gelozia sălbatică, animală a bărbatului.

Recunoscându-l, Ryś se opri neplăcut surprins.

— Ia te uită! ce oaspete neaşteptat… Ei, ce mai faci… Atâţia ani… adevărat, că de mult… Nu mă aşteptam să te mai văd vreodată.

— Cred, ţi-ar fi fost mai la îndemână – spuse Jan cu voce aspră şi simţi o ură atât de cumplită, încât se reţinu cu greu să nu sară la el.

— Mai la îndemână… o, ce mai e şi asta! Dar mi s-a spus că ai murit. I-am spus şi nevesti-mii. Nu-ţi aminteşti, Mania, că ţi-am spus?

Mańka tăcea, neştiind ce să facă, nu putea să-şi adune gândurile de frica în care se zbătea. Aştepta, credea că din moment în moment se vor arunca unul asupra celuilalt, dar se temea mai mult de plecarea lui Jan. O cuprinse o tristeţe răscolitoare şi pieptul i se umplu de suspine adânci. Se uita în ochii fostului iubit cu atâta umilinţă şi rugăminte mută, că Jan se întoarse spre ea.

Ryś înregistra această convorbire mută şi se înclină pentru a-şi ascunde încurcătura.

— Draga mea, du-te tu şi dă restul celor din sala de biliard.

Mańka stătea în cumpănă, dar plecă, aruncând o privire rugătoare spre Jan. Ştia că Ryś n-o s-o menajeze faţă de el.

— Ei, când ţi-au dat drumul?

— Te-ai însurat cu ea? spuse Jan încet, fără să audă întrebarea lui Ryś.

— Dar cum… hm… după ce s-a mai aşezat, omul a început, cum să zic, să simtă lipsa familiei, a unui

cămin statornic, a unei inimi iubitoare, şi cum Mańka avea nevoie de acelaşi lucru, ne-am luat…

— Vă iubiţi…

— O, grozav. O să ţi se pară caraghios când îţi voi spune că e o soţie nepreţuită. Şi mă iubeşte atât de mult, încât ar trebui să caut comparaţii în *Talmud.* Câteodată mai calcă ea pe de lături, dar asta nu ne strică iubirea, ba dimpotrivă, o întăreşte şi mai mult.

Şi începu să râdă cu vocea piţigăiată, respingătoare. Se prefăcea stăpân pe sine, se străduia să pară liniştit, dar se temea de Jan, care tăcea şi-l privea cu răceală. Se bâlbâia de frică, aşteptând să fie înşfăcat de gât şi sugrumat, dar o ţinea mai departe pe un ton dulceag, batjocoritor:

— Voi vă iubeaţi altfel, vă mângâiaţi şi vă dezmierdaţi ca nişte fraieri. Noi facem în primul rând parale. Lumea e aşa de josnică, încât numai cei care au bani ies la lumină, restul ajunge la gunoi.

Jan se ridică ţeapăn şi îşi luă cilindrul să plece.

— Rămâi la noi. Nu se cuvine să-ţi nedreptăţeşti prietenii până într-atâta, unde te duci?

— Indiferent unde, poate-ţi fac plăcerea şi mă spânzur.

— Vorbă de pomană. Cel mult Manieczkăi i-ar prinde bine.

— Când te-ai însurat?

— Ho! ho! de vreo doi ani; suntem o familie cu greutate.

— N-ai fost închis deloc?

— Şi de ce, mă rog? Făcu cea mai agreabilă mină. După un an de călătorie m-a prins dorul de Varşovia iubită şi m-am întors. M-am însurat, acum am o ocupaţie şi sunt un om cinstit.

— Când te-ai întors, Mańka era întreţinută de cineva?

— De toţi. O lua cine putea, are o inimă cinstită, totuşi.

— De unde ai luat-o?

— Aproape de pe trotuar – şi-l privi în ochi, şfichiuindu-l cu un zâmbet ironic.

— Minţi! strigă Jan şi se repezi la el. Liniştea îi dispăru sub această ultimă lovitură, dar se stăpâni şi doar îl scuipă cu scârbă drept în faţă.

Ryś se chirci ca pentru săritură, înverzi de frică şi, temându-se de scandal, îşi înăbuşi mânia şi şuieră ca un şarpe, prefăcându-se glumeţ, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic:

— Ce dracu', crezi că sunt scuipătoare, ha?

— Mulţumeşte-i lui Dumnezeu că eşti atât de josnic, altfel te-aş fi ucis.

— Juszka! Doar n-o să ne certăm tocmai noi? Ţie îţi place să te înfurii, dar asta e o ciudăţenie ereditară a firii tale de şleahtic. Eu înţeleg, ce să-i faci, şi nu mă supăr pentru o nimica toată, căci ştiu că nu vei face rău unui prieten.

Jan se hotărî într-o clipă să rămână. Simţi nevoia nestăpânită să se înţeleagă cu Mańka, ceva îi spunea că nu e totul pierdut, iar Ryś nu era o piedică pentru el.

„Să încerce numai să-mi stea în cale, îl omor ca pe un câine“ – se gândea, aşezându-se să termine de mâncat.

Ryś îl urmărea atent, căutând în minte mijloacele pentru a scăpa de acest duşman. În fine, hotărî ceva, se aşează lângă el, şi îl întrebă confidenţial:

— Ascultă, Jasiek, hai să vorbim deschis, ca nişte vechi prieteni. Ce vrei să faci?

— Nu ştiu.

— Oricât te-ai strădui, nu vei fi primit nicăieri. Uite ce-mi trece prin minte: îţi dau eu de lucru. Ce-a fost, a fost, iar acum trebuie să trăieşti. Unde să te duci, nu? La Mańka nu te mai gândi, deşi îmi e nevastă, e la fel de stricată, ca toate celelalte. Am rugat-o să te viziteze la închisoare – eu nu puteam veni, înţelegi de ce, am prea mulţi cunoscuţi acolo – mi-a zis că eşti un prostănac şi n-a vrut să-i mai aduc aminte niciodată. Atât e de parşivă; ar fi sfârşit la bordel, dacă n-aş fi luat-o eu, iar acum se ţine mare.

Jan asculta în tăcere. Îl străbătea o durere ascuţită, pătrunzătoare şi avea impresia că cineva i-a înfipt un cuţit în măruntaie şi îl răsuceşte întruna. Nu se mai uita la Ryś, de teamă că nu va mai putea răbda chinul şi îl va ucide. Se străduia să nu mai înregistreze cele ce auzea, să nu mai înţeleagă nimic. Se întorcea mereu cu gândul la scena revederii, vrând să-i retrăiască farmecul, dar în acelaşi timp nu-l putea împiedica pe Ryś să mai vorbească despre Mańka, nu era în stare să nu asculte amănuntele murdare despre ea, le dorea cu atât mai mult, cu cât îl sfâşiau ca nişte cârlige înfipte în carne.

— Uite ce-o să facem – vorbi Ryś mai departe. Închiriez eu o prăvălioară în cartierul Praga şi organizăm o „cămăruţă“ clasa una, hm? e o idee bună! O să se adune şi aici o bandă întreagă, nu cea veche, o, nu, una nouă. Lac să fie, că broaşte sunt destule! Acolo e mai sigur, aici, deşi sunt curat ca lacrima, caltaboşii poliţiei mă au în vedere. Aranjăm totul pe cinste, o să vezi, în tovărăşie, nu? E bine? Ştiu că eşti un băiat de treabă, o să meargă strună.

Îl alinta, se linguşea pe lângă el în fel şi chip, voia neapărat sa-l vadă prietenos, sincer. Îl îndemna călduros să primească acest proiect, vrând să-l convingă din tot sufletul că e spre binele lui; ar fi putut să scape de el mai lesne, băgându-l iar la închisoare, poate pentru totdeauna. Se înflăcăra la această idee, căci simţea mânia surdă a lui Jan, iubirea lui pentru Mańka, şi se temea de el. Pentru că presimţea eventualitatea când amândoi ar fi vrut să scape de el, şi totuşi, n-avea putere s-o înlăture. Teama pentru viitorul pe care-l crezuse până acum temeinic, iar acum era ameninţat, îi dădea aceste accente de sinceritate. O, cât îl ura de mult, fie şi numai pentru frica pe care o încerca.

— Plec definitiv, plec în America – îi spuse Jan uscat, înţelegând intenţia lui Ryś.

— O idee şi mai grozavă – se prinse Ryś repede. Ah, şi noi visăm asta. Poate că ne vom întâlni în curând acolo. În ce mă priveşte, eu aş prefera să primeşti propunerea mea, aş câştiga şi eu ceva, dar gândindu-mă numai la binele tău îţi spun: Pleacă. Te putem ajuta cu ceva, nu? Sigur că bani nu prea ai, am putea să te împrumutăm. Ce nu faci pentru un prieten?!

Se aşternu tăcerea. Ryś aprecia cu bucurie ca e chiar mai bine ca el să plece; oricum, cu „cămăruţa” şi-ar fi riscat puţin şi propria piele, şi începea să se lumineze de mulţumire. Era decis să-i dea şi bani de drum, numai să plece; ştia prea multe, iar de Mańka nu era deloc sigur.

— Dar ţie ţi-o fi somn, nu? Draga mea, spune să deschidă o cameră – i se adresă Mariei, care tocmai intra.

— E gata pregătită. Te duci să te culci? îl întrebă,

uitându-se la el cu o căutătură supusă de femelă.

— Da, bine. Mă simt într-adevăr foarte obosit – răspunse Jan, evitându-i privirea.

Mańka deschise camera alăturată, care dădea în coridor.

— Aici e cam umed, poate în altă parte… uite, aceea dinspre curte ar fi cea mai confortabilă – spuse Rys nemulţumit de vecinătatea prea apropiată.

— Mie mi-e totuna, numai să dorm undeva.

La despărţire, Ryś îl sărută, umplându-l de salivă, iar Mańka îi întinse mâna uscată, fierbinte, pe care el abia o atinse cu degetele.

Când plecară şi auzi scrâşnetul cheii întoarse în broască, răsuflă uşurat de parcă i s-ar fi luat o greutate uriaşă de pe piept. Se culcă, dar o tristeţe adâncă, durerea şi dezamăgirea nu-l lăsară să doarmă. Venise aici după fericirea pe care o lăsase. Se gândise atâţia ani la această întâlnire, o aşteptase atâţia ani – şi a fost fericit doar o clipă. Nu existaseră culori în care să n-o fi împodobit când se gândea la ea. Şi-o imagina ca pe întruchiparea perfecţiunii pe care voia s-o cinstească şi s-o iubească cu atât mai mult în decăderea lui, cu cât el însuşi îşi simţea înjosirea, iar acum!… o… Mańka era soţia lui Ryś! a lui Ryś! O prostituată ajunsă nevasta unui hoţ. Acum ea însăşi fură – şi zăcea ca un mort, asudat de chinuri, epuizat, secătuit de puteri, scârbit de viaţă. Şi dorise, visase atât de mult că atunci când o va găsi nu se vor mai despărţi niciodată, niciodată, iar acum – „ce să fac? – ce să mă fac?“. Nu vedea nicio ţintă, nicio luminiţă în întunericul vieţii sale. Se zvârcolea neputincios, simţind că totuşi o iubeşte încă. O iubeşte ca un

câine care cu toată bătaia, cu tot răul de care are parte, nu pleacă să-şi caute alt stăpân.

Aţipi, dar se trezi şi sări drept în picioare, părându-i-se că venise Mańka şi stă lângă pat, privindu-l ca atunci când intrase Rys – cu dragoste, rugătoare.

Începând de a doua zi îşi duceau viaţa în trei.

Ryś îl păzea pe el, el o urmărea pe Mańka, iar Mańka pe amândoi. Discutau despre cele mai indiferente lucruri, dar se ucideau cu privirea, cu gestul şi gândul. O luptă surdă se încinsese în sufletele lor. O luptă pe viaţă şi pe moarte – unul din ei trebuia să piară. Mańka şi Jan doreau ca Ryś să fie cel doborât. Nu exista vreo înţelegere între ei în această privinţă, fiindcă nu avuseseră încă posibilitatea să vorbească pe faţă, dar Jan citea în fiecare zi tot mai limpede în ochii cenuşii ai iubitei: „Omoară-l, îndepărtează-l, vom fi fericiţi" – şi îi promitea din priviri, cu zâmbetul şi cu gândul, o fericire cum nu mai cunoscuse. Trăia numai din aceste priviri şi promisiuni şi începea să se simtă bine la ei. Repulsia pentru viaţa agitată se subţiase treptat în lenevirea şi vechea neputinţă din închisoare. Colinda puţin prin oraş, mai juca biliard, iar serile, după închiderea cafenelei, le petreceau prieteneşte, toţi trei. Discuţiile lor ascundeau însă fierberea apei care ameninţa să spargă vasul din clipă în clipă.

Mańka era tot mai nervoasă, Ryś mai liniştit, iar Jan se prefăcea indiferent şi urmărea totul în tăcere. Mânca bine, dormea confortabil, avea linişte – singura lui dorinţă era să perpetueze această bună stare, în care se simţea din ce în ce mai mulţumit. Ştia că va avea toate acestea, şi pe Mańka pe

deasupra, numai descotorosindu-se de Ryś. Simţea că asta se va întâmpla, dar cum, nu voia să se gândească. Iubirea pentru Mańka pierduse din intensitate, căci, deşi aceasta îşi ascundea instinctiv, pe cât putea, asprimile caracterului ei desfrânat, acoperindu-şi totala descompunere morală cu o mască numai pentru el, o vedea tot mai limpede. Îi era destul de indiferent că bătea servitorii şi că în momentele de furie se trezea în ea femeia de stradă cu întregul balast de ticăloşie, cu toată sălbăticia brutală a perversităţii. El o iubea şi aşa, în felul lui. Clocotul de energie pe care îl ghicea în ea îl scotea cu încetul din inerţie. Frumuseţea ei în deplina înflorire a celor treizeci de ani îl aţâţa. Bine dezvoltată şi perfect proporţionată, cu temperamentul focos, accentuat şi prin arta unei prostituate de periferie, trezea în el pofta de o intensitate necunoscută până acum. Începu s-o dorească, ştiind că totul e doar o chestie de ocazie, numai că Ryś ăsta se încurca mereu printre ei.

Iar Mańka nu neglija nimic ca să-i întreţină patima trezită. Pe de altă parte, ea însăşi îl iubea, cu dragostea cu care pot să iubească numai femeile decăzute. Îl iubise şi înainte, însă abia în vremea când trecea de la un amant la altul, în goana neostoită după bani şi plăceri, se deşteptase în ea dorinţa după altă viaţă, curată, înăbuşită de catastrofa despărţirii lor. Simţea că numai cu el şi prin el poate să înceapă altă viaţă. Cu cât se afunda mai adânc în noroi, cu atât creştea mai puternic acest gând, devenind limanul la care voia să ajungă, indiferent de mijloace. Aduna bani şi îl aştepta pe Jan, simţind că numai lângă el va renaşte Mańka de altădată, bună şi liniştită. Arestarea lui pentru furt

nu făcuse decât să-i mărească dragostea. „Mă iubeşte cu adevărat” – visa adesea cu recunoştinţă, dăruindu-se pasivă adoratorului. După ce Jan se întorsese atât de neaşteptat, trăia doar în aşteptarea clipei când vor rămâne singuri şi vor reîncepe viaţa ameţitoare dinainte, la amintirea căreia îi venea ameţeală de plăcere. Se uita atunci în ochii lui ca o vietate domestică, doar, doar stăpânul se va îndura s-o cheme. Zilele se lungeau la infinit. În fiecare noapte încerca să se ducă la Jan, dar Ryś, prudent, se culca acum în sufrageria de lângă camera în care locuia Jan, şi dormea atât de uşor, că sărea în sus la cel mai mic zgomot. Serile pe care le petreceau în trei erau chinuitor de plăcute pentru ea. Stătea lângă Jan atât de aproape, încât îi simţea căldura corpului şi îşi împletea picioarele cu ale lui, vrând să-i transmită toată iubirea pătimaşă care o sufoca. De câte ori Jan se apleca spre ea, îi lua capul în mâini şi îl săruta cu foc chiar pe gură, pe păr, fără să-l mai ia în seamă pe Ryś care se învineţea de răutate şi teamă, glumind cinic:

— Vă mai aduceţi aminte – he? – nu vă mai săturaţi de ţocăieli.

Mańka răspundea cu sărutări înfocate, privindu-l sfidător.

— Ce, voi credeţi că eu sunt un boşorog bun numai de spart nuci, că nu mai sunt aici – continua pe un ton de glumă, deşi îl îneca furia şi îl sfâşia o dorinţă cumplită de răzbunare.

— Poţi să stai liniştit, nu ne împiedici – îi răspundea Jan.

— Ce generos eşti, auzi, nu-i împiedic în casa mea!

— Ascultă, băieţaş, lasă vorba, că de la întâi pot să

mă lipsesc de serviciile tale.

— Văd că Manieczka e în formă, parcă ar jumuli vreun tip – răspunse Ryś liniştit, aruncându-le o căutătură ameninţătoare din ochii verzui.

— O să-l aranjăm amândoi – spuse Jan apăsat.

— Încercaţi – şuieră Ryś şi începu să-şi mângâie barba roşcată.

— Nu mârâi, căţeluşule, e prea mare osul pentru dinţişorii tăi stricaţi.

— Nu te teme, sufleţelule, o să-l rod eu.

— S-ar putea să ţi se pună botniţa înainte – interveni cu îndrăzneală Mańka, aproape decisă la o explicaţie hotărâtoare şi, încolăcind cu o mână gâtul lui Jan, cu cealaltă pipăi maxilarele proeminente ale lui Ryś.

— Oho, nu e chiar aşa de uşor – mormăi acesta, adâncindu-se în fotoliu. Pricepu momeala, dar se hotărî să nu-şi piardă cumpătul, oricât l-ar costa. Se gârbovi, înfăşurându-se în ura care-l sfâşia, înţepenind aproape de efortul pe care-l făcea să se stăpânească. Dinţii îi clănţăneau de furie, dar ochii priveau iar dulceag şi cu ironie. Atingerea Mańkăi îl arse ca o flacără; i-ar fi înhăţat cu plăcere mâna cu dinţii, dar se înfrână la timp şi exclamă cu un interes prefăcut:

— A, Juszka, ştii că şeful tău a dat ieri faliment.

— Faliment?

— Da, e complet ruinat.

— Cine l-a ajutat?

— Cel mai mult Bronka, ţi-o aminteşti? Aia care se ţinea cu Wacek.

— I-a cedat-o lui taică-su?

— Ei, i-a cedat-o… bătrânul i-a smuls-o. Cât pe ce să se omoare pentru o scârbă.

— Şi cu Wacek ce s-a întâmplat?

— Are dugheana lui. S-a socotit cu patronul şi a încasat de pe urma lui… ho! ho! e un şmecher fără pereche.

— S-a însurat?

— Da, cu Zosia lui Pudełko, pentru că pe pocita cealaltă i-a suflat-o primul ideal al Manieczkăi.

Jan îl privi întrebător.

— Nu l-ai cunoscut? Marczewski. A pierdut tot cu Mańka, ce era să mai facă? A trebuit să se însoare, fie şi cu una pocită.

— E poveste veche, nu mai interesează pe nimeni – şopti Mańka cu răutate, înţelegându-i tactica.

— Pe mine mă interesează grozav. Mie îmi place atât de mult trecutul…

— Care, cel din Nerczyńsk? adăugă Jan, aducându-şi aminte amănuntele care se povesteau în închisoare pe seama lui Ryś.

— Din Nerczyńsk! strigă Ryś, ridicându-se brusc în picioare.

Era foarte sigur că absolut nimeni nu-i cunoaşte trecutul şi această descoperire îl îngrozi aşa de tare, că de frică îşi pierdu cumpătul dintr-odată, păli, îngăimă ceva, privind în jur cu teamă, dar se stăpâni într-o clipă şi continuă încet, ca să-şi ascundă emoţia.

— Vorbesc de trecutul nostru – şi o arătă pe Mańka – îmi place mult să-mi amintesc de numeroasele ei idealuri, de grămezile acelea de bani. Prin faţa ochilor înceţoşaţi de iubire îmi trec diferite scene şi zăresc cu plăcere nespusă cum…

— Poţi s-o laşi baltă, ai dat peste un public nepăsător – spuse Jan repede, văzând supărarea pe care i-o producea Mańkăi acest început.

— Păcat, sunt scene ca-n romane.

— Eu aş putea să-ţi povestesc nişte scene mai interesante, din Siberia, dar o las moartă, nu mă încântă deloc – şi privi ameninţător la Ryś.

Când plecară să se culce, Ryś îl opri pe Jan, spunându-i:

— Mâine avem musafiri, rămâi, măcar pentru seară, ai să faci cunoştinţe frumoase.

— E un bal?

— Nu, o seară de joc de cărţi.

— Totdeauna m-a plictisit preferansul.

— Merită să vii, chiar la un preferans. Pichetul, stosul, tociul – astea sunt jocurile noastre de cărţi.

— Cine joacă?

— Învăţăceii care se prind la farmecele scumpei mele soţii. Ce te uiţi aşa, ca şi când n-ai înţelege? Ţie pot să-ţi explic, fiindcă între prieteni nu trebuie să existe nicio taină. Se strâng adoratorii vechi şi noi ai Mańkăi, se pregăteşte cina, se poartă discuţii agreabile, apoi careva dintre ai noştri propune aşa, ca din întâmplare, un joc, pune banca, Mania zâmbeşte fermecător sau dimpotrivă – destul că treaba merge strună. Nevesti-mii îi trec prin mână milioane şi joacă! Trebuie s-o vezi cum îi jumuleşte, trebui s-o vezi, ca să ai idee cât e de genială la treabă.

— O asemenea elevă te onorează.

— Din nefericire, nu-i a mea. E capodopera lui Wolman, ţii minte, girantul nostru. El i-a făcut educaţia, au colindat împreună tot imperiul. Eu sunt un novice fără însemnătate pe lângă ea.

— Mai ai ceva de spus? Eu o salut între timp pe această maestră. O sărută pe Maria, care stătea încurcată, şi plecă râzând zgomotos de figura lui

Ryś.

Dormea de câteva ceasuri, când îl trezi deodată un foşnet; auzi scrâşnetul cheii în uşa de la sufragerie, unde dormea Ryś. Se săltă puţin, gândindu-se că Ryś se furişează încet spre el ca să-l omoare.

— Eu sunt – şopti Mańka, închizând uşa după ea.

Jan se sculă uimit şi aprinse lumânarea, fără să-şi dea seama ce face. Numai în cămaşă, cu o năframă aruncată pe umeri, Mańka se aşează în pat lângă el.

— Ce s-a întâmplat?

— Nimic, dar trebuie să ne înţelegem. Trebuie să-ţi spun…

— Că eşti nevasta lui Ryś, ştiu asta – o înfruntă batjocoritor. Îi era somn.

— Nu sunt nevasta lui.

— Nu, doar întreţinută? simţi o dorinţă sălbatică s-o chinuiască.

— Jasiek… îngână ea.

— Nu mai face pe ruşinoasa, nu e primul tău grajd.

Mańka zvâcni violent, ca sub o lovitură, dar se aşează imediat; o roşeaţă întunecată de umilinţă dureroasă i se aşternu pe faţa de marmură. Cuvintele lui o dureau cumplit, pătrunzând-o adânc, ca un cuţit îngheţat.

— Ah, dacă ai şti…

— Cât mă iubeşti, nu? Lui Ryś i-o spui în fiecare zi, iar altora în orice ocazie. Se vede că nu e prea mare dragostea asta, de vreme ce o împărţi atât de uşor tuturor care-ţi plătesc. Draga mea, nu mă lua drept un prost care să te creadă.

— Nu mă mai chinui, că mă omori.

— Mă mir că una ca tine se mai ţine după mine. Aici te-a înşelat mirosul, eu sunt lefter.

— Jasiek, fie-ţi milă!

— Aşadar, tu mă iubeşti?! şi râse încet, fără să ştie de ce, tot aşa cum nu ştia de ce în clipa asta simţea o adevărată ură pentru ea, i se părea respingătoare, iar ea se uita la el cu dragoste, şfichiuită ca de bici de ironia lui neaşteptată. Cu toate că se îndoia sub povara indiferenţei lui nemiloase, deşi tremura de durere şi teamă, începu să vorbească şoptit şi grăbită, parcă temându-se că nu-i va ajunge timpul să spună tot ce simţea.

— Poţi să râzi, dar eu am să-ţi spun şi aşa că te iubesc. Bate-mă, dar nu voi înceta să te divinizez. Voi fi câinele tău, sluga, sclavul tău, numai ia-mă. Eu am aşteptat atâta clipa asta, şi tu – Jasiek, crudule... Cândva mă iubeai, eram fericiţi, mă credeai.

Pe Jan îl trecu un fior la această amintire, îi părea rău şi ura lui se transformă într-o moliciune drăgăstoasă.

Mańka ghici schimbarea care se petrecea în el şi se simţi mai uşurată.

— Să nu-l crezi pe câinele ăsta, că n-am vrut să viu la tine la închisoare, m-a îndrumat greşit şi nu te-am putut găsi, deşi te-am căutat. Mai târziu mi-a spus că ai murit, dar nu l-am crezut şi te aşteptam mereu. Aşa cum te-am aşteptat atunci când ai plecat ultima dată de acasă, îţi aminteşti? Am aşteptat îndurerată cu moartea în suflet – am aşteptat o zi, două – îmi ieşeam din minţi, mă zbuciumam de disperare – am aşteptat zadarnic – nu te-ai mai întors. Nu-ţi mai spun cât am suferit, pentru că ar trebui să mor a doua oară, dacă m-ai iubi, ai citi asta în ochii mei, dar tu râzi ca de o nouă minciună, nu-i aşa? O, e o minciună sângeroasă, care taie ca

un cuţit, râzi de ea – izbucni în lacrimi de durere.

— Mańka – şopti Jan şi, impresionat de accentele sincere de durere şi iubire, o strânse la piept.

— Apoi a venit poliţia, au cotrobăit şi au luat tot, împroşcându-mă cu noroi: mi-au spus de nenorocirea ta şi m-au lăsat în nesimţire. Am rămas singură cu mintea zdruncinată de grija pentru tine, bolnavă. Abia la spital m-am înzdrăvenit, îmi luaseră totul şi rămăsesem fără un ban. După aceea… – se opri o clipă cu răsuflarea întretăiată, vorbea scurt, întrerupt, cutremurată de durere. Pe urmă am început să alunec pe panta care m-a adus aici. Am rămas singură.

— Şi copilul?

— A murit la spital. Judecarea ta m-a făcut cunoscută în tot oraşul şi nimeni nu mai voia să mă primească în serviciu. Aveam o reputaţie prea deocheată. N-am putut să fac nimic, căci cu franceza mea de pension şi cu cântatul la pian puteam să crăp de foame şi nu voiam asta, pentru că te aşteptam pe tine. Pentru că mergând pe jumătate moartă prin oraş, roasă de mizerie, aşteptam să te întorci, şi trebuia să trăiesc. Oh, înţelege, ce chinuri am îndurat, cât de deznădăjduită am fost…

— Te-ai vândut?

— Aşa e, dar era singurul mijloc de care mai dispuneam, sau moartea.

— Ah, ticăloaso, scârnăvie, stricato. Spălătoreasă să fii, bucătăreasă, să cari apă şi să mături străzile, dar să fii cinstită – şuieră Jan înfuriat subit.

— E adevărat, eu nu m-am gândit la asta, şi apoi nici nu ştiam dacă aş fi putut trăi aşa – spuse încet, cu umilinţă.

— Ah, ce mai pereche potrivită suntem! Un hoţ şi o târfă! şi chicoti răutăcios.

— Jasiek, încetează, pentru numele lui Dumnezeu, te rog, încetează odată. Eu nu mai pot răbda, nu mai pot, mi se rupe inima de durere, am venit la tine plină de dragoste, am venit numai pentru că mă gândeam că mă iubeşti, dar ura nu ţi-o pot suporta, nu… Crezi oare că m-am tăvălit prin noroi fără să-mi dau seama ce fac şi că nu m-am gândit la nimic când mă ofeream oricui plătea? Ştiam cât păcătuiesc, dar ştiam şi că te iubesc din ce în ce mai mult şi mă hotărâsem să fac rost de bani chiar cu preţul înjosirii mele, ca să te smulg cu forţa din închisoare şi să fug cu tine oriunde vei voi. Tu mă iubeşti, te-ai înăcrit numai, Ryś ţi-a otrăvit liniştea, vorbindu-ţi despre mine. Tu mă urăşti pentru că mă iubeşti, nu? Jasiek… dragul meu, iubeşte-mă, pentru mine tu eşti totul pe lume. Dacă nu m-ai iubi, ar trebui să mor. O să trăim împreună, o să fim fericiţi. Ai avea tu inimă să nu-mi dai o clipă de fericire, pentru tot ce am suferit şi am sacrificat? O să plecăm din Varşovia, undeva departe, unde nu ne cunoaşte nimeni. Mai avem încă vreme să fim buni, în ciuda destinului şi a oamenilor. Vom fi fericiţi chiar dacă însuşi Dumnezeu ar fi împotrivă. Ah, cât de mult mi-am visat totdeauna o viaţă liniştită, retrasă. Atâta am dorit să mă smulg din iadul acestei vieţi. Lumea o să uite de noi, şi noi, fericiţi, o să uităm de supărări. Mă iubeşti şi vei rămâne.

Îngenunche lângă pat, îl sărută, cuprinzându-l într-o strânsoare nebună şi lacrimile i se scurgeau pe faţă, îi răsunau în glas.

— De-aş uita – şopti, lăsându-se, supus, în seama dezmierdărilor, şi încrâncenarea îi dispăru cu totul

din suflet.

— O să vezi că vom uita.

— Adevărat, n-am putea să trăim dacă n-am uita suferinţele încercate.

— Mă iubeşti? N-ai să mă părăseşti?

— Te-am iubit totdeauna, totdeauna am fost şi sunt numai al tău.

— Am ceva bani câştigaţi din această afacere. O să ne descurcăm noi. O să ne ajungă. Numai să nu mă părăseşti. Ştiu că sunt rea, dar dacă nu m-ai mai iubi, aş fi îngrozitoare. Ia-mă în stăpânire ca pe orice lucru şi pe vecie, dragul meu, îngerul meu, iubitule – cerşea, târându-se înaintea lui nebună de dragoste.

Răutatea lui de moment pierise, o mângâia, îmbătându-se cu frumuseţea corpului ei minunat şi se gândea că totuşi o vor duce bine împreună. Părerile de rău şi dezamăgirea dispăreau treptat din sufletul lui sub năvala bucuriei tot mai mari de a o avea în braţele sale. Îi era tot mai recunoscător pentru iubirea ei nebună, sălbatică, dar adevărată. Nu, fie ce-o fi, n-o va mai părăsi până la moarte. Îi despleti părul lung şi îşi înfăşură gâtul cu şuviţele negre, ca şerpii.

— Suntem legaţi până la moarte, şi chiar după moarte, de aceste cătuşe veşnice.

— Înnebunesc de fericire! Şi îl sărută cu atâta patimă că-i lăsă urme însângerate.

— Ce facem cu Ryś?

— Cu Ryś? Îl voi arunca afară ca pe un câine, va pleca fără să facă scandal, fii sigur. Are nevoie de tăcerea mea, o să terminăm repede cu el, s-a îmbuibat destul. Dacă tu nu vrei să te amesteci, găsesc eu pe cineva care să aranjeze treaba şi să-l

arunce la gunoi, ca pe un hoit.

— N-o să-ţi vie chiar atât de uşor – le răsună în urechi vocea răguşită a lui Ryś.

Mańka sări înfricoşată în picioare, înlemnind aproape din cauza acestei intervenţii neaşteptate.

— Tu să mă aranjezi pe mine, să mă arunci ca pe un hoit? eu să tac şi tu să te descotoroseşti de mine? Vorbi repede, ridicând treptat vocea până la intensitatea ţipetelor. Tu să-mi dai cu piciorul – a… te trimit în Siberia, canalie. În Siberia, criminalo, ţi-ai ucis propriul copil, căţea! De astă dată nu-mi scapi.

O apucă de păr şi începu s-o lovească cu pumnii, înnebunit de furie.

Jan stătea ca paralizat de această explozie neaşteptată şi abia când Mańka începu să urle de durere sub ploaia de lovituri, îşi veni în fire şi se repezi la Ryś.

Se încinse o luptă înverşunată. Deşi mic de statură, Ryś era foarte puternic, se zbătea ca un turbat, muşca, sfâşia cu dinţii, lovea cu picioarele. Se izbeau de pereţi cu îndârjirea surdă a ucigaşilor. Căzură la pământ, gâfâind de sforţare, tăvălindu-se, înjurând şi lovindu-se năuci.

Mańka, întărâtată, sălbatică, sărea în jurul lor şi când putea să-l ajungă pe Ryś, îl zgâria cu unghiile, îl muşca de picioare ca un câine turbat, asmuţindu-l pe Jan cu urlete întretăiate de efort.

Iar ei se ţineau de gât şi se sugrumau, rostogolindu-se pe duşumea ca nişte gheme uriaşe. Feţele vinete, însângerate, încordate de moarte, animalizate luceau în lumina lumânării ca nişte vedenii.

Deodată Jan răcni şi îi dădu drumul, răsucindu-se

spre perete. Căpătase o lovitură de cuţit în şold, dar, adunându-şi toate forţele într-o ultimă sforţare, cu o furie înfricoşătoare se aruncă spre Ryś, care tocmai se ridica, îl înhăţă cu o mişcare rapidă şi îl trânti cu toată puterea de podea, apoi, înainte ca acesta să se poată feri, îl apucă de cap şi îl izbi de câteva ori de piciorul de fier al patului. Pârâul de sânge ţâşni în sus până pe aşternut. Ryś scăpă cuţitul din mână şi se prăbuşi ţeapăn.

Mańka lovi cu picioarele pe cel căzut, până când Jan o dădu cu greu la o parte, căci se smulgea şi izbea ca un animal dezlănţuit.

— Îi ajunge, lasă-l.

— Să moară, fir-ar al dracului, să crape odată – şi sări iar, înnebunită, înspăimântătoare în sălbăticia ei.

— Destul, dă-i drumul – o prinse de umeri şi o azvârli pe pat. Abia atunci îşi reveni.

Jan, deşi rănit, vânăt şi tremurând de epuizare, începu să se îmbrace. Nu se gândea la nimic, simţea doar că trebuie să plece, să fugă de aici.

Mańka şedea, suflând din greu, cu ochii aţintiţi înainte.

După ce se îmbrăcă, Jan se întoarse spre ea, ţinându-şi pălăria în mână şi îi spuse:

— Ei, rămâi cu bine.

Se ridică şi sări la el, ţipând.

— Nu pleca!

— Mă duc, trebuie să plec, în lumea largă – răspunse Jan rece, îndepărtând-o cu blândeţe.

— Ei bine, n-o să pleci!

— Cu forţa nu poţi să mă reţii, te-aş ucide! Simţi în el o putere care nu se dădea înapoi de la nimic.

— Te va opri el – şi arătă spre cadavrul lui Ryś.

— Suntem chit. Tu ai ucis un copil, iar eu poate l-am omorât pe el. Asta deci nu mă poate opri. Lasă-mă.

Vorbea foarte liniştit, punându-şi mănuşile.

Mańka nu se dădu la o parte, îl privea numai, hotărâtă, cu o îndârjire neclintită.

— N-am omorât eu copilul, mâine poţi să te convingi de asta, dar trebuie să rămâi, acum eşti al meu şi nu-ţi mai dau drumul.

— Plec – şopti cu ochii strălucitori, şi strânse pumnii fără voie.

— Nu poţi să pleci şi să mă laşi singură.

— Vrei să se strângă toată casa aici? şi se apropie ameninţător.

— Bate-mă, omoară-mă. Am să strig, am să chem oamenii, să afle toată lumea, mi-e totuna… dar nu te las. Dacă vrei… plecăm amândoi…

— În lături, scârbă – şi o îmbrânci cu putere, de căzu, lovindu-se cu capul de uşă, dar se ridică şi cu o mişcare fulgerătoare luă cuţitul de jos căzându-i la picioare.

— Ia-l, omoară-mă şi pleacă. Ai milă de mine şi loveşte, te rog în genunchi, loveşte, oh, Jasiek, omoară-mă sau rămâi, nu mă lăsa singură – şi-i suspina la picioare, cutremurată de plâns, nu mai putea să vorbească, bâlbâindu-se torturată de groaza fără margini că va fi părăsită. Tremura ca frunza, şi-i îmbrăţişa picioarele cu disperare, se arunca pe jos în faţa lui şi îl conjura, ameninţând cu cuţitul şi cerşindu-i milostivirea. În adâncul sufletului, lui Jan îi era milă şi îi părea rău de ea, simţea însă în acelaşi timp o dorinţă tot mai mare de a scăpa de afacerea asta scârboasă.

Se lăsă dezbrăcat în tăcere şi o urmă în camera ei.

Se aşează, dar cu gândul fugi, strecurându-se pe străzi, alergă, călători cu trenul, merse iar pe nişte câmpuri aşternute cu zăpadă şi se dezmetici abia când văzu casa părintească, neştiind de unde i se ivise în minte această imagine, fiindcă se pomenise acasă, deşi nu fugise într-acolo. De unde această vedenie tot mai limpede, mai străluminată de amintire şi idealizată de dorul neaşteptat, cuceritor, care se desprindea de undeva din creier, îi lua în stăpânire inima şi îl atrăgea, chinuindu-l până la pierderea cunoştinţei?

Nu răspunse la sărutările şi mulţumirile Mańkăi, care îngenunchease înaintea lui, chemându-l cu cele mai dezmierdătoare nume, şi făcea mii de planuri pentru viitor, fredonând aproape nebună de bucurie. Îi răspundea când şi când şi îi mângâia în neştire părul bogat, despletit, cuprins dintr-odată de o emoţie care îşi avea izvorul în amintirea celor de acasă. Se simţea bun şi milostiv faţă de ea. Nu mai vorbiră de Ryś, nici nu se mai gândeau la el, luaţi de vârtejul unei fericiri ameţitoare, ea că nu o părăsise, iar el din cauza amintirilor.

Când se culcară, i se dărui cu patimă sfâşietoare. El o luă, dar se simţea rece şi fără vlagă, sărutările ei parcă îi produceau durere, iar mângâierile i se păreau respingătoare. Îl cuprinse o scârbă fizică simţind-o ghemuită la piept, arzând ca focul şi înnebunită de plăcere. Adormi repede, obosită şi fericită. Iar el stătea cu ochii larg deschişi, pironiţi în întunericul nopţii. Se trezi în curând, neştiind dacă adormise, şi încercă să doarmă, dar nu putu – liniştea nefirească îl strivea, umplându-l de nelinişte. Respiraţia regulată a Mańkăi îl irita ca un zgomot monoton. Îşi înfundă capul în pernă şi zăcu

aşa multă vreme, dar somnul nu venea. Candela aprinsă la icoană răspândea un praf slab de lumină, atrăgându-i ochii. Era o linişte atât de mare, încât auzea pocniturile uşoare ale fitilului. Doar un tremur parcă străbătea camera din când în când, ca o umbră, la trecerea căruţelor, şi geamurile zăngăneau. Melancolia liniştii era profundă; flacăra candelei aşternea peste toate lucrurile o îngândurare transparentă. De pe pereţi şi din ramele tablourilor păreau că se pleacă în pâlpâirile mai vii ale luminii capete şi siluete pictate, atât de plastic reliefate pe fondul întunecat, încât păreau că tremură, că trăiesc. Umbre cenuşii, pătrunse de lumină, ca suporturile de muselină, se lipeau de tavan, piereau în adâncituri şi prin unghere.

Stârnit de ceva, de ce anume nu-şi dădea seama, Jan se ridică şi ascultă sprijinit în cot, aţintind uşa neagră a camerei în care zăcea Ryś. I se părea că aude ceva ca un geamăt, apoi iar că vede pe cineva cum vine de acolo, cum se strecoară, se ascunde, se leagănă odată cu umbrele şi înaintează spre el, tot mai mare, mai mare… O sudoare abundentă îi brobonă fruntea, iar frica îi încleştă maxilarele. Se lăsă să cadă pe pernă de slăbiciune şi închise ochii ca să scape de halucinaţii, dar mai că nu ţipă de groază; acel cineva se aplecase deasupra lui, îl vedea prin pleoapele închise. Icni încet, încremenind, pentru că în această siluetă cenuşie, uriaşă, îl recunoscuse pe Ryś. Vedea, i se părea cum nu se poate mai clar că Ryś, năclăit de sânge şi cu capul spart, se îndrepta cu ochii închişi către el, se apropia de el, era aici, ţinând cuţitul în mână şi mişcându-se întruna, ţeapăn ca un mort. Apoi parcă se risipi, acum îi vedea numai capul înotând într-o

masă uriaşă de întuneric, capul din care se scurgea sângele, a cărui căldură o simţea pe mâinile sale.

Sângele acesta îl arde şi îl umple de scârbă, de repulsie – vrea să fugă, dar nu se poate mişca. Şi iar dormi greu, fără coşmaruri.

Liniştea era şi mai adâncă. Ecoul discuţiilor trecute, al hohotelor de râs şi al oftaturilor devenite tăcere, al vieţii care se consumase între pereţii aceştia, părea că reînvie şi răsună în tonuri abia perceptibile, se târăşte pe ziduri, legănându-se pe valul cenuşiu al umbrelor, auzit din ce în ce mai încet, mai încet, mai încet…

Se trezi şi fantoma se ţinu iar după el. Acum i se părea că Ryś mişcă din buze, nu-i auzea glasul, dar ştia că îi spune: „M-ai ucis, m-ai ucis" – şi ţinea mereu cuţitul în pumnul încleştat, mişcându-şi buzele însângerate.

„M-ai ucis, m-ai ucis…"

Şi Jan se închirceşte de spaimă, încremeneşte într-un chin groaznic, totul se acoperă de ceaţă, în creier i se învârteşte o vâltoare nebună, haos de gânduri ivite dintr-odată la lumină, imagini, scene – totul afundându-se în disperare, zbucium şi frică.

„Ah, să fug, să fug – gândeşte, în sfârşit, după multă vreme – să fug în lume, unde-oi vedea cu ochii. L-am ucis, cu siguranţă" – îşi aminteşte brusc şi se simte cuprins de un frig pătrunzător care îl apucă de pe la genunchi, ca şi când l-ar îngheţa cineva treptat.

— L-am ucis – şopteşte, clănţănind din dinţi de frig, şi, neputând să se mai împotrivească dorinţei stârnite, se scoală din pat şi se furişează încet, fără zgomot, spre uşa întredeschisă; ajunge la prag, dar nu mai e în stare să facă niciun pas. Simte că ceva

oribil îl apucă de gât şi îl sugrumă, inima încetează să-i mai bată, înăbuşită, şi fiecare fibră îi tresare în strălucirea bruscă, orbitoare a înţelegerii.

Se întoarse şi începu să se îmbrace în grabă. Un singur gând i se mişca în creier, ori mai degrabă dorea un singur lucru – să fugă. Să fugă din casa asta, dintre pereţii ăştia, din întunericul acesta, de aceste fantasme.

Trase zăvorul şi ieşi.

Mańka nu se trezi din somn.

Poarta era deja deschisă, o zi de ianuarie se scurgea alene prin deschizăturile înguste ale străzilor.

Alergă pe străzi, şi, aproape fără să ştie cum, se pomeni la gară. După o oră era departe de Varşovia. Când îl învălui aerul îngheţat şi ochii i se opriră pe întinderile albe, nesfârşite ale câmpurilor închise de perdeaua pădurilor vineţii, uită de toate. Simţea în el o bucurie uriaşă, copilărească, aşa cum încerca mai demult când se întorcea acasă de sărbători; îi creştea inima de fericire şi gândul îi fugea înainte, acolo, la ai lui. Coborî tot mai nerăbdător la o staţie, tocmi o brişcă şi plecă.

Întunericul începea să se aştearnă tăcut pe pământ, dar, înainte de a ajunge, zări totuşi, de departe, clădirile orăşelului şi coroanele uriaşe ale copacilor printre care îngălbeneau acoperişurile de paie ale acareturilor din curtea lor. Spuse vizitiului să meargă până la staţia de poştă şi acolo se închise într-o cameră, pentru că meleagurile natale îl chemau ademenitoare. Abia acum, când era aproape, începea să-i fie frică de tatăl său.

„Cum o să mă primească? Ce-o să le spun?“ se gândea, privind pe fereastră. Hotărî să se ducă

acasă după căderea nopţii; i se părea că pe întuneric va avea mai mult curaj.

„Ce să fac? Ce să le spun?“ şi se plimba prin cameră; era atât de surescitat, încât tremura din ce în ce mai tare. „Cum o să mă întâmpine?“

Îşi aminti deodată că trebuie să mai aibă la el scrisoarea pe care o primise în închisoare de la tatăl său. Uitase cu totul de ea. O găsi în portofel şi, apropiind hârtia îngălbenită de fereastră, o citi de câteva ori, cuprins de o mâhnire tot mai mare. Altceva căuta el acolo – în zadar. Scrisoarea era scurtă, fără titlu:

„Nu mai eşti fiul nostru. Nu te blestem pentru dezonoarea pe care ne-ai făcut-o, tu, fiu de şleahtici, dar nu mai vreau să ştiu de tine. Pe mama am scutit-o de ruşine, i-am spus că ai murit. Józio a şi făcut o slujbă pentru tine, ca să ştie toată lumea că nu mai trăieşti. Pentru noi ai murit, şi să pieri, hoţule şi falsificatorule. Dacă n-o să putrezeşti în închisoare şi vei cuteza să apari înaintea mea, te omor.”

Nimic mai mult, nici măcar un cuvânt în legătură cu banii, îl lăsa pe el să hotărască ce va face cu ei.

Se înnoptase de-a binelea, dar Jan stătea mai departe cu ochii pironiţi asupra scrisorii, i se părea că literele strălucesc cu o lumină care îl ardea până în măruntaie. Ştia că tatăl său nu-l va ierta niciodată.

„Nu pot să mă duc acolo, nu pot“ – repeta mereu, dar simţea că nu va fi în stare să se împotrivească dorinţei care-l trăgea spre casă. Se mai gândi şi îşi spuse cu răceală că, la urma urmei, îi este totuna. „Nu mă duc. Mama m-a plâns ca pe un mort… să mai apar în faţa ei… nu, niciodată. Ce să-i spun? Că

am fost la închisoare… o, nu… – şi imediat îşi închipui uimirea şi durerea ei – nu, asta ar ucide-o. Ce mai încoace şi încolo, destul cu duioşiile, plec, fie şi în America, şi uit de toate“ – dar simţi că nu va uita şi nu va putea să plece fără să-i vadă.

Nu se putea hotărî ce să facă. În sfârşit, ca să nu se mai răzgândească, comandă repede o birjă pentru primul tren.

„Doar să-i văd, chiar şi prin fereastră, şi plec“ – şi se duse; alergând repede, înconjură orăşelul pe câmp, ca să nu se întâlnească cu nimeni şi îşi încetini mersul abia la marginea pământurilor părinteşti, furişându-se prin şanţ, la adăpostul tufişurilor.

Se oprea mereu şi îmbrăţişa cu privire îndrăgostită această bucată de pământ acoperită cu zăpadă, odihnindu-şi sufletul într-o duioşie nesfârşită. Îl năpădea o bucurie ca atunci când regăseşti fiinţele dragi, pe care le socoteai pierdute. Se unea iarăşi cu pământul acesta, îl simţea în el, privea cu dragoste la copaci, întâmpina cu emoţie pietrele uriaşe acoperite de mărăcini, atingând cu degetele într-o dezmierdare nespusă pământul, arborii. Asculta cu încântare ecourile naturii, părându-i-se că simte răsuflarea grea a pământului.

Cumpenele fântânilor începură să scârţâie. „Adapă caii“ – gândi, şi auzi gâlgâitul apei vărsate în jgheaburi şi nechezatul liniştit al cailor. Nu-i era frig, dar tremura atât de tare, că nu-şi putea stăpâni clănţănitul dinţilor.

Intră în grădină şi se opri la peluza de lângă casă.

Era linişte. Cerul scânteietor de miliarde de stele atârna tăcut deasupra lui. Luna lumina din plin. Umbre lungi, de culoarea granitului, se întindeau pe

lângă copaci. Obloanele trase nu lăsau să se strecoare nicio rază de lumină dinăuntru. Era atât de aproape şi nu putea să ajungă la ei; se frământa de teamă.

În sfârşit, se strecură cât putu de încet în coridorul care ducea spre interior printr-o uşă cu geamuri. Apăsă uşor clanţa, dar era închisă pe dinăuntru. Pe aici intrau numai vara. Înconjură casa, sări gardul în curte şi se apropie murind de frică, atras de o forţă irezistibilă. Tinda era deschisă, intră cu prudenţă şi se opri lângă uşa ce dădea în coridor. Casa era împărţită în două de tindă: într-o parte erau odăile de locuit, iar în cealaltă bucătăria, camera slugilor şi cămara. Încăperea în care dormeau şi îşi petreceau serile dădea spre curte şi se ajungea la ea trecând prin primele două.

Jan stătea lipit de perete şi asculta. Din bucătărie răzbăteau râsete zgomotoase şi uruitul ciacârelor, iar dinspre camerele de locuit un murmur monoton, ca şi când cineva ar fi citit undeva, departe. Stătea pironit pe loc, neavând putere nici să se mişte, cu toate că îşi spunea mereu:

„Numai să-i văd şi plec…“

Vremea copilăriei îi răsări în minte atât de vie, amintirile se depănau cu atâta limpezime, că adesea uita cine este şi de ce venise aici – începea să i se pară că abia a ieşit din casă şi îl aşteaptă pe Józio ca să alerge împreună prin zăpadă, să se tăvălească cu plăcere în acest aşternut alb şi apoi să se întoarcă iar înăuntru – dar dorul adânc şi durerea sfâşietoare i se strecurau în suflet şi îl chinuiau, împăienjenindu-i ochii de lacrimi amare. Se străduia să gonească din minte aceste amintiri ca pe nişte

câini răi, repetându-şi întruna:

„Să-i văd şi plec.“

Pipăi în întuneric uşa de lemn, deschizând fără zgomot încuietoarea străveche. Îl învălui aerul cald, încărcat de miros de mere. Mai că leşină de emoţie.

Uşa spre camera vecină era deschisă, iar cea de la dormitorul bătrânilor crăpată pe jumătate, lăsând să se scurgă în întuneric o fâşie lungă de lumină.

Gândurile i se învălmăşiră şi se opri îndelung ca să-şi revină, apăsându-şi inima cu mâna, căci avea impresia că ar putea să i se audă bătaia.

Auzea limpede vocea fratelui care citea, şi uneori pe aceea înceată şi melodioasă a mamei, al cărei sunet îl pătrundea cu un pârâu de căldură uriaşă, cutremurându-l ca un curent electric. Deşi tremura de mai că-şi pierdea cunoştinţa din cauza sforţării pe care o făcea să se stăpânească, se târî la uşă şi privi înăuntru.

„Până când a venit cel a cărui împărăţie nu este în lumea aceasta şi a zis: Veţi fi răscumpăraţi.”

Cuvintele cădeau asupra lui ca un foşnet de curcubeie, prin faţa ochilor îi jucau fâşii sângerii şi miliarde de puncte luminoase şi violete, dar nu înţelegea nimic.

Mama şedea într-o latură a mesei, îi vedea numai profilul feţei îmbătrânite, obosite. Împletea la un ciorap, aplecându-se mereu să caute ocheţii pierduţi. Tatăl stătea înaintea ei. Îşi sprijinise faţa colţuroasă şi uscată într-o mână şi asculta. Zbârciturile îi arau ca nişte brazde obrazul pe care se aşternuse o asprime împietrită, intolerabilă, aproape stihinică. Józef nu se vedea, stătea în colţul celălalt.

„Şi venea la El tot natul care suferea şi care se

zbuciuma, care aştepta alinarea şi care cerea iertarea. Iar El a zis: Binecuvântaţi cei ce suferă, căci a lor e împărăţia cerurilor!“

Şi Jan îngenunche lângă prag şi plânse, simţindu-se fără nicio vlagă. Ceva din tabloul acesta, din feţele iubite, din liniştea aceasta se desprindea ca o emanaţie şi se scurgea în el, cufundându-l în puterea dulce şi moleşitoare a unei iubiri nemăsurate.

— Plec numaidecât. Trebuie – şoptea cu buzele palide, iar cu privirea înflăcărată de o dragoste fără margini le îmbrăţişa chipurile şi îi săruta, se arunca în genunchi înaintea lor, le cerşea îndurarea şi se despărţea de ei cu inima încremenită de intensitatea sentimentelor, dar nu putea să se îndepărteze. Se simţea înfrăţit cu toate, era o părticică din pământul acesta, din arborii şi din casa aceasta, simţea că din ei a ieşit şi nu va putea să se desprindă de cele din jur decât prin moarte, dar aproape în acelaşi timp se gândea că e timpul să plece, că trebuie să plece, pentru că aici, sub acoperământul părinţilor, nu se află niciun locşor pentru el… nu.

O gheară de fier îi răsuceşte măruntaiele, îl târăşte dincolo de câmpurile părinteşti, în întinderea de gheaţă şi aude chinuitor un glas şuierător, strigându-i:

— Hoţule!

Îl înecă un plâns înăbuşit. Nervii îi zvâcneau de durere şi sfârşeală.

— Acum plec, acum – şoptea, implorând parcă milostivirea intoleranţei şi se zvârcolea în chinurile acestei despărţiri sfâşietoare.

Deodată îi irumpse în creier o lumină orbitoare.

„Rămân, chiar de-ar fi să mor, rămân.“

Dar înainte ca gândul acesta să se prefacă într-o hotărâre, cineva intră pe uşa de la coridor, păşind greu. Jan sări înfricoşat şi se retrase în întuneric. Un câine uriaş, negru zbură în salturi pe dinaintea servitoarei, intră în odaia luminată, o străbătu mârâind şi se întoarse adulmecând şi lătrând.

— Taci, Lăbuş, culcă-te! strigă mama, dar dulăul n-o asculta; îl simţi pe Jan şi se aruncă turbat asupra lui. Jan îl apucă instinctiv de gât şi îl sugrumă, deşi câinele îl muşca de mâini. Se iscă învălmăşeală, servitoarea fugi cu un ţipăt, deschizând uşa. Cei care se aflau înăuntru săriră în sus, bătrânul se repezi la puşca atârnată deasupra patului. Jan mai mult ghici, decât văzu această mişcare, îl cuprinse o frică grozavă, de animal hăituit. Printr-un efort suprem, desprinse câinele de el, îl izbi în servanta cu geamuri, care se răsturnă cu zgomot, şi dădu buzna în coridor, unde nimeri peste doi argaţi care alergaseră la strigătul: „Hoţul!“

Vrură să-l prindă, le scăpă, dar găsind închisă uşa dinspre curte, reveni în coridor, smuci uşa cu o putere supraomenească, o smulse din ţâţâni şi fugi în grădină, izbind de pereţi ca pe nişte snopi pe oamenii care voiau să-l oprească. Nu ajunsese încă la peluză, când tatăl ieşi înaintea casei, ridică arma şi trase aproape fără să mai ochească. Jan se clătină, mai alergă câţiva paşi şi căzu, se ridică cu ultimele puteri, dar durerea din spate, care se răspândea în el ca nişte cuie ascuţite, îl încleşta şi se prăbuşi fără cunoştinţă cu faţa la pământ.

— Isuse! strigă înfricoşat bătrânul, care nici el nu ştia de ce trăsese; se repezi la cel căzut, îi întoarse

capul şi rămase trăsnit şi îngheţat de groază.

Totul se întâmplase atât de repede, că mama şi Józio veniră abia după ce totul se terminase.

— Daţi fuga! Am omorât hoţul! răcni la ei, ridică puşca de jos şi cu o turbare inconştientă o sfărâmă de troiţa care se afla lângă drum. Când nu mai rămăsese nimic, se opri, învălui cu privirea pe muribund şi se prăbuşi la pământ cu mâinile încrucişate, îngânând printre gemete sfâşietoare de durere:

— Doamne, n-am vrut! Îndură-te, Isuse! Ai milă!

Bătrâna, speriată de cele întâmplate, se apropie de cel care zăcea întins pe jos, se aplecă asupra lui, iar preotul îi săltă capul.

— Isuse Cristoase! şi se ridică cu teamă. În numele Tatălui şi al Fiului! şi deodată se prăpăstui peste el ca o leoaică, îl luă în braţe şi se uită la faţa albă ca zăpada a muribundului. Un pârâiaş de sânge se scurse printre mâinile ei, înroşind aşternutul alb de nea.

— Jaś! Copilul meu! Trăieşte! Moare! Doamne, Doamne! Doamne atotputernic, îndurare! Ajutor, moare! Fiul meu! Jaś! Jasiek! copilul meu…

Glasul îi era sfâşiat de jale, disperare şi o spaimă nemărginită, care îi rupea inima.

Jan deschise ochii şi se înfioră abia simţit la auzul acestui glas.

— Mamă!… Mamă, mamă! şoptea tot mai încet şi ochii li se întâlniră, cufundându-se într-o iubire neţărmurită.

— O să trăieşti, copilul meu, o să trăieşti! O, Doamne, o să trăieşti, doar n-o să mori tocmai acum, nu. Am să te smulg şi lui Dumnezeu, morţii… Jaś, copilule… îndurare, Doamne, se duce… moare…

strigă cu glas neomenesc de disperare şi vru să-l ia în braţe, să-l ducă de aici, dar Jan gemu de durere, şi bătrâna se aşează în zăpadă, strângându-i capul la piept şi agăţându-se cu toată viaţa de ochii lui tot mai sticloşi, care se tulburau.

— Mamă, e aşa de bine, măicuţă… mă duc… plec imediat… Măicuţă, mi-e bine – şi simţi că o linişte fără margini, nesfârşită, o noapte alburie, ca zăpezile acestea, sclipind în lumina stelelor, ca roua din copaci, îi acoperă ochii. I se părea că cineva îl înfăşoară într-un giulgiu alb şi aţipeşte legănat încet de zgomotul lacrimilor materne şi de şuierul prelung al vântului, de şoaptele copacilor şi de murmurul a ceva neştiut, care creşte tot mai mare, tot mai adânc; simte că se leagănă mai încet, spânzurând parcă între lumi, şi o moliciune dulce, îmbătătoare îi pătrunde fiinţa de plăcere.

Avea ochii sticloşi, aţintiţi în hăul neantului în care se prăbuşea, gura îi era întredeschisă, faţa vineţie şi fericită de necunoscut.

Un ultim horcăit i se smulse din piept şi cu cea din urmă zvâcnire se strânse la pieptul mamei, şoptind abia auzit:

— Măicuţă… gata… – şi se stinse.

Józef rosti rugăciunea pentru morţi şi oamenii îngenunchează, repetând cuvintele.

Mama stătea încremenită, ţinând în braţe trupul fără viaţă.

Noaptea de iarnă, în toată strălucirea, înstelată, albăstrie şi rece, se scurgea înainte, implacabil. Natura cuprinsă de somnul iernii părea să se înfioare în adâncuri, născând neîndurătoare alte vieţi, alte suferinţe, alte morţi.

1894, 1952

Moartea

— Tată! Tată! Scoală-te, n-auzi? hai, scoală-te puţin.

— Pentru Dumnezeu! oh! gemea bătrânul, zgâlţâit cu putere. De sub cojoc i se vedea numai faţa suptă, schimonosită şi brăzdată de zbârcituri, cenuşie ca pământul pe care îl muncise atâţia ani şi acoperită de peri albi ca ogoarele de toamnă târzie, cărunţite de brumă. Avea ochii închişi, iar dintre buzele întredeschise, vinete şi crăpate, îi atârna limba, răsufla greu.

— Hai, scoală-te! strigă Antkowa.

— Bunicule! ciripi o fetiţă măricică, îmbrăcată numai într-o cămăşuţă şi cu un şorţ strâns la piept, căţărându-se să se uite la faţa bolnavului. Bunicule! În ochii albaştri îi sticleau lacrimile şi pe faţa murdară i se aşternuse o jale adâncă. Bunicule! mai strigă încă o dată, trăgând de pernă.

— Pleacă de-aici! strigă mama şi, apucând-o de grumaz, o îmbrânci lângă sobă. Marş afară! ţipă iar, împiedecându-se de căţeaua bătrână şi aproape oarbă, care mirosea patul. Ieşi afară, n-auzi! şi o izbi cu papucul de lemn aşa de tare, încât căţeaua se răsturnă pe jos, dar se ridică numaidecât şi se repezi schelălăind spre uşa închisă.

Fetiţa suspina lângă sobă, ştergându-şi nasul şi ochii cu pumnii.

— Tată, scoală-te, cât îţi vorbesc cu binele!

Bolnavul tăcea, capul i se răsucise într-o parte şi

horcăia din ce în ce mai greoi. Nu mai avea mult de trăit.

— Hai, scoală-te, ce, vrei să crăpi aici, la mine? Fire-ai să fii tu! Du-te la Julina, câine bătrân! Ea să te ţină, că ei i-ai dat pământul… Haida, până te rog…

— O, Isuse! Sfântă Marie!…

Un spasm de durere îi strâmbă faţa îmbrobonată de sudoare. Deodată, cu o mişcare repezită, Antkowa smulse plapuma de pe el, apoi, apucându-l de mijloc, îl trase jos pe jumătate; doar capul şi umerii îi mai zăceau pe pat, era fără putere, uscat şi ţeapăn ca un lemn.

— Preotul! Părintele! şoptea printre horcăituri.

— Îţi dau eu ţie preot! Să mori ca un câine în cocina porcilor, că ţi-ai bătut joc de noi – şi îl apucă cu putere de braţ, dar îi dădu drumul numaidecât şi îl acoperi în grabă cu plapuma, căci văzu o umbră trecând pe la fereastră. Cineva venea spre casă.

Abia apucă să bage în pat picioarele bătrânului. Se învineţi de furie şi potrivi cu răutate plapuma peste tot patul.

Intră Dyziakowa.

— Domnul fie lăudat!

— În vecii vecilor! mormăi, uitându-se pe sub sprâncene la cea care sosise.

— Ce faceţi? Sunteţi sănătoşi?…

— Slavă Domnului… nu ne plângem…

— Ce face bătrânul, e mai bine?

Şi tropăi din picioare, scuturându-şi papucii de zăpadă.

— Da’ de unde, abia îşi mai trage sufletul.

— Cumetre! Cumetre! se aplecă deasupra bătrânului.

— Preotul! gemu bolnavul.

— Ia te uită, oameni buni! Nu mă mai cunoaşte. Săracul, are nevoie de preot… Nu mai scapă bătrânul, o să moară sigur, nu mai încape vorbă, se sfârşeşte, oh, lume, lume… Ai trimis să-l cheme pe părintele duhovnic?

— Of, Doamne, păi am pe cine?

— E suflet de creştin şi n-o să-l lăsaţi să moară fără sfânta împărtăşanie.

— Nu pot să-l las singur şi să plec, dar poate că se face bine.

— Ehe, nu prea cred, n-auzi cum îi cântă în piept, sărmanul? Da’ nu-i nimic, îi chiorăie maţele sau i se strânge burta. În anul când se îmbolnăvise Walek al meu…

— Leliţă, aleargă într-un suflet după preot, că uită-te…

— Adevărat, aşa e, arată săracul ca în ceasul de pe urmă, trebuie să dau fuga, trebuie – şi îşi strânse mai bine broboada în jurul capului.

— Rămâi cu bine.

— Du-te cu Dumnezeu!

Dyziakowa ieşi, iar Antkowa se apucă să facă curăţenie, răzui noroiul de pe duşumea, mătură şi presără cenuşă, apoi începu să spele vasele şi să le pună la locul lor. Din clipă în clipă arunca spre pat căutături pline de ură, scuipa cu năduh, strângea pumnii şi, gemând, se apuca cu mâinile de cap într-o neputinţă disperată.

— Cincisprezece pogoane, porci, trei vite, lucruri, ţoale – pe jumătate ies şase mii, dintr-un condei! Doamne!

Şi, aţâţată parcă şi mai mult de amintirea acestei sume uriaşe, freca vasele cu putere şi le trântea cu

zgomot pe poliţă.

„Trăsni-te-ar să te trăsnească!“ şi mai departe, cu voce tare:

— Găini, gâşte, viţei, atâta avere, atâta avere şi el i-a dat-o toată scorpiei ăleia! Alege-s-ar praful de tine, să dea Dumnezeu să te mănânce viermii pe lângă garduri pentru paguba şi sărăcia mea!

Cuprinsă de furie, se repezi la pat şi începu să ţipe în gura mare:

— Scoală-te! Dar văzând că bolnavul nu se mişcă, începu să-l bată cu pumnii şi să-i strige: Ai venit să mori la mine, poate vrei să-ţi fac şi înmormântarea tot eu, să-ţi cumpăr un suman nou, ai? Să aştepţi! Fir-ai să fii, să ai să iei. Dacă Julina e aşa de bună, cară-te la ea. Ce vrei, să-ţi dau eu să mănânci? Ea e mai bună – când ai…

Nu sfârşi, căci răsună clopoţelul şi preotul intră cu sfintele daruri.

Antkowa i se înclină până la picioare, ştergându-şi ochii înlăcrimaţi de răutate şi, după ce pregăti apa sfinţită într-o farfurie cioabă şi sfeştocul, ieşi pe prispă, unde stăteau câţiva oameni care veniseră în urma preotului.

— Domnul fie lăudat!

— În vecii vecilor!

— Ce face?

— Nimic, a venit să moară la mine şi nu mai moare odată. Of, săraca de mine, săraca! Începu să plângă.

— Adevărat, adevărat, el moare, dar voi trebuie să trăiţi – răspunseră într-un glas, clătinând din cap.

— Aşa face un tată bun?… începu iar. Ce, eu cu Antek n-am alergat, n-am trudit ca nişte vite? N-am vândut nicio picătură de unt, niciun ou, îi dădeam lui de toate, până şi laptele l-am luat de la gura

fetiţei ca să i-l dau lui, că de, e bătrân şi mi-e părinte, iar el i-a dat tot lui Tumek! Cincisprezece pogoane, casa, vacile, porcii, viţelul, da' carele, da' lucrurile, şi eu nimic! O, nenorocita de mine, nu mai e dreptate pe lume, nu mai e!

Se rezemă de perete, plângând amarnic.

— Nu plânge, cumătră, nu mai plânge. Domnul Dumnezeu e milostiv, dar e şi înţelept şi o să te răsplătească el – spuse una dintre femei.

— Proasto, nu-ţi mai bate gura de pomană. Paguba e pagubă. Bătrânul o să moară, iar sărăcia rămâne – îi răspunse bărbatul.

— Când boul nu vrea să meargă, degeaba-l mai mâi! adăugă altul sentenţios.

— E!... când se lipeşte sărăcia de tine, şi în iad îţi e mai bine! şopti careva, scuipând saliva printre dinţi.

Se aşternu tăcerea. Vântul zgâlţâia uşa închisă şi prin crăpături împrăştia zăpada în tindă. Bărbaţii, cu capetele descoperite, stăteau îngânduraţi, tropăind de frig. Femeile, înghesuite la un loc, cu mâinile sub şorţ, priveau răbdătoare la uşa odăii, de unde răzbea din când în când vocea preotului sau şoapta tăcută şi răguşită a bolnavului.

În sfârşit, preotul sună clopoţelul şi oamenii intrară, îmbulzindu-se. Bolnavul zăcea pe spate, cu capul înfipt în pernă; de sub cămaşa descheiată i se vedea pieptul gălbejit, acoperit de păr cărunt. Preotul se aplecă peste el şi îi puse împărtăşania pe limba scoasă. Îngenunchează cu toţii, bătându-se greoi în piept şi ridicându-şi ochii în sus cu răsuflări zgomotoase şi oftaturi. Femeile se plecau până la pământ, îngânând: *„Mielul lui Dumnezeu, carele ştergi păcatele lumii".*

Câinele, neliniştit de clinchenitul neîntrerupt al clopoţelului, mârâia într-un colţ.

În cele din urmă, preotul sfârşi ceremonia împărtăşaniei şi o chemă pe Antkowa.

— Antoniowa, unde ţi-e bărbatul?

— Unde să fie, părinte, dacă nu la lucru.

Preotul mai stătu o vreme, se mai gândi, apoi se uită la cei adunaţi şi se înveli în blana-i elegantă, îşi aduse aminte că ar fi trebuit să le spună ceva acestor oameni, dar, cum nu-i venea nimic pe limbă, dădu din cap în semn de salut şi ieşi întinzând mâna albă, delicată, adevărată mână boierească, spre sărutare grămezii de oameni care se pleca până la pământ.

Se împrăştiară cu toţii repede. Ziua scurtă de decembrie se apropia de asfinţit. Vântul stătuse, în schimb zăpada cădea în fulgi mari.

În încăpere începea să se întunece. Antkowa şedea lângă sobă, rupând în neştire vreascuri şi aruncându-le pe foc…

Cântărea ceva în minte, fiindcă se uita mereu când la pat, când la fereastră. De la o vreme bolnavul zăcea într-o linişte deplină. Era furioasă foc, se scula în picioare, stătea o clipă ascultând şi privind afară… şi iar se aşeza.

Noaptea se lăsa repede. Înăuntru era aproape întuneric.

Fetiţa moţăia ghemuită, lipindu-se de sobă. Focul abia mai clipea, aruncând o lumină trandafirie, palidă peste genunchii femeii şi peste o bucată din duşumeaua murdară.

Câinele începu să scâncească şi să râcâie la uşa de la intrare. Găinile, cocoţate pe o prăjină în tindă se tot foiau încet şi prelung.

În încăpere era o linişte adâncă, iar din duşumeaua udă se ridica un frig plin de umezeală.

Antkowa sări în sus şi alergă la fereastră să se uite afară: drumul era pustiu, cădea o zăpadă deasă de nu se vedea nimic la câţiva paşi. Se opri lângă pat, ezitând parcă, dar asta dură numai o clipă, fiindcă deodată smuci plapuma de pe bolnav, o aruncă pe patul celălalt şi îl apucă cu putere de braţ, ridicându-l.

— Magda, deschide uşa.

Fetiţa sări să deschidă.

— Vino aici şi ia-l de picioare.

Magda cuprinse picioarele bunicului cu braţele ei mici şi aşteptă.

— Hai, mergi, să-l cărăm afară! Nu te mai holba şi ridică! adăugă cu asprime.

Bătrânul era greu, fără putere şi parcă fără cunoştinţă, pentru că nu înţelegea ce se întâmplă cu el. Îl ţinea cu putere, ducându-l mai degrabă târându-l, deoarece fetiţa se rostogolise peste prag, dând drumul la picioare în zăpada prin care lăsau două brazde lungi.

Frigul pătrunzător îl făcu să-şi revină în simţiri, căci începu să geamă şi să şoptească întrerupt:

— Ju-li-sia, Doamne. E…

— Strigă până-i plesni că tot nu vine nimeni.

Îl târî prin curte şi, deschizând cu piciorul uşa cocinii, îl trase înăuntru şi îl împinse lângă perete.

Scroafa închisă acolo cu purceii se ridică, grohăind la ea.

— Ţugurei, ţugu, ţugu, ţugu!

Porcii ieşiră afară. Trânti uşa, dar se întoarse numaidecât în cocină, descheie cămaşa bătrânului la piept şi îi smulse o pungă destul de mare.

— Crapă, blestematule!

Izbi cu papucul în piciorul care zăcea de-a curmezişul şi ieşi.

Din tindă, scoase apoi capul pe uşă, chemând:

— Ţugurei, ţugu, ţugu, ţugu!

Porcii alergară guiţând la ea; le aduse o măsură de cartofi şi le-o răsturnă pe jos. Scroafa începu să mănânce cu lăcomie, în timp ce purceii îşi înălţau cu greu râturile trandafirii şi sugeau trăgând de ţâţe şi împingând cu capul.

Antkowa aprinse o lampă mică deasupra sobei şi, întorcându-se cu spatele la fereastră, rupse punga. Ochii îi sticliră, când văzu câteva hârtii şi două monede de câte patruzeci de zloţi.

— Nu vorbea degeaba când spunea că are banii pentru înmormântare – apoi blestemă, învelind banii într-o batistă, şi ascunzându-i în ladă: Ah, iudă, seca-ţi-ar sufletul!

Şi se apucă să pregătească oalele şi să aprindă focul stins.

— Fir-ar să fie, nu mai e nicio picătură de apă – şi ieşi afară, strigând: Ignac! Ignac!

După vreo jumătate de oră se auzi zăpada scârţâind şi o umbră trecu pe la fereastră. Antkowa înhăţă un retevei şi se proţăpi lângă uşa care se deschise cu zgomot; intră înăuntru un băiat de vreo nouă ani.

— Aşa, blestematule, tu umbli lela prin sat şi în casă nu mai e niciun strop de apă! şi-l ţinea cu o mână, croindu-l cu cealaltă, iar băiatul zbiera cât îl ţinea gura.

— Măicuţă, nu mai fac! Măicuţă, dă-mi drumul… Măicuţă!

Îl lovea cu înverşunare, descărcându-şi asupra lui

toată răutatea îngrămădită peste zi.

— Măicuţă! Au, Doamne! Au, nu mai da!

— Câine ce eşti, toată ziua baţi drumurile, apă nu aduci, lemne nu tai, să-ţi dau degeaba să mănânci şi să mă mai şi târguiesc cu tine! şi-l bătea tot mai tare.

Băiatul se smulse din mâinile ei, fugi pe fereastră şi strigă aproape plângând:

— Cădea-ţi-ar mâinile de la cot, căţea ce eşti! Să plesneşti!… Când s-o face balega izvor, atunci o să-ţi aduc eu apă – şi fugi în sat.

În casă era pustiu parcă, lampa clipea slab. Fetiţa scâncea încet.

— De ce tot behăi?!

— Măicuţă!… o… o… bunicul o să îngheţe!… îngână suspinând şi îşi lipi capul de genunchii mamei.

— Eşti o proastă, hai şi nu mai plânge.

O luă pe genunchi şi strângând-o la piept, începu s-o caute de pureci. Magda murmura ceva fără noimă, avea faţa înfierbântată. Îşi şterse ochii cu pumnişorii şi adormi suspinând.

După câtăva vreme veni şi bărbatul, un uriaş îmbrăcat în cojoc şi cu capul învelit într-o glugă. Avea faţa vânătă de ger, iar mustăţile acoperite de promoroacă îi atârnau ca nişte şomoioage de paie. Îşi mătură încălţările de zăpadă, scoase gluga odată cu căciula, îşi scutură umerii, îşi frecă mâinile îngheţate, apoi trase laviţa lângă foc şi se aşează pe ea.

Antkowa scoase din cuptor o tigaie plină cu varză şi i-o aşează dinainte, apoi, tăind un codru de pâine, i-l dădu odată cu lingura. Omul mânca în tăcere; când termină varza îşi descheie cojocul, întinse

picioarele şi întrebă:

— Mai ai ceva?

Îi dădu şi caşa care rămăsese de la prânz; o mâncă cu altă bucată de pâine, apoi scoase mahorca din buzunar, îşi răsuci o ţigară, mai aruncă vreascuri pe foc şi se trase mai aproape; abia după o vreme se uită în jurul lui.

— Unde e bătrânul?

— Unde să fie, în cocina porcilor…

O privi întrebător.

— Da’ ce, să-mi strice patul şi să-mi murdărească plapuma aici, dacă moare? Să crape acolo mai repede… Mi-a dat mie ceva?… dar de venit a ştiut să vină aici! Să-i mai plătesc şi înmormântarea şi să-i dau să mănânce; dacă nu moare nici acum, e tare ca un câine şi-o să înfulece cât şapte. Păi dacă i-a dat tot Julinei, să aibă ea grijă de el, ce-mi pasă mie!

— Nu e tatăl meu, treaba ta, şi ne-a şi înşelat, lua-l-ar… ptiu, ce speculant… Trase fumul în piept, scuipă în mijlocul casei şi tăcu.

— Dacă nu ne-ar fi înşelat, am fi avut… aşteaptă… cinci pogoane şi cu şapte şi jumătate… fac cinci… şapte…

— Douăsprezece şi jumătate. Am făcut eu de mult socoteala, am fi putut să avem un cal, vreo trei vaci… La dracu’… ăsta s-a purtat ca un câine! şi scuipă iar cu obidă.

Femeia se ridică, culcă fetiţa în pat, apoi scoase legătura din ladă şi i-o puse bărbatului în mână.

— Ce-i asta?

— Uită-te.

Desfăcu batista. Peste faţă îi trecu o lucire de lăcomie, se aplecă spre sobă, acoperind banii cu trupul şi îi numără o dată, de două ori.

— Câţi sunt?

Ea nu cunoştea banii deloc.

— Cincizeci şi patru de ruble.

— Doamne! Ce de bănet! – ochii îi străluciră de bucurie, întinse mâna şi atinse banii, mângâindu-i.

— De unde i-ai luat?

— E, de unde? Nu-ţi aduci aminte că bătrânul spunea mai demult că are banii pentru înmormântare?

— Chiar aşa, a spus… a spus…

— Îi avea cusuţi într-o pungă la un loc cu o iconiţă; i-am luat-o, de ce era să murdărească lucru sfânt în cocină, e păcat; am simţit arginţii prin ţesătură, am rupt-o şi i-am luat. Că doar sunt ai noştri, ce, nu ne-a înşelat pe noi?

— Ba bine că nu. Sunt banii noştri, bine că s-au întors şi ăştia. Pune-i lângă ceilalţi, au picat cum nu se poate mai bine. Smolec tocmai îmi spunea ieri că vrea să-i împrumutăm o mie de zloţi, mi-ar da în schimb cele cinci pogoane din pădure, până îmi întoarce banii…

— Şi acum ajung?

— Sigur că ajung.

— Ai semăna de cu iarnă…

— Da, iar dacă n-or ajunge, vindem şi scroafa, sau din purcei, şi tot trebuie să-i dăm atâta. Iar după aceea – adăugă – el trebuie să-mi dea banii înapoi! Facem contract la notar, că dacă nu-şi plăteşte datoria timp de cinci ani, pământul rămâne al meu.

— Şi poate să fie aşa?

— Sigur. Ce, Dumin n-a cumpărat tot aşa pământul lui Dyziok?… Ascunde hârtiile, iar monedele de patruzeci de zloţi ia-le să-ţi cumperi şi tu ceva. Ignac unde e?

— Colindă pe cine ştie unde. Apă nu mai este…

Omul se ridică în tăcere şi începu să trebăluiască pe afară, să aducă lemne ş.a.

Între timp mâncarea fierbea. Ignac se strecură în casă pe furiş; nu-i spuse nimeni nimic. Tăceau cu toţii, se simţeau parcă neliniştiţi. Nu-şi mai aduseră aminte de bătrân, ca şi când n-ar fi existat, niciodată.

Antek se gândea la cele cinci pogoane, pe care le socotea sigur ale sale; uneori îi venea în minte bătrânul, apoi iar scroafa, pe care mai demult îşi zicea s-o taie după ce şi-o înţărca purceii – şi scuipa, uitându-se la patul gol, vrând parcă să îndepărteze vedenia neplăcută. Asta îl chinui puţin; aproape că nu sfârşi de mâncat şi se culcă numaidecât. În pat se zvârcolea neliniştit, mistuia greu cartofii cu varză, caşa, pâinea, dar învinse totul şi căzu într-un somn adânc.

După ce adormiseră cu toţii, Antkowa deschise încet uşa de la cămară şi scoase dintre sculurile de urzeală banii înveliţi în cârpe, ca să-i pună şi pe cei noi. Îi împături, îi desfăcu iar, până când, săturându-se de vederea lor, suflă în lampă şi se băgă în pat lângă bărbat.

Între timp bătrânul trăgea să moară. Cocina era un adăpost ca vai de el, făcut din prăjini şi stinghii încheiate la repezeală, acoperită cu crengi şi plină de crăpături prin care zăpada fulguia în voie din toate părţile.

Nu auzea nimeni că bătrânul striga după ajutor cu glasul pătruns de o disperare adâncă, neputincioasă. Nimeni nu-l vedea cum se târăşte până la uşa închisă, străduindu-se cu o sforţare nemaipomenită să se ridice şi să deschidă uşa.

Simţea moartea în el, venea de la picioare, parcă îi cuprindea pieptul într-un cerc de fier, strivindu-l în spasme înspăimântătoare, îi înţepeneau fălcile, de nu mai putea să le descleşteze, venele i se întăreau ca nişte sârme.

Se zbătea din ce în ce mai slab, până când încremeni lângă uşă, cu gura plină de spumă, cu ochii murind înfricoşaţi şi cu un strigăt deznădăjduit întipărit pe faţa schimonosită de chinurile îngheţării. Şi aşa rămase.

A doua zi Antek şi nevastă-sa se sculară înainte de a se crăpa de ziuă. Prima lui grijă fu să se ducă să vadă ce face bătrânul.

Se duse, dar nu putu să deschidă uşa cocinii. Cadavrul, aşezat de-a curmezişul, o bloca asemenea unui buştean; cu mare greutate izbuti s-o deschidă atâta cât să se strecoare înăuntru, dar se retrase imediat, cuprins de groază. Nici nu ştiu cum şi când străbătu curtea şi, năuc, înnebunit de frică, dădu buzna în casă. Nu înţelegea ce se întâmplă cu el, tremura tot ca prins de friguri, se opri fără o vorbă lângă uşa, răsuflând greu.

Antkowa tocmai spunea rugăciunea cu Magda, întoarse capul spre bărbat, întrebându-l din ochi.

— *Facă-se voia* – rostea mecanic.

— *…voia…*

— *Ta…*

— *Ta…* repeta ca un ecou fetiţa îngenuncheată.

— Ei, a murit? aruncă o întrebare spre Antek care tăcea. … *precum în cer…* continuă.

— *precum în cer…*

— Da, a murit, zace de-a curmezişul lângă uşă – răspunse el încet.

— *…aşa şi pe pământ.*

— *…aşa şi pe pământ.*

— Nu putem să-l mai lăsăm aşa, oamenii ar spune că înadins l-am dus acolo, ne-ar mai…

— Şi ce să facem cu el?

— Parcă eu ştiu, dar ceva trebuie să… măcar să-l mutăm în…

— Aha! Vezi, aici l-ar… Să putrezească acolo, ca…

— Eşti o proastă, trebuie să-l înmormântăm.

— Să mai şi plătesc pentru el?… *şi ne izbăveşte de cel rău…* – ce te holbezi, spune!…

— *…izbăveşte… noi… de cel rău…*

— Nici nu mă gândesc să plătesc eu, fiindcă, după dreptate, Tumek trebuie să plătească. – *Amin.*

— *Amin.*

Făcu semnul crucii peste fetiţă, îi şterse nasul cu mâna şi se apropie de bărbat.

— Trebuie să-l luăm de acolo – şopti Antek.

— Să-l aducem în casă, aici?

— Păi unde?

— În partea ailaltă. Scoatem viţelul afară şi îl punem pe o laviţă – să stea acolo, dacă s-a purtat aşa.

— Monika!

— Ei?

— Trebuie să-l aducem…

— Adu-l tu.

— Dar… dar…

— Ţi-e frică?

— Proastă mai eşti, fir-ar al dracului!

— Atunci ce vrei?

— E întuneric şi apoi…

— Când s-o face ziuă, te mai vede cineva şi…

— Haidem amândoi.

— Du-te şi singur!

— Lua-te-ar dracu’, mergi sau nu? strigă. Că doar e tatăl tău – adăugă şi ieşi.

Femeia se luă tăcută după el.

Când intrară în cocină, îi învălui teama – răsuflarea cadavrului parcă. Bătrânul era rece ca gheaţa şi ţeapăn; un şold îi îngheţase în gunoi, aşa că fură nevoiţi să-l dezlipească cu forţa, înainte de a-l târî afară.

Antkowa se cutremură de groază, mortul, aşezat pe năsălia albă de zăpadă, arăta înfiorător în lumina cenuşie a zorilor. Avea faţa strâmbată de chinuri, ochii larg deschişi, iar limba îi spânzura aproape retezată printre dinţi. Era vânăt şi plin de bălegar îngheţat. Cămaşa nu-i ajungea nici până la genunchi, descoperindu-i picioarele lungi, negre şi uscate. Era cutremurător de hidos.

— Hai să-l luăm – şopti Antek, aplecând-se. E frig…

Un vânt de gheaţă, cum se întâmplă doar înainte de răsăritul soarelui, bătea scuturând zăpada uscată de pe copaci şi aplecând crengile cu trosnete înfundate. Ici, colo stelele licăreau încă pe fondul de plumb al cerului. Dinspre sat răzbătea ecoul scârţâiturilor de la cumpenele fântânilor, iar cocoşii cântau parcă de schimbarea vremii.

Antkowa închise ochii şi cu şorţul ridică picioarele bătrânului; abia îl duseră, aşa era de greu. Cum îl aşezară pe laviţă, fugi în casă şi aruncă prin uşă o cergă pentru acoperirea cadavrului.

Copiii curăţau cartofi. Îl aşteptă nerăbdătoare pe Antek lângă uşă.

— Vino odată, Doamne, ce stai atâta acolo! Trebuie să aducem pe cineva să-l scalde – îi spuse bărbatului când se întoarse, pregătind mâncarea de

dimineaţă.

— O să-l chem pe mutu’.

— Nu te mai duce la lucru.

— De dus, nu mă duc eu…

Şi nu-şi mai spuseră nimic. Mâncară fără poftă, cu toate că de obicei înfulecau un ceaun zdravăn.

Prin tindă treceau în grabă, fără să se uite în cealaltă parte.

Îi stingherea ceva, dar ce, nu ştiau nici ei; nu era părere de rău, ci mai degrabă teama de cadavru, de moarte, îi chinuia şi le închidea gura.

De cum se lumină bine de ziuă, Antek îl chemă pe mutul satului, acesta spălă mortul, îl primeni şi îi aprinse o lumânare la cap.

Antek plecă să anunţe preotul şi primarul ca i-a murit socrul şi că el nu poate să-l înmormânteze, pentru că n-are bani. „Să-l îngroape Tumek, care a luat tot.“

Vestea morţii se răspândi într-o clipă prin sat. Oamenii se strânseră grămadă să-l vadă pe răposat, să mormăie o rugăciune, să dea din cap şi să plece, ca să povestească şi celorlalţi.

Abia către seară Tumek, ginerele mortului, începu să se ocupe de îngropăciune, împins de vorbele satului.

A treia zi, înainte de înmormântare, veni şi Tomkowa.

În tindă se întâlni nas în nas cu Antkowa, care tocmai ducea apă la vaci într-o găleată de lemn.

— Domnul fie lăudat! şopti cea dintâi, punând grăbită mâna pe clanţă.

— Ia te uită! Iuda! şi lăsă repede găleata jos. A venit să mă spioneze, nu trebuia să-l laşi pe tata să plece de la tine! N-a scris tot pe numele vostru?

Săracul de el, l-aţi hrănit aşa de bine, că a trebuit să meargă după cerşit. Scorpie ce eşti, cum de cutezi să mai vii aici? Sau poate ai venit după trenţele pe care le-a mai lăsat, ai?

— De sărbători i-am făcut suman nou, poate să rămână în el, dar cojocul îl iau că e făcut din truda mea – răspunse Tomkowa liniştită.

— Îl iei? Broască râioasă ce eşti, îl iei. Îţi arăt eu acum, acum – şi se uită împrejur, căutând ceva la îndemână. Îl iei, ai? L-aţi linguşit şi l-aţi amăgit până l-aţi prostit de tot şi v-a scris toată averea, în paguba mea, şi pe urmă…

— Toată lumea ştie că noi i-am cumpărat pământul, avem acte cu martori.

— L-aţi cumpărat! Nu ţi-e frică ţie de Dumnezeu, să mă minţi în faţă! L-aţi cumpărat, pungaşilor! Hoţilor, neam de câini! I-aţi furat banii şi pe urmă? Mânca din albia porcilor. Vrei să zici că nu l-a văzut Jadom cum a mâncat cartofi din albia porcilor, ai? L-aţi gonit să doarmă în grajd, că vă mirosea, vă era scârbă să mâncaţi cu el! Aşa de bine l-aţi ţinut pentru cincisprezece pogoane de pământ! Pentru atâta avere, ai? Şi l-ai mai şi bătut, scroafo, maimuţă ce eşti!

— Tacă-ţi leoarba, că acum te plesnesc, scroafo, căţea!

— Plesneşte-mă, hai plesneşte-mă, cerşetoare!

— Eu cerşetoare!…

— Tu! Tu! Ai fi crăpat pe lângă garduri ca o căţea, te-ar fi mâncat păduchii, dacă nu te lua Tumek.

— Eu cerşetoare! A, scârbă turbată!

Se repeziră una la alta şi se apucară de păr, târnuindu-se prin tinda strâmtă şi ţipând cu glasul răguşit de furie:

— Târâtură soldăţească! Na, bagaboanto, na, pentru cele cincisprezece pogoane ale mele, pentru paguba mea, târfă!

— Doamne, leliţă, fie-vă frică de Dumnezeu şi vedeţi-vă de treabă, că e mai mare ruşinea – strigau celelalte femei.

— Dă-mi drumul, blestemato, lasă-mă!

— Aici îţi fac de petrecanie, aici te rup în bucăţi!

Se trântiră pe jos, lovindu-se cu îndârjire şi scoţând ţipete sălbatice. Se tăvăleau prin zoaiele vărsate dintr-o găleată răsturnată. Nici nu mai puteau să zbiere de furie, hârâiau numai şi se băteau mai departe. Sătenii abia putură să le despartă. Erau roşii la faţă, zgâriate, murdare de noroi, ciufulite ca nişte vrăjitoare şi pline de turbare. Ocărau, se repezeau una la alta, se scuipau şi ţipau care mai de care. Le despărţiră, că iar voiau să se ia de păr.

Din cauza supărării prea mari şi a oboselii, Antkowa începu să plângă cu sughiţuri, rupându-şi părul şi blestemând:

— O, Isuse! Isuse! Sfântă Fecioară! Alege-s-ar puradiciu de tine!… Doamne! Păgânilor, blestemaţilor! O, o! – zbiera, rezemându-se de perete.

Iar Tomkowa ocăra şi ea de mama focului în faţa casei, izbind uşa cu picioarele.

Oamenii se despărţiră în grupuri şi tăifăsuiau în zăpadă şi ger, mutându-şi greutatea de pe un picior pe celălalt. Femeile, ca nişte pete roşii, se lipeau de pereţi, strângându-şi genunchii, fiindcă sufla un vânt ascuţit. Vorbeau încet şi se uitau pe drum, spre biserică, ale cărei turnuri se conturau limpede printre ramurile goale ale copacilor pe fondul

alburiu al aerului.

În camera mortului mereu intra şi ieşea câte cineva, prin uşa crăpată licăreau flăcările lumânărilor galbene, alungite de curent şi se zărea profilul negru şi ascuţit al celui care zăcea în coşciug.

Mirosul de ienupăr răzbătea odată cu vorbele amestecate ale rugăciunilor şi mormăitul mutului. În sfârşit, veni şi preotul însoţit de organist. Coşciugul alb de pin fu aşezat în car. Femeile începură bocetele obişnuite şi cortegiul întreg porni, cântând, pe uliţa lungă a satului spre cimitir.

Preotul îngâna litania şi mergea grăbit înainte cu biretul negru pe cap, acoperindu-şi cu blana stiharul alb, ale cărui panglici fluturau în vânt… Din când în când arunca în văzduhul tăcut şi îngheţat cuvintele cântării latineşti şi alerga înainte cu privirea obosită şi plină de nerăbdare.

Vântul smucea flamura neagră, iar moartea şi iadul zugrăvite pe ea se zbăteau în toate părţile, uitându-se parcă spre case, în faţa cărora stăteau grupuri de femei cu broboade roşii pe cap şi bărbaţi cu capetele descoperite.

Cu toţii se înclinau cucernici şi se închinau, bătându-se cu pumnii în piept.

Printre îngrădituri câinii lătrau cu turbare, câţiva săriseră pe gardurile de piatră şi urlau.

Pe la ferestre priveau curioşi copiii mici, fără dinţi, murdari şi se iţeau feţele bătrânilor, încreţite şi şterse, ca ogoarele de toamnă.

O ceată de copii în pantaloni şi lăibăraşe albastre cu nasturi de alamă, cu picioarele goale în papucii de lemn şi fără căciuli, mergeau înaintea preotului, cu ochii aţintiţi la iadul de pe flamură şi repetau cu

glasurile slabe şi îngheţate isonul: „a! o!…“ – şi o ţineau aşa până când organistul îl schimba cu altul.

Ignac păşea în frunte cu mândrie, ţinându-se cu o mână de prăjina flamurii şi cântând mai tare ca toţi. Era roşu de sforţare şi de ger, dar nu se lăsa, vrând parcă să arate că el are acest drept, căci îşi duce bunicul la groapă.

Ieşiră din sat. Cel mai mult simţea tăria vântului Antek, a cărui statură uriaşă le întrecea pe toate, părul i se împrăştia în toate părţile, dar cum era ocupat cu caii şi cu sprijinirea coşciugului la hârtoape, nu lua seama la asta.

După car mergeau amândouă surorile, îngânând rugăciuni şi măsurându-se întruna cu priviri scăpărătoare.

— Marş acasă, javră! şi unul dintre oameni se aplecă, de parcă ar fi vrut să ia o piatră.

Câinele, care mergea pe lângă car încă de acasă, schelălăi şi se făcu nevăzut în tufişurile de mălini de lângă drum, iar când cortegiul se îndepărtă puţin, făcu un ocol şi se alătură de cai, mergând cu teamă mai departe.

Litaniile latineşti se sfârşiră şi femeile începură să cânte piţigăiat:

„Cine se lasă în grija Domnului!“

Melodia se curmă repede, retezată de viscolul care se pornise. Se întuneca.

De pe câmpurile albe, uriaşe ca stepa nemărginită, presărate din loc în loc cu scheletele copacilor, vântul rostogolea nori întregi de zăpadă şi izbea cu ei în oameni.

„Şi se încrede Lui din toată inima…“

Cântecul răsuna întrerupt de şuieratul vântoasei şi de îndemnurile dese ale lui Antek, căruia începea să-i fie frig.

— Dii, dii, căluşei!

Pe drum, unde şi unde, pe lângă pietre şi copaci se adunaseră de-a curmezişul grămezi lungi de zăpadă, ca nişte clinuri uriaşe.

Cântecul încetă, oamenii priveau neliniştiţi împrejur la întinderea albă, care se zbuciuma cu scrâşnete şi vuiete, bântuită de viscol, se vălurea, spulberând zăpada, se rostogolea ca un val sau ca nişte mănunchiuri uriaşe care se desfăşoară de pe un ghem, apoi iar se înălţa şi izbea feţele oamenilor din cortegiu cu miliarde de ace ascuţite.

Cea mai mare parte se întoarseră acasă de la jumătatea drumului, de teama viforniţei, restul însă ajunseră în grabă la cimitir, aproape fugind. Isprăviră totul repede; groapa era gata săpată, cântară ceva, preotul stropi cu agheasmă, apoi acoperiră coşciugul cu pământul îngheţat şi cu zăpadă şi plecară.

Tumek îi invită pe toţi la el acasă. „Căci părintele a spus că la cârciumă n-o să se sfârşească fără scandal“.

Drept răspuns, Antek înjură şi luându-l cu el pe Smolec, porniră tuspatru, era şi Ignac, la cârciumă.

Băură cinci litre de votcă, mâncară slănină şi trei funţi de cârnaţi şi făcură învoiala pentru împrumut.

Căldura şi votca îl cam moleşiseră pe Antek; când ieşi de la crâşmă se împleticea de-a binelea. Nevasta îl apucă bine de braţ şi plecară spre casă. Smolec rămase să mai bea în contul împrumutului,

iar Ignac alergă într-un suflet, că-i era frig.

— Mamă! Aha… cinci pogoane, ale mele sunt, ale mele, la anul o să semăn grâu, orz, vara cartofi… ale mele.

„Şi i-ai spus Domnului: Tu eşti nădejdea mea!”

Începu să cânte aşa deodată, fără noimă.

Viscolul urla, suflând cu turbare.

— Taci, taci din gură! Ai să cazi şi gata!…

„Porunci-voi îngerilor mei să te păzească“.

Şi tăcu. Râgâia din cauza cârnaţilor. Se făcuse întuneric, vântoasa înnebunise aşa de tare, că nu se mai vedea om cu om la doi paşi. În fiecare clipă se năpusteau asupra lor munţi întregi de zăpadă cu vuiete năprasnice şi şuierături.

Când trecură pe lângă casa lui Tumek, auziră dinăuntru cântece de praznic şi murmurul vorbelor.

— Staţi, păgânilor! V-arăt eu vouă, ale mele sunt ale cinci pogoane; pe urmă zece, şi ce-o să-mi faceţi, hoţilor, aha, ce? O să muncesc, o să trudesc şi o să am, o să… aşa e, mamă, o să avem! – şi se bătea cu pumnul în piept, rostogolindu-şi ochii înceţoşaţi.

Bodogăni aşa multă vreme. Când intrară în casă, nevasta îl duse la pat, unde căzu ca un buştean, dar de dormit nu putea să doarmă. Strigă:

— Ignac!

Băiatul se apropie cu grijă, ca nu cumva din întâmplare să-l ajungă piciorul părintesc.

— Ignac, scârnăvia dracului, Ignac! O să fii gospodar în lege, nu fitecine! striga, izbind cu pumnul în pat. Aha, ale mele sunt ale cinci pogoane, ale mele! Tâlharilor! Iude! Fire-a… drac…

Şi adormi.

1893

Venus

Noaptea se ridica de la răsărit, strecurându-se încă pe furiş, dar acoperise cu aripi de neguri râpele adânci, câmpurile îndepărtate şi ochiurile bălţilor şi începea să inunde pământul cu zdrenţe murdare de întuneric şi să cearnă o ploaie măruntă care te pătrundea de răceală. Treptat, înfăşură în văluri cenuşii satele, scheletele copacilor, câmpurile pustii şi crucile de pe coline şi de pe la răspântii, care îşi întindeau spre cer braţele obosite, negre şi alunecoase.

În urma nopţii, ca un câine, se furişa vântul, înconjurând câmpurile în fugă, hălăduia şuierând peste arăturile ude, bătea bălţile de se descopereau până la fund şi mătura drumurile noroioase, se lua la trântă cu perii de pe mejdine şi smulgea smocuri de paie, apoi, mai potolindu-se parcă, izbea pe tăcute în peretele pădurilor care se înălţau împrejur; se înşuruba scâncind în mulţimea copacilor posomorâţi, rupea ultimele frunze din mestecenii galbeni şi din fagii roşii şi se retrăgea înfricoşat de tăcerea întunecată a adâncurilor şi de îngândurarea mohorâtă a uriaşilor, se retrăgea, scheunând, se învălătucea şi se arunca cu turbare asupra parcului bătrân care se întindea în valea de lângă râu, asupra paraginii parcului cu ochiurile heleşteielor năpădite de verdeaţă, cu aleile întrerupte şi putrezite, cu gazonul sfârtecat pentru rondurile din grădiniţele ţăranilor, asupra

cadavrului parcului în care printre ierburile călcate în picioare şi arborii răjghinaţi albeau trupurile de marmură ale faunilor şi ale panilor, ale driadelor, bacantelor şi ale zeilor.

Noaptea înainta nestăpânită şi burniţa o ploaie măruntă şi deasă. Ultimele cârduri de ciori zburau cu ţipete spre pădure, se aşezau pe copacii desfrunziţi şi înnegreau capetele albe ale zeilor, croncănind îndelung şi jalnic; se roteau apoi ca un nor negru peste zidurile ruinate ale palatului, se opreau pe pereţii surpaţi şi pe coloanele lovite, umpleau balcoanele părăginite, rămăşiţele acoperişurilor şi ale turnuleţelor şi dispăreau în interiorul ruinei, în găvanele negre ale ferestrelor palatului care privea în noaptea de noiembrie la siluetele fantomatice ale copacilor sfârtecaţi de vijelie, la aleile lungi care se zăreau în întuneric şi la marmura ciobită a fântânilor, la mormintele prăbuşite, la adâncurile întunecate ale desişurilor, la heleşteiele verzi şi la şirurile de fauni, driade, bacante, zei şi himere – la mulţimea de corpuri care se clătinau pe socluri roase de vreme, albind dureros cu goliciunea lor prin întunericul verzui; la mulţimea de trupuri dumnezeieşti zgâriate, rănite, roase de ploi şi de ger, fără mâini, schilodite, acoperite de muşchi, cadaverice; la mulţimea de nevoiaşi ai Olimpului, care agonizau în frig, în noroi şi în hidoşenia nopţii de noiembrie cu ochii de piatră aţintiţi la Venus.

Ploaia cădea fără încetare, şiroind în pârâiaşe reci pe faţa zeiţei Venus, îi rodea ochii pironiţi în depărtările infinitului şi se scurgea în şuviţe murdare pe buzele aspre, mândre şi neînduplecate, pe spatele rănit, pe sânii sparţi de pietrele

ciobanilor şi pe şoldurile zgâriate de tăişurile bricegelor, pe tot trupul acesta nemuritor, plin de răni şi urme de bici, de noroi şi pete de mucegai.

Hameiul sălbatic îi îmbrăţişa picioarele în răsuciri voluptuoase, profanându-i pântecul zeiesc, plutele înalte dimprejur fremătau întruna mânioase, presărându-i capul cu frunze veştede şi lovind-o brutal cu crengile, drumul care alerga dincolo de ea o împroşca cu noroi, cadavrul palatului arunca în ea cu dărâmături, iar ploaia îi scuipa goliciunea zeiească.

Noaptea sălta capul zbârlit de vânturi, clătinându-l din ce în ce mai puternic, de trosneau scheletele copacilor, zidurile palatului se cutremurau, încăperile pustii vuiau surd, întreg parcul gemea trist, şi scheunau de frig şi de teamă câinii fără stăpân care veneau să moară aici; câinii pribegi ce urlau cu disperare la satele îndepărtate, strălucind de luminiţe – câini fără stăpân.

Vântul se înăsprea.

Noaptea acoperise lumea cu zdreanţa putredă a întunericului şi se avânta în chicotirile sălbatice ale vântului peste noroiul drumurilor şi ramurile goale ale copacilor, peste atlasul apelor, peste ruinele palatului şi corpurile albe ale zeilor – se tăvălea cu încântare şi mugea în vuietul uraganului care scăpa din lanţuri, urla ameninţător şi începea să muşte, să calce în picioare şi să zdrobească lumea. Câinii schelălăiau jalnic, copacii sfâşiaţi gemeau, zidurile sfărâmate se prăbuşeau cu zgomote înăbuşite, şi tot ce trăia suferea şi suspina de jale, cerşind îndurare.

Venus, tăcută în nepăsarea ei zeiească, privea depărtarea nedesluşită prin această noapte de noiembrie, noapte înspăimântătoare. Iar uraganul,

ameţit de furie, se rostogolea peste câmpuri, se lua la trântă cu pădurea, strivea, smulgea şi rupea tot ce-i stătea în cale; un vaier uriaş se înălţa deasupra pământului, iar pârâitul crengilor rupte ale copacilor răsuna ca ecoul bubuiturilor de trăsnet printre ruinele palatului.

Tot parcul se cutremura în spasmele disperării, gemea şi implora mila, dar uraganul răspundea urlând, prăvălea zidurile, smulgea din pământ alei întregi şi le împrăştia prin parc ca pe nişte pene, se încăiera cu stejarii rămuroşi, răjghinându-i până la rădăcină, răsucea plopii zvelţi ca pe nişte trestii firave şi izbea cu ei în statuile zeilor, îi răsturna la pământ, cu socluri cu tot, zdrobindu-i ca pe nişte scoici uscate şi acoperindu-i cu noroi, crengi şi pământ, apoi, orbit de turbare, călca peste corpurile albe şi alerga s-o sfărâme pe Venus!…

Nebunia stihiei dezlănţuite bântuia peste lume. Uraganul urla cu toate glasurile turbării şi ale nopţii. Nu mai exista nimic, doar un vârtej uriaş de întuneric, care se rostogolea între cer şi pământ, mugea, rupea copacii şi zidurile, se învălătucea ca o pâlnie uriaşă, zbura peste parc şi izbea în păduri, dar pădurile se înălţau în rânduri năprasnice, neînfrânte; intonau cântecul sălbatic de luptă şi loveau duşmanul cu coroanele, se plecau până la pământ şi se ridicau iar uriaşe, neînvinse, înfricoşătoare, şi încăierarea şi nimicirea continuau.

Iar în întuneric, printre murmure şi bolborosiri, printre trosnete şi suspinele copacilor în agonie, în haosul acestei nopţi spăimoase răsuna imnul sinistru al faunilor şi al panilor, al driadelor, zeilor şi al himerelor – imn de disperare:

— O, Venus! Tu, cea fără de moarte! O, mamă a

zeilor şi-a lumii! Milă! Îndurare!

Venus privea în depărtarea infinită, un zâmbet aspru îi mijea pe buzele zeieşti, iar trupul ei plin de răni, trupul ei biciuit de uragan, bătut de crengi şi de cărămizile ruinelor prăbuşite, de noroiul drumurilor şi de nămolul bălţilor, de frig, de toate urgiile acestei nopţi groaznice, trupul ei respira cu o indiferenţă zeiească.

Şi iarăşi busturile lovite, trupurile înlănţuite şi capetele zdrobite, trupurile zeieşti strivite ale panilor şi driadelor, ale bacantelor, zeilor şi ale himerelor cântară cu glasuri de agonie imnul măreţ al disperării:

— O, Venus! Tu, cea fără de moarte! O, mamă a zeilor şi-a lumii! Îndurare!…

Venus privea în depărtarea infinită, prin această noapte de groază, privea la Elada învăluită în poleiala lunii care acoperea cu o ceaţă argintie vârfurile golaşe ale munţilor, dumbrăvile de măslini, păduricile de ciprişi, printre care albeau pereţii albi ai caselor, şi porticele de marmură ale templelor; asculta susurul dulce al pâraielor care şerpuiau prin pădurile pline de ecouri, sunetele tânguitoare ale flautelor, care se revărsau în liniştea acestei nopţi minunate şi imnurile fierbinţi de dragoste pe care le îngânau toate fiinţele în aerul de primăvară.

Noaptea îşi urma drumul nestăpânită.

Uraganul trecuse şi ochii stelelor începură să privească din adâncuri. Răsăritul palid, anemic, cu aurora răvăşită pe frunte, îşi ridica pleoapele greoaie ale norilor şi privea cu pupilele somnoroase şi plânse ale zorilor peste câmpurile amorţite, pustii, pline de urmele distrugerii, peste pădurile zdrenţuite, se uita prin ochii goi ai palatului până la

pereţii cu tapiseria ferfeniţă, pe care stăruiau rămăşiţele aurăriilor, şi înconjura cu străluciri parcul distrus, rupt şi înţepenit, căutând zeii care stătuseră aşezaţi într-un semicerc mare lângă heleşteu, dar zeii nu mai erau: faunii, pani şi driade, bacante, zei şi himere – muriseră, putrezeau în noroi, cu cadavrele copacilor răsturnaţi peste ei. O căuta pe Venus! Dar nici mama zeilor şi a lumii nu mai era. Neputând s-o doboare singur, uraganul smulsese un copac din rădăcină şi îl aruncase peste ea. Ruptă de pe soclu, scăpase de îmbrăţişarea hameiului şi căzuse pe spate în noroiul drumului, unde zăcea cu privirea aţintită, ca şi înainte, în depărtări nedesluşite, la fel de maiestuoasă şi de divină.

Răsăritul, înfricoşat parcă de imensitatea şi puterea nimicitoare a nopţii, se înflăcără şi inundă lumea cu lumina sângerie a zorilor, privind cu groază la cadavre şi distrugere.

Atunci, din adâncurile parcului, din trupurile sfărâmate ale zeilor, de pe buzele de piatră, izbucni un ultim strigăt, uriaş, cutremurător:

— A murit! A murit!

„A murit! “ răspunseră ca un ecou pădurile, plecându-se până la picioarele zilei care răsărea. „A murit!“ răspunseră ca un ecou copacii rămaşi în viaţă din parc, şi se aplecară peste şanţ, deasupra drumului, privind la cea fără de moarte.

„A murit!“ cântau oţetarii mici şi uscaţi, scuturându-şi capetele greoaie de rouă, şoptea pământul, chicotea vântul de dimineaţă şi murmurau pâraiele care alergau din parc pe drum şi se târau spre zeiţă să-i lingă trupul, să rupă şi să muşte; tot pământul se înfiora de bucurie că a murit

cea fără de moarte.

Ziua se înăspri, faţa îi juca de flăcări şi apăru în vâlvătăile roşietice ale incendiului, ale neîndurării, împrăştiind peste toate lumina judecăţii şi a răzbunării.

Groaza cuprinse lumea: păsările amuţiră, pădurile se liniştiră şi pâraiele se opriră – de frică pământul se acoperi de ceaţă, iar tăcerea apăsătoare umplu de teamă toată firea.

Ziua îşi aplecă faţa sângerie deasupra Nemuritoarei şi, aprinzând văpăi roşii în pupilele larg deschise, îi învălui în aureolă trupul zeiesc, îi sărută rănile cu buzele trandafirii ale dimineţii şi se retrase în spatele norilor care spânzurau pe cer ca nişte şleauri pline de apă şi noroi, apoi plânse cu stropi mărunţi de ploaie, vărsându-şi lacrimile peste pământul năpădit de neguri, de frig şi de tristeţe.

Scăpase doar o hetairă pe care ţăranii o furaseră mai demult din parc şi o aşezaseră în scobitura unui tei gros. După ce îi acoperiseră goliciunea neruşinată, o împodobiseră cu şiraguri de mătănii şi cununiţe de flori, îi puseseră pe cap o coroană de hârtie aurie şi se rugau la ea în serile de mai, ca la o zeitate protectoare.

Un ţăran în vârstă, cu un băiat, veneau cu carul pe drumul dinspre sat; înaintea hetairei îşi scoase căciula, se închină cucernic şi porniră mai departe prin clisa moale.

— Tată, ia uită-te, statuia aia goală s-a culcat în mijlocul drumului şi nu putem să trecem…

— Ei, da’ prost mai eşti! prr! prrr…

Coborî în noroi şi ocoli zeiţa cu biciul în mână, apoi luă toporul din car, scuipă în pumn şi începu să o lovească cu muchia ca să-i despartă capul de

trup…

După ce i-l desprinse, izbi capul cu sandaua plină de tină, de se rostogoli în şanţ…

— Maciek, vino să punem pietroiul ăsta în car, o să ne prindă bine pentru un prag la casă ori pentru gresii.

Şi îl urcară.

Picioarele, înfăşurate în vrejurile de hamei, rămaseră în noroi, iar capul rănit privea din şanţ, de sub stratul subţire de apă, privea rece şi neînduplecat în depărtările tainice.

1897

În amurg

Sokol trăgea să moară.

Zăcuse aşa multe, multe zile.

Se îmbolnăvise şi fusese aruncat ca o zdreanţă nefolositoare.

Oamenii, mărinimoşi, nu porunciseră să-l omoare, cu toate că avea o piele foarte frumoasă.

Oamenii cei buni îi permiteau să moară încet, în singurătate şi uitare.

Doar uneori îl izbeau cu piciorul ca să-i aducă aminte că agonizează cam prea mult.

Afară de asta nimeni nu se mai ocupa de el.

Câteodată îl mai vizitau câinii de vânătoare cu care gonise odinioară *par force.*

Dar câinii au sufletele înjosite de convieţuirea cu oamenii şi la fiecare chemare a stăpânilor fugeau de lângă el. Numai Lăbuş rămânea mai mult, copoiul bătrân şi orb, tovarăşul cel mai vechi, dar acesta dormita sub iesle, plictisit şi el de calul bolnav şi înfricoşat de ochii lui uriaşi înotând în lacrimi, ochi care implorau ajutorul, ochi trişti.

Sokol rămânea iar singur.

Îl mai vizitau doar zilele; veneau înveşmântate în lumină trandafirie, ameţite de arşiţă, înveselite de cântece şi îi lingeau şoldul rănit cu limbile calde ale razelor; veneau însă şi zile triste, cu feţele verzi, pe care se scurgea ploaia, zile aspre, cu frunţile dureroase şi reci, încununate de vânturi şi nori, după care urmau altele mohorâte, întărâtate, şi

umpleau grajdul de vaier – şi fiecare îl privea lung în ochi şi pleca tăcută, cu teamă parcă.

Sokol se temea de întunericul nopţilor.

De nopţile de iunie, scurte, înăbuşitoare şi înfiorător de tăcute, nopţi pline de o nelinişte tainică şi de spaimă – nopţi de iunie.

În nopţile acestea simţea că moare, înnebunea de frică, se smucea din lanţ, izbea pereţii cu copitele şi voia să fugă, să fugă.

Într-o bună zi, pe la amiază, sări în picioare, privi îndelung la şuviţele de soare care se revărsau prin crăpăturile pereţilor şi începu să necheze prelung, jalnic…

Nu-i răspunse niciun glas în tăcerea greoaie şi somnoroasă a zilei dogoritoare.

Rândunelele zburau ciripind, gângureau prin cuiburi sau străpungeau ca nişte săgeţi roiurile de musculiţe aurii care zumzăiau în fâşiile de lumină.

Dinspre luncile îndepărtate tremura hârşcâitul ascuţit, dureros, al coaselor.

Iar dinspre câmpuri, dinspre marea de grâne şi flori, pluteau foşnete însorite.

Doar aici, în jurul lui, se întindea tăcerea nemărginită, înfricoşătoare.

Deodată îl trecură fiorii, undeva departe răsună un tropot înfundat care se apropia din ce în ce mai mult, hăuind tot mai puternic în grajdul pustiu!

O groază de moarte, întunecată, îi străpunse inima; se smuci înnebunit, rupse lanţul şi ieşi alergând în curte.

Soarele îl orbea şi o durere sălbatică îi sfâşia măruntaiele cu ghearele; stătu multă vreme cu capul plecat, încremenit. Îşi reveni însă; încet, încet îl năpădiră aducerile aminte, conturul estompat al

şesurilor, luncile şi pădurile; creştea în el dorinţa neînvinsă de fugă, dorinţa de întinderi, de viaţă.

Împins de acest instinct surd, începu să caute ieşirea.

Ocoli curtea dreptunghiulară, înconjurată din trei părţi cu acareturi, dar nu găsi nicio ieşire şi se întoarse iar, căutând neobosit, până când ajunse la gardul de ştacheţi de lemn, dincolo de care se afla conacul.

Privea la straturile mari de gazon, pe care dormeau câinii, la tufele uriaşe de trandafiri care înfloreau în mijloc, la conacul ale cărui ferestre străluceau în soare.

Şi necheza încet, rugându-se… jalnic.

Suferea din ce în ce mai tare, era neliniştit şi înspăimântat, durerea îl sfârteca.

Cu toate că se clătina pe picioare şi fiecare mişcare îi producea chinuri îngrozitoare, cu toate că sângele îi curgea şiroaie din rana întărâtată, căuta mereu ieşirea, se oprea, îşi lipea capul de ştacheţi şi privea cu ochii însângeraţi la conac.

Nu jinduia decât o vorbă bună, îi era de ajuns o singură mângâiere omenească ca să se aşeze jos şi să moară.

Împrejur domnea pustiul şi tăcerea somnoroasă.

Începu să muşte cu disperare ştacheţii, să tragă cu dinţii de uşă, s-o împingă şi s-o smucească, până când se deschise. Ieşi şi se îndreptă spre uşa de la intrare.

Dar nu-i auzea nimeni nechezatul jalnic, aşa că se oprea îndelung, privea la ferestrele acoperite, încerca să urce scările şi înconjura clădirea din toate părţile.

Apoi, când văzu înainte spaţiul liber, întinderea

câmpurilor şi a lanurilor de grâu, parcă uită totul deodată.

Se poticnea şi se clătina pe picioare, dar mergea neobosit, hipnotizat de imensitatea spaţiului.

Primăvara cânta în toate cadenţele puterii.

Grânele crescute îşi vălureau spicele decolorate şi susurau ca valurile mării pe pietrişul de pe mal, legănându-se monoton. Ciocârliile încremeneau în aerul transparent, intonând imnuri argintii. Miresmele de hrişcă, lucernă şi grâne se legănau în valuri de curcubeie deasupra pământului. Iar mai jos, prin ierburi şi flori, prin lanul des de secară, milioane de fiinţe îşi cântau imnul de nuntă. Vântul molatec, călduţ şi mângâietor se tăvălea pe pământ şi deschidea florile, se scălda prin ape şi se legăna pe mugurii sălciilor, se zbenguia prin pulberea de flori şi fluiera vesel prin păduri, adăugându-şi glasul dulce de flaut la orchestraţia generală.

Natura intona pe toate vocile cântecul uriaş, atotputernic al nuntirii, al vieţii.

Iar dinspre lunci răzbătea doar hârşcâitul ascuţit şi dureros al coaselor.

Sokol se înfioră, trezit din încântare de o durere sălbatică, îngrozitoare, care îi încreţi pielea şi îi acoperi ochii cu o ceaţă alburie; răsufla greu, lingea iarba, îşi răcorea nările aprinse de fierbinţeală, îi era sete, dar îl împingea înainte aceeaşi frică întunecată, aceeaşi dorinţă neînfrânată de fugă.

Mergea prin grâu tot mai greoi, mai încet şi mai somnoros, se poticnea de brazde, ierburile îi înfăşurau picioarele, tufele îi îngrădeau trecerea, pământul se afunda sub el, şi uneori grânele îi ascundeau lumea.

Sărmanul lui suflet orb se cufunda tot mai adânc

în bezna plină de spaimă, de groază.

Nu mai recunoştea nimic, îl înfricoşa totul şi mergea ca prin ceaţă, orbit şi ameţit, înnebunit de frică.

O potârniche care-şi ducea puii îi zbughi de sub picioare cu asemenea ţipete, că sări într-o parte şi privi apoi îndelung peste grâne, neîndrăznind să mai facă vreo mişcare.

Şi iepurii îl speriară de moarte şi fugi orbit de groază.

Ciorile alergau în zbor tăcut pe deasupra grânelor, dar când îl văzură, se aşezară pe ramurile perilor, croncănind îndelung şi ameninţător.

Iar el tremura tot, fiori de moarte îi treceau prin pielea albă, catifelată.

Ajunse, în sfârşit, la luncă şi, frânt de oboseală, se prăbuşi lângă peretele de secară, întinse picioarele, îşi ghemui capul în iarbă şi cu ochii aţintiţi la pustiul nemărginit al cerului gemu jalnic, cerşind îndurarea.

Ciorile zburară din copaci; ţopăiau prin iarbă şi erau tot mai aproape, mai aproape… mai aproape…

Grânele se aplecau peste el, privindu-l cu ochii roşii ai macilor şi cu pupilele gălbui, înfricoşate, ale romaniţelor.

Ciorile erau tot mai aproape; îşi ascuţeau ciocurile pe muşuroaiele de cârtiţă, veneau risipite, înconjurându-l din toate părţile, săreau cu ghearele, gata să sfâşie, ori zburau pe deasupra lui cu ţipete de pradă şi atât de jos, că le zărea ochii rotunzi, înfiorători, şi ciocurile însângerate, întredeschise.

Dar nu mai putea să fugă, începu să aiureze parcă, cuprins de fierbinţeala dinaintea morţii.

Zvâcni, părându-i-se că simte pe gât o mână

omenească… scoase limba şi parcă linse palma cuiva… se încordă… cineva îl dezmierda mângâietor… începu să dea din picioare de nerăbdare… i se părea că merge… că e pe câmp… ciuli urechile… câinii latră… ştie ce înseamnă asta… porneşte… aleargă… se întinde ca o coardă… atinge pământul cu burta… nu-l opresc nici… garduri, nici şanţuri… se ia la întrecere cu vântul… mai departe… mai repede… mai repede… Simte pintenii în coaste… îşi încordează toate forţele… Nechează încet… plăcerea nebună a fugii din toate puterile… după câinii care lărmuiesc tot mai încet… mai departe… mai confuz…

Îl apucă o durere năprasnică, icni sălbatic şi sări în picioare.

Ciorile zburară, ţipând.

Nu mai ştia şi nu mai înţelegea nimic, privea doar cu spaimă împrejur; toate se clatină, se mişcă şi se scufundă… Lunca aleargă spre el repede, repede… Făcu câţiva paşi într-o parte, dar şi aici grâul fugea în valuri uriaşe, cădea, se ridica iar şi înainta mereu cu foşnete înăbuşite…

Alergă mai departe… dar în faţă se înălţa pădurea uriaşă, neagră, înfricoşătoare, se îndoia, legănându-se încet, ameninţătoare… încă o clipă şi uriaşii se vor năpusti asupra lui să-l strivească.

Îl cuprinse nebunia şi fugi spre luncă, pentru că i se părea că aude glasurile îndepărtate ale oamenilor, alerga spre ei, dar tot mai încet, căci se scufunda în mlaştini, şanţuri adânci îi tăiau drumul şi apele ruginii, pline de noroi şi de broaşte ce orăcăiau înfundat, lugubru, îl îngrozeau.

Apoi îi aţinu calea râul, puterile îl lăsară cu totul, căzu pe mal şi uită de toate.

Nici măcar de muşte nu se mai apăra. Nu mai fugea, nu mai încerca să se ridice, nu se mai smucea.

Îşi aşează capul pe iarbă, gemând de durere. Tremura doar, cuprins de fiorii unei spaime cumplite.

Soarele apunea şi amurgul greoi, cenuşiu se revărsa încet, venind dinspre pădure, se pitea pe lângă tufe, şi se târa prin grâne, fâlfâind deasupra luncilor pânza câlţoasă, umedă a ceţurilor.

Ultimele luciri tremurau temătoare ca nişte priviri care se sting, se agăţau de culori şi sclipeau pe frunze, lingeau apele, alergau pe întinderi şi mureau, sfâşiate de amurg.

Se lăsa tăcerea înfricoşătoare a unei seri de vară. Tăcere plină de groaza gemetelor înăbuşite, de arome mortale şi strigăte sugrumate, de luptă şi ucideri în sânul naturii.

Amurgul se înstăpânea treptat, contururile nopţii dispăreau şi culorile se topeau în pâcla murdară, în întunericul înfiorător.

Fantomele tuturor lucrurilor îşi legănau formele monstruoase, de nerecunoscut, deasupra pământului.

Sokol se smuci cu o ultimă mişcare disperată, căzu pe picioarele dinainte şi privi cu ochi holbaţi în amurg; acolo, undeva, departe, galopa prin întuneric fantoma înspăimântătoare a morţii – scheletul unui cal uriaş, strălucind de albeaţă. Se desprindea din întuneric şi i se auzea tropotul surd, apoi dispărea o clipă şi apărea iarăşi, tot mai aproape; printre coaste se învălmăşeau mii de ciori cu ţipete sălbatice care-şi scoteau ciocurile ascuţite, iar pe tigva lungă, dezgolită, stătea un corb uriaş,

se clătina, fâlfâia din aripile negre şi croncănea sinistru.

Sokol nechează cu ultimele puteri, gemea, muşcând pământul, se făcea una cu glia de frică, urla sălbatic, dar fantoma era tot mai aproape, mai aproape.

De departe se auzi lătrat de câine.

Era Lăbuş, care alerga la prietenul său, dar Sokol nu-l mai recunoştea.

Câinele îl lingea, trăgea de el, lătra, apoi, ca şi când ar fi vrut să cheme oamenii, se repezea pe luncă, se întorcea iar şi râcâia pământul cu ghearele, urlând după ajutor.

Dar Sokol, răsturnat pe spate, murea.

Ierburile îl priveau tăcute în ochii deschişi, copacii se trăgeau mai aproape, întinzându-şi ghearele zdrenţuite ale crengilor, lunca foşnea mohorât, păsările tăcuseră şi apa nu mai murmura, mii de viermi se târau spre el, mii de fălci, guri şi picioare îl împresurau; întreaga natură vie, triumfătoare în ceaţa amurgului, privea cu răsuflarea tăiată din ochii stelelor – tropotul devenea tot mai limpede, croncănitul ciorilor, tot mai înfiorător, fantoma era tot mai aproape, mai aproape…

Câinele îşi zbârli părul de frică, schelălăi sălbatic şi începu să urle prelung, fioros, cu disperare.

1899

POSTFAŢĂ

Scriitor cu ambiţii balzaciene în privinţa rosturilor sale artistice, Reymont mărturisea cândva unui contemporan că intenţionează să pătrundă trăsăturile profunde şi definitorii ale sufletului polonez şi să le dea formă în cărţile sale. Din organisme izolate, din frânturi de idei şi obiceiuri de mult dispărute dorea să reconstituie fiinţa poporului polonez, convins fiind că în ea viază însuşiri şi energii minunate, care n-au pierit sub apăsarea aluviunilor străine. Dorea să opereze o secţiune prin toate straturile poporului, închegându-i artistic întreaga viaţă.[46]

Gândul realizării unei *Comedii umane* a Poloniei nu l-a părăsit nicio clipă pe Reymont şi, dacă moartea nu l-ar fi frânt prematur la numai 58 de ani, această frescă grandioasă, de ale cărei proporţii ne putem da seama după amploarea perspectivei sociale atinse în tetralogia câmpenească, ce i-ar fi slujit ca temelie, ar fi rivalizat cu edificiul înălţat Franţei burgheze de harnicul Balzac. Viaţa zbuciumată şi avatarurile conceptuale l-au împiedecat însă, nu o dată, să sfârşească această operă gândită monumental. Născut la 7 mai 1867, fiul organistului din satul Kobiele Wielkie a avut o copilărie cernită de asprimea pedagogiei părinteşti şi de insuccesele de la şcoala pe care n-a terminat-o niciodată.

[46] A. Wodziński, *Reymont despre sine,* în *Kurier Warszawski,* nr. 1, 1926.

Adolescenţa i-a fost presărată cu poticniri trudnice şi smulgeri temerare, ale căror ecouri se vor răsfrânge în creaţia literară. Chemarea fascinantă a necunoscutului l-a silit de nenumărate ori să schimbe meleaguri şi profesii, să viseze mereu la călătorii îndepărtate spre tărâmuri himerice. „*Dumnezeule, dac-aş putea să las totul baltă şi să zbor ca o pasăre în lumea largă. Ca o pasăre să-mi întind aripile, să mă avânt spre soare, să mă odihnesc pe piscuri şi să mă pierd în tăriile infinitului. Doar o dată să văd aceste minuni, să mă îmbăt de ele, să mă îmbăt de moarte şi să mă prăbuşesc*“, exclamă Pelka din romanul *Visătorul,* prefigurând zborul luminos al şoimului gorkian.

Setea de cunoaştere veşnic nepotolită i-a născut şi resentimentul faţă de monotonia dezolantă a realităţii, din care ţâşneşte firesc aspiraţia evaziunii. Romanul în două volume, *Comedianta* şi *Frământări,* apărut în 1895, respectiv în 1896, cuprinde într-un plan mai general zbaterea protestatară a inadaptabilului Reymont faţă de ambianţa burgheză. Ipostazele antrenante de intelectuali, precum dramaturgul Głogowski, transfigurează personalitatea robustă a autorului care nu s-a lăsat biruit de vitregia condiţiilor de viaţă şi a creat o operă care înfruntă cu succes timpul. Mediul actoricesc, care umple paginile romanului, este descris de Reymont cu priceperea celui care s-a înfruptat copios din amarul vieţii de scenă. Căci, asemenea multor creatori de prestigiu, autorul *Ţăranilor* a încercat printre alte meserii şi pe aceea de slujitor al Thaliei în trupe de actori provinciali, deşi n-avea talent. Un fost coleg de trupă relatează cu umor debutul teatral al tânărului

neofit: *„Cam pe la jumătatea sezonului a venit la directorul nostru un tinerel, s-a prezentat drept Urbański şi a solicitat un rol de debut. Posibilităţile fizice, mai degrabă nefavorabile: talie potrivită, voce cu totul obişnuită şi atât de miop, încât fără ochelari nu vedea aproape nimic. Cu toate acestea i s-a încredinţat un rol în* Barcarola *lui Gawalewicz. A intrat în scenă zăpăcit de emoţie, iar faptul că juca rolul unui amant, aşadar trebuia să joace fără ochelari, l-a ameţit de tot. A terminat scena şi, năuc, în loc să iasă pe uşă, a deschis un dulap care se afla alături şi a intrat în el. A compromis, se înţelege, întreg spectacolul* Barcarolei*, dar directorul l-a primit totuşi în colectiv. Era agreabil şi colegial, aşa că l-am îndrăgit cu toţii!*[47]

Reymont se dedică scrisului relativ târziu, la vârsta de 26 de ani, când s-a statornicit la Varşovia. Atmosfera spirituală a epocii, încinsă de înverşunate polemici estetice şi ideologice, şi-a întipărit amprenta asupra evoluţiei scriitorului, inoculându-i treptat preceptele poporaniste. De aceea, în convingerile autorului, oraşul constituia o junglă, în care însuşirile omeneşti se pierd cu timpul într-o luptă sălbatică, al cărei unic scop este aurul. Romanul *Pământul făgăduinţii* (1898) încheagă o imagine intenţionat sumbră a oraşului capitalist, demonstrând aversiunea lui Reymont faţă de urmările civilizaţiei urbaniste. Oameni din clase sociale şi de profesii diferite alcătuiesc un exod trist spre „pământul făgăduinţii“, alimentând industria cu materialul de combustie necesar. Reţeaua afacerilor ia proporţii gigantice, producând

[47] A. Grzymala-Siedlecki, *Oameni neobişnuiţi în viaţa de zi cu zi,* Cracovia, 1961, articolul despre Reymont, pp.254-256.

câştiguri fabuloase, dar şi sărăcia corespunzătoare, fabricile se înmulţesc şi se perfecţionează cu repeziciune şi, în consecinţă, urbea industrială se dezvoltă vertiginos pe temelii care sfidează umanitatea. Salvarea sugerată de Reymont în faţa închircirii omului prins în tentaculele oraşului capitalist este tipic poporanistă: întoarcerea la viaţa sănătoasă fizic şi moral a ţăranului armonic dezvoltat în mijlocul naturii. Ideea va sta la baza ciclului campestru, conceput ca o replică la romanul naturalist al lui Zola, a cărui lectură îl contrariase profund: *„Era în jurul anului 1900 când, după citirea romanului* Pământul *de Zola, am înţeles cât de mult nedreptăţise acest mare scriitor pe ţăranul poporului său, cât de jignitor îi apreciase sufletul şi viaţa"*[48].

Aceasta îl hotărăşte să scrie epopeea *Ţăranii*, publicată între anii 1902— 1908, care va încununa strădania autorului cu laurii gloriei literare. Romancierul zugrăveşte o numeroasă suită de tipuri umane, provenite din toate straturile sociale ale satului, reliefând cu egală măiestrie particularităţile irepetabile ale universului psihologic caracteristic pentru toate vârstele şi stările. O lume nesfârşită, angrenată într-o problematică diversă, îşi perindă necazurile şi bucuriile, zavistiile şi iubirile de-a lungul ciclului, îndreptăţind afirmaţia criticului I. Matuszewski, precum că *Ţăranii* vor constitui în viitor un document etnografic de o valoare neîntrecută[49]. În tradiţia bogată a literaturii polone cu tematică ţărănească, Reymont se situează pe

---

[48] L. Goliński, *Fiul pământului. Despre Wl. Reymont*, Varşovia, 1954, p.152.

[49] I. Matuszewski, *Despre creaţie şi creatori*, Varşovia, 1965, articolul *Ţăranii lui Reymont*, p.239.

locul întâi, pentru că în niciuna dintre operele lui Prus, Orzeszkowa, Sienkiewicz, Konopnicka şi alţii, imaginea vieţii de la ţară nu este atât de autentică şi de complexă ca în *Ţăranii.*

Cunoscător profund al satului polonez, în care şi-a petrecut mulţi ani în tinereţe, descriindu-l apoi în nenumărate nuvele, Reymont structurează desfăşurarea episoadelor în jurul pământului. Cu rezonanţe sociale deloc neglijate de autor, ciocnirile declanşate de acest element primordial în lumea rurală din rânduielile trecute se realizează cu precădere în interiorul unei familii de gospodari înstăriţi sub forma conflictului între generaţii, temă frecventă şi în literatura ardeleană.

Intens dramatică, înfruntarea dintre *pater familias,* care îşi vrea autoritatea neştirbită, şi copiii care cer intabularea pământului pe numele lor, izbucneşte culminant când bătrânul Boryna, unul dintre eroii principali ai romanului *Ţăranii,* înscrie o parte din avere pe numele tinerei Jagna, cu care voia să se însoare a doua oară. Discuţia, încheiată cu încăierarea dintre tată şi fiu, este ilustrativă pentru naturaleţea cu care reacţionează personajele într-un dialog sprinten şi expresiv.

Tradus în peste optsprezece limbi, romanul clasicului polonez întrece toate creaţiile care au încercat să cuprindă viaţa satului în forme literare. Ţăranii lui Balzac ori Thomas Hardy sunt prea evoluaţi spre tipul târgoveţului din vecinătatea oraşelor, ai lui Zola sunt dominaţi de instinctele bestiei, Knut Hamsun e mai de grabă simbolist în cartea sa, *Binecuvântarea pământului,* iar Nexö are în vedere mai ales poziţia pastorului. Numai ţăranul înfăţişat de Blasco Ibañez se aseamănă întru câtva

cu cel reymontian, care are însă o psihologie mai complexă, realizată în toate gamele afective. Chiar dacă, în prezentarea ţăranilor, la Reymont se resimte în subtext intenţia poporanistă, ei sunt buni şi răi, posedă un fond sufletesc bogat, desfăşurat pe întinse suprafeţe epice, sunt veritabili. Iată de ce la nobila competiţie care a avut loc în anul 1924, între opere închinate vieţii de la ţară, deşi candidau nume ilustre, ca Th. Hardy, Th. Mann, M. Gorki, B. Ibañez, Sigrid Undset, Grazia Deledda, epopeea lui Reymont a fost unanim recunoscută drept capodopera genului în literatura universală, iar autorul a fost distins cu Premiul Nobel.

Dorinţa de a circumscrie într-o serie de opere literare întreaga societate poloneză se extinde şi asupra trecutului, împletindu-se cu problema independenţei naţionale. Reymont a trăit din plin tragedia Poloniei cotropite mai bine de un secol şi jumătate de Rusia, Prusia şi Austria. O dovedeşte mănunchiul de instantanee din primul război mondial, în care autorul, cu toate că n-a fost un cronicar conştiincios al flagelului, înfăţişează aspecte esenţiale din acest moment de grea cumpănă. De obicei însă, în afară de nuvelele şi schiţele pe care le scria, Reymont era preocupat în permanenţă de subiecte a căror desfăşurare implica întinderi vaste. În timpul războiului termină trilogia *Anul 1794,* în intenţie începutul unui ciclu de romane care aveau să cuprindă încercările armate ale poporului polonez de a-şi recăpăta libertatea patriei. Din acest proiect a sfârşit numai *Anul 1794,* apărut între 1913 — 1918, în care evocă împrejurările tragice ale revoltei conduse de Kościuszko, relevând cu stăruinţă poporanistă

vitejia şi spiritul de sacrificiu al cetelor de ţărani şi înfierând nepăsarea şi trădarea marii nobilimi. Concepţia ludomană *(lud* = popor = ţărănime), pe de o parte, şi interesul tot mai accentuat, spre sfârşitul vieţii, pentru spiritism, pe de alta, îl împiedică să aprecieze primenirile sociale ale revoluţiei socialiste din 1917, la fel ca altădată mobilurile celei din 1905.

Statornic simpatizant al ţărănimii, după ce întreprinde în 1919 şi 1920 două călătorii în America, Reymont intenţiona să scrie un roman în patru părţi, *Dintr-un cuib ţărănesc, în* care să prezinte viaţa grea a ţăranilor polonezi emigraţi în America. Cele câteva povestiri pe această temă sunt probabil fragmente din ampla operă, pe care n-a mai apucat să o înceapă. Boala de inimă îl răpune la 25 decembrie 1925 la Varşovia. Este înmormântat în catedrala Sf. Ioan, unde îşi concepuse multe dintre realizările care i-au asigurat succesul în literatură.

*

Nu sunt prea mulţi scriitorii care, având o operă romanescă atât de prestigioasă ca Reymont, să poată fi la fel de integral exprimaţi în fizionomia lor artistică şi de creaţia nuvelistică. Mai mult, şi acesta este cazul romancierului polonez, nu de puţine ori schiţele şi povestirile încheagă prin diversitatea tematică abordată un profil estetic mai împlinit decât romanele de mare întindere, desfăşurate de obicei pe anume probleme mai mult sau mai puţin limitate. Nuvelele lui Reymont sunt în general dure, cu stridenţe naturaliste pe alocuri, fabulaţia consumându-se la intensităţi emoţionale

înalte mai ales atunci când înclinaţia temperamentală se conjugă şi cu o premisă artistică. Este cauza pentru care unele dintre ele, îndeosebi cele de început, au fost respinse de redactorii revistelor la care autorul le prezentase spre publicare, ca fiind „prea realiste". De aceea, nu rareori, unii cititori, amăgiţi de umbrele prea întunecate care estompează din loc în loc veridicitatea naraţiei, l-au etichetat, sentenţios şi eronat, drept un pesimist ori, acordând prea multă importanţă preocupărilor teozofice, oricum, lăturalnice în ansamblul creaţiei, drept un evazionist la modul mistic. Dincolo de asprimile de suprafaţă însă, întreaga operă reymontiană este străbătută de un filon sănătos de optimism, de încredere într-o lume mai bună care trebuie să vină. Ura societatea contemporană din tot sufletul, dar întrevedea un viitor mai luminos în care omul să-şi afirme nestingherit potenţele creatoare.

Dezgustul lui Reymont pentru convenţiile înstăpânite printre oamenii din vremea sa, având drept suport şi o idee poporanistă, se aplică îndeosebi oraşului. În literatura polonă, atitudinea deliberat critică faţă de trepidaţia obositoare a vieţii citadine provine mai ales de la realiştii critici. Eliza Orzeszkowa închega în romanul *Pan Graba* o imagine cu ascuţişuri usturătoare la adresa nobilimii cu origini rurale prinsă în vârtejul ameţitor al plăcerilor orgiace. Ca şi B. Prus în *Păpuşa.* Indirect, Reymont îşi exprimă repulsia faţă de relaţiile orăşeneşti de convieţuire în romanul *Comedianta, Frământări* şi în nuvelele *Franek* şi *Lili,* în care îşi opreşte atenţia asupra mediului actoricesc. Cabotinismul cras, calamburul şi cabala

de cele mai multe ori licenţioase în intenţie lasă cu greu să se mai întrevadă câte ceva din idealurile nobile de consacrare scenică. Un exemplar caracteristic pentru acest „sol mlăştinos”, cum îl numeşte autorul, este şi actriţa Simonka din nuvela *Franek.*

Încă frumoasă şi cu oarecare talent, este întreţinuta permanentă a directorului trupei, acceptând însă, fără a sta prea mult pe gânduri, şi amanţii de ocazie. Îşi petrece nopţile în chefuri dezmăţate, într-o companie corespunzătoare, îmbătându-se ordinar şi ultragiind prin purtarea ei orice urmă de elementară pudoare feminină. Principii etice şi datorii cetăţeneşti sunt uitate cu desăvârşire. Pentru Simonka şi cei de seama ei, inşii care vor să-şi păstreze cinstea neîntinată de noroiul care-i înconjură, precum Franek, sunt doar nişte proşti iremediabili, demni de dispreţul cinicilor care ştiu şi pot să trăiască, profitând de orice împrejurare favorabilă. În viziunea intens întunecată a lumii urbane, tipurile umane, ca Franek ori Lili, constituie nişte ostroave sănătoase care rezistă eroic la asaltul noroiului înconjurător. În întunericul cel mai dens – e convins Reymont – licăresc mărgăritare omeneşti capabile de eforturi ce impresionează. Franek, *factotum* într-un teatru de provincie, reuşeşte după chinuri îndelungate să dramatizeze un roman al lui J.I. Kraszewski, *Ulana,* şi, deşi încearcă o durere cumplită când piesa îi este furată, este hotărât s-o scrie din nou.

Fireşte că în această mocirlă cu luciri înşelătoare viaţa oamenilor cu sufletul curat este deosebit de grea, aproape imposibilă; împotrivirea lor, presărată de obicei cu dureroase frământări

conceptuale, sfârşeşte mai totdeauna cu un eşec. Pentru ilustrarea afirmaţiei, Reymont înfăţişează în opera sa o suită de tipuri, a căror devenire regresivă o motivează exclusiv prin influenţa distructivă a mediului urban în care îşi duc viaţa. Unul dintre ele este şi tânărul Jan Juchnowski din ampla nuvelă *Fiu de nobili,* în care scriitorul polonez dovedeşte multă fineţe în penetraţia celor mai ascunse unghere ale sufletului, oferind uneori cititorului adevărate demonstraţii de virtuozitate; desfăşurarea strânsă şi logică a epicului analizei alcătuieşte un film grăitor al procesului de alterare caracterologică a eroului.

Dar cine este Juchnowski şi care este profilul său moral? În momentul în care începe acţiunea, Jan este expeditor într-un magazin din Varşovia. Trebuind să realizeze contrastul etic dintre personajul principal şi cei ce-l înconjură, autorul comunică trecutul eroului prin câteva aluzii retrospective. Provine din şleahtă, pătură socială cu o psihologie distinctă în ansamblul populaţiei. Juridic, şleahticii au toate drepturile marii nobilimi din care s-au desprins cu vremea, sărăcind, în fapt însă duc viaţa unui ţăran cu stare de mijloc. Tipologic pendulează între semeţia dusă până la îngâmfare, având puncte de susţinere în originea boierească, şi simţul practic determinat de situaţia materială totuşi precară pentru ambiţiile lor. Neastâmpărul proverbial al şleahtei, înclinarea ei către răzmeriţă, criticată de mai toţi scriitorii care au cuprins-o în operele lor, se manifestă cu putere şi la Jan încă din copilărie, constituind fondul psihic pe care se vor altoi mai târziu tentaţiile oraşului. Nu poate să împlinească dorinţa fierbinte a mamei de a

ajunge măcar consilier din cauza năzbâtiilor pe care le face la şcoală. Eliminat, încearcă apoi câteva ocupaţii practice, ajungând în cele din urmă vânzător în magazinul unui mare comerciant din Varşovia. Educaţia aspră primită acasă – şi acum tatăl îl sfătuia cu severitate în scrisorile pe care i le trimitea să păzească cu sfinţenie cinstea şi onoarea neamului, iar mama îl îndemna, grijulie şi practică, să trăiască în frica lui Dumnezeu şi să-şi asculte patronul, căci „mielul blând suge la două oi“ – îl ajută în primii ani să reziste la încercările celorlalţi vânzători de a-l amesteca în furtişagurile lor. În felul acesta câştigă încrederea şi dragostea şefului care-i încredinţează treptat toate operaţiile băneşti. S-ar părea că nimic nu mai poate schimba această situaţie. Viaţa eroului este destul de limitată, dar pare stabilă; visează doar să-şi aibă cândva magazinul propriu şi să-şi ajute părintele să cumpere pământul unui vecin. Singurul lux pe care şi-l permite este să se ducă din când în când la un local. Aici însă e o cloacă în care se strâng toate scursurile burgheziei pervertite pentru a pune la cale tot felul de afaceri murdare, patronate de comisionarul Ryś. Mai ales prin această oficină îşi va exercita oraşul acţiunea de dezumanizare, înăbuşind cu încetul preceptele morale şi stârnind, în schimb, poftele nesăţioase ale bestiei.

Hidra josniciei îl asaltează din toate părţile, înlănţuindu-l treptat; patronul îşi aranjează singur un faliment fictiv pentru a-şi înzestra fata cu profiturile realizate pe seama altora, colegii de meserie fură de câte ori au posibilitatea s-o facă, dispreţuindu-l pentru cinstea lui prostească etc. Corupţia şi ipocrizia celor din jur îl vor contamina şi

pe Juchnowski în curând, spulberându-i orice urmă de împotrivire. Elementul principal, prin mijlocirea căruia Reymont desăvârşeşte decăderea personajului, este femeia. Jan o cunoaşte pe mândra Mańka la un picnic organizat de stăpânul restaurantului şi se îndrăgosteşte de ea fără scăpare. Este momentul care marchează începutul declinului; această iubire îl va pierde. Mańka, fată de om cu stare, este înşelată şi părăsită de primul amant. Femeia-victimă e o temă preferată în literatura naturaliştilor vremii. Izgonită de părinţi, ajunge chelneriţă în localul pe care-l frecventa Jan. Semeţia, frumuseţea şi îndeosebi suferinţa ei ascunsă îl cuceresc pe Juchnowski. Relaţiile dintre ei evoluează cu repeziciune, sfârşind cu închirierea unei locuinţe luxoase în care trăiesc împreună. Orbit de dragoste, Jan îşi pierde simţul realităţii, risipind o groază de bani din veniturile magazinului pentru a satisface capriciile mereu crescânde ale Mańkăi. Orice extravaganţă este îndeplinită cu ajutorul intermediarului Ryś, devenit pe nesimţite prietenul de nădejde al casei. După ce sfârşeşte banii, Jan expediază marfa la firme închipuite, iscăleşte poliţe în numele patronului şi le vinde cu jumătate preţ lui Ryś etc. Dar episoadele se precipită; întoarcerea patronului duce la descoperirea delapidărilor şi Jan este condamnat la trei ani de penitenţă. Personajul sfârşeşte, aşadar, conform intenţiei autorului, prin descompunerea morală, care va determina pedepsirea lui de către societate.

Preocupat să sugereze şi în planul faptelor că omul, odată căzut sub influenţa corosivă a oraşului, este iremediabil pierdut, Reymont îşi sacrifică în

cele din urmă eroul, pe care-l tratează cu destulă înţelegere de-a lungul întregii nuvele, conducându-l printr-un concurs de împrejurări spre crimă. Nelegiuirea însă se cere pedepsită ca atare; după uciderea lui Ryś, gonit de instinctul de conservare şi de spectrul mortului, Jan se întoarce acasă, unde este împuşcat involuntar de propriul tată care crezuse că e un hoţ. Jan Juchnowski este prezentat deci ca o victimă a degradării morale, caracteristică pentru ambianţa citadină. Harţa continuă cu această lume de trupuri gârbovite şi ochi pânditori, cum o vede Janka Orłowska din romanul *Comedianta, Frământări*, oboseşte împotrivirea şi, dacă omul nu-şi află la vreme solide suporturi regeneratoare în contactul direct cu natura-mamă, cu pământul, ca Jerzy din nuvela *Faţă în faţă,* se prăbuşeşte în cele din urmă în mocirlă. Este concluzia autorului în spiritul ideologiei poporaniste. Într-un fel, evoluţia coborâtoare a lui Jan este asemănătoare cu aceea a Jankăi, cu deosebirea că primul se rostogoleşte până la ultima treaptă: crima, pe când cea din urmă se mulţumeşte să părăsească idealul scenic, acceptând o viaţă searbădă, redusă la căsnicie. E adevărat că pentru a explica îndepărtarea benevolă de teatru a tinerei actriţe în devenire, Reymont face apel la sentimentele filiale, la dragostea trezită brusc pentru tatăl bolnav, dar renunţarea ei se datorează şi dezamăgirilor amare pe care le-a încercat printre actorii destrăbălaţi, într-un cuvânt atmosferei viciate a oraşului.

Oprobriul poporanistului Reymont se va îndrepta însă în primul rând împotriva urbei industriale. Imaginea relaţiilor de viaţă din Manchesterul

polonez, Łódź, răsfrântă în romanul *Pâmântul făgăduinţii,* este ilustrativă în acest sens. Două sunt făgaşele principale prin care civilizaţia maşinistă îşi inoculează otrava în trupul şi sufletul oamenilor, făgaşe ce corespund în mare celor două straturi sociale existente în „infernul" capitalist: regii bumbacului şi muncitorii. În *Pământul făgăduinţii* romancierul stăruie cu precădere în descrierea lumii celor care se îmbogăţesc. Această lume este înfăţişată ca o „junglă" în care, ca să trăieşti, trebuie să ai dinţi puternici şi gheare ascuţite. Scopul suprem, urmărit de toţi, sunt milioanele, pentru dobândirea cărora recurg la orice mijloace, căci etica este o marfă care nu prea are căutare pe piaţa din Łódź. Convertirea eroului principal, inginerul Karol Borowiecki, într-un „Lodzermensch" veritabil se realizează pe această direcţie. Dacă în *Fiu de nobili* Jan Juchnowski şi alţii ca el sustrăgeau bani pentru a-şi satisface plăcerile, în *Pământul făgăduinţii* banii reprezintă un scop în sine. De nonsensul acestui scop se convinge şi Borowiecki în final, când devine un fel de Nehliudov din *Învierea* lui L. Tolstoi.

Proletariatul ocupă un loc periferic în ansamblul operei reymontiene. Cu toate acestea, în *Pământul făgăduinţii* şi mai ales în nuvelele *Într-o zi* şi *Cimitirul,* muncitorii apar sugestiv înfăţişaţi. Au feţe bolnăvicioase, istovite de trudă şi subalimentaţie. Epuizaţi, sunt, evident, o pradă uşoară pentru maşinile-monştri pe care le slujesc. Numărul celor schilodiţi este mare. Scriitorul evidenţiază în special acest aspect al suferinţei celor cumpăraţi ca roboţi în fabrici. Zola în romanul *Munca* reliefa schilodirea intelectuală a muncitorului, Reymont subliniază însă

pe cea fizică. Zola definea munca drept o „raţiune socială“, Reymont nu-i vede măreţia şi o consideră mai mult ca un mijloc de îmbogăţire vrăjmaş omului. De aceea, muncitorii lui Zola cresc până la simbolurile creatoare ale avuţiei sociale, pe când ai lui Reymont sunt mai mult nişte victime ale maşinismului.

Înjosirea celor ce urmăresc îmbogăţirea se produce în goana sălbatică după aur, dezumanizarea proletarului se înfăptuieşte alături de maşină, al cărei sclav este. Iată de ce antiurbanismul lui Reymont ia forme violente când descrie maşinile pe care le socoteşte un produs păgubitor al civilizaţiei, cu ajutorul căruia oraşul industrial macină vieţi omeneşti. Maşinile sunt nişte bestii necruţătoare, care pândesc orice clipă de slăbiciune, orice mişcare greşită a muncitorului pentru a-l pedepsi cu cruzime. Tabloul halelor din nuvelele *Într-o zi* ori *Cimitirul* seamănă în imaginaţia autorului cu un bunget de codru în care maşinile-fiare stau pitite gata să sară şi să sfâşie.

Stăpânirea omului de către maşină se realizează în două trepte, pe care prozatorul le marchează distinct, deşi în opere diferite. În *Pământul făgăduinţii* se apăsa într-adevăr pe schilodirea fizică, aceasta reprezentând faza de început a procesului. Fiind nevoit să efectueze încontinuu aceleaşi operaţii simple, muncitorul îşi anihilează treptat posibilităţile creatoare, funcţiunile fiziologice dezvoltându-se doar pe linia mişcărilor pe care le face. Unilateralizarea activităţii nervoase şi fizice duce la mecanizarea lui, la transformarea lui într-o anexă a maşinii, într-o prelungire a ei, într-o unealtă cuvântătoare, văduvită de voinţa proprie.

În nuvela *Într-o zi* însă scriitorul abordează şi cealaltă latură – cea mai importantă – a gârbovirii omului, aceea a deformării psihologice. În această capodoperă de proporţii reduse zbuciumul liftierului Pliszka exprimă magistral efectele automatizării fizice în planul conştiinţei. Pliszka este un şleahtic care şi-a părăsit meleagurile natale pentru a-şi încerca norocul la oraş. De douăzeci de ani este liftier în aceeaşi fabrică din Łódź. În tot acest răstimp n-a fost niciodată în satul lui. Petrecându-şi tot timpul în preajma maşinilor, observându-le forţa uriaşă, a ajuns la concluzia că oamenii sunt doar nişte firave unelte supuse, aflate la discreţia monştrilor pe care îi slujesc cu umilinţă. Din această pricină viaţa lor, prea efemeră în comparaţie cu veşnicia maşinilor, nu-l mai interesează, nu mai simte nevoia să se apropie de ei. În sufletul lui, locul lor a fost ocupat pe nesimţite de maşinile care i-au devenit apropiate ca nişte fiinţe. Amintiri, viaţă personală etc. s-au estompat undeva în ceaţa unui trecut pe care parcă l-a uitat de mult. Nu trăieşte şi nu simte decât viaţa maşinilor. Autorul începe să-l prezinte tocmai în acest moment, când situaţia lui pare hotărâtă pentru totdeauna. În adâncul sufletului dormitează însă energii afective care vor ţâşni în curând la suprafaţă, provocând răsturnări dramatice. Într-o dimineaţă se trezeşte cuprins de o nelinişte ciudată, nostalgii neînţelese i se strecoară în suflet. Deocamdată nervozitatea lui nu are o cauză anume sau, în orice caz, el nu-şi dă seama ce se petrece cu el. Pentru a transpune această stare emotivă nedefinită în planul raţional, autorul înmulţeşte stimulii exteriori meniţi să-i îndrepte simţirile într-o direcţie precisă. Urmărirea reacţiilor

sufleteşti, nuanţarea lor crescândă este făcută cu multă răbdare şi minuţie. Amenda pentru neglijenţa în fabrică îi adânceşte nemulţumirea, iar plecarea la ţară a doi muncitori cunoscuţi şi a gospodinei la care locuia îl stârnesc şi mai mult. Se întreabă înciudat şi nedumerit ce pot să caute la ţară. Rămas singur două zile de sărbătoare, hoinăreşte fără ţintă, ajungând întâmplător la marginea oraşului. Vegetaţia fremătătoare a câmpurilor îi accentuează sentimentul de singurătate. Întoarcerea celor plecaţi îi lămureşte, în sfârşit, pricina suferinţei şi începe să tânjească după locurile de baştină şi după rudele părăsite de atâta amar de ani. Dar nu îndrăzneşte încă să ia nicio hotărâre, căci se teme de fabrici. Dorul neostoit îl decide însă în cele din urmă se plece acasă, la cei dragi. De teamă, amână plecarea de pe o zi pe alta. După ezitări îndelungate îşi strânge lucrurile şi pleacă spre gară, strecurându-se ca un hoţ pe lângă ferestrele fabricii. Ajunge cu greu până aproape de pădure şi aici începe pentru Pliszka încercarea supremă, încep să sune pe rând sirenele, chemând oamenii la lucru. Pliszka, înspăimântat, se refugiază în pădure, dar şuierul ascuţit pătrunde pe urmele lui, învăluindu-l şi trăgându-l înapoi. Sforţarea de a se împotrivi este prea mare şi Pliszka nu mai poate să reziste; cedează când aude semnalul poruncitor al fabricii lui. Peste o jumătate de oră Pliszka se află iar la postul său în lift, ascultând chemările mai umil şi mai temător ca înainte. Sfârşitul trist al revoltei personajului este, în intenţia lui Reymont, o pledoarie în favoarea ideii potrivit căreia omul, odată înhăţat de oraş, odată căzut în robia maşinilor, nu mai poate scăpa. Prin urmare, urbea

industrială constituie o primejdie pentru restul populaţiei care trebuie izolată de elementele civilizaţiei capitaliste.

Faţă de *Pământul făgăduinţii* sau de *Într-o zi,* nuvela *Cimitirul,* pe care însuşi autorul o caracterizează drept „jumătate vis, jumătate realitate”, mai are şi altă semnificaţie. Publicată în 1907, această nuvelă poartă incontestabil unele amprente ale revoluţiei din 1905— 1907, care a avut ecouri largi în Polonia, dar aceste urme sunt foarte slabe şi greu de ordonat într-o concluzie unitară, astfel că nu se poate stabili un raport de determinare imediată. Faptele realităţii sunt atât de mult transformate în ordinea estetică, încât, în afară de o confirmare a concepţiei generale poporaniste a autorului, nu putem afirma nimic cu o precizie cât de cât demonstrabilă. Atmosfera de coşmar însă, cruzimea, sângele şi moartea care bântuie de-a lungul întregii nuvele într-o dezlănţuire apocaliptică, amintind de teroarea şi ciocnirile violente dintre muncitori şi armată, pot să fie puse neîndoielnic în seama influenţei exercitate, fie şi indirect, de evenimentele revoluţionare. Scheletul epic aproape inexistent şi personajele înlocuite prin trei elemente compoziţionale: fabrica, oraşul şi masele informe de oameni, când încleştate într-o încăierare pe viaţă şi pe moarte, când benchetuind deşănţat ca o turmă ghiftuită de aur au o valoare metaforică. În fond lupta se dă între umanitate şi civilizaţia capitalistă, reprezentată prin oraş şi corolarul acestuia – fabrica. Revolta muncitorilor, devenind generală, paralizează activitatea fabricilor. În oraş însă înving adepţii viţelului de aur, care se bălăcesc în noroi şi crime. Dar, când

orice decenţă etică s-a pierdut printre ciuturile înălţate idolului bogăţiei, când orice urmă de omenesc a fost călcată în picioare, autorul introduce în oraş spectrul morţii şi al distrugerii, prefigurând la modul poporanist dispariţia oraşului şi odată cu el a fabricii, aşadar a capitalismului. În nuvela *Cimitirul* şi nu în romanul *Pământul făgăduinţei* schiţează Reymont calea de scăpare a umanităţii de pericolul maşinist. Natura ultragiată, având în componenţa ei şi pe om, se răzbună, reluând în stăpânire pământurile încătuşate cândva în cercul de fier al fabricilor. În finalul nuvelei, oamenii trăiesc o fericire bucolică în sânul naturii atotputernice, ocolind cu grijă vestigiile sumbre ale civilizaţiei urbaniste apuse, simbolizate prin clădirea ruinată a unei fabrici părăsite.

Naturalismul impresionist al lui Reymont în descrierea oraşului – autorul *Ţăranilor* era un tip vizual dublat de o proverbială memorie plastică – se explică prin două direcţii convergente: premisa ideologică ludomană şi, după cum o dovedesc primele nuvele ţărăneşti: *Moartea, Căţeaua* ş.a., înclinaţia temperamentală. Este firesc deci ca realitatea citadină prezentată în creaţiile sale să nu coincidă întru totul cu aceea *de facto* – această nepotrivire i-o reproşa pe nedrept o cercetătoare poloneză[50]. Pe de altă parte, chiar dacă autorul ar fi înfăţişat realist ambianţa orăşenească, ar fi fost vorba, desigur, de un realism al aspectelor esenţiale, care, de altminteri, şi există în opera sa, şi nu de acela al amănuntelor statistice. Ficţiunea de creaţie îşi are locul ei unanim recunoscut în

[50] M. Romańkówna, *„Pâmântul făgăduinţii" de Reymont şi realitatea din Łódź,* Łódź, 1937.

opera de artă.

Date fiind coordonatele ludomane ale literaturii reymontiene, era de aşteptat ca descrierea ambianţei rurale să se împotmolească într-un idilism leşios, ca la unii dintre semănătorişti noştri. Reymont era însă un artist prea mare şi un prea bun cunoscător al ţăranilor, în mijlocul cărora îşi petrecuse o mare parte din viaţă, ca să nu-şi dea seama că satul, dăinuind aparent liniştit în albia tradiţiilor şi a timpului, văzut de aproape, capătă reliefuri surprinzătoare. Urmând trecerea anotimpurilor – scriitorul are un pronunţat simţ al curgerii ilimitabile a vremii – viaţa se desfăşoară în suişuri trudnice, expuse realist, zguduită nu o dată de drame profunde, regizate de cele mai multe ori de ciocnirile pentru pământ.

Intenţionând să stăvilească exodul populaţiei rurale spre focarele de infecţie orăşenească, poporanişti – printre alţii şi Reymont – au căutat să cultive ideea că între ţăran şi pământ există o legătură care nu poate să fie ruptă fără urmări primejdioase. Locul de muncă reprezenta factorul primordial pentru omul de la sat şi în literatura realismului critic, dar în cea poporanistă relaţia dintre fiinţa umană şi ţarină creşte până la un adevărat cult care a dus nu rareori la exagerări valabile doar în sfera patologicului.

Ogorul reprezintă într-adevăr în psihologia ţăranului locul principal, hotărându-i toate manifestările raţionale şi emoţionale. Este socotit ca o fiinţă care participă şi la bine şi la rău. Iată de ce nu este de mirare că ţăranii reymontieni din tetralogia campestră sau din nuvela *E drept!* sărută pământul natal şi îl mângâie, considerându-l ca pe o

mamă hrănitoare şi generoasă pe care o divinizează. Prin această mistică a ţarinii, amintind de mitul antic al lui Anteu şi al Geei, literatura poporanistă cu implicaţii simboliste reintegrează ţăranul în universul natural, elementul esenţial fiind pământul, cu care stăpânul „stăpânit“ îşi intuieşte înrudirea la nivelul afectelor, cu alte cuvinte pe treaptă biologică; Sokol, calul din schiţa *În amurg*, ca şi Boryna din *Ţăranii,* moare în mijlocul câmpului, reunindu-se prin moarte cu elementele materiale ale universului din care face parte. Corespondenţa merge uneori până la senzaţia de contopire cu toate fiinţele înconjurătoare, indiferent de regnul căruia îi aparţin. Se explică astfel că lotul arabil reprezintă pentru ţăran nu numai o valoare în planul economic, ci constituie o parte organică din însăşi fiinţa lui, de care nu se poate despărţi. Este cauza pentru care Jasiek Winciorek şi mama sa, din *E drept!,* asemenea lui Antek şi Hankăi din *Ţăranii,* se tem atât de mult să emigreze în America. Cei care se înstrăinează totuşi prin şcoală sau slujbe – Jan din *De lucru!* şi Tomek Baran din nuvela cu acelaşi nume – vor apuca pe calea pierzaniei. Această idee va genera şi acel sentiment al dezrădăcinării în sufletul celui care şi-a părăsit vatra natală.

Nuvela *De lucru!* conţine şi o condamnare viguroasă a prejudecăţilor pozitiviste, care promovau dezvoltarea ştiinţelor exacte, dispreţuind cu totul disciplinele umaniste. Încurajat de îndemnurile la învăţătură, Jan Baliński, fiu de ţărani, a luptat pieptiş cu tot felul de greutăţi şi lipsuri, absolvind cu brio un liceu de cultură generală. Dar nu găseşte nicăieri o slujbă corespunzătoare

pregătirii şi aptitudinilor sale, fiindcă pretutindeni sunt preferaţi cei cu relaţii sus-puse ori cei care s-au specializat cât de cât în diferite şcoli profesionale. Muritor de foame, Jan este împins treptat de împrejurări pe drumul crimei, ajungând să-şi stranguleze prietenul bolnav de tuberculoză, pentru a-i moşteni postul la Căile Ferate şi logodnica. Este primit însă altcineva, şi Jan, deznădăjduit şi chinuit de remuşcări, neştiind cum să scape din impasul moral şi material, se aruncă într-un lac şi se îneacă. Destinul tânărului Baliński, de un tragism elevat, ţinteşte critic în burghezia pozitivistă, care nu se îngrijeşte ca elementele pe care le-a pregătit să-şi valorifice util cunoştinţele, lăsându-le la voia întâmplării. Suferinţele îndurate de Jan pentru a învăţa carte nu i-au fost în niciun fel răsplătite, dimpotrivă. Era mai bine dacă rămânea la sânul pământului, printre ai lui, căci ar fi avut oricum o soartă mai bună – pare că sugerează Reymont printre rânduri.

Dragostea de ţarină, cu motive realizându-se în trei planuri: economic, afectiv şi etic, va duce la acea sete neostoită de cât mai mult pământ, care, la rândul ei, dă naştere la conflicte puternice, uneori cu finaluri tragice, între indivizi, generaţii, în interiorul familiei şi chiar între grupuri sociale, depăşind tiparele armoniei poporaniste. O ciocnire de această natură concentrează în jurul ei toate episoadele intrigii în epopeea *Ţăranii* şi la fel se întâmplă în schiţa *Moartea.* Reymont prezintă în acest reuşit instantaneu, conceput în perioada de început a vârstei sale artistice, un crâmpei din viaţa unei familii de ţărani în miez de iarnă. Obiectivul scriitorului cade pe un conflict puternic, gata

închegat, între bătrânul bolnav şi neputincios, pe de o parte, şi Antek şi soţia lui, pe de altă parte. Linguşit mai înainte de altă fiică, Julina, la care locuia, tatăl se lasă amăgit şi intabulează tot pământul pe numele ei, chipurile vânzându-i-l. După puţină vreme însă trebuie să-şi ispăşească naivitatea; certat mereu şi aproape lăsat să moară de foame, trebuie să se mute la cealaltă fiică, pe care o nedreptăţise. Abia aici însă începe adevăratul calvar. Antkowa, mâniată de paguba suferită, îl tratează ca pe un câine. Reacţiile Antkowei, uneori de un naturalism strident, supărător, ca scena încăierării cu sora ei, tind să demonstreze artistic efectele distructive ale lăcomiei de avere în lumea satului; psihologiile se alterează, sentimentele filiale sunt înăbuşite de ura pătimaşă, oamenii se transformă etic în nişte monştri care nu se dau în lături de la nimic, în momentele de dezlănţuire paroxistică făptuind chiar crima. Este punctul terminus al deformării psihice, produsă de obsesia înavuţirii. Într-un acces de furie răzbunătoare, Antkowa îşi închide tatăl în cocina porcilor pe un ger cumplit, lăsându-l acolo toată noaptea. A doua zi, Antek îl află îngheţat şi mânjit tot de gunoiul prin care se târâse spre uşă, încercând s-o deschidă. Secvenţa vizează limitele esteticului prin duritatea amănuntelor; încă un pas şi sensibilitatea biciuită a lectorului se va revolta, dar scriitorul ştie să se oprească la timp.

Cruzimea bolnăvicioasă cu care se poartă „fiica“ cu propriul tată este accentuată de prozator prin procedeul destul de des folosit al contrastului. Acest nefericit „rege Lear“ în mediu rural este închis să moară în cocină, iar scroafa cu purcei este adusă cu

grijă în tindă şi lăsată să mănânce acolo. Locul omului a fost luat de animalul care, reprezentând o valoare materială, este preferat unui bătrân, de la care nu se mai aşteaptă nimic. Lăcomia de bani şi pământ a asprit sufletul Antkowei până la abrutizare. Îşi bruftuluieşte fetiţa şi îşi snopeşte băiatul în bătaie, iar blestemul acestuia nu pare să facă nicio impresie asupra ei. Doar banii îi produc luciri de bucurie în ochi, de aceea îi mângâie ca pe o fiinţă vie şi dragă. Este interesant că, deşi Reymont îşi trăieşte intens operele în timpul elaborării, trăirile lui răzbătând deseori în ale personajelor, în *Moartea* simţămintele lui dispar cu desăvârşire. Faptele, descrise cu o mare forţă de obiectivare, vorbesc de la sine, nelăsând să transpară nicio clipă personalitatea celui care le înfăţişează. De altminieri, se spune, şi pe drept cuvânt, că măiestria unui scriitor începe acolo unde nu se mai simte la lectură.

Mai totdeauna, în operele care înfăţişează viaţa la ţară, conflictul pentru pământ se împleteşte organic cu unul de ordin sentimental. În una dintre cele mai bune nuvele ale lui Reymont, *E drept!,* punctul de plecare îl constituie diferendul pentru Nastka, logodnica unui flăcău din sat, pe care administratorul boieresc voia s-o siluiască. Şi aici, ca şi în *Ţăranii,* cu toate că simpatia scriitorului se manifestă ori de câte ori e nevoie şi în favoarea ţăranilor fără avere, pătura socială din care îşi recrutează de obicei eroii, prin urmare, asupra căreia îşi menţine atenţia şi bunăvoinţa cu predilecţie este aceea a sătenilor cu stare de mijloc, care, pentru poporanişti, reprezentau formaţiunea ideală a viitorului. Personajele spre care converg

toate firele acţiunii sunt Jasiek Winciorek şi mama sa, văduva Winciorkowa, care, tipologic, vor împlini portrete înălţătoare atât moral, cât şi fizic. Sunt vrednici, lucrându-şi cu dragoste şi îndârjire pământul, de care îşi leagă toate speranţele. Amândoi au un foarte dezvoltat simţ al onoarei. La jigniri răspund prompt, indiferent de risc, pedepsind imediat pe îndrăzneţul care le ultragiază bunul renume. Jasiek bagă furca în administratorul care voia să-i necinstească iubita, iar Winciorkowa sare cu ghearele la ajutorul de primar când acesta o numeşte mamă de tâlhar. Dorinţa de a nu se compromite în ochii sătenilor le determină o comportare care, privită din exterior, poate părea o poză calculată, dar care decurge în fond dintr-o încredere, împinsă uneori până la infatuare, în capacităţile proprii. Artisticeşte reprezintă nişte modele etice, demne de urmat de către ceilalţi săteni.

La profilul moral, de o puritate amintind pastorala antică á la Dafnis şi Chloe, se adaugă aspectul fizic corespunzător. Jasiek Winciorek, la fel ca Antek Boryna, este înalt, îşi poartă statura dreaptă şi are privirea îndrăzneaţă, neînfricată; frumos şi impunător, la nevoie dă dovadă de o forţă fizică impresionantă. Un asemenea portret de ţăran echilibrat dezvoltat în sânul naturii aminteşte de plenitudinea personalităţii romantice. Se impune totuşi o remarcă deosebitoare; forţa *Om*-ului romantic ne apare prin excelenţă psihologică, spirituală, aşadar interioară, izvorând din îndrăzneala nelimitată de abordare sfidătoare a tuturor problemelor care îi stârnesc protestul, pe când aceea a ţăranului este parcă mai mult

exterioară, aplicându-se aproape exclusiv formelor materiale din ordinea imediată. Toate aceste însuşiri, potenţate artistic, împlinesc intenţional cunoscutul tip armonic cu origini la J. J. Rousseau. Reluându-l, scriitorii poporanişti l-au considerat ca tipul uman care va putea să atingă perfecţiunea, într-o societate viitoare, înfrăţită cu natura şi ferită de scursorile contagioase ale maşinismului urban.

Subiectul nuvelei, dinamic şi strâns construit, angrenează în desfăşurarea lui şi oficialităţile comunale, pe care prozatorul le descrie cu parcimonie în secvenţe reduse ca număr şi volum, dar cu acuitate în observaţie. Spre deosebire de romanul *Ţăranii,* în care moşierul nedreptăţea sătenii, boierul din *E drept!* se arată înţelegător faţă de suferinţele Winciorkowei, dorind sincer s-o ajute, mai ales după ce află cât îi datorează ei şi soţului răposat. O ironie uşoară, fină, pigmentează prezentarea datoriilor „uitate” de nobil. În schimb, preotul din nuvela în discuţie seamănă mult cu cel din epopeea premiată; pe linia îndatoririlor ludomane ale intelectualităţii faţă de sat, îşi oferă cu generozitate serviciile celor aflaţi în impas. Diferă însă substanţial de cel din *Moartea,* delicat până la ridicol şi distant cu ţăranii. Un loc aparte în economia povestirii îl ocupă administratorul şi ajutorul de primar, amândoi având un rol important în rezolvarea conflictului. Profitând de postul pe care îl deţine şi de relaţiile cu cei de sus, administratorul batjocoreşte fără nicio teamă fetele ţăranilor care vin să slujească la curte. Toţi poporenii îl urăsc pentru abuzurile lui, dar nimeni nu îndrăzneşte să i se împotrivească. Când Jasiek Winciorek încearcă s-o facă, împungându-l cu furca

pentru a-şi apăra logodnica, administratorul tocmeşte martori mincinoşi şi, în ciuda faptelor, în loc ca el să fie pedepsit, cel închis pe trei ani este Jasiek. Tot el intră în cârdăşie cu ajutorul de primar, promiţând un premiu celor care îl vor aduce prins pe Winciorek după ce acesta evadase din puşcărie. Din aceeaşi perspectivă întunecată este prezentat şi ajutorul de primar. Cu sătenii e mieros şi aproape umil, dar lăcomia îl face răzbunător şi crud, când află că Winciorkowa a vândut boierului pământul, pe care voia să-l ia el pe nimica toată. Înverşunat, asmute ţăranii împotriva lui Jasiek şi pune la cale prinderea lui. Winciorek scapă din încăierare şi, vrând să le plătească trădarea, dă foc unei şuri de la care se aprinde tot satul.

Spectacolul este impresionant şi urmările lui au sensuri mai adânci. Ca la mulţi romantici şi neoromantici, la Reymont se vede o consonanţă strânsă între elementele ce compun universul. Bruscarea unuia dintre ele produce dezacorduri în cele de contact imediat, stricând echilibrul. Pe de altă parte, viaţa în sânul naturii a înstăpânit cu vremea o legătură trainică între fiinţă şi cadrul care-i dă posibilitatea să existe. Natura este, de aceea, percepută ca sfântă, iar legile ei sunt socotite implacabile. Cel care le încalcă este aspru pedepsit. După ce dă foc satului, punând în primejdie viaţa şi avutul oamenilor, consideraţi ca o parte integrantă a naturii, Jasiek Winciorek este condamnat de ţărani să ardă odată cu casele în flăcări, iar mama lui, pe lângă că nu-l apără, îşi spune încremenită că pedeapsa e dreaptă. Sentimentele materne pălesc în faţa sacrilegiului naturii. Respectarea ordinii universale este mai

presus de instinctul de conservare al fiinţei izolate. Chiar atunci când natura acţionează stihinic şi distructiv, cum se întâmplă în schiţa *Venus,* orice împotrivire e de prisos.

Având o viziune asupra lumii necomplicată de uscate speculaţii filozofice, Reymont rămâne la candoarea recepţiei directe, vii. Fie că este vorba de perspective de natură ori de relaţii omeneşti, cuprinse în peisaje ample cu dezvoltare de frescă sau în crâmpeie miniaturale, percepţia lui, realizându-se pe toate portativele sensibilităţii omeneşti: vizual, auditiv, tactil, olfactiv ori chiar intuitiv, are o prospeţime inegalabilă, care captează. În întregul operei sale a răsfrânt plenar principiile concepţiei ludomane, dar abaterile semnalate pe linia realistă, naturalistă şi simbolistă, prezente atât în romane, cât şi în creaţia nuvelistică, îl arată ca pe un artist prestigios, care nu s-a lăsat coercis în limitele unei singure orbite estetice. Această întrepătrundere de influenţe artistice, lesne sezisabilă în operele de amploare, este atestată şi împlinită de schiţe, povestiri şi nuvele, care, prin valoarea lor, susţin strălucirea capodoperei *Ţăranii,* monument unic în literatura universală.

STAN VELEA

w. reymont

Bibliotheca pentru toți

Lei 5

editura pentru literatură

„Pentru Reymont, de altfel ca și pentru Spitteler sau Yeats, Premiul Nobel a fost într-adevăr cheia de aur care deschide poarta celebrității mondiale. Grație Premiului Nobel, acest viguros creator, încătușat pînă atunci în strîmtele granițe ale limbii poloneze, a devenit cunoscut în toată lumea civilizată, iar operele lui, și mai cu seamă incomparabila-i epopee țărănească, tradusă în mai toate limbile, a intrat aievea în patrimoniul literaturii omenirii."

LIVIU REBREANU (1935)